PROF. DR.

HALUK YAVUZER

Doğum öncesinden ergenlik sonuna...

ÇOCUK PSİKOLOJİSİ

Geliştirilmiş Yeni Basım

Remzi Kitabevi

26. BASIM

PROF. DR. HALUK YAVUZER, *1965 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Pedagoji Bölümünde meslek yaşamına başlayan Dr. Yavuzer, "Çocuk ve Gençlik Psikolojisi ile Eğitimi"ni uzmanlık alanı olarak seçmiştir. Ana-baba eğitimini, çocuğun eğitimi ve gelişimi için zorunlu gören Yavuzer, Üniversitenin önemli bir işlevinin de uygulama olduğu düşüncesinden hareketle "Ana-Baba Okulları"nı kurmuştur. 1989 yılından beri 27 ilde açılan ve 16 700 ana-baba-ya hizmet götüren bu etkinliğin yanı sıra Dr. Yavuzer, "Öğretmen Eğitimi"ni amaçlayan "Öğretmen Sohbetleri"ni de yurt düzeyinde yayma çabasındadır.*

Dr. Yavuzer, yayınlarının çoğunda bilimsel bulguları hayata geçirerek ana-babaları çocuk eğitimi konusunda aydınlatmayı hedeflemiştir.

Doktora eğitiminden sonra Londra Üniversitesi'nde "Çocuk Psikolojisi ve Eğitimi" ile "Çocuk Suçluluğu" konularında çalışmalar yapmış olan Haluk Yavuzer'in yurtiçi ve yurtdışında yayınlanmış çok sayıda bilimsel çalışması bulunmaktadır. Halen İstanbul Üniversitesi, Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi'nde Öğretim Üyesi olarak görevini sürdürmekte olan Dr. Yavuzer'in yayınları şunlardır: Çocuk ve Suç, Çocuk Psikolojisi, Ana-Baba ve Çocuk, Çocuk Eğitimi El Kitabı, Children Draw and Tell, Resimleriyle Çocuk, Çocuğunuzun İlk 6 Yılı ve Okul Çağı Çocuğu.

Prof. Dr. Yavuzer, evli ve iki çocuk babasıdır.

Prof. Dr. Haluk Yavuzer'le haberleşme adresi:
Ihlamur yolu 2/5 Işık Apt. D. 2, Nişantaşı 80200 İst.
Tel: (0212) 230 7391, Fax: (0212) 219 1821
e-posta: halukyavuzer@turk.net

Prof. Dr.
Haluk Yavuzer

Çocuk Psikolojisi

26. Basım

Remzi Kitabevi

Sevgili eşim Nurgül
ve oğlum
Cem Yavuzer'lere...

ÇOCUK PSİKOLOJİSİ / Haluk Yavuzer

Kapak düzeni: Ömer Erduran

ISBN 975-14-0796-6

BİRİNCİ BASIM: 1987
YİRMİ ALTINCI BASIM: Haziran, 2004

Kitabın bu basımı 3000 adet olarak yapılmıştır.

Remzi Kitabevi AŞ., Selvili Mescit Sok. 3, Cağaloğlu 34440, İstanbul
Tel (212) 513 9424-25, 513 9474-75, Faks (212) 522 9055
WEB: http://www.remzi.com.tr E-POSTA: post@remzi.com.tr

Remzi Kitabevi AŞ. tesislerinde basılmıştır.

İçindekiler

SUNUŞ

GİRİŞ: ÇOCUK PSİKOLOJİSİNİN KONUSU, TARİHÇESİ VE YÖNTEMİ

Çocuk Psikolojisinin Konusu, 15

Çocuk Psikolojisinin Kısa Bir Tarihçesi, 15

Batılı Düşünür ve Eğitimcilerin Çocuk Psikolojisi Konusundaki Görüşleri, 16; Türk-İslam Düşünür ve Eğitimcilerinin Çocuk Psikolojisi Konusundaki Görüşleri, 17

Çocuk Psikolojisinde Yöntem, 20

Çocuk Psikolojisinde Kullanılan Yöntemler, 20

BÖLÜM 1: GELİŞİMİN İNCELENMESİ

Gelişimin Tanımlanması, 27

Gelişimin Temel İlkeleri, 28

Gelişimin Evreleri, 29

1. Doğum Öncesi Dönemdeki Gelişim, 29; 2. Doğum Sonrası Dönemdeki Gelişim, 33

Bedensel Gelişim, 33; Bilişsel Gelişim, 39; Motor Gelişim, 42; Dil Gelişimi, 43; Duygusal Gelişim, 44; Sosyal Gelişim, 46

BÖLÜM 2: BEBEKLİK DÖNEMİNDEKİ GELİŞİM

Bedensel Gelişim, 52

Temel Fizyolojik Gereksinmeler, 56

Bilişsel Gelişim, 59

Motor Gelişim, 63

Motor Becerilerin Gelişimi, 66

Dil Gelişimi, 66
Duygusal Gelişim, 72
Bebeklikte İlk Heyecanlar, 72; Bazı Tipik Heyecan Biçimleri, 73; Freud ve Erikson'a Göre Duygusal Gelişim, 77
Sosyal Gelişim, 81

BÖLÜM 3: İLK ÇOCUKLUKTA GELİŞİM
Bedensel Gelişim, 85
Bilişsel Gelişim, 86
Motor Gelişim, 89
Dil Gelişimi, 90
Dil Gelişimini Etkileyen Faktörler, 93; Dil Eksiklikleri, 95; Kekemelik, 95
Duygusal Gelişim, 97
Bazı Tipik Heyecan Biçimleri, 97; Savunma Mekanizmaları, 101; Çocuğun Duygusal Gelişiminde Anne ve Babanın Rolü, 104
Sosyal Gelişim, 105
İlk Çocuklukta Kritik Yaşlar, 108
İki Buçuk Yaş, 108; Beş Yaş, 109

BÖLÜM 4: SON ÇOCUKLUKTA GELİŞİM
Bilişsel Gelişim, 112
Sosyal Gelişim, 115
Son Çocuklukta Kritik Yaşlar, 116
Altı Yaş, 116; On Yaş, 117

BÖLÜM 5: ÇOCUKTA CİNSEL GELİŞİM VE EĞİTİM
Tuvalet Eğitimi ve Cinsel Duygular, 121; Cinsel Eğitimde Açıklık ya da Gizlilik ve Sonuçları, 122; Cinsel İçerikli Soruların Yanıtlanması, 124; Ülkemizde Cinsel Eğitim Konusunda Anne ve Babanın Tutumu, 127

BÖLÜM 6: ÇOCUĞUN YAKIN ÇEVRESİ: AİLE, ARKADAŞ, OKUL VE ÖĞRETMEN
Psiko-Sosyal Gelişmede Ailenin Rolü, 129
Ailenin Çocuğa Olan Etkileri, 132; Anne ve Babanın Aile İçinde Çocuklara Karşı Tutum ve Davranışlarının Önemi, 133; Anne ve Baba-

nın Çocuklarına Karşı En Yaygın Tutum ve Davranış Biçimleri, 135; Anne ve Babanın Uyguladığı Disiplin, 137; Duygusal Etkileşim Eksikliği ve Dağılmış Aile, 138; Anne ve Babanın Dikkat Etmeleri Gereken Başlıca Noktalar, 140

Arkadaş İlişkileri, 142

Gruplaşmalar ve "Çete Çağı", 143

Okul, 145

Eğitimin Amacı ve Okulun İşlevleri, 145; 2000 Yılında Milli Eğitimimiz, 148; Okulöncesi Eğitim, 148; Çocuğun Psiko-Sosyal Gelişiminde Okulun Rolü, 152; İlkokula Başlama Yaşının Önemi, 156; Okul Başarısızlığının Nedenleri, 156

Öğretmen, 160

Öğretmenin Görev ve Nitelikleri, 160; Öğretmen Tipleri, 162; Öğretmeni Etkili Kılacak Eğitim, 163; Öğretmen-Öğrenci İlişkileri, 164; Aktif Dinleme, 166

Okul Fobisi, 170

Okul Fobisinin Nedenleri, 171; Okul Fobisinin Sonuçları ve Tedavisi, 173

BÖLÜM 7: OYUN VE ÇOCUKTA İLGİLER

Oyun, 176

Oyunda Kültür, İklim ve Cinsiyet Faktörü, 177; Yaşlara Göre Oyunda Görülen Gelişim, 178; Oyuncağın Eğitsel Önemi ve Oyun Malzemeleri, 181; Oyun Kuramları, 184

Çocukta İlgiler, 185

Kitap, 186

Çocuk Kitaplarının Niteliği, 187; Okuma İlgisinin Yaşlara Göre Gelişimi, 188; Cinsiyet Faktörü, 188; Okuma Zevki ve Kültürü, 189

Resim, 193

Psikolojik Tanıda Resmin Rolü, 195; Çizginin Yaşlara ve Gelişim Aşamalarına Göre Evrimi, 197; Çocuk Resminde Gelişim Aşamaları, 200

Müzik, 203

Müziğin Eğitimsel Rolü, 203; Müziğin Tedavi Edici Rolü, 204

Koleksiyon, 212

Spor, 212

Özgüvenin Artmasında Sporun Rolü, 213; Bireyin Toplumsallaşma-

sında Sporun Etkisi, 214; Çocukluk Çağında Karşılaşılan Davranım Bozukluklarının Giderilmesinde Sporun Tedavi Edici İşlevi, 214

Tiyatro, 215

Tedavi ve Eğitim Aracı Olarak Tiyatro, 216

Sinema, 218

Bilgisayar, 219

Televizyon ve Video, 221

Çocuk Programları Nasıl Hazırlanmalı?, 222; Pedagoglarla İşbirliği Yapılmalı, 223; Televizyon ve Bilgisayar Oyunlarındaki Seks ve Şiddet Çocukları Nasıl Etkiliyor?, 225

BÖLÜM 8: ÇOCUKTA UYUM VE DAVRANIŞ BOZUKLUKLARI

Problemli Çocuklara Yaklaşım Biçimleri, 229

Normal ve Anormal Davranış Gelişimi, 229; Normallik Ölçütleri, 230; Problemli Çocuklara Yaklaşım Biçimleri, 232;

Alt Islatma, 234

Altını Islatan Çocukların Ailelerinin Yaklaşım Biçimleri, 237; Tedavisi, 240

Dışkı Kaçırma, 242

Tedavisi, 242

Parmak Emme, 243

Tırnak Yeme, 245

Çocukta Tikler, 245

Yalan Söyleme, 247

Küçük Çocukların Sözde (Pseudo) Yalanları, 248; Alışkanlık Haline Gelen Yalan, 249; Patolojik Yalan, 250; Çocuk, Yalan Söylemeyi Nasıl Öğrenir?, 252; Yalan Söylemenin Nedenleri, 253; Yalanla Mücadele Nasıl Olmalı?, 254

Çalma-Hırsızlık, 256

Çalma Çeşitleri, 257; Hırsızlığın Çeşitli Psikopatolojik Yönleri, 259; Çalma Davranışının İyileştirilmesi, 259

BÖLÜM 9: ERGENLİK DÖNEMİ

Erinlik (Buluğ) Evresi, 263

Bedensel Gelişim, 264

Gelişmede Hormonların Rolü, 264

Bilişsel Gelişim, 267
Duygusal Gelişim, 268
Ergenin Duygusal Yapısı, 269; Ergenlik Döneminde Yüksek Duygusallığın Nedenleri, 270; Ergenlik Döneminde En Sık Rastlanan Heyecan Biçimleri, 271
Sosyal Gelişim, 275
Gelişimin Yaşlara Göre Özellikleri, 279
On Dört Yaş, 279; On Beş Yaş, 281; On Altı Yaş, 282
Gençliğin Ruhsal ve Toplumsal Sorunları, 283
Kimlik Arayışı, 286; Ergenin Aile İçi İlişki ve Sorunları, 288; Kuşaklar Arasında Çatışma ve İsyan, 292; Ergenin Sosyalleşmesinde Okulun Önemi, 298
Ergenlik Döneminde Anti-Sosyal Davranış, 298
Ergende İlgiler, 300
Üniversite Gençliğinin Sorunları, 303
Yöntem, 305; Genel Sonuçlar, 325

BÖLÜM 10: ERGENLİKTE CİNSEL SORUNLAR
Ergenliğin Ölçütü, 328; Karşı Cinsle Arkadaşlık, 332; Cinsel Enerji ve Mastürbasyon, 333

Seks Konusunda Genç-Anne ve Baba Diyaloğu, 334

GENEL KAYNAKÇA, 339

Sunuş

Günümüzde belirli bir öğrenim düzeyine ulaşmış olan anne ve babaların çocuklarını pedagojik ilkeler ışığında yetiştirmeye çalıştıkları gözlenmektedir. Eğitimciler de çeşitli kitle iletişim araçlarıyla günden güne daha yoğun bir biçimde uyarılan çocukların gelecekte uyumlu ve başarılı olabilmeleri için en sağlıklı eğitim yollarını araştırma çabası içindedirler. Bu ilginin yanı sıra, dünya ülkelerine koşut olarak, ülkemizde de Pedagoji bilim dalına ilişkin çalışmaların giderek arttığı görülmektedir.

İşte "Gelişim Psikolojisi" de diyebileceğimiz bu kitap, çocuğun doğum öncesinden başlayarak ergenliğin sonuna kadar süregelen gelişimini, farklı evreler içinde, tüm boyutlarıyla açıklamak amacıyla hazırlanmıştır.

Her ne kadar çağdaş psikolojiye göre, kişilik gelişiminin insanın yaşamı boyunca süregeldiğini kabul etsek de, kişilik oluşumu ve yapılanmasında, temelin çocukluk döneminde atıldığı gerçeği geçerliliğini korumaktadır. Bu temelin en önemli yapıtaşları ise, sevgi, ilgi ve güvendir. Bunların gerekli ölçüde var olduğu bir ortamda yetişen bir çocuğun, başarılı ve uyumlu bir yetişkin birey olarak topluma katılması olasılığı çok yüksektir. Buna karşılık, gerek uyum ve davranış bozuklukları nedeniyle bize başvuran çocuk vakalarının, gerekse yetişkinlerin ruhsal bunalımlarının kökeninde, bu yapıtaşlarının eksikliği, yetersizliği ya da yanlış biçimlendirilmesinin yattığını görmekteyiz.

Eski Türk düşünürlerinin dedikleri gibi, çocuk yetiştirmek bir sanattır hiç kuşkusuz. Ve yine her sanatta olduğu gibi, anne babanın ve öğretmenin sevgi dolu, sevecen ve uyumlu kişiliği nasıl gerekliyse, bu sanatın yöntem ve ilkelerine ilişkin uygulamalı bilgilerin öğrenilmesi de o denli gereklidir.

Her konunun bir bilim disiplinine sokulduğu çağımızda, Pedagoji alanındaki yeni bulguların ışığında, geleneksel çocuk yetiştirme

yöntemlerinin yanılgıları ve eksiklikleri giderek daha açık seçik bir biçimde ortaya konmaktadır. Eğitim yöntemlerinin oluşumunda, toplumsal etkenlerin, gelenek ve göreneklerin etkisi büyük olmakla birlikte, temel pedagojik ilke ve yöntemlerin evrensel olduğu da kesinlik kazanmaktadır.

Otuz yıldan beri vermekte olduğum "Çocuk Psikolojisi" derslerinden ve çocuklar üzerinde yaptığım gözlemlerle araştırmalardan yararlanarak hazırladığım bu kitabın, çeşitli işlevler görmesini ve değişik okur kitlelerine yararlı olmasını amaçlamaktayım.

Çocuk Psikolojisi, çocuğun tüm gelişim evrelerini bilinçli bir biçimde izleyerek, onun gereksinmelerini zamanında ve yeterli ölçüde karşılamak isteyen anne-baba ve eğitimciler için bir başvuru kitabı olarak kaleme alınmıştır. Bu kitabı okuyan anne ve babaların, çocuğu yeterli ilgi, sevgi ve güven ortamında büyütmelerinin önemini kavrayacaklarını, özellikle "Uyum ve Davranış Bozuklukları" bölümündeki bilgilerin ışığında, yanlış eğitim ya da çeşitli nedenlerle çocuklarına ulaşamadıkları durumlarda uzman pedagoglara başvurma gereğini duyacaklarını ummaktayım.

Çocuğun sosyalleşmesinde önemine değindiğim okul ortamını ve çağdaş iletişim ilkeleri açısından öğrenci-öğretmen ilişkilerini ele alan bölümleri, öğretmen ve eğitimcilerimizin yararına sundum.

Bir öğretim üyesi olarak, ortak dertlerimizden birini oluşturan ders ve yardımcı ders kitapları eksikliğini göz önüne alarak, *Çocuk Psikolojisi*'nin pedagoji eğitimi görenlerin bu alandaki ihtiyaçlarını karşılayacak bir yardımcı ders kitabı olmasına çalıştım.

Bunların yanı sıra, amacım, bir başlangıç niteliğindeki *Çocuk Psikolojisi*'nin eksikliklerini zaman içinde gidererek, konuyla ilgili uzmanlara bir temel kaynak oluşturmaktır. Bunu da, ülkemizin bilim alanındaki ortak ilerleme çabasına katkıda bulunma görevi olarak görmekteyim.

İKİNCİ BASIMA NOT

Çocuk Psikolojisi'nin ikinci basımını yayına hazırlarken, 1985 yılının Birleşmiş Milletler'ce "Dünya Gençlik Yılı" olarak ilan edilmesini dikkate alarak ergenlik dönemiyle ilgili bölümü genişletmeye çalıştım.

Hızlı ve sürekli bir büyüme ve gelişmenin yer aldığı, çocukluktan erişkinliğe geçiş demek olan bu döneme ilişkin sorunların, şu günlerde gerek ülkemizde, gerekse tüm dünya ülkelerinde giderek yoğunlaşan güncel bir konu haline geldiğini görmekteyiz. Bu konuya katkıda bulunmak amacıyla İstanbul Üniversitesi öğrencileriyle yaptığım "Gençlik Sorunları" konulu araştırmayı kitabımın bu basımına ekledim.

Kitabın bir yıl gibi kısa bir süre içinde ikinci basımının yapılması, "Çocuk Psikolojisi"ne olan ilginin giderek arttığının bir göstergesi olması açısından kıvanç vericidir.

SEKİZİNCİ BASIMA NOT

Sekizinci basımı yayımlanmakta olan kitabımın ülkenin birçok yükseköğretim kurumunda yardımcı ders kitabı olarak kullanıldığını büyük bir mutlulukla gözlemlemekteyim.

Gelişim Psikolojisi ağırlıklı bu eserin, öğrencileri başka kaynakları araştırmaya yönelterek konuyla ilgili bilgilerini artırma çalışmaları en büyük dileğimdir.

YİRMİNCİ BASIMA NOT

Çocuk Psikolojisi kitabının bu yirminci basımı, kitaba kaynak teşkil eden bazı araştırma bulgularının eskimiş olması nedeniyle yeni bilgilerle güncelleştirilerek genişletilmeye çalışılmıştır. Bu basımın gerçekleşmesinde emeği geçen Yard. Doç. Dr. Esra İşmen'e teşekkür ederim.

GİRİŞ

Çocuk Psikolojisinin Konusu, Tarihçesi ve Yöntemi

ÇOCUK PSİKOLOJİSİNİN KONUSU

Çocuk Psikolojisi, bireyin doğum öncesi döneminden başlayarak ergenlik evresine kadar süregelen gelişimini ele alır.

Bir bilim dalı olarak Çocuk Psikolojisi, büyüme ve olgunluk aşamalarını, çevresel faktörlerin bireyin gelişim biçimlerine olan etkisini, çocukla toplumun diğer üyeleri arasındaki duygusal ve sosyal etkileşimi konu edinir.

Çocuk Psikolojisine ilişkin ilk çalışmalar, okulöncesi çocuğunun konuşma, oyun, heyecan ve faaliyetleri gibi belirli davranış yüzlerini içermekteydi. Zamanla, farklı yaşlarda çocuğun çeşitli davranış yüzlerinin incelenmesinin yetersiz olduğu görülmüş ve günümüzde Çocuk Psikolojisi, çocuğun belirli gelişim yüzleri yerine, gelişim biçimlerinin tümünü inceleyen bir bilim dalı haline gelmiştir.

ÇOCUK PSİKOLOJİSİNİN KISA BİR TARİHÇESİ

Tarihsel gelişim evreleri içinde, Çocuk Psikolojisine olan ilgi nedenlerinin farklılaştığı görülür. Önceleri iyi bir yurttaş yetiştirmek amacıyla çocuğun eğitimi düşünülmüş, sonraları giderek ilginin, çocuğun bakımı ve fizyolojik gereksinmelerine yöneldiği görülmüştür. Çok yakın bir zamana kadar çocuğun doğal ilgi ve arzuları, disiplinli bir yetişkin olabilmesi düşüncesiyle engellenmiştir.

Batılı Düşünür ve Eğitimcilerin Çocuk Psikolojisi Konusundaki Görüşleri

Antikçağ düşünürü Platon, daha o tarihte bile, *çocukların farklı yeteneklere sahip olduklarını, bu nedenle, farklılıklarının dikkate alınarak eğitilmeleri gerektiğini* savunmuştur.

Çocuk konusunda ilk incelemelerde bulunan eğitimcilerin başında gelen Comenius, 1628-1654 yıllarında yayınladığı yapıtlarında, çocuğun bireyselliğiyle, onun ilgi ve yeteneklerinin tanınması gerektiğini vurgulamıştır.

1762'de Rousseau, *Emile* adlı kitabında, çocukların doğal dürtü (impulse) ve arzularının eğitimin temelini oluşturduğuna değinmiştir.

Rousseau'ya göre, çocuğun doğal gelişiminin kolaylaştırılabilmesi için, onun bireysel ilgi ve yeteneklerini özgürce ifade edebilmesi gerekmektedir.

"Doğaya dönüş" temel görüşünden hareket eden Rousseau, yetişkinlerin kendi fikir ve davranışlarını çocuklara zorla kabul ettirmek istemelerine karşıdır.

18 ve 19'uncu yüzyıllardaki Çocuk Psikolojisine ilişkin çalışmalar arasında, Pestalozzi'nin 1774 yılında kendi çocuğu üzerindeki gözlemlerine dayanarak yaptığı çalışma, çocuk gelişimine ilişkin ilk bilimsel kayıt olarak kabul edilir.

Bunu, 1787'de Tiedemann'ın kendi çocukları üzerinde gerçekleştirdiği gözlemlere dayalı araştırmaları izler. Tiedemann'ın çalışması, Çocuk Psikolojisinde ilk biyografik araştırma olarak kabul edilir. Daha sonra Froebel (1826), özellikle ilk çocukluk eğitimine ilişkin çalışmalar yapmıştır.

19. yüzyılda Darwin'in (1877) yayımladığı *Bir Bebeğin Biyografik Taslağı* adlı yapıtı, Çocuk Psikolojisi için önemli bir adım sayılır.

Daha sonra, 1882'de *Çocuğun Zihni* adlı yapıtıyla ün yapan Preyer, Çocuk Psikolojisinin babası sayılır. Preyer'in bu çalışması, çocuğun özellikle zihinsel gelişimini ele alan sistemli bir rapordur.

Çocuk Psikolojisine deneysel görüşü getiren, Clark Üniversitesi psikoloğu Stanley Hall'dur. Gesell, Goddard, Terman gibi ünlü arkadaşlarıyla birlikte Hall, çocuk ve ergenin davranışı, ilgi ve yetenekleri üzerinde durmuştur. Hall ve arkadaşları, bu verileri (data), gözlemler, sorgu cetvelleri ve deneysel yöntemlerle elde etmişlerdir[1].

20. yüzyılın başlamasıyla Çocuk Psikolojisi alanındaki çalışmaların yaygınlaştığı görülür.

1905'te Fransız psikolog Alfred Binet, geliştirdiği zekâ ölçeğini yayımlamıştır.

Daha sonra Terman ve arkadaşları, bu ölçeği Amerika koşullarına uyarlayıp geliştirmişler ve aynı zamanda, Çocuk Psikolojisi için gerekli bazı bilimsel araştırma yöntemlerini de düzenlemişlerdir.

Arnold Gesell ve çalışma arkadaşlarının 10 ve daha aşağı yaşlardaki binlerce çocuk üzerindeki ayrıntılı gözlemleri, bu yüzyılın önde gelen Gelişim Psikolojisi çalışmaları arasında sayılır.

20. yüzyılda, Çocuk Psikolojisine katkısı olan uzmanlar arasında, Deneysel Öğrenme psikoloğu Thorndike; "Davranışçılık"ın (Behaviorism) kurucusu Watson; "Şartlı Refleks" kuramının sahibi Pavlov sayılabilir.

Görüşlerini "yaşayarak öğrenme" (learning by doing) ilkesine dayandıran Dewey, yüzyılımızın ünlü bir düşünürü olduğu kadar, psikoloğu olarak da dikkatimizi çeker.

Çocuğun zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişimi üzerinde ayrıntılı çalışmaları olan Jean Piaget, 20. yy'ın ünlü çocuk psikologları arasındadır.

Türk-İslam Düşünür ve Eğitimcilerinin Çocuk Psikolojisi Konusundaki Görüşleri

Türk tarihi incelendiğinde, her dönemde çocuğa değer verildiği ve çocuğun aile içinde belirli bir saygınlığa sahip olduğu görülür.

Türk-İslam düşünür ve eğitimcileri, çok eski dönemlerden beri, çocuk ve gencin eğitimine ilişkin çeşitli önerilerde bulunmuşlardır.

Ünlü düşünür Gazzali (1058-1111), eğitimi, "Yabani ısırgan otlarını ayıklayan bir bahçıvanın faaliyeti"ne benzetir. Gazzali'nin bu benzetmesini yüzyıllar sonra Pestalozzi'de de görmekteyiz.

Çocuğun gelişimi ve terbiyesi konularında anne babalara rehber olacak ilk eserler arasında, Keykâvûs'un *Kabusnâme*'si; Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Marifetname*'siyle, Gazzali'nin *Ey Oğul* adlı kitapçığı sayılabilir.

Bu eserlerde, bir bireyin doğumundan olgunluk evresine kadar yaşamı boyunca karşılaşacağı sorunlar hakkında öğütlere yer verilmiştir. Özellikle *Kabusnâme*, çocuğun beslenmesi, hastalıkları, oyun ve dinlenmesine ilişkin rehber bir kitaptır.

980-1037 yılları arasında yaşayan büyük Türk hekimi İbni Sina, Çocuk Psikolojisi ve Pedagoji aracılığıyla, çocuğun ruh ve beden arasındaki paralel gelişmesini sağlama yanlısıdır. İbni Sina'ya göre, organik faaliyetleri denge içinde sürdürülen bir çocuğun ileride güzel huylu, yani ruh sağlığı yerinde bir birey olması doğal bir gelişme olarak beklenmelidir. Yine İbni Sina'ya göre çocuğun bünyesini güçlendirmek açısından yararlı olacak iki şey vardır. Bunlardan birincisi, çocuğun yumuşak bir biçimde "hareket" ettirilmesi, ikincisi de, çocuğu uyuturken "musıki" (ninni) söylenmesidir. Çocuğun bu iki şeye alıştırılması, onun biri beden ve diğeri de ruh için olan "jimnastik" ve "musiki"ye hazırlanmasına olanak verecektir.

Bütün bu tavsiyelerin yanı sıra, bir çocuğun ruh ve beden açısından dengeli olabilmesi için harcanacak tüm emekler, özellikle çocuğun ruhsal eğilimlerine dönük olmalıdır. Öyle ki, çocuğun aşırı öfkeye, büyük korkuya kapılmasına, üzülmesine ve uykusuzluk çekmesine neden olacak davranışlardan mutlaka kaçınılmasını salık veren İbni Sina, çocuğun ne zaman, neyi istediğini dikkate almak ve bu yolla da ona yaklaşmak, yani onun sevgisini kazanmak gerektiğine işaret etmiştir. Bu yaklaşımın bir başka yolu da, hoşlanmadığı şeyleri çocuktan uzaklaştırarak onun sevgi ve güvenini kazanmaktır. İbni Sina'ya göre böyle bir yetiştirme yöntemi, ruh ve beden sağlığı olmak üzere iki açıdan yarar sağlamaktadır. Huyların "dengeli ve uyumlu" tutulması sayesinde, hem ruh hem de beden sağlığının korunması mümkün olmaktadır(*).

Gazzali'ye göre, çocuğun kalbi saf bir cevherdir. Verilen her şeyi kabul etmeye hazır olan çocuğun iyi bir insan olabilmesi için, iyi eğitilmesi gerekir. Çocuğu korumak, eğitmek ve ona ahlaki değerleri kazandırmak göreviyse aileye düşer. Bunun için, "Daha ilk günlerde çocuğun terbiyesine önem verilmelidir," diyerek terbiyede ilk yaşların önemine dikkati çeken Gazzali, eğitimi "taş üzerine nakışlar yazma"ya benzetir. Bu konuda Gazzali şöyle der: "Çocuk ana baba elinde bir emanettir. Kalbi kıymetli bir cevher gibi temizdir. Mum gibi her şekli alabilir. Bütün yazı ve şekillerden uzaktır. Temiz bir toprak gibi olup, hangi tohum atılırsa büyür. İyilik tohumu ekilirse, din ve

(*) Keklik, Nihat, *İbn Sina'ya Göre Çocukta ve Gençlerde Mutedil Mizacın Şartları, İbn Sina'ya Armağan*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1984.

dünya saadetine kavuşur."(*) Gazzali, çocuk yetiştirmede ana babanın sorumluluğuyla öğretmenin sorumluluğunu aynı düzeyde görmektedir.

Gazzali, ilk yetişme çağında çocuğu, överek ve kötüleyerek iyiliklere teşvik ve kötülüklerden men etmek mümkün olmadığından, sözlü önlemler yerine, başlangıçta kötü örneklerden koruma yoluyla terbiyeyi önermektedir. Çocuk, iyi ahlakla ilgili güzel bir hareketi görüldüğü zaman mutlaka takdir edilmeli ve sevineceği biçimde ödüllendirilmelidir. Sık sık eleştiriden kaçınılmalıdır. Çünkü böyle bir tutum, çocuğu bu sözleri dinlememeye ve kötü davranmaya, kınamaları dinlememeye ve kendisini kınayanları hafife almaya iter. Çocuğa karşı sabırlı davranmalı ve çok ender olarak onu kınamalıdır.

Gazzali'ye göre, çocuğa, hangi oyun türlerinden hoşlanıyorsa onu oynaması için fırsat verilmelidir. Çocukta yalnızca oyun isteği vardır. Eğer çocuk, oyundan tümüyle men edilir ve yalnızca derse, öğrenime bağlanırsa, kalbi ölür, zekâsı iptal olur, daima dertli ve sıkıntılı olur. Hatta bu durumdan kurtulmak için hileye başvurmak bile isteyebilir.

870-950 yılları arasında yaşayan Fârâbi, zihin eğitimini öğretim, ruhun terbiyesini de eğitim olarak kabul eder. Böylece eğitimle öğretimi insan doğası üzerine yapılandırır. Modern psikolojideki "bireysel farklar" konusunun, Fârâbi'nin eğitim felsefesinde de var olduğunu görürüz. Eğitim psikolojisinin konularından olan, "kalıtım mı, çevre mi?" tartışmasında, Fârâbi'nin eğitim sisteminin uzlaştırıcı bir yol izlediğini söylemek mümkündür. Kalıtım ve çevre konusu Fârâbi'de, "yaradılış" (fıtrat) ve "eğitim" kavramları içinde gerçekçi bir yaklaşımla açıklanmıştır.

Fârâbi'nin yöntemleri değerlendirildiğinde, onun ne aşırı disiplinci, ne de aşırı derecede serbestlik yanlısı (liberal) olduğu görülür. Eğitimde yöntem olarak "haz" ve "elem"i kullanmayı düşünenler arasında, Fârâbi'den önce İslam âleminde yaşayan bir filozof olup olmadığını bilmiyoruz(**).

(*) Çamdibi, Hasan Mahmut, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazzali Han Neşriyat*, Gümüş Basımevi, İstanbul, 1983.

(**) Bayraklı, Bayraktar, *Fârâbi'de Devlet Felsefesi*, Doğuş Yayın ve Dağıtım, İstanbul, 1983.

Bu uzmanların yanı sıra, Sadi'nin *Gülistan;* Ebul-Hayr'ın *Hayriyye;* Maraşlı Sümbülzâde Vehbi Efendi'nin *Lütfiyye* adlı eserleri de, eğitime ilişkin önerileri içeren bölümlerle dolu önemli çalışmalardır.

ÇOCUK PSİKOLOJİSİNDE YÖNTEM

Çocuğun incelenmesinde yöntem (metot) konusu, uzmanlar için her zaman büyük bir sorun olmuştur.

Gerçekte her yaş düzeyindeki tüm davranış biçimlerini ölçen bir teknik ya da yöntemden söz etmek olanaksızdır. Düşüncelerini dile getiremeyen çocuğu incelerken farklı inceleme yöntemlerinden yararlanmak gerekir.

Günümüzde, doğruluk derecelerinin azlığı nedeniyle, bebek biyografileri ve sorgu cetvelleri gibi yöntemlere daha az başvurulmaktadır.

Bilimsel psikolojik çalışmaların başlangıcında birçok araştırma laboratuvarda gerçekleştirilmeye çalışıldı. Böylelikle, çocuğun davranış biçimini etkileyen koşullar titizlikle kontrol altına alınmış oldu. Ancak laboratuvar ortamı çocukları kuşkuya itti ve çocuklar, günlük yaşamındaki gerçek davranışları yerine, laboratuvarın gerektirdiği biçimde davranmayı yeğlediler.

Bu yöntemdeki zorluklar, sonraları Gesell tarafından "Tek Yüzlü Ekran" kullanılarak giderilmeye çalışıldı.

Sonraları çocuk psikologları, çocukları ev, okul ve oyun gibi doğal ortamlarında inceleyen "Alan Çalışmaları"na ağırlık verdiler. Ancak bu çalışmalardaki bulgularla, laboratuvar tekniğinden elde edilen bulguların eşdeğerde olmadığı görüldü.

Çocuk Psikolojisinde Kullanılan Yöntemler

1. Doğal Gözlem (Naturalistic Observation): Gözlem, çocukları incelemede en çok kullanılan yöntemlerden biridir. Birçok pedagog, doğal gözlem yöntemiyle elde edilen bilgilerin, daha iyi kontrol edilebilen, ama sınırlı olan tekniklere oranla daha sağlıklı olduğunu savunmaktadır.

Bu yöntemin temelini, anne-baba ya da diğer erişkinlerin, çocuğun günlük davranış gelişimini dikkatle izlemesi oluşturur.

Bu yöntemle elde edilen bilgilerin düzensiz olmasına ve gözlemcinin kişisel yorumuna ağırlık verilmesine karşın, çocuğun davranış ve alışkanlıklarını tümüyle yansıtan bir yöntem olması nedeniyle değeri büyüktür.

Bu gruba giren "Bebek Biyografileri" yönteminin, çocuğun ilk davranış biçimlerini yansıtması açısından metodolojik bir önemi vardır.

2. *Özyaşam Öyküsü (Otobiyografi [Autobiography]):* Çocuğun ilgi, tutku, arkadaş ve yakınlarına ilişkin bilgi ve yaşantılarının kendisi tarafından kaleme alınmasıdır.

3. *Sorgu Cetvelleri (Questionnaires):* Sorgu cetvelleri, çocukla ilgili gerekli bilgiyi almak üzere anne, baba ya da diğer yekişkinlere yöneltilirler. Zekâ ve kişilik testlerinde olduğu gibi, bu yöntemde de temel amaç, belirli bir zaman süresi içinde incelenen konuyla ilgili yeterli bilginin toplanmasıdır.

Stanley Hall, bu yöntemi Çocuk Psikolojisine getiren ilk uzman olarak tanınır.

4. *Görüşme Yöntemi (Mülâkat [Interview]):* Sorgu cetvelleri gibi, görüşme tekniği de, soru-yanıt şeklinde, çocuk hakkında ya da doğrudan doğruya çocuktan bilgi almayı amaçlar.

Bu yöntemin sorgu cetveline oranla daha kişisel olması nedeniyle, deneyciyle denek arasında başarılı bir diyalogun kurulabilmesi için sağlıklı görüşme ortamının hazırlanmasına özen gösterilmelidir.

5. *Projektif Teknikler (Projective Techniques):* Bu yöntem, çeşitli ortamlarda çocuğa kendini özgürce ifade olanağı verilmesi, böylelikle iç dünyasındaki duygu ve tutumları açıklayabilmesine fırsat tanınmasıyla gerçekleşir. Bu teknik, yapılanmamış bir durum içine konan deneğin bu durumu kendi geçmişi, öznel (subjektif) görüşü ve özellikleri yoluyla yapılandıracağı ilkesine dayanmaktadır.

Parmak boya çalışması, evcilik oyunu ve resim faaliyeti, bu tekniğin türleri arasında sayılabilir. Bu yöntemin amacı, çocuğun iç dünyasındaki çatışmaları, duygu ve düşüncelerini bu yolla yansıtabilmesine ortam hazırlamaktadır.

6. Klinik Vaka İncelemesi (Clinical Case Study): Vaka incelemesi yöntemi, gelişim süreci içinde çocuğu etkileyen tüm faktörleri içeren ayrıntılı bir araştırma yöntemidir. Uzman eğitimci ya da psikolog, bu verileri çocuğun ilişkide olduğu ev, okul ve sosyal kurumlardan elde eder.

Aile tarihçesi, sosyal etkileşim, doğum koşulları, sağlık durumu ve geçmişteki deneyimleri içeren bilgiler, vaka incelemesinin temel konularını oluşturur.

7. Art Arda İzleme (Longitudinal Yöntem): Bu yöntem uzun bir zaman süreci içinde değişen olgu ve davranış biçimleri hakkında bilgi verir. Ayrıca, bireyin büyüme ve gelişmesini inceleme olanağı verdiği gibi, bireyde ve gruplarda meydana gelen farklılıkları araştırma ortamı da hazırlar.

Bu teknikte aynı çocuk grubu, belirli zaman aralıklarıyla çocukluktan ergin yıllarına kadar art arda incelenir.

Art arda izleme yöntemi, çocuğun bireysel gelişme ve büyümesinin analizine olanak sağlaması, gerek çocuk, gerekse grupta görülen büyüme artışlarını incelemesi nedeniyle özel bir önem taşır.

Ayrıca, verilerin tümü aynı çocuklar üzerindeki çalışmalardan oluştuğundan, bu yöntem olgunluk ve deney açısından büyüme süreçleri (process) arasındaki ilişkileri analiz etme olanağı hazırlar.

Ancak, orijinal örnek grubu üzerindeki çalışmaları sürdürürken, büyük bir para ve zamana gereksinim duyulması, bu yöntemi kullanışsız kılmaktadır. Ayrıca, iş nedeniyle yapılan göçler, zaman zaman çocukların, araştırmanın yapıldığı toplumdan uzaklaşmasına neden olmaktadır.

8. Gruplar Arası İnceleme Yöntemi (Cross-Sectional Method): Bu yöntem, farklı yaşlardaki çocukların gelişimini inceler. Burada anket, gözlem ve geçmişe ilişkin raporlarla diğer çalışma bulguları birleştirilir. Böylelikle çocuğun gelişimine ilişkin birleşik bir profile ulaşılır.

Bu teknikle, kısa bir dönem içinde birçok grubun incelenmesiyle, farklı gelişim yüzlerini içeren veriler elde edilir.

Çalışmanın fazla zaman kaybetmeden kısa süre içinde tamamlanması, yöntemin önde gelen avantajlarındandır.

Bu yöntem, pratik olmasına ve metodolojik açıdan bazı avantajları bulunmasına karşın, gelişim sürecini kesin bir biçimde yansıtmak

yerine, yakın tahminler getirmektedir. Bundan daha önemli bir sakıncası, bireyin yaşamı boyunca meydana gelebilecek kültürel ve çevresel değişiklikleri dikkate almamasıdır.

9. Deneysel Teknikler (Experimental Techniques): Deney yöntemi, kontrol edilebilen deney durumları (situasyon) içinde çocuğun gelişimini etkileyen değişiklikleri saptamak üzere kullanılır. Bu teknikle deneyci, bazı koşulları değiştirirken, diğerlerini sabit tutmaya çalışır ve değişimlerin, incelenen değişken üzerindeki etkilerine bakar.

Deneyler belirli koşullara göre düzenlenir ve bulgular yinelenen deneylerle kontrol edilebilir. Örneğin, "anaokulu deneyimi, çocuğun zihinsel gelişimini etkiler" savını deney yöntemi içinde ele alalım.

Bu savın doğruluğunu kanıtlamak üzere oluşturulan ve aynı koşullardan gelerek eşleştirilen Deney ve Kontrol gruplarının zihinsel düzeyleri araştırma öncesinde saptanmıştır. Daha sonra Deney grubu, anaokulu deneyimi görmüş, Kontrol grubuna ise bu olanak verilmemiştir.

Burada bizim kontrolümüz altında olan ve sonucu değiştiren "Anaokulu Deneyimi" bağımsız değişkendir. Bağımsız değişkenin etkisiyle değişen değişken olan "Zekâ Skorları" bağımlı değişkendir.

Bir yıl sonra uygulanan zekâ testleri sonunda deney grubu, kontrol grubundan üstün sonuç verdiği takdirde, savın doğruluğu kanıtlanmış olur.

10. Sosyometrik Teknik: Bu teknik, bir sınıfta her çocuğun, örneğin, "Herhangi bir ödevi hazırlamak üzere sınıf arkadaşlarından hangisiyle çalışmak istediğini" ya da "Hangi arkadaşını daha çok sevdiğini" söylemesine dayanır. Alınan yanıtlara göre, çocuklar arasındaki ilişkileri göstermek üzere bir sosyogram oluşturulur.

Sosyograma göre, çok sevilenler "Yıldızlar"; hiç ilişki kurulmayanlar "Yalnızlar", "Reddedilenler"; ayrıca birbirine oy veren "Çiftler" ve "Üçgenler" ortaya çıkar.

Moreno, bu tekniği, gruplar içinde sosyal uyumu geliştirmek ve toplumsal etkinliği sağlamak amacıyla geliştirmiştir.

11. Test Yöntemi: Test, önceden standartlaştırılmış sorular yoluyla bireyin ya da bireylerin davranışlarını saptamak amacıyla kullanılan sistematik bir yöntemdir.

Testler genel olarak başarı ve kapasiteyi ölçmek üzere kullanılabildikleri gibi (zihinsel başarıyı ölçmek üzere kullanılan zekâ testleri gibi), davranış ve kişilik özelliklerini ölçmek için de kullanılabilirler. Bu amaçla uygulanan kişilik testlerinde denek, kendi benliğini uyarana yansıtma yoluyla kişilik özelliklerini deneyciye açıklamış olur.

Örneğin, çocuklar için hazırlanmış bir kişilik testi olan C.A.T. (Children's Apperception Test) testindeki bir planşı (test kartı) açıklarken, çocuk bu kart üzerindeki resimlere kendi dünyasından, sorunlarından yararlanarak yeni bir yorum getirmeye çalışmakta, böylelikle iç dünyasını yansıtma olanağı bulmaktadır.

12. Çocuk Psikoterapisi (Child Psychotherapy): Problemli çocuklara uygulanan en etkili yöntemlerden biri, bireysel psikoterapidir. Bu tedavi yöntemlerinden biri olan analitik psikoterapide, öncelikle davranışın bilinçaltı derinliğine inebilmek, düşünce ve duyguların dinamizmini anlayabilmek amaçlanmaktadır. Psikoterapistin hedefi, çocuğu inandığı bilinçli olmayan fantezilerden kurtarmak ve zamanla onun tepkilerinin bu fantezilerden daha az etkilenmesini sağlamaktır.

Terapist, doğrudan çocuğun iç dünyasını etkileyen dış etkenlere yönelir. Çocuk Psikoterapisinde en sağlıklı çözüm, oyundur. Çünkü, çocuğun duygularını en iyi biçimde ortaya çıkarabilmesi oyun ortamında gerçekleşir. Psikoterapinin ilk amacı, çocukta yer etmiş endişe ve korkuların terapistçe saptanarak dışa vurulmasıdır.

Psikoterapi için en uygun ortam, çocuğun maket yapma, boyama, bulmaca çözme gibi basit oyunları rahatça oynayabileceği bir odadır. Her seansta aynı oda kullanılmalı ve bu odanın dekoru mümkün olduğu kadar az değiştirilmelidir. Seansın aynı odada, aynı oyuncaklarla ve aynı saatlerde gerçekleştirilmesi, çocuğa bir düzen ve kararlılığın telkin edilmesi açısından yararlıdır.

Terapist, çocuğun oyunlarını ve kendi başına yazıp çizdiklerini inceleyerek, onun duygu ve düşünceleri ile yapmak istediklerini anlayabilir. Çocuğun davranış ve sözlerini yorumlamak terapistin temel amacıdır. Onun bir görevi de, çocuğun gereksinmelerini ortaya çıkararak farkına varmasını sağlamaktır. Bütün bunları, çocuğa cesaret vererek onun özgürce davranabileceği bir ortamda gerçekleştirmelidir.

Çocuklar, genellikle akıllarından geçenleri oyunlarında ortaya koyduklarından, terapist, çocukla olan iletişimini sözsüz kurmaya özen göstermelidir.

Uzun süreli bir psikoterapi, ihtiyacı olan her çocuğa uygulanabilir. Bazen sadece birkaç seans yeterli olabilir. Çocuğun problemlerinden haberli olunduğu durumlarda bu yöntem geçerlidir[2].

Bir başka yöntem de, birden fazla çocuğun bir grup tedavisine alınmasıdır. Problemlerin daha yüzeysel olduğu vakalarda bu yöntem daha etkilidir.

13. Psikodrama (Psychodrama): Psikodrama, bazı iç çatışmaları olan bireyin bazı rollerde oynama yoluyla duygusal sorunlarını çözebilmesi tekniğidir. Bu yöntem başoyuncuyu kendine merkez alır. Oyun, başrol oyuncusunun geçmiş, şimdiki ve gelecekteki yaşamlarından değişik yüzleri içerebilir. Genellikle psikodrama derin duygusal kaynaklara doğru yönlendirilir.

Bir oyunda rol alma, psikodramanın temelini oluşturur. Psikodramatik teknikler arasında, hareket yöntemleri, karşı karşıya gelme (karşılaşma) teknikleri, tiyatro oyunları, yeniden oluşturulan deneyimler ve sözsüz egzersizler sayılabilir. Bu tekniklerin çoğu Dr. Moreno ve arkadaşları tarafından bulunmuştur.

Psikodrama yönteminde başoyuncunun duygularını ortaya koyabilmesi için ikili ya da kendi kendine konuşma, çok rollü oyun ya da tek kişinin rol aldığı monodrama gibi tekniklerden yararlanılır. Psikodramanın ikili konuşma –rol değişimi– tekniğinde, yardımcı kişi, başoyuncunun iç duygularını açık seçik bir biçimde ifade edebilmesine ortam hazırlar. Yardımcı kişi, başoyuncunun kendi durumunu keşfetmesine fırsat verir. Bu iki kişiden rollerini değiştirmeleri ve yeniden oynamaları istenir. Bu tekniğin önemi, iki rolün birbirinden açıkça ayırt edildiği oranda artar. Çünkü bunlar, ya birbirleriyle çatışırlar ya da birbirini tamamlarlar. Rol değişimiyle çocuk, karşıt ya da tamamlayıcı rolleri oynadıkça, sıkıntısını açığa vurur. Böylece farklı rollerin bilincine varır ve kendisini rahatsız eden nedenleri anlar[3].

KAYNAKLAR

(1) Crow, L. and Crow, A., *Child Psychology,* Barnes and Noble Inc., New York, 1969.

(2) Daws, Dilys and Boston, Mary, *The Child Psychotherapist and Problems of Young People,* Wildwood House, London, 1981.

(3) Blatner, H. Adam (MD), *Acting In, Pratical Applications of Psychodramatic Methods,* Springer Publishing Co., New York, 1973.

Birinci Bölüm

Gelişimin İncelenmesi

GELİŞİMİN TANIMLANMASI

Çoğu kez birbirine karıştırılan "Büyüme" (Growth) ile "Gelişme" (Development) sözcükleri, gerçekte birbirinden farklı kavramlardır; biri diğerinin yerini alamaz.

Yapısal artışı dile getiren "Büyüme", bedende gerçekleşen sayısal (nicel) değişiklikleri içermektedir (kilo artışı, boy uzaması gibi). Çocuk, sadece fiziksel olarak büyümekle kalmaz, aynı zamanda onun beyniyle iç organlarının yapı ve büyüklüğünde de değişmeler olur. Beynin gelişimi sonucu, çocukta giderek artan bir öğrenme, anımsama ve muhakeme yeteneği oluşur. Böylelikle fiziksel büyümeye koşut olarak, çocuk, zihinsel olarak da gelişir.

Buna karşılık, "Gelişme", değişikliklerin niceliği yanında, niteliğini de içermektedir. Gelişme kavramı, düzenli, uyumlu ve sürekli bir ilerlemeyi dile getirmektedir. Gelişim, ileriye dönük olup, değişiklikler arasında belirgin bir ilişkiyi de kapsar. Başka bir deyişle, gelişim yüzleri arasında bir bütünleşme söz konusudur.

Kısaca gelişim, sadece sayısal ölçümlerle açıklanamayan, birçok yapı ve işlevi bütünleştiren karmaşık bir olgudur. Bu bütünleşme nedeniyle, gelişimin her evresi kendinden bir sonraki evreyi doğrudan etkiler. Böylelikle hiyerarşi, bütünleşme ve yapısal bağıntı, gelişim evrelerinin temel özellikleri arasındadır.

Yapılan gözlem ve çalışmalar, belli gelişim dönemlerinde çocuklarda ortak olan eğilim ve davranış kalıplarının bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu ortak yanların bilinmesinin, çocuk eğitiminde izlenecek yöntemi belirleme açısından yararı büyüktür.

Yakın zamana kadar, çocuk gelişimine ilişkin çalışmalar çocuğun

doğumuyla birlikte başlarken, son zamanlarda, doğumdan sonraki gelişim biçimini etkilemesi nedeniyle, doğum öncesi döneme de önem verildiği görülmektedir.

Bir yetişkinin niteliği olan "Olgunluk", yapısal değişikliklerin tamamlanması şeklinde karakterize olur. Başka bir deyişle, olgunluk, organizmanın temelindeki potansiyel güçlerin göreve hazır bir duruma ulaştıklarının belirtisidir.

Gelişimin bazı yüzlerinde yapısal ve işlevsel olgunluğun oldukça erken yaşlarda görülmesine karşın, gelişimin diğer yüzlerinin daha sonra tamamlandığı dikkatimizi çeker. Örneğin, duyu organlarının işlevlerini doğumla birlikte yapmalarına karşılık, cinsel organların ergenliğe kadar bu olgunluğa erişemedikleri görülür.

GELİŞİMİN TEMEL İLKELERİ

Tüm davranışlar temelde biyolojik yapı içinde gerçekleşir. Bu nedenle biyolojik yapı hakkında ne kadar çok bilgi edinebilirsek, davranışı anlamamız da o ölçüde kolay olur. Beden oranlarındaki değişikliklere bakıldığında, bu büyüme ve değişimlerin kökeninde kalıtım ve çevre faktörlerinin rolünün büyük olduğu görülür. Gelişim süresi içinde tüm çocuklar aynı gelişim yolunu izlerler. Çocuk koşmadan önce yürür, yürümeden önce emekler. Ancak çocukların gelişim hızlarıyla bu davranışları başarmak üzere geçirdikleri sürenin bireyden bireye değiştiği görülür. Bazı çocuklar, diğerlerine oranla daha hızlı gelişirler. Bu avantaj, genellikle kalıcı ve süreklidir. Örneğin, gelişimin ilk yıllarında uzun boylu olan çocuklar, bunu izleyen yıllarda da bu özelliklerini korumayı sürdürürler. Yine akranlarına oranla becerileri daha fazla gelişmiş olan ve gelişimin bazı yüzleri açısından daha erken olgunlaşmış olan çocuklar, genellikle gelişimin diğer yüzlerinde de üstün olan çocuklardır.

Gelişimin İncelenmesi

Gelişimdeki 5 temel kavram şöyle özetlenebilir:

1. Gelişim, dinamik bir olgudur.
2. Gelişim, genetik bireyselliğin bir sonucudur.

3. Gelişim, giderek artan bir özelleşme sürecidir.
4. Gelişimde denge vardır.
5. Gelişim, art arda görülen, düzenli bir süreçtir[1].

GELİŞİMİN EVRELERİ

Gelişimi farklı evrelere ayırarak incelemek, pratik nedenlerden dolayı gereklidir.

İnsanda "Prenatal Dönem", yani doğum öncesi yaşam, 40±2 hafta veya 9 ay 10 gün devam eder. Doğumdan sonraki evreye "Postnatal Dönem" denir. Gelişim aşamalarının kolay anlaşılabilmesi için, bu iki dönem de bazı alt evrelere ayrılır.

Prenatal Dönem 28'er günlük 10 aya ayrılabilir. Bu 10 ay da üç ana bölümde incelenebilir:

Prenatal Dönem (Doğum Öncesi Dönem):

1) *Ovum Evresi :* Döllenme anından ikinci haftanın sonuna kadar.

2) *Embriyo Evresi (Embriyon) :* Üçüncü haftadan sekizinci haftanın sonuna kadar.

3) *Fetus Evresi :* Üçüncü aydan doğuma kadar olan dönem.

Postnatal Dönem (Doğum Sonrası Dönem):

1) *Yeni Doğan Bebek (Neonate) :* 0-4 hafta.
2) *Bebeklik :* 4 hafta-2 yıl.
3) *İlk Çocukluk :* 2-6 yıl.
4) *Son Çocukluk :* 6-11 yıl (kızlarda); 6-13 yıl (erkeklerde).
5) *Ergenlik :* 11-20 yıl (kızlarda); 13-20 yıl (erkeklerde).

1. Doğum Öncesi Dönemdeki Gelişim

Çocuk, doğum öncesi dönemin bir oluşum evresi olması nedeniyle, bu dönemdeki uyarımlardan büyük ölçüde etkilenir. Bu evrede özellikle kalıtsal etkenlerin rolü büyüktür. Ayrıca, çocuğun doğum öncesi yaşamını bilmemiz, onun gelişim biçimini anlamamız açısından önem taşır. Büyüme ve gelişmenin başlangıç noktasını oluşturması, bu evrenin önemini daha da artırmaktadır.

Doğum öncesi dönemle ilgili çalışmalar çok güç, bazen de ola-

naksızdır. Yaşayan "Fetus"la ilgili bilgiler dört kaynaktan elde edilebilir:

- Fötal hareketlerle ilgili olarak annenin raporları,
- Tıbbi aletlerle fetusun kalp atışları ve hareketlerinin izlenmesi,
- Fetusun anne karnındaki hareketlerinin doğrudan doğruya gözlenmesi,
- Hayvanlarla ilgili çalışmalar.

İnsanın yavrusu, anne ve baba cinsel hücrelerinin (ovum ve spermium) birleşmesiyle oluşmaya başlar. Bu tek hücreye zigot (zygot) denir. Döllenmiş yumurta, yarısı anneden, yarısı babadan gelen 46 kromozomla, anne ve babanın bir kısım genetik mirasını almıştır.

Embriyolojik dönemde, gelişmesine bir zigot ile başlayan her canlı, hemen hemen aynı yolu izleyerek, kendi türünün morfolojik ve fonksiyonel (biçimsel ve işlevsel) özelliklerini taşıyan bir bedene sahip oluncaya kadar çok hızlı bir "başkalaşma" (farklılaşma) geçirir. Böylece, kendi türünün biyolojik evrim düzeyine de erişmiş olur.

Bir canlının, embriyolojik dönemde bir hücre halinden kendi türünün biyolojik evrim düzeyine çıkışı ve bu düzeyde bir beden elde edişine "ontogenez" adı verilir.

Bir türden başka bir canlı türünün oluşmasıyla ilk canlı türünden başlayarak, bütün diğer türlerin birer birer dünyaya gelmesine "filogenez" denir.

Ontogenez yoluyla, bir insan zigotu, yaklaşık 280 günlük bir embriyolojik evrimle, insan yavrusu haline dönüşür. Ontogenez aşamalarında, embriyo ve fetusun geçtiği basamaklar, insan türünün daha önceki türlerden oluşurken geçtiği aşamaları özetleyen bir yoldur. Bu nedenle, "ontogenez, filogenezin çok kısa bir tekrarı niteliğindedir" sözü çok haklı ve çok anlamlı olmaktadır(*).

Çocuğun kalıtsal özelliklerini taşıyan, kromozomlardaki "gen" lerdir. Her birey, bu kalıtım özelliklerini taşıyan genlere sahiptir. Anneden ve babadan, bir yumurta ve bir spermatozoit yoluyla zigota gelmiş olan genler, yeni bir bireyin "kalıtsal yazgı"sını oluştururlar. Her insanın somatik hücrelerinin her biri, çekirdeğinde 46 kromozom ve bunların içinde bir milyondan fazla gen taşır.

(*) Bilge, M., *Fizyolojide Hormonlar Bilgisi*, Güven Kitabevi, Ankara, 1979, s. 371-373, 376.

Zigot, 24 saat içinde bir "mitoz" geçirerek, iki hücre haline gelir. İlk mitozu, sonraki günlerde diğerleri izler.

Böylece oluşan "Morula", kendine özgü bir canlı türüdür. Zigottan türemiştir, fakat artık zigot değildir. Diğer bir deyimle, morula "tek hücreli" bir canlı değil, "çok hücreli" bir canlıdır. İnsan zigotu gibi, insan morulası da, ömrü kısa bir varlıktır. Çünkü o, 275 gün sonra, bir insan yavrusu (yeni doğmuş bebek) olmak üzere, hızla değişecektir. Morulanın yerini, blastula, gastrula vb. alacaktır.

İnsan embriyosu, birinci haftanın sonunda bir "blastula" halindeyken, hücrelerindeki başkalaşımlarla kendisi için yeni yapılar kazanır. Bu yeni yapıların başlıcaları, "endoderm", "ektoderm" ve "mezoderm"dir. Böylelikle embriyonel disk, şimdi de "üç germinal yaprak" taşıyan yeni bir aşamaya, yani "gastrula" evresine ulaşmış olur.

Ektodermden sinir sistemi, epidermis; mezodermden iskelet, kaslar, bağdokusu, dolaşım sistemi, boşaltım sistemi; endodermden sindirim bezleri, sindirim kanalı epiteli, solunum sistemi epiteli gibi doku ve organlar gelişir[2].

Doğum öncesi gelişim "Cephalocaudal" bir yön izler. Yani, büyüme süreci, baştan kuyruk sokumuna doğru yönelir.

Ovum döneminde, döllenmiş yumurtada büyüklük açısından önemli bir değişme görülmez.

Üçüncü haftadan ikinci ayın sonuna kadar olan embriyo döneminde hızlı gelişim ve büyüme görülür. Bu dönemin sonunda, embriyo, insan organizması için gerekli olan tüm iç ve dış özelliklere sahiptir. Yüze ait özellikler oluşmuş, parmaklar şeklini bulmuştur. Kalp, daha üçüncü haftanın sonunda görevini yapmaya başlamıştır.

Yaşamın ilk iki ayında embriyo oldukça küçüktür. İkinci ay sonunda boyu ancak 3 cm'ye çıkmıştır. Embriyonun aşağı yukarı bir insan görünüşünü alması, sekizinci haftadan itibaren olur. Bedenin birçok organı bu evrede oluşmaya başlar. Özellikle sinir sisteminin gelişimi hızlanır. Bu nedenle bu evre, en kritik doğum öncesi evresidir. Bu embriyonik gelişim evresinde, virüs ya da uyuşturucudan kaynaklanan annenin kanındaki kimyasal değişiklikler, özellikle bazı organların şekillenmesini olumsuz açıdan etkiler ve gelişimde birtakım anormalliklere neden olur[3].

İkinci aydan sonra insan embriyosu artık "fetus" adını alır. Üçüncü aydan doğuma kadar süren bu dönemde büyüme ve organ sistemlerinin farklılaşması çok hızlanır. Gelişen organların bazıları, örneğin, kan yapıcı sistem, dolaşım sistemi, fetusun gereksinmelerini karşılamak üzere hemen bu ilk dönemde göreve başlar.

Büyüme ve gelişmenin yanı sıra, bazı yeni özellikler de bu dönemde görülür. Büyüklük artması, gelişim yönünden devam eder. Örneğin, baş, üçüncü ayda bedenin 1/3'üne eşitken, altıncı ayda 1/4'üne, doğumda 1/4'ünden biraz daha küçük bir orana eşittir.

Anne, gelişimin on altıncı haftası dolaylarında fetal hareketi hissedebilir[4].

Fetusta kasları, sinirleri ve akciğerleriyle, solunum sistemi dördüncü ay sonunda bazı solunum hareketleri yapabilecek şekle ulaşmıştır.

Fetusun iskelet sistemi, bütün kemikleriyle ilk aylarda, bağ dokusu ve kıkırdak halindedir. Kemikleşme dördüncü aydan itibaren başlar. Doğuma kadar bitmez. Birçok kıkırdakta, doğumdan sonra da kemikleşme değişimi sürer gider[5].

Beşinci fetal ayda iç organlar gelişmiş, yetişkinlerin organlarına benzer bir biçim almış, işlev yapmaya hazır hale gelmişlerdir.

Fetus, altıncı-yedinci aydan itibaren, yaşama dönemine girer. Artık sinir sistemi tümüyle gelişmiş ve bağımsız olarak işlevini yapabilecek duruma gelmiştir. Ancak, karaciğer, böbrekler, sinir sistemi vb. gibi bazı organlar doğumda bile henüz tamamlanmış değildir.

Bir fetusun doğumdaki boyu 50 cm. dolaylarında, ağırlığı ise ortalama 3,2 kg. kadardır. Ancak ağırlık, geniş sınırlar içinde değişebilir. Tam anlamıyla normal sayılabilen "yenidoğan"ın ağırlığı 2,5 kg'dan 5 kg'a kadar değişebilmektedir.

Doğumla birlikte, çocuğun yeni ısı ortamına ve nefes almaya uyum göstermesi beklenir. Akciğerlerin görevi henüz başlamamışken; çocuğun kanında CO_2 (karbon dioksit) birikmesi (hiperkapni) ve O_2'nin (oksijenin) azalması (hipoksi), onun yaşamı için ilk ve önemli bir tehlikedir. Onun yaşaması, bu yeni ortama uyumunu sağlayacak olan solunum sisteminin çalışmaya başlamasıyla gerçekleşecektir. Bu ilk tehlikeye bebeğin büyük dayanıklılığı da dikkati çeker. Uyarılan solunum merkezi birkaç dakika içinde bu sistemin çalışmasını başlatacaktır ve bebek ilk nefesini alıp, ilk çığlığını atarken, bu "doğum ötesi yeni dünya"da yaşamaya başlamış olacaktır[6]. Ağla-

mayla birlikte nefes alma işlemi başlar. Başlangıçta, nefes alma işlemi iyi yapılmadığı gibi, düzenli de değildir. Çocuk hapşırıp öksürürken, oksijen alma gereksinimini de karşılar.

Yeni doğan bebek, doğum öncesi evrede olduğu gibi, besini pasif bir biçimde özümlemez. Bebekte, sindirim sisteminin asıl çalışması, doğumdan sonraki ilk günlerde "emme refleksi"nin faaliyetiyle başlar. Normal hallerde bebeğin ilk besini olan "anne sütü", ilk günlerde özel bir bileşime sahiptir[7]. Emme ve yakalama gibi refleks mekanizmalarının çok iyi gelişmiş olması nedeniyle, bebekler beslenmeye kolaylıkla uyum gösterebilirler.

2. Doğum Sonrası Dönemdeki Gelişim

İlk yıllardaki gelişimin bilimsel önemini, ilk kez Freud, kişilik uyumsuzluğuna ilişkin çalışmalarında ortaya koymuştur. Freud, uyum bozukluğu gösteren birçok kişinin çocukluk yıllarında başarısız deneyimlere sahip olduklarını saptamıştır.

Erikson, çocuklar üzerinde doğumdan olgunluğa kadar süregelen klinik çalışmalarına dayanarak şunları söyler: "Çocukluk, insanı insanlığa başlatan ilk sahne, kendimize özgü yeti ve eksikleri yavaş, fakat açık bir şekilde geliştiren ve tamamlayan önemli bir ortamdır."

Erikson'a göre, bebeklik ya bir "güven" evresidir ki, birey bu evrede dünyaya güvenilebilir ve inanılabilir bir biçimde bakmayı öğrenir ya da "güvensizlik" evresidir ki, bu dönemde birey dünyanın nefret ve korkuyla dolu olduğunu öğrenmeye başlar.

Erikson'a göre, çocuğun öğrenmesi, büyük ölçüde anne-babası tarafından ilgi, sevgi ve fizyolojik gereksinmelerinin karşılanmasına bağlıdır.

BEDENSEL GELİŞİM

Çocuğun gelişimini bir bütün olarak kavrayabilmek için psikolojik olduğu kadar fizyolojik gelişimi de bilmek gerekir. Çünkü, fiziksel gelişim, çocuğun davranışını hem doğrudan, hem de dolaylı olarak etkiler.

Doğrudan etkiler, çünkü bedensel gelişim, çocuğun "neler yapabileceği"ni belirler. Örneğin, yaşlarına göre sağlıklı bir gelişme gösteren çocuklar, oyun ve spor faaliyetlerinde akranlarıyla eşit koşullarda yarışırlar. İyi gelişmemiş çocuksa, bu yarışmalarda elverişsiz durumu nedeniyle geri kalır ve gruptan atılır.

Fiziksel gelişme, davranışı dolaylı olarak etkiler, çünkü çocuğun kendine ve diğerlerine karşı tutumu bedensel gelişiminin de etkisi altındadır. Bu tutumlar çocuğun gösterdiği uyumlara yansır. Örneğin, şişman bir çocuk kısa sürede kendisinden ince olanlara ayak uyduramadığını fark eder. Bu da çoğunlukla çocuğun kişisel yetersizlik duygusuna kapılmasına yol açar. Buna ek olarak, eğer akranları kendisiyle yavaş davrandığı için oynamayı istemezler ve de çeşitli adlar takarak alay ederlerse, çocukta aşağılık duygusu gelişebilir. Bu tür duygular çocuğun kişilik gelişiminde çok önemli rol oynar.

Büyüme Dönemleri

Çocuklarda bedensel gelişim, "dönemsel" (devri) bir süreçtir. Bunun anlamı, fiziksel gelişmenin düzenli bir hızla değil, belli dönemlerde, yüzlerde (fazlarda) ya da farklı hız derecelerine sahip "dalgalar" halinde gerçekleşmesi, yani bazen hızlı, bazen yavaş olmasıdır.

Büyüme temposunda çocuktan çocuğa farklılık olsa da, yani bazı çocuklar daha düşük, bazıları normal, bazılarıysa yüksek büyüme hızı gösterseler de, büyüme dönemleri düzenlidir ve önceden tahmin edilebilir. Bununla birlikte, her çocuk, gelişmenin kritik noktalarına erken ya da geç ulaşmada az çok değişmez bir eğilime sahiptir.

Büyüme konusundaki araştırmalar, çocuklarda iki yavaş, iki hızlı olmak üzere dört belirgin büyüme dönemi olduğunu göstermiştir. Doğum öncesi ve doğumdan sonraki ilk yıl içinde büyüme hızı yüksektir. Yaşamın birinci yılının sonunda büyüme yavaşlar ve bunu ergenliğe ya da cinsel olgunluğa kadar süregelen düzenli, fakat yavaş bir gelişim izler. Bu büyüme evresi 8-12 yaşları arasında görülür. Bu evreden 15-16 yaşlarına kadar olan dönemdeki hızlı gelişim, "ergenlik fışkırması" olarak nitelenebilir. Bu dönemi, olgunlaşma zirvesine kadar dikleşerek süregelen büyüme evresi izler. Bu dördüncü büyüme evresindeki boy uzunluğu ileri yaşlarda da aynı kalmasına karşılık ağırlık artabilir.

Büyüme dönemlerinde şu ortak özellikler görülür:

- *Uyum Zorlukları:* Hızlı büyüme dönemlerinin sürekli değişkenliğine uyum sağlayabilmek, duygusal yönden rahatsız edicidir. Yavaş büyüme dönemlerindeyse, uyum sağlamak çok daha kolaydır.
- *Enerji Düzeyi:* Hızlı büyüme, enerji tüketici olduğundan, bu dönemlerde çocuklar çabuk yorulurlar. Bu da onları huysuz ve tedirgin yapabilir. Yavaş büyüme dönemlerindeyse, çocuğa oyun ve diğer faaliyetler için daha çok enerji kalır ve çocuk daha neşeli, birlikte yaşanması daha kolay bir davranış içine girer.
- *Beslenme Gereksinmeleri:* Yaşamın ilk iki ya da üç ayında ve ergenlik döneminde hızlı büyüme nedeniyle beslenme gereksinimleri en üst düzeye ulaşır. Büyüme gereksinimlerine göre yeterli miktarda ve gerekli türde gıdalarla beslenemeyen çocuklar, yorgun ve huysuz olurlar. Oyuna ve okul ödevlerine az ilgi duyan bu çocukların sosyal uyumları da genellikle bozuktur.
- *Isı Dengesinin Sürdürülmesi:* Yavaş büyüme dönemlerinde beden genellikle ısı dengesini korur. Hızlı büyüme dönemlerindeyse bu denge bozulduğundan, çocuk iştahsızlık, genel olarak bitkinlik, huysuzluk ve anti-sosyal davranış gösterebilir.
- *Beceriksizlik:* Hızlı büyüme dönemlerinde çocuk beceriksizce davranır. Daha önce hareketleri düzgün ve iyi olan çocuk, bu dönemde hantallaşabilir ve sık sık tökezler. Büyüme yavaşladığındaysa, bu beceriksizlik iyi bir motor davranışla yer değiştirir[8].

Bedensel Gelişimi Etkileyen Temel Faktörler

Bedensel gelişim için yeterli beslenmeye, ısı ve nem ortamına gereksinim vardır. Ancak, bu koşullarda genetik elemanlar ve hormonal büyüme uyarılır ve gelişme sağlanır.

J. M. Tanner, bedensel gelişimin türü ve hızında, kalıtım ve çevre faktörlerinin karşılıklı etkileşiminin önemine değinmiştir. Tanner'a göre, bedensel gelişimi etkileyen temel faktörler şu başlıklarda toplanabilir:

- *Kalıtım:* Bu etkenin büyüme üzerindeki önemi çok büyüktür. Genetik büyüme planı, bir bakıma tüm büyüme olgusunun içerdiği fonksiyon ve kavramlar biçiminde formüle edilebilir.
- *Irk:* Doğumla birlikte siyahların beyazlara oranla iskelet gelişimi açısından daha üstün oldukları görülür. Bu farklılık, zenci çocuklardaki diş gelişiminin daha önce başlamasıyla ortaya çıkar. Beslenme ve diğer çevresel koşulların yeterli olması halinde, zenci çocukların iskelet gelişimindeki üstünlükleri 2-3 yıl sürer.
- *Beslenme:* Yetersiz beslenme, büyümeyi geciktirir. Yetersiz beslenmenin sürekliliği, bedensel ve zihinsel gelişimi olumsuz yönde etkiler. Biri 1911-1953 yıllarında, diğeri 1920-1940 yıllarında gerçekleştirilen iki araştırmada, savaş sonrası yıllarda besinin azalmasına koşut olarak boy gelişmesinde belirgin bir düşme saptanmıştır.
- *Hastalık:* Kısa süreli hastalıklar büyümede kalıcı bir gerilemeye neden olmamakla birlikte, hastalıkta izlenmesi gereken beslenme rejiminin (diyet) uzun süre aksaması ya da yetersiz olarak devam etmesi, çocukta birtakım gelişim bozukluklarına yol açabilir. Geçirilen büyük bir hastalık, çoğu kez büyümenin yavaşlamasına neden olur. Böyle durumlarda çocuğun sağlığına kavuşmasıyla birlikte akranlarına yetiştiği görülür.
- *Psikolojik Bozukluklar:* Ruhsal zorlanma (stress), yavaş gelişmeye, ender olarak da bedensel gelişmede gerilemeye neden olabilir.
- *Sosyo-Ekonomik Statü:* Farklı toplumsal katmanlardan gelen çocuklar, her yaş grubunda farklı beden ölçüsüne sahiptirler. Yapılan araştırmalar, ekonomik açıdan üstün ve sağlıklı koşullarda büyüyen çocukların, ekonomik açıdan düşük düzeydeki çocuklara oranla daha gelişmiş olduklarını göstermiştir. Bu farklılığın oluşumunda beslenme, uyku, egzersiz ve boş zamanların değerlendirilmesi etkenlerinin rol oynadığı saptanmıştır.

İlk Beş Yılda Gelişim Modeli ve Kritik Yaşlar

Knobloch ve Pasamanick'in, 1974'te gerçekleştirdikleri, yaşamın ilk beş yılını içeren model, gelişim konusuna ilginç bir yorum getir-

mektedir. Knobloch ve Pasamanick'e göre, sağlıklı bir gelişimin olabilmesi beş davranış türünün bütünleşmesine bağlıdır.

Bunlar:

1. Algı, duygu, hareket tepkileri ve göz-el koordinasyonunu (eşgüdümünü) içeren *uyum,*
2. Başın dengesi, oturma, ayakta durma, emekleme ve yürümeyi içeren tüm *motor* (hareki, devinimsel) *davranışlar,*
3. Objeleri el ve parmakları kullanarak yakalama ve kavramayı içeren *gelişmiş motor davranış,*
4. Cümleler, yüz ifadeleri, mimik ve sözcüklerle kavrayışı içeren *dil faaliyeti,*
5. Beslenme becerisi, tuvalet eğitimi, bağımsızlık ve işbirliğini içeren *kişisel-sosyal davranış*'tır.

Knobloch ve Pasamanick, Arnold Gesell'in çalışma ve ölçümlerini geliştirerek, gelişimin ilk beş yılında bazı kritik ay ve yaşların varlığını savunmuşlardır. Bu kritik ay ve yaşlar şöyle özetlenebilir:

- Birinci yılın ilk üç ayında, bebekler göz kürelerinin hareketini sağlayan "oculomotor" kasların kontrolünü kazanırlar. Dört haftalık yenidoğan, başının üstünde asılı duran bir objeyi hemen fark etmez, ama obje, çocuğun görme çizgisinin üzerinde hareket ettirilirse, çocuk onu sınırlı bir alan içinde baş ve göz hareketleriyle izler.
- İlk yılın ikinci çeyreğini oluşturan 16. ve 28. haftalarda, başı ve bedenin üst kısmını destekleyen kaslarla, el ve kolların hareketini sağlayan kasların kontrolü kazanılır. Bebek, yastıklarla desteklenmiş olarak oturmaktan hoşlanır ve başını destek olmadan dik tutabilir, bazen bir kolunu bir objeye uzatabilir.
- İlk yılın üçüncü çeyreği olan 28. ve 40. haftalar arasında, gövde ve parmaklardaki kontrolün geliştiği görülür. Çocuğun bu evrede başparmağını kullanabilmesi, yakalama becerisini geliştirir.
- 40. ve 52. haftalar arasında, çocukların bacaklarıyla ayaklarını kontrol edebildikleri ve bu evrede destekle ayakta durup yürüyebildikleri görülür. Bacaklar gövdeyi taşıyacak kadar kuvvetlidir, ama vücuttaki denge zayıftır. Çocuk rahatça oturabilir, vücudunu döndürebilir ve düşmeden bir yana eğilebilir. Yüzükoyun yatarken dönüp oturabilir, yerde sürünerek ilerleyebilir ya da emekleyebilir.

- İkinci yılda yürüme ve koşma gelişir, çocuklar küçük ve büyük tuvaletlerini kontrol etmeyi başarırlar. Konuşmaya başlarlar ve kişisel kimliğe sahip olmak isterler.
- İki ve üç yaşlarında çocuklar, dili bir düşünce aracı olarak kullanabilirler.
- Dördüncü yılda çocuklar gerek kişisel yaşamlarında, gerekse ev ortamlarında daha bağımsız olmaya başlarlar. Dört yaş çocuğunun motor davranışı daha mükemmelleşmiş ve çocuk her hareketi tek başına yapabilir hale gelmiştir.
- Beşinci yılda motor kontrol olgunlaşmış, dil oldukça yeterli bir biçimde ifade edilebilir hale gelmiş ve sosyal uyum görülmeye başlamıştır. Çocuğun hareketleri gelişmiş, dengesi kusursuz hale gelmiştir(*).

Bedensel Gelişimin Yönü

Bedensel gelişimi gösteren diyagramlar incelendiğinde, gelişim olgusunun düzenli bir biçimde gerçekleştiği dikkati çeker. Bebeklik ve ergenlik dönemindeki iki hızlı büyüme evresi dışında, uygun koşullar içindeki kız ve erkek çocukların gelişimleri önceden tahmin edilebilecek bir düzen içinde olmaktadır. Ağırlık ve boy gelişiminin yanı sıra, gerek kas, gerekse iskelete ve iç organlara ilişkin gelişimde de benzeri düzenli ölçümler birbirini izler. Büyük ölçüde ergenliğe bağlı olan hormonal değişiklikler davranışı etkilediği gibi, daha fötal dönemde hızlı bir biçimde gelişmiş olan beynin faaliyeti de, çocuğun öğrenme kapasitesini artırır, çevreyi taklit etmesini ve uyumunu sağlar.

Hem doğum öncesi (prenatal), hem de doğum sonrası (postnatal) dönemlerdeki gelişimde, iki temel ilkenin varlığı kabul edilmektedir. Bu ilkelere göre, bedensel gelişimde şu iki yön izlenmektedir:

- *Gelişimin "cephalocaudal" Yönde Gerçekleşmesi İlkesi:* Büyüme baştan ayağa doğru olur. Başka bir deyişle, yapısal ve işlevsel gelişim, öncelikle başa yakın bölgede gerçekleşir.
- *Gelişimin "proximodistal" Yönde Gerçekleşmesi İlkesi:* Bedensel gelişim, bedenin iç kısımlarından dışa doğru, merkezi bölge-

(*) Travers, John F., *The Growing Child*, Boston College, Scott, Foresman and Co., Clenview Illinois, 1982.

lerden uzaktaki organlara doğru gerçekleşir. Örneğin, kolun omuzla dirsek arasındaki kısmı önkoldan önce, önkol da elden önce gelişir.

BİLİŞSEL (Cognitive) GELİŞİM

Piaget ve arkadaşları, çocuğun doğumdan ergenliğe kadar olan bilişsel (cognitive) gelişmesini ayrıntılı araştırmalarla incelemişler ve bazı kavramlarla algıların doğuştan itibaren kazanılmış olabileceğini belirlemişlerdir. Piaget, bebeklik döneminde çocukların, objelerin devamlı olduklarını, değişmezliklerini bile düşünemezken, zamanla biçim ve büyüklük kavramlarını tanımaya başladıklarını söylemektedir.

Piaget'nin temel ilgisi, doğumdan itibaren insan bilişinin –bireyin dünyayı öğrendiği ve anladığı düşünce süreçlerinin– gelişimidir.

Biliş (cognition) sözcüğü, dünyamızı öğrenmeyi ve anlamayı içeren zihinsel faaliyetler anlamına gelir ve şu süreçleri kapsar:

- *Algılama:* Gerek iç, gerekse dış dünyadan edinilen bilgilerin yorumlanması, organize edilmesi ve yeniden bulunmasıdır.
- *Bellek:* Algılanan bilginin bulunup getirilmesi ve depo edilmesidir.
- *Muhakeme:* Bilginin, belirli bir anlam çıkarma ve sonuca varma amacıyla kullanılabilmesidir.
- *Düşünme*: Bilginin ve çözümlerin nitelikçe değerlendirilmesidir.
- *Kavrama:* Bilginin iki ya da daha fazla kısmı arasındaki yeni ilişkilerin tanınabilmesidir.

Bilişsel gelişime ilişkin en önemli görüşü ileri süren İsviçreli psikolog Jean Piaget'ye göre, çocuk, kendi dünyasına bir anlam kazandırabilmek için çevresindeki insan ve objelerle ilgili bir faaliyet içine girer. Çocuk, ilkel koordinasyonlardan, Piaget'nin deyimiyle, soyut muhakeme, kuramsal situasyonları akılcı yolla düşünebilmek, zihinsel hareket ve kuralları düzenleyebilmek anlamına gelen işlemlere (operasyonlara), yani daha karmaşık ve yüksek düzeydeki yapılara doğru belirgin bir çaba içindedir.

Piaget'nin kuramının temel kavramını işlem (operasyon) oluşturur. İşlem, çocuğun zihinsel düzeyde başladığı yere geri dönebilmesi anlamını taşır. İşlemlerin kazanılması, zihinsel gelişimin en önemli aşamasıdır. Örneğin, bir bardak içindeki suyun farklı biçimdeki bir başka bardağa boşaltılması halinde miktarının değişmeyeceğini düşünebilmek bir işlemdir.

Piaget'ye göre, gerek basit organizmalarda, gerekse insan organizmasında, birtakım süreçler öğrenmenin temelini oluşturur. Bu temel süreçlerden biri, çevreye *uyum*, diğeriyse eylem, bellek, algı ve öteki zihinsel faaliyet türlerine ilişkin deneyimlerin *organizasyonu*'dur. Basit bir organizmada uyum, yaşayabilmek için temel gereksinmelerin giderilmesiyken, gelişim sürecindeki bir çocukta giderek karmaşıklaşan bir organizasyon içinde çevresine belirli bir yaklaşım göstermek anlamını taşır.

Gözlem ve deneyleri sonucu Piaget, doğumdan itibaren bebeklerin bazı reflekslere sahip olduklarını belirlemiştir. Bu temel refleksler *emme* ve *yakalama* refleksleridir. Ayrıca, ayak tabanına gelen uyarım karşısında parmaklarını yelpaze gibi açması –Babinski refleksi– ile ürktüğü zaman kol ve bacaklarını açması –moro refleks– yenidoğanın temel refleksleri arasında sayılır. Yine bebeklerin doğumdan itibaren bazı refleksler üzerinde egzersiz yapabilme ve kendi hareketlerini düzenleme eğilimleri vardır. Başka bir deyişle, bebekler kalıtım yoluyla bazı zihinsel yeteneklere doğuştan sahip olmayıp, bunun yerine, bilgi ve becerilerini geliştirebilecekleri bir kapasiteye, çevreye yanıt verme biçimlerine sahiptirler. Bu yanıtların başında da çevreye uyum gelir. Uyum da, yaşayan canlının varlığını sürdürebilmesi için gereklidir.

Organize etme yetisi, ilk kez alışkanlığa ilişkin eylemlerin (aksiyonların) gelişiminde görülür. Doğumdan hemen sonra her bebek, çevresindeki objeleri ağzıyla araştırma eğilimindedir. Stern, buna "ağız mekânı" adını verir. Bebek objelere dudaklarıyla temas eder ve eline değen yakınındaki objeleri de avcunun bütünüyle yakalar. İşte art arda süregelme özelliğiyle belirlenebilen bu hareket ya da eylemlere Piaget, *şema* (schema veya schemata) adını verir.

Şema, basit ilkel zihinsel yapının daha karmaşık hale gelmekle kazandığı niteliktir. Şema, geçmiş deneyimlerden oluşan ve şimdiki deneyimleri yorumlamada temel oluşturan zihinsel yapıdır.

Piaget, kaba bir zihinsel tasarım olarak tanımladığı şemayı, algısal-motor koordinasyonları vurgulamak amacıyla kullanır (objeleri araştırmak, sicimi seçmek gibi). İster basit, isterse karmaşık olsunlar, şemaların başlıca karakteristiği, bütün içinde organize edilmiş olmaları, sık sık tekrar edilebilmeleri, böylelikle de diğer davranışlar arasında kolaylıkla ayırt edilebilmeleridir. Herhangi bir hareket şeması gelişir gelişmez, her yeni objeye ve ortama uygulanabilmektedir. Örneğin, bebek, artan obje çeşitliliği karşısında emme refleksini diğer objelere de yöneltmek suretiyle yaygınlaştırır. Piaget'nin deyimiyle, var olan şemaları yeni objelere aktarmak ya da yeni deneyimlere girişmek olayına *özümleme* (assimilation) denir. Çocuk, bilgi şemalarındaki başarısıyla deneyimlerini özümler.

Piaget'ye göre çocuk, gelişim evreleri süresince farklı işlemler kazanır ve giderek en olgun dönem olan ergenliğe ulaşır. Bir gelişim evresinden diğerine geçmesine iki temel mekanizma yardımcı olur. Bunlar, *özümleme* (assimilation) ve *uyum*'dur (accomodation).

Özümleme ile Piaget, uyaranın, kişinin mevcut bilişsel yapılarına göre bütünleşmesini ifade etmiştir.

Özümleme, yeni bir obje ya da kavramın çocuğun daha önceden sahip olduğu kavram veya şemayla birleştirilmesidir. Her yaşta çocuk farklı *eylem* (aksiyon) ve *işlem* (operasyon) grubuna sahiptir. Örneğin, bir yaş çocuğu küçük objeleri karıştırma veya onları ağzına götürme şemasına sahiptir. Çocuğa yeni bir obje verildiğinde, daha önce küçük objelere gösterdiği tepkiyi buna da gösterir, karıştırır ve ağzına götürür. Bu eski hareket şemasının yeni harekete uydurulma işlemi, özümlemedir. Basit bir dille özümleme, eski bilgi ve alışanlıkların yeni objelere uygulanması ve var olan şemanın bir parçası olarak yeni deneyimlerin kazanılmasıdır.

Çevredeki yeni deneyimlerden yararlanarak şemaları değiştirmek yoluyla problem çözme olayına Piaget, *uyum* (accomodation) adını verir. Uyum, organizmanın yeni durumları karşılaması için yapısındaki değişme sürecidir. Bebeklik döneminden itibaren uyum, çocuğun yaşamında keşfetme, deneme-yanılma, soru sorma, deneyimlerde bulunma gibi etkin olaylar biçiminde görülür. Çocuğun şemaları giderek yüksek bir esnekliğe kavuşur ve bu şemalar, bütünlükleri içinde organize olma özelliklerini sürdürürken yaygınlaşırlar ve biçim değiştirirler. Bunun sonucunda da her birey çevresindeki olayla-

ra bağlı olarak yeterli sayıdaki şemayı geliştirmeye ve çevresine uyum sağlamaya başlar.

Zihinsel gelişme, uyum ile özümleme arasındaki gerilimi gidermeyi, yeni situasyonlarda eski tepkilerin kullanılmasından kaynaklanan çatışmayı, yeni problemlere uyabilmek için yeni tepkiler kazanabilmeyi içerir. Zihinsel gelişim, çocuk yeni situasyonlara uyum gösterdikçe görülür[9, 10, 11].

MOTOR GELİŞİM
(Hareketle İlgili Gelişim)

Hareket (movement) anlamına gelen motor gelişimde, belirgin aşamalar vardır. Örneğin, bebek tek başına oturmadan önce başını kaldırmayı, emeklemeden ve yürümeden önce de oturmayı öğrenir. Bu gelişim biçimi, her çocuk için geçerlidir. Hemen her çocuk, normal koşullarda bu gelişim aşamalarından aynı yaşlarda geçer.

Araştırmalar, motor gelişimin en az üç genel kurala göre gerçekleştiğini ortaya koymuştur:

1. Cephalocaudal Gelişim (Baştan ayağa doğru gelişim): Bu gelişimin anlamı, motor yeteneğin baştan ayak tırnağına doğru gerçekleşmesidir. Yenidoğanın başı, bedenin diğer kısımlarına oranla yetişkin ölçüsüne daha yakındır. Aynı şekilde baştaki motor kontrol, bedenin aşağı kısmındaki kaslara oranla daha güçlüdür. Motor kontrolün evrimi, önce baş, sonra omuzlar ve kollar ve nihayet bacaklar ve ayaklar şeklinde gerçekleşir.

2. Proximodistal Gelişim (Merkezden dışa doğru gelişim): Bu gelişimin anlamı, motor yeteneğin merkezi bir eksenden başlayarak bedenin uç kısımlarına doğru gerçekleşmesidir. Beden ve omuz hareketleri, bağımsız kol hareketlerinden önce görülür; ellerin kontrolü parmakların kontrolünden önce gelir.

3. Bütünden Özel Hareket Gelişimine Geçiş: Motor gelişimde (yürüme, elle tutma gibi), belirgin bir sıranın izlendiği görülür. Başlangıçta bebeğin ilk hareketleri bütünsel (global) ve farklılaşmamıştır. Örneğin, bebek, önceleri önünde duran objeyi avucunun tümünü kulla-

narak yakalamaya çalışır. Bebeğin özel tepkide bulunabilme yeteneğinin zamanla başladığı görülür. Parmakların, özellikle başparmağın faaliyeti bir yaşından önce görülmez. Burada sinir sisteminin, özellikle beynin gelişip olgunlaşmasının rolü büyüktür.

DİL GELİŞİMİ

Dil, insanların birbirlerine bilgi, düşünce ve eğilimlerini aktarabilmelerinin yanı sıra, fikirlerini düzenleyebilmelerine ve duygularını ifade edebilmelerine olanak hazırlar. Kültür değerlerimiz ve bilgilerimizin çoğu kuşaktan kuşağa sözlü ya da yazılı kaynaklar yoluyla iletilmektedir. Herkes doğrudan kendi yaşantısı yoluyla öğrendiğinden çok daha fazlasını, dil yoluyla öğrenir. Dil aynı zamada düşünme, bellek, muhakeme, problem çözme ve planlama gibi bilişsel süreçleri de içermektedir.

Dil, çocuğu egosundan uzaklaştırıp, onun sosyal bir kişi olmasını sağlayan, kendisini kontrol ve takip ettirebilen, düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını yavaş yavaş öğretebilen ve kendini güvenli hissetmesine yardım eden bir olgudur.

Piaget'ye göre dil, dünyayı temsil eden semboller sistemidir.

Dil gelişimine ilişkin incelemeler, çağdaş çocuk psikolojisi araştırmaları arasında en heyecan verici ve yoğun olan çalışmaları oluşturmaktadır. Çünkü, çocuğun dile ilişkin yeteneklerinin gelişimi, akıl almaz bir hızla gerçekleşmektedir. Tüm kültürlerdeki çocukların hemen hepsi, ilk sözcüklerini ortalama olarak 12-18 ay dolaylarında söylerler. Dört yaşına geldiklerinde, çoğunluğu iyi düzenlenmiş cümleler kurarlar, hatta zaman zaman düşüncelerini sürpriz sayılabilecek kadar karmaşık cümlelerle ifade edebilirler. 6 yaşındaki bir Amerikalı çocuğun sözcük dağarcığı 8.000-14.000 sözcüğü içermektedir. Bu da 1 yaşından 6 yaşına kadar çocuğun sözcük dağarcığına her gün 5-8 sözcüğün eklenmesi anlamını taşır. Dilin yapıtaşları sözcüklerdir. Fakat her sözcük, fonem (phonemes) adı verilen dilin ilkel seslerinden oluşur[12].

Her çocuk, önce bu sesleri çıkarmayı öğrenir. Örneğin, "be" ve "me" seslerini öncelikle çıkarır. Her dil, fonem kombinasyonlarına hükmeden bazı kurallara sahiptir.

Dil yeteneğinin gelişimi de, diğer gelişim yüzlerinde olduğu gibi, düzenli bir sıra izler. Çocuklar üzerinde yapılan dil gelişimi araştırmaları, konuşmanın ilk öğrenildiği dönemlerde, hemen tüm dünya çocuklarının temelde aynı gramer kurallarını kullandıklarını ortaya koymuştur.

DUYGUSAL (Emotional) GELİŞİM

"Emotion"(*) sözcüğü, Latincedeki, harekete geçirmek anlamına gelen "emovere" kökünden gelmektedir. Webster's sözlüğü de aynı kavramı anlatmak için bireyin yaşamındaki bir canlanma, hareketlenme anlamına gelen "stirred-up" sözcüğünü kullanmıştır.

Bebek, bazı duygusal davranış biçimleriyle birlikte dünyaya gelmez. Tutumlar ve duygular zamanla oluşur ve kazanılır.

Çocukların heyecanları konusunda yapılan çalışmalar, onlardaki duygusal gelişimin hem olgunlaşma, hem de öğrenme sonucu oluştuğunu, bunlardan hiçbirinin tek başına etkili olmadığını ortaya koymaktadır.

- *Olgunluğun Rolü:* Olgunlaşma süreci içinde zihinsel gelişim, bir uyarana uzun süre bağlı kalma, bir obje üzerindeki duygusal (emosyonel) gerginliği uzun süre yoğunlaştırabilme yeteneği kazandırır.

  Yine hayal gücü, hatırlama ve unutma gibi zihinsel işlevlerin gelişimi, duygusal tepkileri etkiler.

  İç salgı bezlerindeki gelişim, duygusal davranışın olgunlaşmasının temelini oluşturur. Adrenal (böbrek üstü) bezi, heyecanlarda etkin bir rol oynar. Bu bezdeki gelişimin ilk 5 yılla 11-16 yaşları arasında hızlı olduğu görülür.

  Heyecan davranışını taklit olanağı bulamayan, görme ve işitme duyusundan yoksun kimseler üzerinde yapılan gözlemler, duygusal gelişimde olgunluğun önemini ortaya koymuştur.

(*) Emotion kavramı, heyecan ve duygu sözcüklerinin anlamını birlikte içermektedir.

- *Öğrenmenin Rolü:* Çocukluk döneminde öğrenme, duygusal gelişim yüzlerinin oluşumunda etkin bir rol oynar. Bu öğrenme biçimleri, deneme-yanılma, taklit, özdeşleşme ya da koşullanma yoluyla gerçekleşir

  Aynı heyecan davranışı ifadesinin kültürden kültüre değişebildiği, bazı vahşi hayvanlardan ancak yetişkinlerin anlattıkları öykülerden sonra korkulmaya başlandığı düşünülürse, öğrenmenin duygusal gelişimdeki etkisi apaçık görülür.

  Heyecanlar, çocukların toplumsal uyumlarını etkilemeleri açısından da özel bir önem taşır.

  Heyecanların bu konudaki etkileri şöyle sıralanabilir:

- Çocukların yaşama bakış açılarını düzenler.
- Sosyal ve bireysel evrimde önemli rol oynar, sosyal etkileşimi sağlar.
- Bir iletişim biçimi şeklinde görev yaparken, zihinsel faaliyetler heyecanları etkin şekilde uyarır.
- Duygusal gerginlikler, motor becerileri ve yetenekleri bozabilir.
- Bedeni harekete hazırlar. Organizmanın içinde oluşan bir heyecan bile, bedeni harekete hazırlamaya yeterlidir.
- Çocukların günlük deneyimlerini olumlu biçimde etkiler. "Öfke" ve "Korku" gibi birtakım heyecanlar bile, çocukları harekete geçirmesi nedeniyle, günlük yaşama canlılık getirir.

Çocuk Heyecanlarının Karakteristikleri

Olgunluk ve öğrenmenin duygusal gelişim üzerindeki etkisi nedeniyle, küçük çocuklarla daha büyük çocuklar ve yetişkinler arasında duygusal açıdan farklılıkların olduğu açıktır.

Belirli bir yaştaki tüm çocuklardan aynı heyecan biçimlerini beklemek olanaksızdır. Çünkü çocukların olgunluk düzeyleri farklı olduğu gibi, kendilerine tanınan öğrenme fırsatları da sınırlıdır.

Çocuk heyecanları, yetişkin heyecanlarına oranla bazı farklılıklar gösterir. Genel hatlarıyla bu farklılıklar şu başlıklarda toplanabilir:

- Çocukların heyecanları yaygındır.
- Bu heyecanlar sık sık görülen heyecanlardır.
- Heyecanlar süreklilik göstermez.
- Heyecan tepkileri, kişiliği ve bireyin özelliklerini yansıtır.

Bridges'in yaptığı incelemelere göre, ilk aylar sırasında elem ve haz farklılaşmış bir durumdadır. Elem, hazdan daha erken görülür. 3-6 aylar arasında "öfke" ve "korku" tepkilerine rastlanır. 1 yaşına doğru hazzın doyumla birleşmesi sonucu "sevgi" oluşur[13].

SOSYAL GELİŞİM

İnsan, biyo-kültürel ve sosyal bir varlıktır. Kültürel koşullar içinde sosyal ilişkiler, hem toplumun, hem kültürün, hem de bireyin yapısını etkiler. Bireyin tüm yaşamı, çevresine uyum sağlama çabası içinde geçer. Bu uyum çabası, doğumdan başlayarak bir gelişim göstermektedir.

Toplumsal beklentilere uygunluk gösteren, kazanılmış davranış yeteneği olarak tanımlanabilen sosyal gelişme, geniş anlamda bireyin doğumuyla başlayan bir evreyi, dar anlamda ise günlük davranış gelişimini kapsar.

Daha yaygın bir tanımla, sosyal gelişme (toplumsal gelişim), kişinin sosyal uyarıcıya, özellikle grup yaşamının baskı ve zorunluluklarına karşı duyarlık geliştirmesi, grubunda ya da kültüründe başkalarıyla geçinebilmesi, onlar gibi davranabilmesidir.

Psikologların kullandığı anlamda sosyalleşme terimi, geniş bir davranış ve oluşum alanını içerir. Sosyalleşme, en başarılı şekliyle insan organizmasının çaresizlik ve tam bir bencillikle nitelenen bebeklik çağından, bağımsız bir yaratıcılıkla nitelenen yetişkinlik dönemine geçmesiyle sonuçlanan bir öğrenme ve öğretme işlemidir. Öğrenmenin yanı sıra, şartlanma, katılma ve alıştırma, sosyalleşmenin gerçekleşmesinde rol oynayan temel ögelerdir. İnsan yaşamının belki de en büyük başarısını, sağlam ve dengeli bir sosyalleşmeye kavuşması oluşturur.

Sosyalleşme, tarihsel gelişimin farklı dönemlerinde, her evrenin kendine özgü sosyo-ekonomik değerleriyle inançlarını yansıtır.

Bir öğrenme olgusu olan sosyalleşme, bireyin çevresindeki norm ve değerlere uygun davranış biçimlerini kabul etmesi anlamına gelir. Diğer insanları anlamak ve onlara uyum göstermek, sosyalleşmenin önde gelen ölçüsüdür.

Sosyalleşme, birçok karmaşık faktörün etkilediği bir oluşumdur. Bireyin sosyalleşmesinden, bir anlamda yaşadığı kültürü ve dolaylı olarak bu kültürle bağlantılı diğer kültürleri öğrenmesi kastedilmektedir. Bir diğer anlamında ise sosyalleşme, kişinin, grubun kural ve değerlerine uymayı öğrenmesi, bu değerler düzenini benimsemesidir. Bu öğrenme, doğumdan ölüme dek tüm yaşam boyunca devam eder ve bu süre içinde bireyin çevredeki insanlarla ilişkileri ve diğer çevre faktörleri sosyal uyumda önemli rol oynar. Çevresel etkenlerin yanı sıra, kişinin kalıtsal özelliklerinin de önemi küçümsenemez.

Sosyal gelişme, toplumsal davranışların kalıplaşmış alışkanlıklar haline gelmesi değil, bireylere göre hareket etmeyi öğrenmektir.

Bireyin tüm yaşamı, çevresine uyum sağlama çabası içinde geçer. Doğumdan başlayarak bir gelişim gösteren bu uyumda, bireyin içinde bulunduğu toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel etkisi büyüktür.

Bireyi, içinde bulunduğu doğal çevre kadar, bu çevreyle birey arasında süregelen sosyal çevre de etkiler. "Sosyal çevre", organize birey gruplarından, yani toplumdan ve bu toplumun yaşama biçiminden, yani kültürden oluşur.

Bireyin kültür normlarına uygun tepkileri, onun öğrenme gücünün normal olduğunu gösterir(*).

Kültürel faktörlerin etkisi nedeniyle insan davranışında, bir toplumdan diğerine farklılık görülür. Aynı farklılığa, toplum içindeki kuşaklar arasında olduğu gibi, sosyo-ekonomik sınıflar arasında da rastlanabilir.

Birey, toplumda hem prestij kazanmaya hem de kendi yerini belirlemeye gereksinim duyar. Toplumsal uyum, geniş ölçüde bu gereksinimin karşılanmasına bağlıdır. Bu uyum ayrıca kişinin yetişkinlik yıllarındaki başarısını da etkileyecektir. Toplumsal uyumun ölçüsü, bireyin çevresindeki kişilerle ilişkileri, grup çalışmalarına katılabilmesi, yapıcı olması, sorumluluk yüklenmesi ve birlikte yaşamanın gerektirdiği kurallara uyabilmesidir. Bu da zamanla oluşmaktadır.

(*) Varış, F., *Ergenin Gelişimine Etki Yapan Kültürel Faktörler*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Basımevi, Ankara 1968, s. 16.

Sosyal Gelişimin Boyutları ve Ölçme Sorunları

Psiko-sosyal gelişim, soyut olarak değil, bireylerin davranışları temel alınarak incelenmektedir. Söz konusu davranışlar, toplumsal davranışlardır. Genellikle gelişim kavramıyla anlatılmak istenen, amaca yönelik ve belirli bir zaman boyutuyla bağlı görülen, belli bir düzen içinde birbirini izleyen değişikliklerdir(*).

Gelişimin kişiden kişiye farklılıklar göstermesi nedeniyle, standardize edilmiş bir ölçekle sosyal gelişimin ölçülmesinde bazı güçlükler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, gelişimin hızı ve çeşitli yönleri, sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel koşullarca etkilenmekte olduğundan, bağımsız bir gelişim eğrisinin saptanması zor görülmekte, çeşitli kültürlere, sosyo-kültürel ortamlara göre ayrı normların saptanması gereği ortaya çıkmaktadır. Ancak, ne olursa olsun, gelişimin evrensel olan ve belirli bir ilerleme gösteren yönlerini bulmak amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda sosyal gelişmeyi ölçmek üzere günümüze dek geliştirilmiş iki tip ölçek vardır. Bunlardan biri, "Derecelendirme Cetvelleri" (Rating Scales), diğeri ise birçok faaliyeti, ilgi ve tavırları değerlendiren "Soru Listeleri" veya "Anketler"dir. Bu ölçekler arasında en çok ilgi çeken ve kullanılan Doll'ın "Vineland Sosyal Olgunluk Cetveli"dir. Bu sosyal olgunluk ölçeğinin başlıca amacı, "birbiri ardından gelen yaş basamaklarında, bireyin olgunluğunun genel bir görünüşü olarak sosyal yeterliliğinin değerlendirilişini sayısal olarak ifade etmektir."

Marie Claude Hurtig ve René Zazzo(*), Henri Rouselle Hastanesi'ne bağlı psikoloji laboratuvarında, sosyal otonomi, sosyal uyum, sosyal zekâ düzeylerini ölçebilecek ve bireysel muayenelerde olduğu kadar, araştırmalarda da kullanılabilecek bir araca gereksinme duyduklarından, Doll'ın "Vineland Sosyal Olgunluk Cetveli"ni geliştirerek yeni bir psiko-sosyal gelişme ölçeği oluşturmuşlardır.

Çocuk ve gençlerin bir grup içindeki sosyal ilişkileri hakkında grafik bir ifade elde etmek için sosyometrik yöntemden de yararlanılabilir. 1930 yılında, Moreno tarafından geliştirilmiş olan bu teknik, bir sınıfta her çocuğun, örneğin, "Herhangi bir ödevi hazırlamak için sınıf arkadaşlarından hangisiyle çalışmak istediğini" ya da "Hangi

(*) Başaran, F., *Psiko-Sosyal Gelişim (7-11 Yaş Çocukları Üzerinde Yapılan Bir Araştırma)*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s. 17.

arkadaşını daha çok sevdiğini" söylemesine dayanır. Alınan yanıtlara göre, çocuklar arasındaki ilişkileri göstermek üzere bir sosyogram oluşturulur.

Sosyalleşmenin Öğrenilmesi ve Sosyal Tipler

Hiçbir çocuk, sosyal veya anti-sosyal olarak dünyaya gelmez. Bununla birlikte, insanlarla beraber olma güdüsü, yaşamın ilk yılında gelişir. Toplu halde yaşama, evrimsel gelişimin alt basamaklarında yer alan hayvanların büyük bir çoğunluğunun ortak özelliği olmasına karşılık, sosyal davranış insanoğluna özgüdür. İlk sosyal davranış, bebeğin insanlarla eşyaları birbirinden ayırmaya başladığı zaman görülür. Bebek, üçüncü ay dolaylarında insan ve objelere farklı tepkilerde bulunmaya başlar. Onun ilk sosyal tepkileri yetişkinlere karşıdır. Bunun en büyük nedeni de, ilk sosyal ilişkinin bir yetişkinle gerçekleşmesindendir.

Çocuğun topluma ve sosyal yaşantılara karşı tavırlarının biçimi, başkalarıyla nasıl geçineceği, geniş ölçüde yaşamın ilk yıllarındaki öğrenme deneyimlerine bağlıdır. Bu deneyimler de çocuğa verilen fırsatlara, bu fırsatları değerlendirebilmek için sahip olduğu motivasyona, öğretmen ve yetişkinlerin rehberliğine bağlıdır. Bütün bu etkenler, onun sosyalleşmeyi öğrenmesini, grup içindeki yerini ve sosyal gelişimini etkiler.

Sosyal gelişimin insan yaşamındaki yeri ve önemi incelendiğinde, sürekli, karmaşık ve kişiye özgü gelişme süresi içinde, bireyin, algılama biçimlerinde, tepkilerinde, tutum ve alışkanlıklarında grup normlarına ve değerlerine uyduğu görülür. Hollingshead, bireyin sosyalleşmesini başlıca üç sosyolojik ilkeye dayandırmaktadır.

- Birey, sosyal davranışı toplumun diğer bireyleriyle etkileşim halinde öğrenir.
- Bireyin ne öğreneceğini, içinde yaşadığı toplumun kültürü belirler.
- Bireyin öğrenimi, bir sosyal organizasyona etkin bir biçimde katılmasıyla tamamlanır[14].

Sosyalleşmeyi öğrenme, bireylerin doğal yapılarına da bağlıdır. Bazı kalıtsal kökenli davranış eğilimlerinin bireyden bireye değiştiğinden söz eden Charlotte Bühler, şu üç farklı sosyal tipi belirler:

1. Sosyal Açıdan Kör Tip: Bu grubu oluşturan çocuklar, diğerlerini dikkate almadan, sadece kendileriyle ilgilenirler.

2. Sosyal Açıdan Bağımlı Tip: Bu gruptaki çocuklar, diğer çocukların varlık ve faaliyetlerinden açık bir şekilde etkilenir ve onlara büyük bir ilgi gösterirler.

3. Sosyal Açıdan Bağımsız Tip: Bu gruptaki çocuklar, diğerlerinin varlığından haberdar olmalarına karşın, onların etkisinde kalmamaya çalışırlar(*).

Sosyal Uyumun Ölçütleri

Sosyal uyum, bireyin diğer insanlara uyum gösterebilme başarısı, grubunda kendini özgün bir biçimde tanıtabilmesidir.

İyi bir sosyal uyumun gerçekleşebildiğini bazı ölçütlerle anlamak olasıdır. Şöyle ki:

- *Farklı Gruplara Uyum Gösterme:* Farklı gruplara uygun bir biçimde davranan, onlarla ilişki kuran, arkadaş gruplarına olduğu kadar yetişkinlere de uyum gösteren birey, sosyal açıdan uyumlu bir kişi olarak kabul edilir.
- *Sosyal Tutumlar:* Toplumca istenen tutum ve tavırları diğer insanlara yönelten, sosyal yaşama bu tavırlarla katılan kişiler, sosyal bakımdan uyumlu sayılırlar.
- *Kişisel Doyum:* Toplumsal ortamda aldığı rolle, kurduğu ilişkiden yeterince doyum sağlayan kişi, sosyal bakımdan uyumlu sayılır.

İyi bir sosyal uyumu engelleyen birçok etken vardır. Bunlar da şöyle sıralanabilir:

- Sosyal davranış biçimlerinin zayıf olduğu ailelerde, çocuklar, ev dışında çok iyi motive edilseler bile, iyi bir sosyal uyum gösteremezler.
- Eğer ailelerde çocukların kendilerini özdeş tutacakları modeller zayıfsa, ev dışındaki sosyal uyumları ciddi biçimde engellenir.
- Sosyal uyum için motivasyon azlığı, çoğunlukla ev içinde ve dışında edinilen ilk sosyal deneyimlerin azlığından doğar.

(*) Sandström, C. J., *The Psychology of Childhood and Adolescence*, Hazell Watson and Viney Ltd. (Penguin Books), Middlesex, 1979.

- Bütün kötü koşullara karşın, çocukların iyi bir sosyal uyum gösterebilmeleri için güçlü motivasyonları olabilir. Bu durumda onların, bu öğrenmeyi gerçekleştirecek küçük bir yardıma ve rehberliğe gereksinmeleri vardır.

KAYNAKLAR

(1) Bergan, John R. and Dunn, James A., *Psychology and Education*, John Wiley and Sons Inc., New York, 1976.
(2) Bilge, M., *Fizyolojide Hormonlar Bilgisi*, Güven Kitabevi Yayınları, Ankara, 1979, s. 364, 371, 372, 376, 380, 383, 385, 387, 401, 402, 403, 407.
(3) Biehler, R. F., *Child Development (An Introduction)*, Houghton Mifflin Co., Boston, 1981 (2nd ed.).
(4) Biehler, R. F., *a.g.e.*
(5) Bilge, M., *a.g.e.*
(6) Bilge, M., *a.g.e.*
(7) Bilge, M., *a.g.e.*
(8) Hurlock, E., *Child Development*, McGraw Hill Book Co., London, Kogakusha Co., Tokyo, 1955.
(9) Beard, Ruth M., *An Outline of Piaget's Development al Psychology*, Routledge and Kegan Paul, London, 1974.
(10) Mussen, P. H. and Conger, J. J. and Kagan, J., *Child Development and Personality*, Harper and Row Pub., New York, 1979 (5th ed.).
(11) Biehler, R. F., *a.g.e.*
(12) Mussen, P. H. and Conger, J. J. and Kagan, J., *a.g.e.*
(13) Sandström, C. I., *The Psychology of Childhood and Adolescence*, Hazell Watson and Viney Ltd. (Penguin Books), Middlesex, 1979.
(14) Başaran, F., *Psiko-Sosyal Gelişim (7-11 Yaş Çocukları Üzerinde Yapılan Bir Araştırma)*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s. 17, 73, 169, 170, 171.

İkinci Bölüm

Bebeklik Dönemindeki Gelişim
(0-2 Yaşlar)

BEDENSEL GELİŞİM

Yenidoğanın doğum tartısı ve doğum boyu ile doğumdan sonraki büyüme hızı, onun genel gelişimi hakkında bize bilgi verir. Ortalama olarak erkek bebekler kızlara göre tüm beden oranları bakımından biraz daha büyüktür. Örneğin, doğumda ortalama bir kız bebeğin boyu 50 cm. iken erkek bebeğin boyu 52 cm'dir. Ortalama bir bebek 3.2 kg. ağırlığında doğar ve kilosu haftada yaklaşık 150 gr. artar. Erkek bebeklerin ağırlığı dört ayda, kız bebeklerin ağırlığı ise 5 ayda doğum kilolarının iki katına ulaşır. Bebeğin beden oranlarında görülen değişmeler, özellikle birinci yılın ikinci yarısında hızlanır. Organlar içinde, başın en hızlı gelişen organ olduğu görülür. Örneğin, doğumda başın bedene olan oranı 1/4 iken, başka bir deyişle, baş bedenden dört kez daha küçükken, bu oranın erişkinlikte 1/8'e düştüğü görülür.

Bedence büyümenin hızı, sosyo-ekonomik koşullara ve beslenmeye büyük ölçüde bağlıdır. Aynı yaş ve cinsiyetteki çocuklardan düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerden gelenlerin, üstün düzeydeki ailelerden gelenlere oranla gelişim ölçümleri açısından daha şanssız oldukları görülür.

Doğumda ortalama ağırlık 3.2 kg'dır. Doğumda rastlanabilen en düşük ağırlık 2.5 kg., en yüksek ağırlıksa 5 kg'dır. Yenidoğanın doğumun ilk günü ya da onu izleyen iki günde ağırlığının % 10'u oranında kilo kaybetmesi beklenir. Buna, fizyolojik tartı kaybı adı verilir. Örneğin, 3 kg. doğmuş olan yenidoğan, birinci günde 300 gr. verir. Bebeğin bu kiloyu onuncu gün dolaylarında yeniden kazandığı

görülür. Bundan sonra sağlıklı çocukta tartı devamlı artar. Ağırlık gelişiminin çocuktan çocuğa farklılaştığı dikkati çeker:

Doğumdan sonraki ilk 6 ayda günlük tartı artışı 20-30 gr. (haftada 150-250 gr.) iken ikinci 6 ayda 15-20 gr'a (haftada 100-200 gr.) düşer.

12-24 ay arası sağlıklı bir bebek, haftada 50 gr. alır. Beş aylık bir bebek, ortalama olarak doğum tartısının iki misli, 12 aylıkken üç misli olur. Bu sınırlar içinde ağırlık artışı gösteren çocuklarda beslenmenin yeterli olduğu kabul edilir.

Bazı çocukların, gelişmelerinde büyüme ritmi açısından farklılaştıkları, beklenen ortalamanın altında bir gelişim seyri izledikleri görülür. Başlangıçta "küçük çocuk" izlenimi veren bu bebekler, çocukluk döneminin herhangi bir evresinde hızlı bir büyüme grafiği göstererek akranlarına yetişirler.

İskelet Gelişimi

Yenidoğan, ortalama 50 cm. boyundadır. 1-2 yaş arasında boy uzunluğu 10-12 cm. artar. 2-4 yaşları arasında büyüme hızı daha da azalır, yılda yaklaşık 7 cm'ye iner. 4 yaş ile ergenliğin başladığı 10-12 yaşlarına kadar yıllık boy uzaması 5-6 cm'dir. 1 yaşında çocuk, yaklaşık olarak doğum boyunun 0.5 misli (75 cm.), 4 yaşında iki misli, 13 yaşında üç mislidir(*).

Yenidoğanın iskelet yapısı önceleri yumuşak kıkırdaktan oluşmaktadır. Zamanla kıkırdakta kalsiyum fosfat ve diğer minerallerin depolanmasıyla kemik materyali haline dönüşür. Kemikleşme olgusu doğum öncesi evreden başlayıp, gelişim boyunca süregelir. Bazı kemikler için bu evrim ergenlik sonlarına kadar devam eder. Bebeklerin iskelet yapıları büyük çapta kemikleşmemiş olduğundan, yumuşaktır ve kolayca bükülebilir. Bu nedenle basınca karşı daha dirençlidirler. Kemikleşme olgusunun hızı ve zamanı bireyden bireye değişebildiği gibi, bu değişim bedenin çeşitli kemiklerinde farklı olabilir. El ve bilekteki bazı kemiklerin yaşamın hemen ilk yıllarında oluştuğu ve birinci yılın sonunda çocukların büyük bir bölümünde, erişkindeki toplam sayısı 28 olan el ve bilek kemiklerinden üçünün gelişimini tamamladığı görülür. İskeletin diğer parçaları daha sonra kemikleşir.

(*) Neyzi, Olcay, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları*, Bayda Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1983.

0-6 YAŞ ÇOCUKLARINDA BÜYÜME VE FİZİKSEL GELİŞİM*

	BÜYÜME CETVELİ	BÜYÜMENİN GELİŞİME ETKİLERİ	FİZİKSEL GELİŞİME NASIL YARDIMCI OLABİLİRSİNİZ?
DOĞUMDAN SONRA	• Ortalama bir kız bebeğin boyu 50 cm, erkek bebeğin boyu ise 52 cm'dir. Her ikisi de ilk altı haftada yaklaşık 2 cm. ve sonraki on iki haftada da 2 cm. daha büyürler. • Ortalama bir bebek 3,2 kg. ağırlığında doğar ve kilosu haftada yaklaşık 150 gr. artar. Erkek bebeklerin ağırlığı dört ayda, kız bebeklerin ağırlığı ise beş ayda doğum kilolarının iki katına ulaşır. • Bebeğin başı büyük, kol ve bacaklarıysa başına oranla küçüktür. • Bebeğin kemikleri yumuşak ve esnektir, tıpkı kasları gibi, yüksek oranda su içerir. Bazı "kemikler" henüz kıkırdak halindedir.	• Beyin henüz olgunlaşmamış olduğu için bebek kendi kendine pek az şey yapabilir.	• Bacaklarını kullanan bir bebek, kullanmayana oranla daha erken büyümeye başlayacaktır, bu yüzden bebeğinizi kucağınızdayken destekleyerek ayaklarıyla sizi itmesini sağlayın. • Tekme atmak, yürürken kullanılan kasları çalıştırır. Bebeğinizin üzerinde sadece ince bir alt bezi varken veya altı açıkken düzenli olarak oynanan oyunlar (özellikle de onu tekme atmaya teşvik eden oyunlar), yürümesine yardımcı olacaktır.
6 AYLIK	• Ortalama bir erkek bebeğin boyu 57 cm, kız bebeğin boyu ise 55 cm'dir. • El ve bilek kemikleri sertleşmeye başlamıştır. • Bacaklar ve sırt hâlâ esnektir (bebeğin ayak parmaklarını emebilmesinin ve ayağını başının arkasına koyabilmesinin nedeni de budur).	• Fiziksel büyüme, çocuğun becerilerinin ne kadar hızlı geliştiğinin oldukça iyi bir göstergesidir.	• Bebeğinizin, bazı oyuncaklarına uzanarak ulaşmasını sağlayın. • Eğer sekiz veya dokuz aylıkken hâlâ bir yerden bir yere gidemiyorsa bir "hoppala" ya da bir yürütecin yararı olabilir.

(*) Einon, Dorothy, *Bebeklikten Okula Öğrenmede İlk Adımlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000

0-6 YAŞ ÇOCUKLARINDA BÜYÜME VE FİZİKSEL GELİŞİM

	BÜYÜME CETVELİ	BÜYÜMENİN GELİŞİME ETKİLERİ	FİZİKSEL GELİŞİME NASIL YARDIMCI OLABİLİRSİNİZ?
1 YAŞ	● Ortalama bir çocuğun boyu 75 cm'dir. ● Ortalama bir kız çocuğu 13. ayda, erkek çocuksa 11. ayda doğum kilosunun üç katı ağırlığa ulaşır. ● Çocukların bileklerinde yalnızca üç kemik bulunur (yetişkinlerin 28 kemik vardır) bu yüzden de küçük çocuklar yetişkinlerden daha sakar olurlar ve nesneleri yerlerine düzgün şekilde yerleştiremezler.	● Bebek geceleri büyür ve bu ona acı verebilir; rahatsız gecelerin tek nedeni diş çıkarması değildir.	● Bir yaşındaki çocuklar yürürken bir şeyleri itmeyi severler. Yürümeye başladıktan birkaç ay sonra, bir çocuk arabasını veya üç tekerlekli bisikleti iterek sürebilirler.
2-4 YAŞ	● Çocuğun boyu yetişkinliktekinin yarısıdır ve yılda 5-7 cm. uzar. ● Ağırlığı yılda 2-3 kg. artar. ● Başı hâlâ bedenine oranla büyüktür. ● Kasları daha güçlü; kemikleriyse daha az esnektir.	● Büyümenin genel seyri içinde ani atılımlar veya duraklamalar görülür. Çocuk bir gecede 1 cm. büyüyebilir, ardından haftalarca boyu aynı kalabilir. Bu hızlı büyümeyi ayakkabıları birdenbire küçük geldiğinde fark edebilirsiniz.	● Çocuklar için tırmanma çerçeveleri, salıncaklar ve kaydıraklar, becerilerini artıracak oyuncaklardır. ● Kovalamaca oyunları, müzik eşliğinde dans etmek ve alçak bir duvarın üzerinde yürümek yararlı etkinliklerdir.
5-6 YAŞ	● Çocuğun bedeni başından daha hızlı büyür ve bu da ona yetişkin bedeninin orantılarını kazandırır. ● El ve ayak bileklerindeki kemik sayısı artar.	● El ve ayak bileklerinin gelişmesiyle çocuklar hızla koşabilir, aniden yön değiştirebilir, ellerini ve dolayısıyla da nesneleri ustalıkla kullanabilir.	● Yüzme dersleri, dans dersleri, jimnastik veya patenle kayma gibi etkinliklere katılması yararlı olacaktır. ● Çocuğunuzu bir sürü kursa yollama eğilimine karşı direnin; bazen becerilerin kendiliğinden de gelişmesi gerekir.

İskeletin görevi, hareketi dengeli bir hale getirmek ve iç organları korumaktır. Doğuşunda bebekte 270 tane kemik vardır. Bunlar incedir, bükülebilir ve birbirine gevşek bir biçimde bağlıdır. Ergenlikte kemiklerin sayısı 350'ye çıkar. Erişkinlikte ise bazı kemikler birleşir ve kemik sayısı 206'ya düşer.

Kas Gelişimi

Yenidoğan, kız olsun erkek olsun, beden büyüklüğüyle orantılı olarak kas liflerine sahiptir. Baş ve boyna yakın olan kasların daha aşağıdaki kol ve bacak kaslarına oranla daha önce geliştiği yolunda yaygın bir inanış vardır (baştan ayağa cephalocaudal yöndeki gelişim). Erkek bebeklerin kasdoku oranı, kız bebeklerinkinden daha fazladır. Cinsiyet farklılığından kaynaklanan bu üstünlüğü erkekler tüm yaşlarda ellerinde bulundurulurlar.

Temel Fizyolojik Gereksinmeler

Çocuk dünyaya gelirken, doyurulması gereken bazı temel fizyolojik gereksinmeleri de beraberinde getirir. Bunların başında oksijen, ısı kontrolü, uyku ve beslenme sayılabilir.

Beslenme Gereksinimi

Yeme ve içme gereksinmeleri önem bakımından birbirinden kolaylıkla ayırt edilemez. Bu nedenle birlikte ele almakta yarar vardır. Psikolojik açıdan bu dürtülerin (drive) özellikle önemi büyüktür. Eğer bir bebeğin açlık ve susuzluğu dikkate değer bir süre devam ederse, bu durum bebeğin bedensel faaliyetini engelleyebilir. Yenidoğan bebekler ortalama olarak günde 7 ya da 8 kez beslenirler. Dördüncü haftadan itibaren bu sayının 5-6'ya indiği görülür. Bunu izleyen haftalarda beslenme sayısının giderek azalmasına karşılık, alınan toplam besin miktarında önemli bir değişiklik olmaz.

Bu konuda Türk-İslâm düşünürü İbni Sina (980-1037), bundan yüzyıllar önce şu görüşleri ileri sürmüştür:

"Çocuğun emzirilmesi ve beslenmesine gelince, mümkün olduğu kadar ana sütüyle beslenmelidir. Çünkü ana sütü, çocuğun ana rahmindeyken aldığı cevhere (gıdaya) en çok benzer olanıdır... Ve deneyle sabit olmuştur ki, ana sütü, çocuğun sancılarının giderilmesin-

de son derece faydalıdır. Çocuğun günde iki veya üç defa emzirilmesi gerekir. İlk defasında çok emzirmek de doğru değildir.

"Çocuğun bir defada çok sütle emzirilmesi gerekmez. Belki en doğrusu, azar azar emzirmektir. Çünkü çocuğun midesini şişirecek şekilde bir defada (çok sütle) emzirilmesi, belki de onun midesinde gaz (kesret-ü riyâh) yapabilir..."[1]."

Tabii olarak iki yıl süreyle çocuğun emzirilmesi de gereklidir[*].

Çocuk Sağlığının Korunmasında Anne Sütünün Yararları

Yaşamın ilk 4-6 aylık dönemi süresince bebeğe verilecek tek besin ögesi anne sütü olmalıdır. Bu sütün bebeğin gereksinimlerini tam olarak karşıladığını saptayan en önemli bulgu ise bebeğin ağırlığında olan artış ve gelişmedir. Yenidoğan, anne sütü yoluyla ihtiyaç duyduğu besin ögelerinin tümünü sağlamış olur. Ayrıca anne sütü, içerdiği bazı koruyucu ögeler nedeniyle bebeği ishal, solunum yolu enfeksiyonları başta olmak üzere pek çok hastalığa karşı da korur. Anne sütünün başka özelliği de sakinleştirici ve rahatlatıcı olmasıdır. Nihayet anneyle sağlanan tensel temas, bebeğin en önemli gereksinimlerinden biri olan "duygusal besi"nin aktarılmasına yardımcı olur. Yenidoğan, gelişimi için gerekli olan bu duygusal besiye, süt emerken annesinin ten kokusu, beden sıcaklığı ve sevecen yaklaşımıyla kavuşur.

Bütün bunlar bize, anne sütünün *besleyici, sakinleştirici* ve *koruyucu* özelliklerinin yanı sıra *duygusal besi* içermesi nedeniyle de öneminin büyük olduğunu göstermektedir.

Uyku Gereksinimi

İnsan yaşamının en az bilinen, en gizemli yanı belki de uykudur. Çocuğun temel fizyolojik gereksinmelerinin başında sayılan *uyku*, çocuğun etkin katkısını gerektirir.

Çocuğa gerekli uykunun süresi bazı ögelere bağlıdır; bunlardan en önemlisi, çocuğun yaşıdır. Küçük çocukların uykuya daha çok gereksinimi vardır. Yenidoğan bebekler günde ortalama 16-18 saat uyuyarak zamanlarının % 80'ini uykuda geçirirlerken, 1 yaş bebeklerinde bu süre % 50'ye düşmektedir. Yine uykunun ritmi ve derinliğinde de birinci yıl boyunca hızlı değişmeler görülür. İlk 3-4 hafta

(*) Bu tavsiye, "Analar, çocuklarını tam 2 yıl emzirsinler," diyen *Kur'an-ı Kerim*'e de uygun düşmektedir.

boyunca bebekler ortalama olarak günde 7-8 kez kısa dönemler halinde uyurlar. Altıncı haftadan itibaren bu kısa uykuların yerini günde 2-4 kez yinelenen uzun uyku periyodlarının aldığı görülür. Yirmi sekizinci haftadan itibaren bebeklerin büyük bir çoğunlukla tüm gece boyunca uyudukları, buna ek olarak 1 yaşına kadar gündüzleri de 2-3 kez kısa sürelerle uyudukları gözlenmektedir. Genellikle yeterli kabul edilen uyku süresi 2-5 yaş için 13-15 saat, 6-8 yaş için 12 saat, 8-10 yaş için 11 saat ve 10 yaşından ergenlik dönemine kadar 10-11 saattir. Aslında, çocukluğun her evresinde gereğinden çok uyuma, yetersiz uyumadan daha iyidir.

Çocuğun sağlık durumu, ikinci önemli etkendir. Sağlıklı çocukların aynı yaştaki çelimsiz ve hastalıklı çocuklara oranla daha az uykuya gereksinimleri olacaktır.

Çocuk ve gençlerdeki uyku süresinin yetişkin ve yaşlılara oranla daha uzun olduğu, özellikle hızlı göz küresi hareketlerinin egemen olduğu EEG'de (elektroansefalogramda) desenkronizasyon ve rüya görülmesi karakteristikleriyle dikkati çeken REM uykusunun uzun sürdüğü görülür. Ergenin 7-8 saatlik uykusunun 1,5 saatini REM uykusunun, geri kalan süreyi de hızlı olmayan göz küresi hareketleriyle EEG dalgalarının senkronize olduğu NON-REM uykusunun oluşturduğu görülür. Yine, yeni doğan bebeğin ortalama uyku süresi olan 16-18 saatin hemen yarısı REM uykusunda geçer. REM uykusu ilk 3-5 ay süresince daha çok görülür ve tüm uykunun % 40'ını kapsarken, yaşla azalır.

Isı ve Beden Temizliğinin Önemi

Çocuğun sağlıklı gelişiminde İbni Sina, ısı ve beden temizliğine de önem vererek şöyle der: "Dikkat edilmesi gereken konulardan biri de, yeni doğmuş çocuğun mutedil sıcaklığa sahip bir evde uyutulmasıdır." Yenidoğanın içinde bulunduğu ortamın çok sıcak ya da soğuk olmaması gereklidir.

Yine İbni Sina'ya göre, "Çocuğun mutedil mizaçlı ve dengeli, sağlıklı bir bünyeye sahip olabilmesinin ilk şartı, beden temizliğidir. Bu nedenle bir çocuk uykudan kalktığı zaman onu önce yıkamak (istihmam) gerekir. Çocuğun yaz mevsiminde mutedil (ılık) suyla, kışın da kaynar olmayan sıcak suyla yıkanması icap eder. Çocuğun banyo yapacağı en iyi vakit, en uzun uykusundan (yani, gece uykusundan)

sonradır. Hatta çocuğun günde iki veya üç defa yıkanması da caizdir... Çocuğu yıkarken onu sağ elle tutup, sol kol üzerine sırtüstü yatırmalıdır. Yıkama sırasında çocuğun sırtını, ayaklarını ve başını yumuşak hareketlerle ve incitmeden ovalamak (mess etmek) lazımdır. Yıkadıktan sonraysa, onu yumuşak bir havluyla sarmalı ve önce yüzükoyun yatırıp sırtını ovalamalı, sonra da sırtüstü yatırıp göğsünü ovalamalıdır. En sonunda da burnuna tatlı (asitsiz) zeytinyağı damlatmalıdır ki, bu, onun gözlerini ve göz tabakalarını temizlemeye yarayacaktır."[2]

BİLİŞSEL (Cognitive) GELİŞİM
Duyu-Hareket Dönemi (Sensory-Motor Stage)

Piaget, çocuğun dünya hakkındaki bilgisi şekillendikçe birbirine bağlı zihinsel gelişim evrelerinden geçtiğini savunur.

Yaşamın ilk 18 ayında bebeğin öğrenmesi, algı ve hareketlerini organize hareket şeması ya da duyu-hareket şeması biçiminde düzenleme ve geliştirmekten ibarettir.

Bebek, dünyayı mevcut duyusal ve motor deneyimlerle eylemde bulunarak öğrenir. Önceleri refleks yoluyla tepkide bulunurken giderek çevredeki ses ve nesnelere olan tepkileri sistematik hale gelir.

Bebek, duyu-hareket evresi içindeyken zekânın görüntüsü hareketlerdir. Bu dönemin başlangıcında bebek kendini diğer objelerden ayırt edemez ve davranışları refleks örüntülerle kısıtlanmıştır. Ancak gelişim süreci içinde duyu-hareket düzeyinde davranış biçimleri görülmeye başlar. Bunlar, basit şartlı eylemlerle ya da alışkanlıklarla zekâya dayalı davranış arasındaki geçişi oluştururlar.

1 yaş çocuğu battaniye üzerindeki oyuncağa kavuşabilmek için battaniyeyi kendine doğru çeker. Burada bebek, battaniyeyi oyuncağa ulaşmayı başarabilmek için kullanmıştır. Piaget, buradaki battaniyeyi çekme hareketine "aksiyon (eylem) şeması" adını verir. Genelleştirilebilecek olan bu tepki, çeşitli problemlerin çözümü için kullanılabilir. Bebeklik dönemindeki her aşamada çocuk duyu-hareket şemalardan birine sahiptir. Bebek objeleri iter, düşürür, vurur, karıştırır ve kendisine sunulan yeni bir oyuncak karşısında sahip olduğu

bu şemalardan biriyle tepkide bulunur. Duyu-hareket dönemindeki 6 alt gelişim aşaması boyunca büyük farklılıklar görülür. İlk iki yıl içinde yenidoğanın, sadece otomatik refleksleri olan bir canlı durumundan, giderek problemleri çözmek üzere yeni yollar keşfeden bir birey durumuna girdiği görülür.

Duyu-hareket öğrenmedeki düzenli gelişim sırası, ilk olarak duyuların kullanılmasıyla başlar. Bunun ardından 6. aydan itibaren motor yetenekler, daha sonra, yani ikinci yılda ise bu birincil yeteneklerin koordinasyonu başlar. Bebek bu dönemin sonunda duyu-hareket yolla karmaşık olmayan zihinsel faaliyette bulunabilir. Sembolleri kullanabilme yeteneğiyle birlikte yeni şema türleri gelişir. Bu temsili şemadır. Burada, önemli olan, mevcut duyu-hareket şemalarından hareketle bir şeyi bir başkasıyla temsil edebilme yeteneğidir.

Duyu-hareket dönemi, iki ayrı evrede ele alınabilir:

1. Refleks egzersizler dönemi,
2. Döner tepkiler dönemi.

Piaget, yinelenen refleks aksiyonlarıyla onların yeni objelere aktarılmasını, çocukları üzerinde doğumun hemen ilk dakikalarında yaptığı incelemelerle gözlemiştir. Lucienne ve Laurent, doğumlarının henüz 15. ve 30. dakikalarında ellerini ve parmaklarını emmeye başlamışlardır. Yiyecekle ilgili emme gerçekleşmediği sürece, bebeklerin dudaklarına değen her objeyle ilişki kurdukları ve örneğin, battaniye gibi doyum sağlamayan objeleri hızla öğrenerek ayırt ettikleri görülmüştür.

Birinci ay içinde bazı hareket şemalarının oluştuğu gözlenmiş, bunu izleyen aşamada bebeğin objeleri izleyebilmek üzere yeni yetenekler kazandığı ve gözleriyle çevresini keşfetmeye çalıştığı belirlenmiştir.

Piaget'nin diğer çocuğu 24 günlük Jacqueline, ilk kez ağlamadan uyanır ve başının üzerinde duran objeye gözünü dikerek bakar; işte bu aşamada doğrudan reflekslerden kaynaklanmayan yeni faaliyetler görülür. Bebek eliyle ağzı arasında uyumlu hareketlere başlar. Piaget bu tür faaliyetlere "kazanılan ilk uyumlar" adını verir. Görme ve işitme, dengeli ve uyumludur.

Duyu-hareket döneminde, zamanla ilk hareketle onu izleyen sonucun tek bir eylem haline dönüştüğü görülür. Başka bir deyişle, çocuk bazı hareketlerini kendi arzusuyla durdurmayıp yineleme girişi-

minde bulunur. Piaget buna "döner tepki" adını verir. Döner tepkinin temelinde hareketi sürdürme amacı yatmaktadır.

3 ay 29 günlük [0; 3 (29)] Laurent bir kâğıt makası görür, yakalar ve kısa bir süre bakar. Daha sonra onu hemen sallar ve tüm diğer objeleri yakaladığı sağ eliyle yakalar. Daha sonra tesadüfen sepetin içine düşürdüğü makası yakalayarak aynı sesi işitmek üzere yeniden sepetin içine düşürmek için çaba harcar.

Duyu-hareket döneminin sonlarına doğru ikinci şemaların koordinasyonu görülür. Çocuk çok geçmeden herhangi bir uyarıcı etkene bağlı olarak, rastlantı sonucu gözlediği ya da keşfettiği bir hareketi sürdürebilir ve yineleyebilir.

Jacqueline, babasının uzattığı sigara paketini yakalamaya çabalar. Babası sigara paketini sicime bağlı olarak bebeklerinin bulunduğu karşı yöndeki örtüye kaydırır. O, önce sigara paketine doğrudan ulaşmak ister, başaramayınca elinde olmayan, fakat bir parçasını görebildiği sicime bakar. Karşı yönündeki sicimi tutar, çeker, karıştırır. En sonunda sigara paketi düşer ve onu yakalar.

Piaget'nin deyişiyle, burada çocuk iki objeyi ilişkili görmüş, bir şemayı diğerine uydurmuştur. Sicimi çekmekten ibaret olan birinci şema, şimdi objeyi yakalama şemasının kapsamına girmiş, böylelikle yakalamak için sicimi çekmek şeklindeki kombine (birleşik) bir şema ortaya çıkmış ve yinelenmiştir. Yeni deneyimler önceki evrelere oranla daha çok keşiflerle doludur.

Bebek faal olarak yeni sonuçları araştırma girişimlerinde bulunur. Onları bulur, keşfederek deney yoluyla çevresine uydurur. Bir keresinde yeni bir faaliyetin tekrarlanabileceğini keşfedince tekrar ilk deneyine döner ve döner tepki yoluyla aynı faaliyeti yeniden dener. Ancak, çocuğu yeni hareket biçimlerine doğru yönelten bu döner tepkiler, salt yinelemeden farklıdırlar. Çocuk yinelerken yeni ve ilginç sonuçlara varabilir.

Bu evrede artık çocuk herhangi bir şeması olmasa bile derhal uygun olanlarını seçerek yeni problemleri çözme aşamasındadır. Başka bir deyişle, artık o, yeni situasyonlara uyum gösterebilmektedir.

8-12 aylık olduğunda, bebek, oynadığı top örtünün altına konduğunda topun kaybolduğuna ilişkin tepkide bulunur. Böylece *nesnenin sürekliliği* anlayışı gelişmeye başlar. Başka bir deyişle izlerinden yoksun olsa da nesnenin var olduğunu anlamaya başlar. 12-18 aylar

arasında bebek, etkin olarak araştırma ve deney yapar; devrilmiş çıngırağa vurmak, suyu dökmek gibi[3].

Duyu-hareket döneminin son aşamasında çocuk, keşfetmenin yanında icat etmeye, zihinsel kombinasyonlar yoluyla yeni araçlar türetmeye başlar. Artık duyularla hareket yöntemi yerine, zihinsel kombinasyonları kullanmaya, böylelikle problemlere ivedi çözümler aramaya koyulur. Başka bir deyişle, o dış dünyaya imaj, anı ve semboller yoluyla zihinsel bir biçimde kendini sunmaya başlar. 18-24 ay arasındaki bebek, basit sembolik düşüncenin işaretlerini göstermeye başlar.

Piaget'ye göre, *icat* hızlı bir organizasyon ve iyi bilinen şemaların hatırlanarak sunulmasından ibarettir.

Örneğin Lucienne'in, 10 mm'lik bir açıklık bırakıldığı takdirde, bir kibrit kutusundaki zinciri çıkarabileceği kanıtlanmıştır. Bunun için o, parmağını kutuya sokarak küçük zincir parçasını dışarıya çıkarabilmektedir. Ancak kutu açıklığı 3 mm olduğunda Lucienne zinciri almayı başaramaz. Zinciri çıkarmak için büyük bir dikkat sarf eder. Sonra defalarca kendi ağzını açıp kapamaya başlar. Önceleri yavaş ve küçük küçük açıp kaparken giderek daha büyük açıp kapamaya başlar. Lucienne ağzını açıp kapamakla kutuyu açma arzusunu ifade etmeye ve yansıtmaya çalışmıştır. Bu taklit şeması onun bildiği bir şemadır ve Lucienne'nin mevcut situasyon etrafında düşünebilmesini sağlar. Bundan hemen sonra Lucienne parmağını kutudaki açıklığa sokar ve daha önce olduğu gibi, zincire ulaşmaya çalışmak yerine kutuyu açmaya çalışır; açmayı başardıktan sonra da zinciri alır.

Onun bu deneyi sembolize eden hiçbir sözcüğü ya da belirgin bir görsel imajı yoktur. O, basit bir motor belirtiyi sembol olarak kullanmıştır.

Çocuk burada, düşünmeye yardımcı olması için bazı imajları ya da geçici sembolik aksiyonları kullanmıştır. Örnekte Lucienne bir tür taklit kullanmaktadır.

Bu evrenin sonunda çocuğun kendi bedenini bir obje olarak tanımaya başladığı görülür.

Yenidoğanın en önemli aşamasını ilk 7-8 gün oluşturur. Bebek görebilir, işitebilir, koklayabilir, tad alabilir, acıya duyarlıdır; dokunma ve yerinin değiştirilmesi durumlarına karşı hassastır. Yenidoğanın

davranışları, dikkate değer bir düzeyde gelişmiştir. Çeşitli refleksleri vardır; bunlardan en önemlileri, yaşamın devamı için gerekli olan emme ve yakalama refleksleridir.

Doğalı henüz iki saat olmuş bir bebek, görme alanı içinde yavaş bir şekilde hareket eden ışığı izleyebilir. Gözbebeği karanlıkta büyür, aydınlıkta küçülür[4, 5].

Bu dönemde Piaget'ye göre dikkat edilmesi gerek çok önemli noktalar vardır ve bunlar özetle şunlardır:

1. Yaş normları kesin değildir, çocuktan çocuğa değişebilir. Çünkü çocuğun içinde yaşadığı çevre, fiziksel gelişme hızı farklılıklar yaratır.

2. Bireysel farklılıklara rağmen evrelerin sırası değişmez.

3. Gelişim tedricidir, yani derece derece artar. Bir evrenin bitimine yakın diğer evre başlamış olabilir; evreler birişiklik gösterirler, kesin bir çizgiyle ayrılamazlar. Ayrıca bir sonraki evrenin belirtileri başladığında, bir önceki evrede gelişmiş olan özellikler kaybolmaz[6].

Görüldüğü gibi, yaşamın ikinci yılında bilgi edinme yollarında büyük bir değişim meydana gelmekte, bebek, kaybolan insan ve nesneleri hatırlayabilmektedir. Bu noktadan itibaren bilgi, sadece algı ve harekete bağlı olarak değil, düşünme süresiyle de elde edilmeye başlar. Reflekslerle davranan yenidoğana karşılık, duyu-hareket döneminin sonunda 2 yaş çocuğu, kafasında basit çözümler yaratabilen ve nesnelerin sembolik temsilcilerini oluşturmaya başlayabilen bir duruma gelir. O artık ata biner gibi dolaşır –ertelenmiş taklit–. At için süpürge sopasını kullanır. Zihinsel kombinasyonlar gerektiren, yapar gibi görünme yeteneğini geliştirir[7].

MOTOR GELİŞİM
(Hareketle İlgili Gelişim)

Yenidoğan, ağzına verilen emzik ya da parmağı emer, yanağına ya da ağzına dokunulduğunda o tarafa yönelebilir. Bunlara ek olarak, ağlar, öksürür, avucuna konan objeyi yakalayabilir. Yüksek sesle sıçrayarak tepkide bulunur. Kol ve bacaklarını bükebilir, uzatabilir.

Yenidoğanın ilginç ve önemli tepkilerinden biri, *moro-refleks*'tir. Bu tepki biçiminde, yenidoğan kollarını yanlara doğru atar, parmaklarını gerer, sonra el ve kollarını sanki birini kucaklıyormuşçasına ortada kavuşturur. Bebekler bu tepkiyi baş pozisyonlarının ansızın değiştirilmesi sırasında ya da kendileri için sürpriz sayılacak ani değişiklikler karşısında gösterirler. Bu reflekslerin, gelişimdeki önemi büyüktür; 3-4. aylarda kaybolması beklenir[8].

Uyanıkken motor davranışa tonik boyun refleksi egemendir. Gesell, buna, bütün aksiyon sisteminin gelişmesinde büyük önem verir. Çocuk sırtüstü yattığı zaman, genel olarak başı bir tarafa dönüktür, bir kolu uzanmıştır ve öteki kolu göğsün üst tarafına yakın, bükülmüş olarak durur. Vücudun bu simetrik olmayan biçimi, çocuk yaklaşık olarak 16 hafta olmadan önce simetrik hale dönüşmez.

Çocuktaki ilk 18-24 ay içinde görülen temel değişimleri açıklayabilmek için olgunlaşma (maturation) kavramına değinmek gerekir. Olgunluk, tüm bebeklerde görülen biyolojik değişimler sonucu gerçekleşen bir olgudur. Bu değişimler belirli çevresel koşullar içinde birtakım fizyolojik fonksiyonların gerçekleşmesini sağlar.

Çocuğun oturması, emeklemesi ve ayakta durabilmesi, gelişiminde olgunlaşmanın önemini ortaya koymaktadır. Bu faaliyetler, yaşamın ilk iki yılında kemik ve kas gelişimine, sinir sistemindeki gelişime ek olarak bedene tanınan deneyim fırsatları sonucu görülür.

Oturma

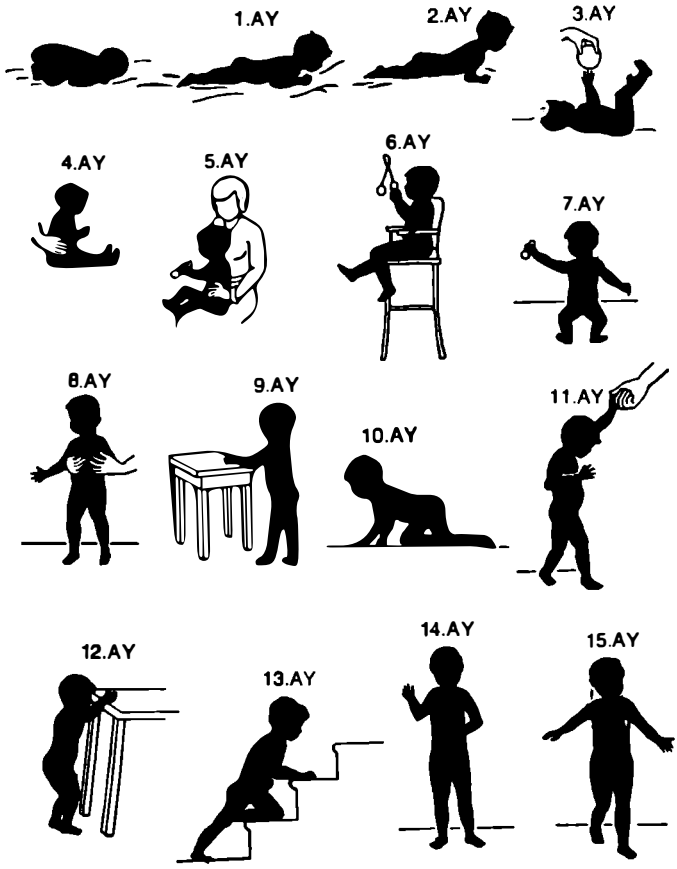
Bebeğin ilk motor becerileri arasında, başlangıçta oturma biçimi yer almaktadır. Bebekler, ortalama olarak 3-4. aydan itibaren, desteklendiklerinde bir dakika kadar oturabilirler. 7-8. aydan itibaren yardım olmadan oturabilirler. Oturmada hızlı bir ilerleme izlenmekte ve 9. aydan itibaren bebeklerin büyük bir çoğunluğunun on dakika ya da daha fazla kendi başlarına oturabildikleri görülmektedir.

Emekleme

Emekleme aşamalarına ulaşma açısından bireysel farklılıkların önemi büyükse de, ortalama zamanı 34. haftadır. Bebek, elleri ve dizleri üzerinde 40. hafta dolayında emeklerken, yeni koordinasyon ve denge yeteneği kazanır. Ardından emeklemenin en gelişmiş son aşaması, el ve ayaklar üzerinde emekleme 49. hafta dolayında gerçekleşir.

Ayakta Durma ve Yürüme

Bağımsız olarak yürüyebilme yeteneği, bir dizi ilkel deneyimin ardından zamanla kazanılır. Eşyaya tutunarak ya da onu çekerek ayakta durabilme, ortalama olarak 36-40. haftalar arasında gerçekleşir. Çocuk tek başına 48. hafta dolaylarında ayağa kalkabilir, bir elinden tutulmak suretiyle 52. haftada yürüyebilir ve 13 aylıkken acemice yürümeye başlayabilir.

18 aylıkken yardım olmaksızın merdivenleri inip çıkabilir, yerdeki oyuncağı çekebilir. 2 yaşına geldiğinde objeleri düşürmeden alabilir, kolaylıkla yürüyüp koşabilir.

Motor Becerilerin Gelişimi

Çocuklardaki ilk iki yıl üzerinde yaptığı yoğun çalışmalar sonucu Mary Shirley, motor becerilerin kazanılmasında bazı ortalama değerlere varmıştır. Bu bulguların, genel gelişim ilkeleri doğrultusunda bulunduğu, çocuğun ilk kazandığı yeteneğin başını kaldırmak olduğu, bunun ardından el ve kollarını kullanabildiği, nihayet ayak ve bacaklarını kullanmaya başladığı görülmüştür.

Shirley'e göre, çocukta aylar itibariyle motor beceriler[9]:

0 aylık : Fötal davranışlar.
1 " : Çenesini kaldırabilir.
2 " : Göğsünü kaldırabilir.
3 " : Objeye ulaşabilir ve onu kaybedebilir.
4 " : Destekle oturabilir.
5 " : Kucakta oturabilir, bir objeyi yakalayabilir.
6 " : İskemlesinde oturup asılı duran (sallanan) obeyi yakalayabilir.
7 " : Tek başına oturabilir.
8 " : Yardımla ayağa kalkabilir.
9 " : Eşyaya tutunmak suretiyle ayakta durabilir.
10 " : Emekleyebilir.
11 " : Elinden tutulduğunda yürüyebilir.
12 " : Ayağa kalkmak için eşyayı çekebilir.
13 " : Merdivenleri tırmanabilir.
14 " : Tek başına ayakta durabilir.
15 " : Tek başına yürüyebilir.

DİL GELİŞİMİ

Bebekler daha birkaç haftalıktan itibaren sesli uyarımları algılamaya ve onlara tepkide bulunmaya başlarlar. Birinci ayda bebekler "bah" ve "pah", "ga" ve "da" gibi heceleri birbirlerinden ayırt edebi-

lirler. Onlar seslere dikkatlerini lokalize ederek sesin geldiği yöne doğru başlarını çevirebilirler. Üçüncü aydan itibaren bebekler, annelerinin sesini başka bir yetişkin hanımın sesinden ayırabilirler.

Konuşmayı öğrenmek, uzun ve karmaşık bir süreçtir. Çocuk 12-15 aylıkken ilk sözcüğü söyler. Bu demektir ki, 12. ya da 15. ayda çocuk, iletişimini dile hazırlamak şeklinde yapar. Çocuğun gereksinimi olan iletişim bu evrede mimiklerle, ağlama biçimleriyle ve anlamsız mırıldanmalarla ifade edilir.

İlk İletişim Aracı Olarak Ağlama Biçimleri ve Nedenleri

Hayatın ilk günlerinde seslendirme, ağlama şeklindedir. Bu nedenle ağlama bir iletişim aracı niteliğindedir. Doğumundan itibaren bebekler farklı ağlama sesleri çıkarırlar. Ancak doğumda çocuğun çıkardığı sese tümüyle fizyolojik bir fenomen olarak bakılabilir. Solunum süreci, kana oksijen sağlayan bağırmayla başlar. Başka bir deyişle, çocuğun ilk ağlaması, aslında, acil gereksinimi olan bir nefes almadır. Bu ağlama, kontrolsüz ve düzensizdir. İlk iki haftada ağlama düzensiz aralıklarla görülür ve çoğu kez uyku gereksiniminden kaynaklanır. Yenidoğan çocuklarda ikinci haftanın sonuna kadar devam eden ağlama, üçüncü haftadan itibaren daha az görülür. Üçüncü ve dördüncü aydan sonra gece ağlamaları azalır. Çocuk bir aylık olmadan ağlama sırasında gözyaşı görülmez. Ağlama patlayıcı seslerdir ki, bunlar kısa zamanda anlamsız mırıldanmalar ve mimiklere dönüşürler.

Yedi haftalıktan küçük çocuklarda açlık, ağlamak için en önemli nedenlerden biriyken, gürültü ve ışık ikinci derecede önemli nedenler arasında sayılabilir. İlk üç ayda karın ağrısı genel ağlama nedenidir. Daha büyük bebeklerse acı, parlak ışık, gürültü, rahatsız pozisyon ve uyku sırasındaki rahatsızlıklar nedeniyle ağlarlar. Çocuğun karnı açken ve uykusu geldiğinde ağlaması, çok sık görülen, normal bir tepkidir.

Daha üç aylık bile olmadan çocuk, ağlamanın ilgi toplamak için bir yöntem olduğunu öğrenir. Dört aylık çocuk, yetişkin onunla oynamayı reddettiği zaman; beş aylık çocuk, yetişkin odada olduğu halde kendisine ilgi göstermediği zaman; dokuz aylık çocuk, yetişkin başka bir bebeği tercih ettiği zaman ağlar. Daha ileri aylardaki çocuk aç, yorgun olduğu, korktuğu ya da yapmakta olduğu faaliyet kesildiği zaman ağlar.

Nedensiz ağlayan çocuklarsa, çoğu kez kişilik kusuru olan, özürlü, dağılmış ya da sağlam olmayan temellere kurulmuş ailelerin çocuklarıdır. Gesell'in değindiği gibi, birkaç haftalık çocuğa ağladığında gösterilen aşırı ilgi, ağlama nedeninin önemli bölümünü oluşturur.

İkinci aydan itibaren bebeğin ağlamasının ritm ve ton açısından farklılaştığı görülür. Anneler, bazen çocuklarının ağlama biçimlerine bakarak, bunun kökenindeki açlık, acı, sıkılma vb. nedenleri kolaylıkla kestirebilirler. Ancak, onların yargıya varmalarında sesin kendisinden çok, annelerin çocuklarının durumlarını bilmelerinin rolü daha büyük olabilir. Bununla birlikte 7-8. aydan itibaren anne babalar, çocuklarının ağlamalarının selamlama, sürpriz ya da açlık gibi konulara veya isteklere bağlı olduğunu doğru bir şekilde tahmin edebilirler.

Her çocuk için dil geliştikçe ağlama azalmaktadır. Çocuk yeterli sözcük dağarcığına sahip olduğunda, ağlamayı hemen terk edemez. Bunun için, çocuğun önce, isteklerini konuşarak ne şekilde yerine getirtebileceğini öğrenmesi gerekir.

Ağlamaya ek olarak ilk aylarda bebekler birtakım basit sesler çıkarırlar. Bunlar, açlık ya da hoşnutsuzluktan dolayı hırlamaya, aksırmaya, öksürmeye ve gırtlaktan ses çıkarmaya benzeyen seslerdir.

Cıvıldama (Cooing: Kumru gibi ses çıkarma)

İkinci ayın sonundan itibaren ilk zamanlara oranla daha az ağlamaya rastlanırken, bebekler kumru gibi sesler çıkarmaya başlarlar. Bu ilkel seslerin çevresel etkenlerden ve işitme algısından bağımsız olarak meydana geldiği görülür.

Çok erken bir aşamada görülen bu seslendirmelere, o dilin temel taşları gözüyle bakılabilir. Bunlar genellikle bebeğin rahat ve hoşnut olduğu zaman çıkardığı sesli harflerden oluşur ve dünyanın her yerindeki çocuklarda görülür. Bu sesler, öğrenilmemiş ve geneldir. Doğumdan iki ay sonrasına kadar erken bir dönemde çocuk, insan sesinin çıkarabileceği dildeki tüm sesleri çıkarabilir.

Bu ilk sesler patlayıcı karakterde ve vokal (sesli) mekanizmaya hareket şansı veren niteliktedir.

Heceleme (Babbling)

Beş ve altıncı aylarda, kumru gibi ses çıkarma tek heceli anlamsız sözcüklere dönüşür. Çocuk artık seslendirmelerini dikkat çekmek, is-

teklerini açığa vurmak ya da karşı olduğunu belirtmek üzere kullanmaya başlar. Yani, bu ilkel dilini hem kendini ifade etmek, hem de diğerlerinin davranışını değiştirmek amacıyla kullanır.

Çocuğun çıkardığı ses sayısı derece derece artar. İlk önce sesli harfler sessiz harflerle birleşir (vb.). Daha sonra denemeler sonucunda çocuk bu sesleri birbiri ardına tekrar eder (ma-ma). İşte bu gerçek hecelemedir. Temel olarak heceleme bir vokal (sesli) jimnastiktir. Çocukların bu ifade biçimlerinin ağlama ve kumru gibi ses çıkarmaya oranla gerçek dile daha yakın olduğu görülür.

Heceleme yaşı 3 ile 12 ay arasıdır, ama tam kesinliği çocuk 8 aylıkken kazanır. Çocuğun hecelemeye başlaması ve bunu bırakması, vokal mekanizmanın gelişmesine ve bu mekanizmayı kullanmaktaki isteğine bağlıdır. Heceleme bir tür oyun değildir; çocuk, sesleri yalnızca onların zevkini tadabilmek için çıkarır. Çocuk, kendi çıkardığı sesleri dinlemekten hoşlanır ve bu sırada kendi kendine gülümser.

Çocuklar, anne babaları kendileriyle konuştukları sürece daha iyi seslendirme yapabilirler.

Heceleme hiçbir zaman özel bir obje, kişi ya da duruma bağlanamaz. Bu nedenle gerçek iletişim aracı değildir. Heceleme, çocuğun vokal mekanizmasını kontrol altına alabildiği zaman gerçek iletişime dönüşür.

Daha sonra konuşma dilinde kullanılan değişik olguların pratiğini sağlama konusunda önemli rol oynayabilir.

Altıncı aydan sekizinci aya doğru, üretilen gerçek sözcükler çocuğun diline egemen olmaya başlar. Yedinci ve sekizinci aylarda çocuğun aynı hece kalıplarını birbiri ardına sıraladığı ve tekrarladığı görülür (ba ba ba, ma ma ma).

Heceleme, sözlü bir pratiktir; dile gerekli olan şekilli hareketlerin gelişmesi için temel hazırlar. Heceleme, vokal mekanizmayı kontrol altında tutarak çocuğun konuşmayı öğrenmesini hızlandırır. Hecelemedeki pratik sonucunda, çocuk, çıkardığı seslerin sayı ve çeşitlerini genişletebilir.

Dil öncesi aşama, en çok birinci yıl boyunca devam eder. İlk sözcükler, çocuğun işittiği bazı sözcüklerin sadeleşmiş bir taklididir. Çocuktaki fizyolojik olgunluğun yetersizliği nedeniyle bazen bu taklitler, çocuğun söylemeye çalıştığı sözcüklerle çok az benzerlik gösterir.

Konuşmaya Hazır Olma

Dudak ve dişlerin koordinasyonuyla meydana gelen seslerin çıkabilmesi için ön dişlerin çıkmasını beklemek gerekir. Sinirler ve kaslar, doğumda da tümüyle gelişmiş durumdadır, fakat bunlardan yararlanabilmek için vokal mekanizmanın öteki parçalarının da gelişmesini beklemek gereklidir.

Konuşmaya zihinsel hazırlık, motor hazırlıktan sonra gelir. Beyin, çocuğun geçmişte olan olayları hatırlayabileceği ya da o olaylarla şimdikiler arasında ilişki kurabileceği kadar gelişmedikçe, çocuk zihinsel olarak konuşmaya hazır değildir. Konuşmaya hazır olma, çoğunlukla 12-18 aylık çocuklarda görülür. Bu dönem, çocukta "öğretilebilir" evre olarak kabul edilir.

Sözcükleri doğru telaffuz etmeyi öğrenebilmek için en etkili yöntem, bir modeli taklit etmektir. Çocuklar, konuşmayı yalnızca başkalarından duydukları seslere uyma ve taklitle değil, sözcüklerin ihtiyacı olan anlamlarını anlamayla öğrenirler. Konuşmayı öğrenme sırasında çocuk, sözcükleri anlaşılabilir şekilde telaffuz etmeli ve söylediği sözcüklerin anlamlarıyla birleştirebilmelidir.

Çocuk için duyduğu sözcükleri telaffuz etmek çok güçtür. İlk altı ayda çocuk birtakım anlamsız sesler çıkarır. Önceleri büyüklerin çıkardığı sesleri değil, genel olarak ses çıkarmayı taklit eder ki, buna taklidin "eko-tepki" evresi denir. Bazı özel sesleri taklit etmeden önceyse seslerin ahenk ve değişmelerini taklit eder. Taklit etmeye hazır oluş ise 1 yaşın sonunda belirir. Çocuğun sesleri taklit etmeye çalışması yaşla orantılı olarak gelişir. Buna karşılık seslerin doğru taklit edilmeleri yavaş ilerler. Çünkü çocukların taklit ettikleri seslerin birçoğu orijinalleriyle çok az benzeşir.

Çocuk, bazı sözcüklerin belli anlamları olduğunu bilmedikçe, sözcükleri gerçek anlamlarıyla birleştiremez. Birçok sözcüğün birden çok anlamı olduğu için bunları birleştirebilmek oldukça zaman alır. Çocuk bu sesleri objeler ve durumlarla birleştirmeyi öğrenir. Örneğin, anne, çocuğa bir bebek verirken bir sözcük söylerse, bir süre sonra çocuk bu sözcüğü bebeğin sembolü olarak görmeye başlar.

Çocuk 1 yaşındayken yetişkinin belli kişi ve nesneler için kullandığı sözcükleri hatırında tutmaya başlar. Tüm anlamlar önce belli bir obje, kişi ya da duruma bağlıyken öğrenilir. Örneğin, çocuk, babasına "baba" diye hitap etmeyi öğrenince bütün erkeklere "baba" der;

tâ ki, belli sözcükleri belli anlamlarla birleştirebilinceye kadar. McCarthy'nin vurguladığı gibi, çocuk, yalnızca her şeyin bir adı olduğunu değil, belli bir nesnenin belli bir adı olduğunu da öğrenir.

Dil gelişiminin şekli tüm çocuklar için aynıdır. Öğrenmenin derecesiyse, çocuğun çevresine, organik yapısına ve gelişim hızına bağlıdır.

Sesler simgeleyici bir ifade kazandığında, başka bir deyişle, belirli bir kavramın karşılığında kullanıldığında, bazen konuşanla işiten için aynı anlama gelir ve herkesin kabul ettiği bir sözcük olur. Örneğin, gerçek sözcük yerine sembolleri kullanmaya başlayan bir çocuk, araba yerine "düt", tren yerine "çuf çuf", gezmek yerine "attâ", su yerine "du du" diyebilir. Hatta zaman zaman sembolleri birleştirerek anlamlı sembol kümeleri oluşturabilir. Örneğin, uçağa "eta", kitaba "pita" diyen çocuk, uçak resimli kitap demek için "eta pita", koyunlarla birlikte giden ineği anlatabilmek için "mo-me" sembollerini birlikte kullanabilir.

Yetişkinlerin çocuğun bu sembollerini benimsemeleri, hatta birlikte kullanmaya başlamaları, sembollerin yerini gerçek sözcüklerin almasını geciktirebilir.

Çocuk, zihni başka bir motor davranışla meşgul olduğunda, konuşmayı ikinci plana atar. Örneğin, 9-18 aylık çocuk, bu sırada yürümeyle meşgul olduğundan, konuşmak için çaba harcamaz. Ancak tam anlamıyla yürüyebildikten sonra tekrar konuşma çabalarına başlar.

İlk Sözcükler

İlk sözcükler, genellikle birinci yılın sonlarında kullanılmaya başlanır. Genellikle ilk sözcükler bir ya da iki heceden oluşur (baba, mama gibi). Çocuğun başlangıçta sözcükleri tek tek kullandığı görülür. Bunlar bir kural olarak kısa sözcüklerdir, bunlara "tek sözcüklü cümleler" adı verilebilir, çünkü sözcük burada bir cümlenin işini görmektedir.

Bu tek sözcük döneminin ardından, 15-18. aylar arasında iki sözcükle farklı anlamların ifade edildiği cümlelerin kurulduğu dönem başlar. Çocukların ilk konuşmaları öncelikle onların günlük yaşamlarında yakından ilgilendikleri ve onlar için işlevi olan objelerle ilgilidir. Sosyo-ekonomik açıdan orta sınıftan gelen çocuklar üzerinde yapılan çalışmada, 15-24. aylar arasında kazanılan 50 sözcük incelen-

miş ve bu sözcüklerin, çocuğun en çok dikkatini çeken bireylerle, araba, köpek, bebek gibi çocuğun çok yakınında olan objelerle ilgili olduğu tespit edilmiştir.

DUYGUSAL (Emotional) GELİŞİM

Heyecan, "organizmanın bütünüyle uyarılması", "bedenin tümüyle yaptığı yaygın faaliyet" ya da "belirli bir uyarıcıya (stimulus) bedenin global tepkisi" şeklinde tanımlanabilir.

Sevinç, sevgi, öfke, kıskançlık gibi kavramların hepsi birer heyecan ifadesidir.

Duygu ve heyecanlar bireyden bireye farklı düzeyde değişebilen, genel uyarılma durumlarıdır. Fiziksel olarak da ölçülebilen bu durumlar, başkaları tarafından gözlenebilen davranış ifadelerini içerir.

Bebeklikte İlk Heyecanlar

Yeni doğmuş bebeğin heyecansal tepkileri farklılaşmamıştır. Genel heyecanlanma, haz veren ve vermeyen uyarımlara yapılan basit tepkiler şeklinde gruplandırılabilir. Haz vermeyen uyarımlara karşı bebeğin tepkisi beden pozisyonunu değiştirmek ya da ansızın bağırarak ağlamak biçiminde olabilir, örneğin, deriye soğuk objelerin sürülmesi gibi birçok uyaran, bedenin yaygın bir biçimde hareketlenmesine ve ağlamaya neden olur.

Haz, bir güdünün doyumu sağlandığında ya da bir amaca varıldığında yaşanan duygudur. Bebek fiziksel açıdan rahat olduğunda, meme emerken, salıncakta sallanırken haz belirtileri gösterir. Bebek duyduğu hazzı, tüm bedeninin yaygın bir biçimde gevşemesiyle cıvıldama türünde çıkardığı seslerle dile getirir.

Gülme ve Gülümseme

Hazzın en açık seçik belirtilerinden olan "gülümseme" ve "gülme" ikinci ay dolaylarında görülür.

Wolff, sekiz bebekte, doğumdan sonraki 2-12 saat içinde gülümsemeyi andıran bir ifade gözlemlemiştir. Uyku sırasında bebeklerde görülen gülümsemenin de, sinir sisteminin kendiliğinden boşalmaması-

nın sonucu olarak ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Wolff, değişik sesler oluşturarak, uyuklamakta olan bebeklerin gülümsemelerini sağlamıştır. Bu bulgunun ilginç yanı, bu gülümsemelerin hemen hepsinin, uyarımı verdikten tam yedi saniye sonra ortaya çıkmış olmasıdır.

Bir başka kişinin yüzünün görülmesi sonucunda oluşan "sosyal gülümsemeler", doğumdan sonraki üçüncü haftadan önce görülmemektedir. Bu tür gülümsemeler, refleks gülümsemelerden farklı olup, insan sesi (çıngırak ya da ıslık sesiyle daha az olmak üzere) duyulduğunda da ortaya çıkmaktadır[10].

Spitz, deneylerinde, başın ya da maskeli bir yüzün düzenli bir biçimde sallanmasının gülümsemeye neden olduğunu, cepheden görülmeyen, profilden sallanan yüzün aynı tepkiyi oluşturmadığını saptamıştır.

Bebek için erojen (cinsel açıdan duyarlı) alanların uyarılması, anne bedenindeki sıcaklığın duyulması gibi fiziksel ilişki de hazzı oluşturan uyaranlar arasındadır.

Bebeklerin 1 yaşına basmalarından önceki ifadeleri yetişkinler tarafından tanınabilir ve bebeğin duygusal tepkileri giderek zenginleşir (öfke, korku, sevinç gibi).

Doğumdan sonraki haftalarda, çocuğun duygusal yaşamında belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu dönemde bebek, açık bir ilgiyle çevresini gözlemeye ve keşfetmeye başlar. Çocuğun, yüzlere seçerek dikkat etmesi, bazılarına ilgi göstermemesi, ondaki duygusal ifadenin ilk belirtileri sayılabilir.

Çocuklar büyüdükçe, tepkilerin giderek daha az yaygın, ama daha çok farklılaşmış türden olmaya başladığı görülür. Örneğin, küçük bebekler bir uyarandan haz duymadıklarını çığlık ve ağlama tepkileriyle gösterirlerken, aynı bebeklerin daha sonraki gelişim evrelerinde kaçma, saklanma, direnç gösterme, sözlü anlatım şeklinde tepkilerinin farklılaştığı dikkati çeker. Yaşla birlikte sözlü tepkilerin artmasına karşılık, motor tepkilerin azaldığı görülür.

Bazı Tipik Heyecan Biçimleri

Korku

En yaygın heyecan biçimlerinden biri olan korku, canlıların görünen ya da görünmeyen tehlikeler karşısında, bir başka deyişle, iyi kavranamayan farklı bir olaya karşı gösterdikleri doğal tepkidir. Aşı-

rı olmadığı takdirde korku, her çocukta görülen normal bir heyecan türüdür. Korkuda, canlı varlığın korkuyu başlatan uyarım kaynağından kaçışı söz konusudur.

Bebeklik döneminde korkuyu oluşturan başlıca etkenler, yüksek ses, fiziksel desteğin kaybolması, hayvan, karanlık oda, yüksek yer, yalnız kalma, acı duyma, ani yer değiştirme ya da yabancı kişi, yer ve objelerle karşılaşma şeklinde sıralanabilir.

Yeni doğmuş bebekler, daha büyük bebeklere ve çocuklara oranla, daha çok sayıda uyarandan korkarlar. Çocuklar büyüdükçe, korkular giderek hayali olma yönünde yoğunlaşır ve çocuk, karanlığa, ölüme ya da yaralanmaya bağlı olarak yaratılan hayali olaylardan korkmaya başlar.

Korku duygusu, çocukluk yılları içinde en fazla rastlanan heyecan türlerinden biridir. Watson'a göre, yenidoğan bebekte iki tür korkuya rastlanır. Bunlar, şiddetli seslere karşı duyulan korkularla, kendini boşlukta hissetme korkusudur.

Altıncı ayda başlayan ve bir yabancıyla karşılaşıldığında duyulan korku, birinci yaşta en yüksek düzeye ulaşır ve giderek kaybolur. Çocuğun, bir yabancı gördüğünde ağlaması, kişiliğinin henüz özümleyemediği farklı bir olaya tepki olarak nitelendirilir.

Ancak, çocuğun farklı olayı özümlemesi ve yeni bir tutum geliştirebilmesi durumunda bu sıkıntı kaybolur, çocuk gülümseyerek yabancıyla iletişim kurar. 18 aylık bir bebek güvencede olmadığı anlarda bir yabancıya nasıl davranılacağını daha iyi algılar; annesine doğru koşar ya da odayı terk eder, böylelikle yabancıya duyduğu korku dönemini de arkada bırakmış olur.

Bebeklik döneminde 8-24 aylık çocuklar, anne babaları ya da alışkın oldukları diğer yetişkinler yanlarından ayrıldıklarında korku tepkisi gösterirler. Anneden ayrılmanın verdiği korku, yeni kavrama yeteneklerinin gelişmesiyle yenilir. Bu yetenekler, çocuğun kendi kendisine annesinin ayrılışıyla ilgili sorular sormasını ve yanıtlamasını sağlar. "Ayrılık endişesi" (separation anxiety) adı verilen bu tür korkunun 2 yaşından itibaren azaldığı, 4 yaşındaysa tümüyle kaybolduğu görülür. Ancak çeşitli nedenlerle anne babasından ayrı yaşamak zorunda kalan çocuğun bu gelişimi olumsuz yönde etkilenir.

İki yaş çocuklarından oluşan bir grup denek, gözlemciler tarafından ikiye ayrılmıştır. İlk grup gündüzleri anaokulunda, geceleriyse

ailelerinin yanında kalan çocuklardan, ikinci grup da sürekli anaokulunda kalan çocuklardan oluşmuştur. İkinci gruptaki çocukların diğerlerine oranla daha hırçın oldukları ve parmak emme gibi alışkanlıkların bu grupta daha belirgin olduğu göze çarpmıştır. Bu davranışlar, anne baba sevgisine duyulan açlığın ve sürekli gerginliğin, korkunun getirdiği sonuçlardır.

Çocukta korku, koşullanma (conditioning) yoluyla olduğu gibi, anne ve babayı örnek almak suretiyle ya da anlatılan öykülerden etkilenerek oluşabilir. Anne ve babanın herhangi bir olaydan korkması, bunu izleyen çocukta böyle bir korkunun öğrenilmesine neden olabilir.

Yaşa bağlı olmaksızın, korkunun en önemli karakteristiği, uyarının ani ve beklenmeyen bir anda ortaya çıkmasıdır.

Watson'ın deneyini anlatan resimde, korkunun koşullanma yoluyla nasıl oluşabildiği görülmektedir.

Öfke

Öfke, çok sık yaşanan bir heyecan türüdür. Özellikle çocukluk döneminde öfkeyi oluşturacak uyaranlar çoktur.

Çocuk, öfke tepkisini bir savunma aracı gibi kullanmasını kısa süre içinde öğrenir. Öfkelendiği an dikkati çekeceğini ve istediğinin yerine getirileceğini bilir.

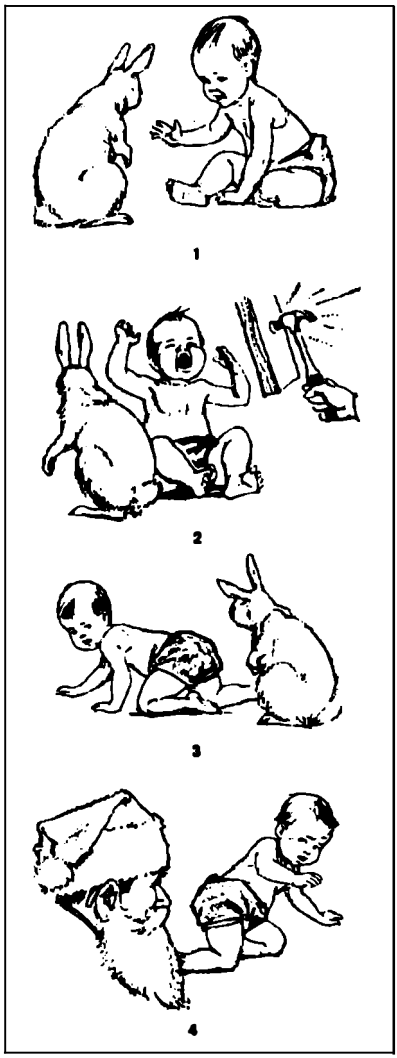
O, öfke tepkisi göstermeye eğilimlidir. Çocukta bu tepki yaşla birlikte artar.

Öfkeyi doğuran başlıca etkenler, çocuğun yeteneksizliği, başkalarının baskısıyla istediği eylemi yapamaması ya da faaliyetinin durdurulması şeklinde sıralanabilir.

Otoriter bir baba karşısında sık sık öfkelenen çocuk, giderek babaya karşı bir düşmanlık duygusuna sahip olabilir. Bu duygu, zamanla genelleşerek baba modelini anımsatan tüm bireylere yönelebilir.

Bu konuyla ilgili olarak yapılan bir araştırmada, 1,5 ile 3 yaşlarındaki bir grup çocuk incelenmiş ve 24 saat süreyle gözlenen bu çocuklardaki öfkeyi oluşturan etkenler saptanmaya çalışılmıştır. Araştırma sonunda bu etkenler şu şekilde sıralanmıştır:

- Oturakta oturmaya zorlanması,
- Oynamakta olduğu oyuncağının elinden alınması,
- Yüzünün yıkanması,

Birinci resimde, çocuk koşullanmadan önce tavşanla mutlu bir ilişki kurar.

İkinci resimde, tavşan çocuğun yanındayken, birkaç kez, şartsız uyarıcı olan şiddetli bir gürültü çıkarılır.

Üçüncü resimde, çocuğun koşullanmadan sonra, tavşana olan tepkisi görülmektedir. Burada, ses tavşanı çağrıştırdığından tavşan korkusu başlar.

Dördüncü resimde, koşullanma yaygınlaşır. Korku, Noel Baba'nın sakalı gibi, tavşana benzeyen diğer objelere de yayılır.

NOT: Resim, E. Hurlock'un *Child Development* adlı kitabından alınmıştır (s. 196).

- Odada yalnız bırakılması,
- Başarıyla sonuçlanmayan bir işle uğraşması,
- Diğer çocuklarla ve yetişkinlerle birlikte oynamada başarılı olamaması,
- Giydirilmesi,
- Giysilerinin çıkarılması,
- Yıkanması,
- Burnunun silinmesi.

Freud ve Erikson'a Göre Duygusal Gelişim

Freud, doğumdan 7 yaşına kadar olan dönemde, duygusal açıdan üç temel gelişim dönemi olduğunu söyler.

Bunlardan "Oral Dönem" 0-18 aylar arası, "Anal Dönem" 1,5-3 yaşlar arası, "Fallik Dönem" 3-7 yaşlar arasında görülür.

Oral Dönem: Bu dönemde başlıca haz kaynağı, ağızdan besin almaktır. Besin alırken önce dudaklar ve ağız boşluğu uyarılır, sonra yutulur, eğer besin maddesinden hoşlanılmazsa dışarıya tükürülür.

Ağzın dolmasından duyulan haz, daha sonraları bilgi ya da eşya edinmeden sağlanan doyumla yer değiştirebilir. Oral dönem, bebeğin annesine en bağımlı olduğu ve onun bakımına en çok gereksinim duyduğu dönemdir.

Anal Dönem: Besin maddesi sindirildikten sonra, artıkları barsağın son bölgesinde birikir ve anüs kasları üzerinde belirli güçte bir basınç yaptığında dışarıya atılır. Dışkının boşalması rahatsızlığa son verir ve bir ferahlama duygusu yaratır. Annenin bu dönemdeki tutumu ve dışkılama işlevine ilişkin kendi duyguları, çocuğun ileride sahip olacağı karakter özelliklerini önemli oranda etkiler.

Fallik Dönem: Gelişimin bu döneminde, cinsel organların işlevlerine ilişkin cinsel ve saldırgan içerikli duygular önem kazanır. *Oedipus karmaşası,* farklı cinsten olan ebeveyne karşı cinsel duyguların, aynı cinsten olana karşı ise düşmanca duyguların oluşmasıyla belirlenir. Üç ile beş yaş arasındaki çocuğun davranışları, Oedipus karmaşasının etkisi altındadır. Beşinci yaştan sonra bu etki ortadan kalkar ya da bastırılarak, yaşam boyu kişiliği etkileyen bir güç olarak kalır[11].

Freud, son derece önemli kişisel ve duygusal gelişim yüzlerinin bu ilk yedi yılda biçimlendiğini savunur.

Örneğin, ilk oral dönemdeki eğitim, çocukların duygusal yaşam-

larını doğrudan etkiler. Bu dönemdeki uyarımlar, özellikle çocuğun gelecekteki bağımlılık duygusuyla dünyaya olan inancını büyük ölçüde etkiler. Anal dönemde, bağımsızlık ve kontrol, gelişimin önde gelen yüzleri arasında sayılabilir. Fallik dönemdeyse, cinsel kimlik, kişilik formasyonunun en önde gelen yüzünü oluşturur.

Freud, klinik araştırma yöntemini uyguladığı hastalarına, öncelikle, "Aklına gelen ilk şeyi söyle," derdi. Freud, hastalarının büyük bir bölümünde kişilik gelişimlerindeki en önemli yüzlerin, yaşamlarının ilk altı yılı içinde oluştuğunu saptadı. Buradan da Freud, erişkinlik kişiliğini anlamak için o bireyin çocukluk yıllarındaki kişisel ilişki ve deneyimlerini incelemek gerektiğini savundu[12].

Freud olumsuz ve patolojik duygusal gelişim yüzleri üzerinde dururken, Erikson geniş bir alanı içeren kuramını ortaya attı.

Erikson'a göre, insan yavrusunun, yetişkin oluncaya dek gelişmenin psiko-sosyal görevlerini çözümlemesi gerekir. Gelişme, bireyin tüm yaşamına yayılır. Bu gelişim alanı içinde, 0-6 yaşlar arasındaki çocukluk, 6-12 yaşlar arasındaki erinlik öncesi ve 12-18 yaşlar arasındaki ergenlik dönemi özel bir önem taşır.

Erikson, eğiticilerden, dikkatlerini okulöncesi, ilkokul ve ortaöğrenim dönemlerinde yoğunlaştırmalarını istemiştir.

Erikson, yaşamın ilk yıllarını bazı alt evrelere ayırarak şöyle inceler:

1. Oral-Doyum Dönemi: Güven ya da Güvensizlik

Güven ya da güvensizlik dönemi, doğumdan başlayarak, 12. ayın sonuna kadar sürer.

Bu dönemdeki eğitim biçimi, çocuğu yetiştirme şekli ve onunla kurulan duygusal iletişim, çocukta güven ya da güvensizlik duygularının oluşumuna neden olur. Bu evrede anne tarafından verilen duygusal besin ve etkileşim büyük önem taşır.

Hayatın ilk yılında bebeğin psiko-sosyal görevi, güvenmeyi öğrenmektir. Bebekle annesi arasındaki ilişkiden doğan güven duygusu, insanın ileride kuracağı kişilerarası ilişkilerin temelini oluşturur.

Bebek için anne, dünyanın tamamıdır. Anne gülümseyince bebek de gülümser ve karşılıklı sıcak bir ilişki başlar. Bebek, ihtiyaçlarının karşılanacağından emindir. Bebekler, annelerinin zaman zaman gidebileceğini, ama tekrar geri gelebileceğini öğrenirler[13]. Bu dönem-

de anne uzaklaştığında bebeğin paniğe kapılmaması için onun, anneyle kurduğu ilişkiye güvenmesi gerekir. Onunla olduğu zaman, içinde "iyiyim" gibi bir rahatlık duygusu ve huzur duyar. Bebeğin gereksinimlerine annenin yerinde ve zamanında cevap verebilmesi, onun sıkıntılarını giderebilmesi, sözsüz dilini anlayabilmesi, anneyle bebek arasında kurulan karşılıklı anlayış ve güvenin temelini oluşturur. Annesi, onu anlayıp acısını giderdiğine göre, bebek seviliyordur ve bakılacaktır. Bu temel duygunun gelişmiş biçimleri, ilerideki yıllarda kişilerle kurduğu ilişkilerde görülür. Güvenen kişi, kendisinin ve başkalarının gözünde bir değer taşıdığını bilir, dolayısıyla başkalarıyla rahattır, sever ve sevilir.

Bebekte bu duyguyu doyurmayan anneler, kendine güveni olmayan kişiler yetiştirirler[14].

Bu ilişki içinde çocuk, ya ihtiyaçlarının çoğunun karşılanacağı inancıyla bir güven duygusu geliştirir ya da isteklerinin çoğunu elde edemeyeceği duygusundan kaynaklanan bir güvensizliği yaşamaya başlar.

Bu evredeki düzenli ve başarılı bir deneyim sonucu, çocuklar kendilerini ikinci evreye hazırlayabilirler.

Kısaca Erikson'a göre, ilk 12 aylık dönem içinde çocuğun temel bağımlılık gereksinimleri karşılanmışsa, o kendini kişilik gelişimi için ikinci evreye hazır hisseder. Tam tersine, bu gereksinmeler yeterince karşılanmamışsa, çocuk diğer evrelere geçemeyebilir.

Anneden yoksunluk, bunalım ya da ölüm gibi kötü sonuçlar doğurabilir. Bu evrede duygusal açıdan bir sonraki evreye hazırlanmadan annesini yitiren çocuk, annesi yerine geçen kişiyle yeterli iletişim kuramaz. Selma Fraiberg bir yapıtında, 1940'ta İkinci Dünya Savaşı nedeniyle anne babalarından ayrı kalan çocuklardan söz eder. Çocuk Bakım Yurdu'nda Anna Freud ve Dorothy Burlingham gibi, dünyaca tanınmış uzmanların eğitim ve denetiminde bile, çocuklar, anne babadan yoksun kalma nedeniyle aynı gelişim zorluklarını göstermiştir.

2. *Anal-Kas Dönemi: Bağımsızlık-Şüphe*

Çocukluğun ikinci evresi, 1 yaşından 3 yaşına kadar sürer. Bu dönem, duygusal ve kişilik gelişimlerinin belirgin olarak görüldüğü evredir.

Erikson, bu dönemi bağımsızlık evresi olarak belirler. Bu evre, çocukların anne bağımlılığından tamamiyle uzaklaşıp iki ayakları üzerinde durabildikleri zaman başlar. Fiziksel olgunluk, onların emekleyebilmelerine, yürüyüp koşabilmelerine olanak hazırlarken, kişilik açısından bağımsız olmalarını da sağlamıştır.

Bu evre, çocukların her şeyi keşfedebilecekleri dönemdir. Bu dönemde çocuklar bağımsızlık gereksinimi duyarlar ve bunun karşılanması için de özgür bırakılmayı beklerler. Eğer bu evrede çocuklar sürekli cezalandırılır, aşırı koruyucu ya da anneye bağımlı bir biçimde yetiştirilirlerse bu baskı sonucu ezikliğin kızgınlığını ve utancını yaşamaya başlarlar. Utanç duygusu yerleştikten sonra artık yaptığı seçimlerin doğruluğu konusunda sürekli kuşkuya kapılır ve haklarını savunamazlar. Freud'un "anal dönem" olarak tanımladığı, yaşamın bu ikinci ve üçüncü yıllarında, anne ve baba çocuğun kendi kendini kontrol etme yeteneğini olumlu yönde etkiler ve destekleyici olurlarsa, çocuk, gelişen bağımsız yapısıyla sağlıklı güven duygusu kazanır. Böylelikle bağımsızlık, şüpheye egemen olur.

3. Cinsel-Devinsel Dönem: Girişim ya da Suçluluk

Beş yaşın sonuna kadar süren bu dönem Freud'un fallik döneminin karşılığıdır. Bu dönemde çocuk çevresindeki her şeyi merakla incelemeye başlar. Bu amaçla da çeşitli girişimlerde bulunur. Çocuğun bu konuda gelişebilmesi, merakının giderilmesi ve girişimlerinin desteklenmesiyle yakından ilgilidir. Eğer bu nedenle çocuk eleştirilirse suçluluk duygusu oluşabilir. Bu dönemde çocuk, karşı cinsteki ebeveynine karşı, cinsel bir ilgi geliştirir. Bu konuda düş kırıklığına uğrar. Bundan dolayı da kötü bir şey yaptığını düşünür ve suçluluk duyar.

4. Gizil Dönem: Beceri ya da Aşağılık Duygusu

Freud'un gizil döneminin karşılığı olan bu evre 6-11 yaşlarına rastlar. Sürekli etkinlik içinde olan bu okul çağı çocuğunun çabalarına karşı çıkılırsa, çocuk yaptıklarının değersizliğine inanır ve aşağılık duygusuna kapılır. Tersine, amaçlarının değerli olduğu hissettirilir ve desteklenirse çocuk işini mükemmel yapmayı başarır ve beceriler kazanır. Bu dönemde anne ve babanın yanı sıra öğretmenlerin de rolü önem kazanır. Bu evrede öğretmen, çocuğu cesaretlendirip destekleyerek, onun kendisini değerli görmesine ortam hazırlayabilir.

5. Erinlik ve Ergenlik Dönemi

Bu dönemde kimliğini arayış çabası içindeki ergen için dış görünüm ve beğenilme arzusu büyük önem kazanır. Kimlik krizinin başarılı bir şekilde çözümlenmesi, psikolojik ve sosyal faktörlere büyük ölçüde bağlıdır. Bu konudaki başarısızlık ise genci "kimlik karmaşasına", bunalımlara, hatta intihar girişimlerine yöneltebilir.

6. Genç Yetişkinlik Dönemi

Kimlik sorununu başarılı bir şekilde çözümlemiş olan genç yetişkin, kendi kimliğini yitirmekten korkmadan insanlarla yakın ilişkilere girebilir. Buna karşılık, rol kargaşası yaşayan kişi, yakın dostluklardan ürker.

7. Yetişkinlik Dönemi

Yaşamın orta yıllarına rastlayan bu evrede üretkenlik ve durgunluk dikkati çeker.

8. Olgunluk Dönemi

Olgunluk dönemine ulaştığında, tüm yaşamını gözden geçiren birey, kendince doyumlu bir yaşam sürdüğünü düşünürse ego bütünlüğünü elde eder. Bunun tersi olan, yıllarını anlamsız geçirmiş olduğunu düşünmenin mutsuzluğu, bireyi umutsuzluğa sürükleyecektir.

SOSYAL GELİŞİM

Sosyalleşme, bebeğin 3 ay dolaylarında insanla objeler arasındaki farkı görerek, değişik tepkiler göstermesiyle başlar. Göz kasları insan ve objeleri izleyecek kadar, işitme ise sesleri ayırt edebilecek kadar gelişmiş durumdadır. Bu gelişimin sonucu çocuklar, toplumsallaşmayı öğrenmeye hazırdırlar.

Bebekler üçüncü ayda, insan sesi duyduklarında başlarını o yöne doğru çevirirler, gülümsemeye gülümsemeyle yanıt verirler. Çevrelerindekilerin varlığından duydukları zevki gülümseme, tekmeleme ya da el hareketleriyle belirtirler.

Bebeğin insanlara tepki olarak gösterdiği sosyal gülümseme, çe-

nesine veya dudaklarına dokunulduğu zaman gösterdiği refleks gülümsemeden farklıdır. Bu ikinci gülümseme, sosyal gelişimin başlangıcı olarak kabul edilebilir.

Üçüncü ayın başından itibaren sosyal davranış egemen olur. Bebek, artık başkalarıyla birlikteyken mutlu, yalnız başına kaldığı zaman mutsuz ve huzursuz olmaya başlar.

Diğer bebekleri fark etme, onlara gülme ve ağladıklarında onlara ilgi gösterme, 4-5 aylıkken başlar. Bu aylarda bebekler gülümseme ve azarlamalara değişik tepkiler gösterirler, farklı uyarımları kolayca ayırt edebilirler.

Bakma ve dokunma şeklinde başlayan arkadaşlık ilişkileri, altıncı aydan itibaren giderek daha saldırgan bir biçim almaya başlar (saç çekme, burun veya gözlük tutma, bu tür davranışların en sık rastlanan türleridir).

9. ve 13. aylar arasındaki sosyal davranış belirtileri içinde, diğerlerinin ses ve davranışlarını taklit etme ve oyuncaklarla birlikte oynama sayılabilir. Oyuncağının başkası tarafından alınması halinde sinirlenme, kavga ve ağlama gibi davranışlar tipik sosyal tepkiler arasındadır.

Bebek, 8-9 aylık olduğunda, başkalarından duyduğu sesleri, basit davranışları ve jestleri taklit etmeye çabalar. 10 ve 12. aylar arasında, aynadaki kendi görüntüsüyle oynar ve görüntüsünü sanki başka bir insanmış gibi öper.

1 yaşına kadar diğer insanlara, özellikle annesine bağımlıdır. 1 yaşına geldiğinde, çevresini yalnız başına keşfedebildiği halde, bu dönemde "güven" temeline dayalı anne desteğine gereksinim duyar.

Bu evrede, çocuk için büyük önem taşıyan duygusal besini veren annenin yapısında da bazı değişmeler söz konusudur.

Annelik döneminin özel bir duygusallığı vardır. Bu duygusallığın arkasındaki psişik yönelticiye, annelik görevlerini bulduran, yaptıran ve sevdiren içgüdüye, "annelik içgüdüsü" demek yerinde olur. İşte, psişik düzeyde ya da bilinçaltında yer alan annelik içgüdüsünün bedene yansıması, fizyolojik işlevlere çevrilmesi olayında "prolaktin hormonu"nun rolü büyüktür. Kısacası, sadece süt bezlerinin süt salgılaması değil, annenin çocuğunu araması, özlemesi, onu sevmesi de bu hormonun etkisi altındadır.

Çocuklarına süt verirken bu görevi sevgi ve sevecenlik ortamı içinde gerçekleştiren annelerle çocukları arasında duygusal etkileşim

doğumla birlikte başlar. Karşılaştırmalı araştırmalar, süt verme sırasında sert ve haşin davranan, sevgi göstermeyen annelerin çocuklarının nörotik, saldırgan ve uyumsuz olduğunu kanıtlamıştır.

Yaşamın ikinci yılındaki hızlı gelişim, çocuğu birçok açıdan bağımsız hale getirir. Motor yeteneklerle, dil becerisinin kazanılmasının, çocuğun bu bağımsızlığında etkisi büyüktür. Bu evrede çocuk, her gün biraz daha bağımsız bir birey olduğundan haberdar olmaya başlar. Heyecanlarını göstermeye, kendisini özerk (otonom) bir varlık olarak tanımaya, başka bir deyişle, kendisini kanıtlamaya çalışır.

Özellikle ikinci yılın son yarısından itibaren nesneler, sosyal ilişkinin bir aracı olarak görülür. Bütün bu ilişkiler sonucunda birtakım sosyal tepkiler gelişmeye başlar; taklit, utanma, fiziksel ve sosyal bağımlılık, otoritenin kabulü, rekabet, ilgi çekme arzusu, sosyal işbirliği, karşı koyma vb. gibi.

2 yaş çocuğu, yetişkinlerle birlikte basit faaliyetlerde bulunabilir. Böylece edilgen bir eleman olmaktan kurtulup, aile faaliyetlerine katılan ve sosyal ilişki kurabilen etkin bir üyeye dönüşür.

KAYNAKLAR

(1) Keklik, Nihat, *İbn Sina'ya Armağan*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1984.

(2) Keklik, Nihat, *a.g.e.*

(3) Bilgel, Nazan, *Ana-Çocuk Sağlığı*, Güneş & Nobel, Hünkar Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1997

(4) Beard, Ruth M., *An Outline of Pigaet's Developmental Psychology*, Routledge and Kegan Paul, London, 1974.

(5) Mussen, P. H. and Conger, J. J. and Kagan, J., *Child Development and Personality*, Harper and Row Pub., New York, 1979 (5th ed.).

(6) Kazancı, Osman, *Eğitim Psikolojisi*, Kazancı Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 1989.

(7) Apak, Selçuk, *Gelişim Nörolojisi*, İstanbul Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü, Sanal Matbaacılık, İstanbul, 1984.

(8) Travers, John F., *The Growing Child*, Boston College, Scott, Foresman and Co., Clenview Illinois, 1982.

(9) Biehler, R. F., *Child Development (An Introduction)*, Houghton Mifflin Co., Boston, 1981 (2nd ed.).

(10) Biehler, R. F., *a.g.e.*
(11) Gençtan, E., *Çağdaş İnsanda Normaldışı Davranışlar*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.
(12) Sprinthall, R. C. and Sprinthall, N. A., *Educational Psychology (A Developmental Apprach)*, Addison-Wesley Pub. Co., Antario, 1977.
(13) Sprinthall, R. C. and Sprinthall, N. A., *a.g.e.*
(14) Cansever, G., *İçimdeki Ben (Freud Görüşünün Açıklanması)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.
(15) Dorothy, Einon, *Bebeklikten Okula Öğrenmede İlk Adımlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000.
(16) Neyzi, Olcay, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları*, Bayda Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1983.

Üçüncü Bölüm

İlk Çocuklukta Gelişim
(2-6 Yaş: Okulöncesi Dönem)

BEDENSEL GELİŞİM

İlk iki yılda hızlı bir artış gözlenen boy uzaması giderek daha yavaş, fakat sürekli bir artış gösterir. İlk yılda 20-25 cm. olan boy uzaması, ikinci ve üçüncü yılda 10 cm; dördüncü ve beşinci yılda 5-6 cm'ye düşer; altıncı ve yedinci yıllarda 10 cm'lik bir artışla hızlanmış gibi görünmesine karşın, ergenliğe kadar ani bir artış kaydedilmez.

Doğuşta ortalama 3,5 kg. olan ağırlık, ilk yılda ortalama üç katına ulaşır. İkinci yıl 3-3,5 kg'lık bir artma göstererek çocuğun ağırlığı 12 kg. dolaylarına varır. Bu artış oranı 2 yaşından sonra gitgide yavaşlayarak 3 yaşında 2-3 kg; 4-5 yaşlarında 1,5-2 kg'dır. Sonuç olarak, kiloda artış boy uzamasına benzer bir gelişim gösterir[1].

İlk diş, genellikle çocuk 6-8 aylıkken çıkar. Alt ve üst çenede toplam yirmi adet olan süt dişleri 3 yaşlarına doğru tamamlanır. Süt dişleri, kalıcı dişlerin çıkması için 6-7 yaşlarında ön dişlerden başlayarak sallanır ve düşer. Kalıcı dişler, 6 yaşından itibaren ağızda yerlerini almaya başlar. Yetişkin bireylerde alt ve üst çenede toplam 32 adet kalıcı diş bulunur.

Temel işlevi büyümeyi uyarmak, beden gelişmesini düzenlemek ve metabolizmayı etkilemek olan "timus bezi", birinci yıl boyunca ve ağırlığının en yüksek sınırını kazandığı, ergenlikten önceki yıllarda hızla büyür. Tiroit ve paratiroit bezleri ve hipofiz daha düzenli bir biçimde büyür. Epifiz, çocuk 10 yaşına geldiğinde en büyük ağırlığının % 90'ına ulaşmıştır[2].

BİLİŞSEL (Cognitive) GELİŞİM
2-7 Yaş Arası: İşlemöncesi (Preoperation) Dönem

Bu evrede çocuk, dile ve sembolik düşünce yeteneğine sahiptir. Artık o, eylemdeki başarısının yanında imaj ve sembollere de yer verir. Piaget, 2-3 yaşlarında tüm kırmızı blokları bir araya getirme gibi benzer şekildeki objeleri bir araya toplamanın, çocuğun gruplandırma yeteneğini kazandığını göstermeye yetmediğini söyler. Piaget'ye göre, çocuk bir sınıfın tüm ünitelerine ve elemanlarına ilişkin belirgin karakteristiklerden haberdar değildir. Bu nedenle işlemöncesi dönem çocuklarında sık görülen benzer objeleri bir araya getirme davranışı, kavramsal sınıflandırmanın bir kanıtı değildir. Bunun ötesinde, işlemöncesi dönem çocuğu, başka bir çocuğun ya da erişkinin görüşlerini alma konusunda zorluk çeker. Çocuk bir objeye başka biri tarafından farklı bir gözle bakılabileceğini tahmin edemez. Piaget, işlemöncesi dönemde çocuğun görünüşte benmerkezci (egocentric) olduğunu vurgular. Her ne kadar 3 yaş çocuğu sembolik düşünmeye başlamışsa da, bu semboller kesin kavram ve kurallar biçiminde organize edilerek ifade olunamamaktadır.

3 ve 4 yaş civarında çocuklar büyük ölçüde dış dünyayı zihni semboller halinde tasarımlayabilecek güçtedirler, yetişkin ve yaşıtları ile serbestçe etkileşimde bulunabilirler, ancak bu etkileşim benmerkezcidir (egocentric). Zihinsel olarak kendi üzerlerinde yoğunlaşmışlardır, başkalarının görüş açılarını kavrayamazlar. Piaget, bu dönemdeki düşünceden mantık öncesi olarak söz eder. Bu dönem, duyusal devinim dönemi düşüncesinden daha gelişmiş olmakla birlikte birçok yönden kısıtlıdır. Çocuk işlemleri tersine çeviremez, dönüştürme yapamaz, algıları kendi üzerinde yoğundur ve düşünce benmerkezcidir[3].

Piaget'ye göre, mantıksal düşünme "işlemi" bu dönemde gelişmemiştir. Bu dönemde çocuklar, nesnelerin görünüşünün etkisi altındadırlar. Henüz korunum (değişmezlik, conservation) için gerekli zihinsel kavrama sürecinden yoksundurlar. Korunum ilkesini kazanmış bir birey, herhangi bir nesnenin şeklinin değişmesinin etkisi altında kalmaksızın onun aynı kaldığını anlayabilir.

Piaget, B. Inhelder'le birlikte geliştirdiği "Değişmezlik Deneyle-

ri"nde, çocukta madde, ağırlık ve hacim kavramlarını araştırmıştır. Bu amaçla önce aynı renk ve ağırlıkta iki parça plastilin alınmakta ve çocuğun gözü önünde küçük bir terazide, her biri birer kefeye konularak tartılmaktadır. Böylece, iki eş plastilin tartıldıktan sonra plastilinlerden biri farklı şekillere sokularak her defasında çocuğa "ikisinde de aynı miktarda hamur olup olmadığı" sorulur. Farklı şekiller denendikten ve bu konuda çocuğun görüşü öğrenildikten sonra, aynı işlem, bu kez maddenin ağırlığı için yapılır. 2-7 yaş çocukları çoğunlukla şekil değişmesine bağlı olarak maddenin ve ağırlığın değiştiğini kabul ederlerken, görsel algının etkisinde kalmaktadırlar[4].

Yine işlemöncesi dönemdeki çocukların gözü önünde, aynı uzunluk ve genişlikteki bardaklara aynı miktarda su doldurulmuş ve çocuklar iki bardaktaki su miktarının eşit olduğunu kabul etmişlerdir. Bundan sonra çocuktan söz konusu bardaklardan birindeki suyu ince uzun bir cam silindire dökmesi istenmiştir. Bardaktaki su miktarı değişmediği halde, su düzeyi, ince uzun cam silindirde kısa bardaktakine oranla daha yukarıda olacaktır. Bu, "korunum"dur (değişmezlik). Çocuğa uzun silindirdeki su miktarıyla kısa bardaktaki su miktarının aynı olup olmadığı sorulduğunda, büyük olasılıkla cevabı, uzun silindirdeki su miktarının daha fazla olacağı şeklindedir. Burada çocuk için önemli olan, bardaktaki su düzeyinin yüksek görünmesidir. Bir başka deyişle, çocuklar her iki bardaktaki su miktarının eşit olduğunu söyledikleri halde, uzun silindirdekiyle, kısa bardaktaki su düzeylerinin görünüşlerinin etkisinden kurtulamamışlardır. Bu dönemde görülen bir başka sorun da çocukların, tersine düşünme, dönebilme (reverse) yeteneğinden yoksun bulunmalarıdır. Örneğin, ince uzun silindirdeki su tekrar kısa bardağa döküldüğünde suyun yine eski düzeyine geleceğini düşünmezler. O halde işlemöncesi dönemde bulunan çocuklar, korunum ya da tersine (geri) dönebilirlik (reversibility) işlemi için gerekli olan mantıksal düşünme yeteneğinden yoksundurlar[5].

İşlemöncesi evrede çocuk, nesneleri başka şeylerin simgesi gibi kullanmaya başlar. Örneğin, bir değneğe binip at diye dolaşabilir. Çocuğun sayı, zaman ve büyüklük kavramları ilkeldir.

Bu aşama somut işlemler için bir hazırlık evresi olup, duyu-hareket yapılardan operasyonel (işlemsel) düşünceye geçiş dönemini oluşturur. Duyu-hareket evresi boyunca bebekler, sadece o andaki yakın

çevreleriyle ilgilidirler. Hareketlerini koordine ederler ve süreli hedeflere yönelik algılamalarında başarılı olurlar. Buna karşılık, yer ve zaman açısından uzakta bulunan hedeflere başarıyla ulaşamazlar.

Bu evrede çocuk, göremeyeceği bir yerde bulunan bir nesne veya insanı temsil eden bir kelime veya sembol geliştirir. Başka bir ifadeyle zihinsel semboller geliştirir. Zihinsel semboller görmeyle ilgili olabilir, dile dayanmazlar; hareketlerle ilgilenebilir ve duyulardan da yararlanırlar. Öyleyse algılama vardır. Kısaca görüntü, bir zihinsel semboldür ve sembol de kişiseldir.

İşlemöncesi dönemin başlarında, bir şeyin yerine bir başkasını sunma yeteneği gelişir. Bu dönemde özellikle dilin gelişimiyle birlikte düşüncede yaygınlık ve hız görülür. Bu yetenek, çocuğun dili kullanmasını, yorum yapabilmesini, resim çizebilmesini, oyunlarında, sembolik oyunlara ve inşa oyunlarına doğru yaygınlaşabilmeyi, daha sonra okuyabilmesini ve yazabilmesini olanaklı kılar. Bu evrede çocuğun dili kapsamlı olup, oyunları sembollerle doludur. Artık o, doktorculuk, bakkalcılık gibi dramatik oyunlar oynamaktadır.

Piaget, muhakemeye "transduction" adını verir. Transduction, genelleme ve mantıksal katılık olmaksızın doğrudan doğruya özelden özele yapılan benzetmedir.

Gözlemler bu aşamada düşüncede bir gelişim olduğunu göstermektedir. Bu transduction çocuklarda operasyonel düşünme başarılıncaya kadar görülen tipik bir muhakemedir. Örneğin, Güneş ve Ay'ın hareket etmeleri nedeniyle, çocuk bunların canlı olduklarını düşünür (Animizm: Cansızı canlı gibi görme, cansız nesnelere yaşamsal ögeler yükleme eğilimi).

İşlemöncesi gelişme dönemlerinde, çocuk,

- Belirgin bir şekilde benmerkezcidir ve dış dünyayı başka bir kişinin açısından göremez.
- Maddeleri tek ve belirgin özellikleriyle sınıflandırabilir.
- Bir yönleri ile birbirine benzeyen maddelerin, başka yönlerde değişik olabileceklerini göremez[6].

Bu evrede çocukların büyük bir bölümü, ayrıntıları dikkate almadan, genel olarak algılar ve ilişkisiz obje ve kavramları bütünleştirirler. Buna "syncretism" (bütünleştirme) denir. Syncretism, birbiriyle ilişkisiz objeler ve fikirler arasında bağıntı kurabilmektir. Çocuk, her

şey arasında her türlü ilişkiyi kurabilir. Yine bu dönemde çocuk parçayla bütünü aynı zamanda düşünememektedir.

2-7 yaşlarında düşünme hâlâ operasyonel değildir. Bir başka deyişle, bu dönemde çocuklar hâlâ zihinsel kıyaslama yapamazlar. Zihinsel düzeyde temsil edebilme, kavram kullanabilme mümkün olmamakta, onun yerini ani algılamalar almaktadır. Bunun sonucu olarak çocukların yargıları zarar görmektedir.

Örnek olarak, 7 yaşındaki Ahmet'e Ay'ın nasıl büyüdüğü, yarım Ay'ın bütün hale nasıl geldiği sorulduğunda, yanıtı, "Çünkü o daha kocamandır," şeklinde olur. Bunun nasıl gerçekleştiği sorulduğunda, yanıtı, "Çünkü biz kendimiz büyüyoruz," biçimindedir. "Onu büyüten nedir?" sorusuna çocuk, "Bulutlar," yanıtını verir. Daha sonra soru-yanıt şöyle sürer:

"Nasıl başladı?"

"Çünkü biz canlı olmaya başladık."

Burada çocuk mantıksal olarak bulutlarla, Ay'la insanları birbirlerine benzetmektedir.

"Biz büyürüz ve yürürüz, bu nedenle onlar da yürür."

Burada çocuk, doğrudan bağlantı kurmak istemekte, bunu yeterli neden olarak göstermektedir. İşte bu, "syncretism"e bir örnektir.

Bu dönemde çocukların düşüncesi hâlâ benmerkezcidir; öznel olanla (subjektifle) nesnel olanı (objektifi) ayıramazlar. Bunun sonucu olarak da, doğal olayların insanlar tarafından kontrol edildiklerini sanırlar[7].

MOTOR GELİŞİM
(Hareketle İlgili Gelişim)

2-6 yaşlar arası, bir başka deyişle, çocuğun yürümeye başlamasından sonraki dönem, yoğun bir motor gelişimi evresidir. Gelişmesi ve büyümesi ilerleyen çocuk, bedeninin çeşitli kısımlarını kullanarak ve bunlar arasında koordinasyon sağlayarak yeni ve daha karmaşık beceriler kazanır.

3-4 yaş arasında çocuk, parmak uçlarında yürümeyi başardığı gibi, normal yürümede adımları uygun ve 2 yaşa oranla uzundur. Geri

geri yürümeyi de kolaylıkla becerir. Ani dönüş ve duruşları becerebildiğinden koşmadaki başarısı artar. Merdiven tırmanma becerisinde de ilerleme görülür. Artık çocuk ayak değiştirerek ve yardımla birkaç basamağı çıkabilir. Bu yaşta yeni bir beceri olan üç tekerlekli bisiklete binme de görülür.

4-5 yaş arasında çocuk, uzun adımlarla ve ayağını yetişkinler gibi basarak yürür. 3 yaşa oranla beden kısımlarının hareketleri çok daha düzgün ve uyumludur. Enerjik olan 4 yaş çocuğu tırmanma, sıçrama, atlama, bisikletinin pedallarını hızla çevirme ve takla atma gibi tüm bedensel etkinlikleri sever. Artık koşma, ani durma ve tekrar koşmayla ani dönüşleri büyük başarıyla becerir. Parmak uçlarında oldukça dengelidir. Merdivenleri tek başına, yardımsız ve ayak değiştirerek tırmanır. Eğer yardım edilirse uzun bir merdivenden ayak değiştirerek inebilir.

4-5 yaş arası çocuğa, ayaklarını bitiştirerek zıplama, bir ayağından ötekine hoplayarak (sıçrayarak) geçme, ip atlama, duruş değiştirme (ayakta durma, oturma, çömelme vb.), düz yürüme, içi suyla dolu olan bir kabı taşıma ve top atıp tutma öğretilebilir. Ayrıca öğretilirse bu yaşta basit müzik aletlerini çalmayı da başarabilir.

5-6 yaş arasında hareketlerin koordinasyonu düzgündür. Çocuk daha çok, duvar ya da tahta üzerinde yürümek, iki tekerlekli bisiklete binmek gibi denge etkinlikleriyle ilgilidir. Müzikteki ritim onu ilgilendirir ve zamana uygun bir tempoyla vuruş yapar. Hareketle ilgili gelişim 6 yaşından sonra iyice yavaşlar ve azalır(*).

DİL GELİŞİMİ

Gerçek sözlü iletişim, anlamlı sözcükleri cümle haline getirebilme ve başkalarının söylediklerini anlayabilme yeteneğidir. Burada başlıca ilkeler şunlardır:

1. Diğerlerinin dilini anlamak,
2. Kelimeleri telaffuz etmek,

(*) Fişek, Güler Okman ve Yıldırım, Serap Maktav, *Çocuk Gelişimi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, s. 12-13.

3. Sözcük dağarcığı inşa etmek,
4. Sözcükleri cümle içine yerleştirebilmek.

Çocuk, okula gitmeden önce dinlediği öyküyü anlayabilecek, basit ve karmaşık sözcükleri ayırt edebilecek kadar anlayışa sahip olmalıdır. Günümüzde radyo ve televizyon, çocukların anlayışlarının gelişmesine oldukça yardımcı etkenlerdir.

Telaffuz Etme

Telaffuz, daha çok taklitle öğrenilir. 12-18 ay arasında çocuğun söyledikleri ailesi dışındakiler için anlaşılmaz durumdadır. 18. aydan 3 yaşına kadar çocuk birçok sözcük söyler, ama telaffuzda çok az ilerleme gösterir. Bu da çocuğun anlaşılmamasına ve kırıklığa uğramasına neden olur.

Telaffuzda kişisel farklılıklar da rol oynar. Bu farklılıklar kısmen vokal mekanizmanın gelişme derecesine bağlı olmakla birlikte, büyük ölçüde anlamlı sözcükleri inşa ederken çocuğa yardım ve rehberliğe dayanır.

Sözcükleri telaffuz etmek, sesli ve sessiz harfler yönünden de farklılık gösterir. Çocuklar için en erken telaffuz edilebilen sessiz harfler, t, p, b, m, n'dir. Kolay sesli harflerse i, a, e, u'dur. Telaffuzu zor sessiz harflerin başında z, v, d, s, g sayılabilir.

Tipik olarak bebek sesi tizdir. Çocuk 3 yaşındayken ses tonunun değişmeye başlamasıyla, bu ses, tizliğini yavaş yavaş kaybeder, giderek kalınlaşır ve yükselir.

Dilin en önemli gelişimi, okul sırasında, ses tonunun kabalığıdır. Bu, çocukların oyun sırasında şiddetli bağırmalarından ileri gelen bir durumdur.

Bu ses değişimi sırasında erkek çocukların sesleri boğuklaşır. Bu durum, ses yeteneğinin gelişmesiyle kaybolur. Kız çocukların da sesleri değişir, ama boğuklaşmaz.

Sözcük Dağarcığı

Çocuk zamanla ihtiyacı olan sözcükleri kullanmasını öğrenir. İhtiyaç sırasında ya yeni bir sözcük öğrenir ya da mimik ve ağlama yoluyla bu ihtiyacını karşılamaya çalışır. Çocuğun sözcük dağarcığı kendi kendine ya da başkalarına sorarak öğrendiği sözcüklerden oluşur.

Çocuk tarafından ilk kullanılan sözcükler isimlerdir. Bunlar çoğunlukla ilk önce tek heceli olur, sonra iki, üç heceye çıkar. Sözcükler çocuğun çevresindeki nesne ve kişiler için kullanılır. İsimler yeterince öğrenildikten sonra, sıra fiillere gelir. Bunlar genellikle, "ver, al, tut" gibi yalın fiillerdir. Sıfat ve zarflar, çocuğun sözcük dağarcığına 1,5 yaşından sonra girer. Öntakı ve zamirler ise en son katılırlar dağarcığa. En son kullanılan sıfatlar "iyi, kötü, güzel, yaramaz, sıcak ve soğuk"tur. Zarflar ise, "burada" ve "nerede"dir. Çocuğun en zor kavrayabildiği, "ben, benim, bana ve beni" zamirlerinin yerinde kullanılmasıdır.

Çocuk, sözcük dağarcığını yalnızca yeni sözcükler öğrenmekle değil, eski sözcüklerin yeni anlamlarını öğrenmekle de genişletir. Örneğin, portakal sözcüğü yalnızca meyve olarak bilinmekteyken, sonradan renk olarak da kullanılabilir. Bu sözcük için değişik anlamlar kullanabilme sayısı 18 aylık çocukta 10, 24 aylık çocukta ise 29'dur. 2 yaşındaki çocuğun normal sözcük dağarcığı 272 sözcüklüktür. Bu sayı, kızlarda erkeklere oranla daha fazladır. Sözcük sayısı çocuk okula başladıktan sonra ve gazete okumakla, TV, radyo dinlemekle daha da genişler. Ortaokula giden bir çocuğun sözcük dağarcığı 80.000 dolayındadır.

Sözcük dağarcığının genişliği, çocuğun sosyal ve duygusal gelişmesi için önemlidir. Çocuk toplumda etkin olabilmek için diğerleriyle anlaşabilmelidir. Çocuğun sözcük dağarcığının fakirliği, onu toplumdışı bırakabilir. Çocuk bir şey söylemek isteyip de sözcük yetersizliği nedeniyle derdini anlatamadığı zaman kırıklığa uğrar. Anlaşılmadığı zamansa kendisini anlamayan kimseye karşı nefret duyar ve bu kişilerin kendisini anlamak istemediklerini düşünür. Çocuğun yazısı da sözcük dağarcığına bağlıdır.

Garrison, sözcük dağarcığının önemini şöyle belirtir: Çocuğun bildiği sözcük sayısı okuldaki başarısını gösterir. Sözcükler, bir anlamda çocuğun hayatı algılayışının bir göstergesidir.

Cümle Kurma

İlk cümleler, yalnızca bir sözcüklüktür ve bunların mimiklerle birleştirilmesiyle bir cümle meydana gelir. Örneğin, çocuk "ver" sözcüğünü bebeğe bakarak söylerse, biz bunu "bebeği bana ver" şeklinde anlarız. 2 yaşından itibaren ise cümleler, "yatağa git", "su iste",

"bebeği tut" gibi cümleler haline gelir. Cümleler, genellikle 4 yaşında gramer açısından tamamlanır.

Cümlelerin uzaması ise, çocuk 9,5 yaşına gelene kadar devam eder. 2 yaşına kadar 2 ya da 3 sözcükten oluşan cümleler, bu yaştan sonra 6-8 sözcükten oluşan cümleler haline gelir. Günümüzün çocuğunun dünkülere göre daha çok sözcüklü cümlelerle konuşmasını, McCarthy radyo ve TV'lere, okulöncesi eğitim kurumlarının açılmasına, ana babaların çocuklarıyla daha yakından ilgilenmelerine ve şimdi daha iyi olan ekonomik koşullara bağlıyor. McCarthy ayrıca, öğrenimi ve sosyo-ekonomik düzeyi yüksek grubun çocuklarının, daha uzun ve karmaşık cümleler kurma şansına sahip olduklarını vurguluyor.

Dil Gelişimini Etkileyen Faktörler

- *Sağlık:* Şiddetli ve uzun hastalıklar, çocuğun konuşmasını bir ya da iki yıl erteleyebilir. Hastalık nedeniyle başkalarıyla haberleşmesinin kısıtlanması da onun konuşmasını geciktirir. Ayrıca, böyle durumlarda çocuk konuşmaya az teşvik edilir, kendini iyi hissetmez ve her isteği önceden yapılır.
- *Zekâ:* 2 yaşına kadar çocuğun çıkardığı seslerle zekâsının ilişkisi olmamasına karşın, 2 yaşından sonra dil gelişimiyle IQ arasında sıkı bir ilişki olduğu görüşü ağır basmaktadır. Konuşmasında erkenci olan çocuklar genelikle normal ya da normalin üstünde zekâlı çocuklar olmaktadırlar. Dil, zekâya bağlı olarak gelişir.
- *Sosyo-Ekonomik Koşullar:* Dil gelişimindeki değişiklikler, sözcük dağarcığının sınırı, dilin doğru kullanılışı ve ifade etme becerisi çocuk büyüdükçe gelişir. Sosyo-ekonomik durumu iyi ailelerin çocukları erken ve düzgün konuşurlar. Çocuğun dil gelişiminde önemli rol oynayan çevresel faktörlerin yanı sıra, çocuğun okuduğu kitap sayısı, ana babanın onunla meşgul olma derecesi ve oynadığı oyunların da rolü söz konusudur. Ana babasıyla uzun süre birlikte olan çocuk daha düzgün konuşur. Sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan aileler iyi konuşmaya daha çok önem verdiklerinden, çocuklarına daha iyi model olurlar ve çocuklarının çabuk ve düzgün konuşabilmesi için çaba harcarlar.

- *Cinsiyet:* Konuşma konusunda erkek çocuklar her zaman kızlara göre geride kalırlar. Onların cümleleri daha kısa ve daha çok yanlışlı, sözcük dağarcıkları ise daha kısırdır. McCarthy'e göre, ilk yıllarda cinsiyet farkı yoktur ve çocuklar, annelerini örnek alarak hecelerler. Ancak bir süre sonra kızlar anneyi, erkekler de babayı örnek almaya başlarlar. Bu arada babanın işi gereği evden daha çok ayrı olması nedeniyle erkek çocuklar babalarını örnek almaya daha az olanak bulurlar. Çocukluk sırasındaki sıkı anne-kız ilişkileri de kızların daha çabuk ve yanlışsız konuşmalarında yardımcıdır.
- *Aile İlişkileri:* Bakımevlerinde büyüyen çocuklar, aile içinde büyüyenlere oranla daha çok ağlar, fakat daha az hecelerler. Bunların daha geç konuşmayı öğrenmeleri göstermiştir ki, sıkı kişisel ilişkiler, dil gelişmesinde önemli bir etkendir. Aile bireyleri (özellikle anne) ile çocuk arasındaki sağlıklı ilişkiler dil gelişimini oldukça etkiler. Bu konuda ailenin genişliği de önemlidir. Ailede tek olan çocuk daha çabuk, iyi ve düzgün konuşma olanağına sahiptir, çünkü tek çocuk, annenin ilgi merkezidir.
- *Konuşmaya Teşvik:* 3 yaşına geldiği halde konuşamayan, bu nedenle de hırçınlaşan bir vakamızı burada örnek olarak verebiliriz. Bu vakada çocuğu hafta sonları çocuk tiyatrosuna götürmek, bol resimli masal kitapları okumak, birlikte müze vb. gibi tarihi yerlere gitmek ve gezilip görülen yerler hakkında sürekli konuşmak şeklindeki önerimiz sonuç vermiş ve çocuk kısa bir süre içinde konuşmuştur.

Daha önceden de belirtildiği gibi, kendileriyle konuşulan ve ilgi gösterilen çocuklar konuşmak için cesaretlenirler. Çocuğu konuşmaya teşvik eden birçok yol vardır. Annelerin belirttiklerine göre, okulöncesi çocuğa kitap okunduğunda, TV seyretmesine izin verildiğinde ve oyun grupları içine sokulduğunda, çocuğun konuşmak için daha çok cesaretlendiği görülmüştür. Daha büyük çocuklarsa gördükleri ve duydukları şeyleri anlatabilme, bir olayı eleştirebilme olanağı bulunca bu cesareti gösterirler.

Çocuk, söylediği sözcük anlaşılmadığı ya da komik görülüp gülündüğü zaman kırıklığa uğrar. Ancak, çocuk büyüdükçe bu sözcükleri daha düşünerek kullanmaya ya da tam olarak bilmediği sözcükleri kullanmamaya özen gösterir.

Dil Eksiklikleri

Telaffuz etmeyi öğrenme çok karmaşık bir beceri olduğundan, bütün çocuklar bazı telaffuz eksiklikleri gösterirler. Ancak, bu durum, uzun sürmesi halinde, bir sorun olarak ele alınmalıdır. Çünkü bu eksiklikler tümüyle hatalı öğrenmeye bağlıysa, kısa sürede düzeltilebilir. Ama dil mekanizmasının eksikliğine dayanıyorsa, bu daha uzun süreli ve düzeltilmesi daha zor bir sorundur. Genellikle bu eksiklik dil tutukluğundan, dudak ve dişlerin şekilsiz olmasından meydana gelir. Diğer nedenler ise, yanlış öğrenmeye, kasların zayıflığına ya da az işitmeye bağlıdır. Dildeki eksiklikler ikiye ayrılır:

- *Dil Hataları:* 18. ayla 3-4 yaş arasında genellikle tüm çocuklar telaffuz hataları yaparlar. Çocuksu konuşmadan gelen hatalar genellikle yanlış öğrenmeden kaynaklanır. Aslında bazı anne babalar sevimli oluyor diye çocuğu böyle konuşmaya teşvik ederler. Ayrıca çocuk, kendisine telaffuzu zor gelen sözcükleri değiştirerek ya da heceleri atarak bu hataları yapar. Genellikle bu durumlarda çocuklar "r" harfini değiştirirler. Telaffuzda asıl önemli hatalar şöyle sıralanabilir:

1. Genellikle sözcüğün ortasındaki bir ya da iki heceyi söylememe,
2. Sözcük ya da heceleri değiştirme,
3. Az kullanılan sözcüklerin içinde harf ve hece değişikliği yapma,
4. Objelerin adlarını değiştirme.

- *Dil Bozuklukları:* Bazı dil bozuklukları organik nedenlere dayanırken, çoğunlukla çocuğun duygusal bakımdan kırıklığa uğramasının etkisi görülür. Bu bozuklukları gösteren çocukların birçoğunun doğumunun problemli olduğu, yemek konusunda kendilerine baskı yapıldığı, evde ve okulda çeşitli sosyal uyum bozuklukları gösterdikleri saptanmıştır. Dil bozuklukları daha çok, anne ya da babanın aşırı otorite gösterdiği, annenin disiplinli, babanın pasif kaldığı ya da annenin çocuğu hırpaladığı evlerde görülür.

Kekemelik

Kekemelik, seslerin, hecelerin, sözcüklerin söylenmesinde işitilebilir veya sessiz tekrar ve uzatmalar biçiminde sözlü anlatımın akıcılığındaki bozukluk olarak tanımlanabilir. Bazen bu bozukluklar, ko-

nuşma organlarının hareketleriyle ilgili ya da ilgisiz beden hareketleriyle birlikte görülmektedir. Bu bozukluklar, sıklıkla heyecan veya gerilim durumlarının ve korkuların, utanma, rahatsızlık gibi daha özel duyguların belirtisidir.

Kekemelik, konuşmada tutukluk, bocalama ve tekrar, normal konuşmaya dönüş gibi belirtilerle 3-4 yaşındaki çocuklarda başlayabilir. Asıl kekemelik tablosunun gerçek yerleşimi daha çok 5-6 yaşlarında olur[8].

Sınıfta bir şey okuyacağı sırada kekeleyen çocuk, şarkı söylerken ya da telefonla konuşurken kekelemeyebilir. Bu çocuk ayrıca tüm bir günün sonunda yorgunluktan yeniden kekeleyebilir.

Kekeleyen çocuğun o sırada yüz ifadesi de değişir. Genellikle yanaklar şişer, gözler kırpışır, dudaklar uzar ve çocuk kızarır. Bu sırada, çocuk sanki boğulur gibidir. Bazı çocuklar, kekemeliğin kekeleyen çocuk için utandırıcı olduğunu algılayamazlar. Bunlar, kekeleyen arkadaşlarının oyun yaptığını düşünüp onunla alay ederek, daha da çok kekelemesine neden olurlar. Çocukların çoğunlukla 2,5'la 3,5 yaşları arasında kekelemelerinin nedeni, bu sırada çocuğun özellikle heyecanlıyken düşünceyle dilini birbirine karıştırmasından kaynaklanmaktadır. Sözcük dağarcığı kısıtlı olmasına karşın çok şey söylemek isteyen çocuk, konuşmada zorluk çeker ve sonuç olarak kekeler. Bluemel'e göre, kekemelik önemli olmayıp, sadece denemeyanılma dilidir. Okulöncesi çocuk bağımsız olmak ister, evdeki disiplin çocuğu isyancı yapar ve daha çok kekelemesine yol açar. Ayrıca haberleşmede uğradığı düş kırıklığı ve sosyal ilişki kurmakta endişeli oluş da çocuğu kekemeliğe götürür.

Çocuğun kekeme olmasında etkili bir başka faktör de, yetersiz ilgi ve sevgi yanında, çocuklar arasında ayrım yapmaktır.

> C., 8 yaşında sağlıklı bir erkek çocuğudur. A. adında 5 yaşında bir kız kardeşi vardır. Fiziksel görünüşü kadar konuşması da güzel olan bu kardeş, son iki yıl içinde ailenin ilgi ve dikkat merkezi haline dönüşmüş ve giderek C.'nin kekeme olmasına yol açmıştır.

Çocuğu kekemeliğe götüren bu koşullar, ayrıca çocuğun beslenme bozukluğu göstermesine, uyku sorunları yaşamasına ve geceleri sık sık kâbus görmesine de neden olur.

DUYGUSAL (Emotional) GELİŞİM

Bazı Tipik Heyecan Biçimleri

Korku

Korkular, yaşla paralel olarak artmaktadır. Korkuyu oluşturan bütün uyarımlardaki ortak özellik, ani ve birdenbire oluş, bunun sonunda da çocuğun yeni duruma uyum gösterememesidir.

Çocuğun içinde bulunduğu koşullar, heyecanı etkileyen diğer faktörleri oluştururlar (yorgunluk, açlık, uykusuzluk gibi).

Bir çocuğun ne zaman ve neden korkacağını saptamak oldukça zordur. Korkunun oluşumu, çevredeki koşullara, uyarının veriliş biçimine, geçmiş yaşantılarla, o andaki fizyolojik ve psikolojik duruma bağlıdır.

Köy çocukları üzerinde yapılan bir araştırmada, 4 ile 15 yaş çocukları incelenmiş ve korkuya neden olan etkenlerin % 75'ini hayvanların oluşturduğu saptanmıştır. Erkek çocuklar vahşi hayvanlardan, kız çocuklar ise böceklerden korkmaktadır. Hayvanların dışında belirlenen korkular arasında, yangın, karanlık ve hastalık sayılabilir.

Korku durumundaki tepkiler, o objeden uzaklaşma isteği, ağlama, nefes tutma gibi farklı davranış biçimleri şeklinde görülür.

3 yaşından sonra heyecanların giderek kontrol altına alındığı dikkati çeker.

Çocuğun korkularını etkileyen başlıca faktörler şöyle sıralanabilir:

1. Zekâ,
2. Cinsiyet,
3. Sosyo-ekonomik statü,
4. Sosyal ilişkiler,
5. Fizyolojik koşullar,
6. Kişilik yapısı.

Okulöncesi dönemde, özellikle 2-5 yaşları arasında çocukların korkularında farklılaşma ve artmalar görülür. Bu dönemde en sık rastlanan korkular arasında, hırsız, hayali yaratıklar, köpek, karanlık, motor gürültüsü, şimşek, ani ses ve yalnız kalma korkuları sayılabilir. 6-12 yaşlarından itibaren bu karakteristik korkuların giderek

azaldığı, bunların yerlerini bedensel yaralanma, okula ilişkin olaylar ve sosyal ilişkileri içeren korku türlerinin aldığı görülür. Bu korkuların bir bölümünün ergenlik ve erişkinlik dönemlerinde de süregeldiği dikkati çeker. Cinsiyete ilişkin korkularla, gebe kalmak, kürtaj, sakat çocuk sahibi olma gibi korkular bazı tipik ergenlik korkuları arasında sayılır.

Çeşitli araştırmalar, genellikle korkuların 6 yaşından 12 yaşına kadar giderek azaldığını göstermektedir. Ancak ilkokul çağındaki çocukların % 50'sinde değişik zamanlarda görülen ve kaybolan çeşitli korkuların olduğu saptanmıştır. 11 yaşından itibaren korkularda belirgin bir düşüş görülmüştür. Yine araştırmalar, kızlarda erkek çocuklara oranla daha çok korkuya rastlandığını kanıtlamıştır.

Çocuğun başından geçen olumsuz bir olay ya da deneyim, onda bazı korkuların oluşmasına yol açabilir. Örneğin, hastaneye ilişkin hoş olmayan bir deneyim geçiren çocuk, hemşire ve doktordan korkabilir. 2-3 yaşlarında çoğunlukla çocukların korkulu rüya görerek uyandıkları görülür.

Tehdit ederek çocuğu yönlendirmeye çalışmak, korkuya neden olan bir başka etkendir. "Baban geldiği zaman yaptıklarını anlatacağım!" Ya da, "Bir daha aynı şeyi yaparsan seni doktora götürüp iğne yaptıracağım!" şeklindeki ilkel tehditler, yıllar boyu sürebilecek birtakım korkuların yerleşmesine neden olabilir. Hayal gücü geniş olan çocuklarda bazı masallara bağlı olarak birtakım korkular yer edebilir.

İleri düzeyde yerleşmiş korkular, başarılı bir eğitim yöntemi, çocuğa verilecek sevgi, güven ve kendine güvenme duygusuyla giderilebilir. Korkunun tedavisi uzun süreye gereksinim gösterir. Korkan çocuk, korkuları nedeniyle eleştirilmemeli, alay konusu yapılmamalıdır. Korkular, gerçekçi bir yaklaşımla ve olduğu gibi kabul edilmelidir. Çocuğu korku duyduğu objeyle karşı karşıya getirmeye çalışmak da hatalı bir yöntemdir. Onun korktuğu objeden uzaklaşmasına izin verilmeli ve ona güven duygusu aşılanmalıdır.

Örneğin, karanlıktan korkan bir çocuğa, "Korkacak bir şey yok," diyerek onu karanlıkta yatmaya zorlamak yerine, uzanabileceği yükseklikte ve rahatça açıp kapayabileceği bir gece lambasını odasına koymak yararlı olur.

Annenin karanlıkta çocukla çeşitli oyunlar oynaması, bu konuda yararlı bir yöntemdir. Yine köpekten korkan bir çocuk, zorla köpekle

karşılaştırılmaya çalışılmamalıdır. Bunun yerine ona, köpekle oynayan yaşıtları gösterilmelidir. Çocuk yeterince büyüdükten sonra, evde köpek besleyerek hayvanla yakınlık kurmasına ve güven duygusunu pekiştirmesine fırsat verilmelidir.

Zamanla, gelişim süresince bu tür korkular kendiliğinden kaybolur.

Kıskançlık

Kıskançlık heyecanı, kızgınlık sonucu oluşan, insanlara yönelik bir içerleme tutumu olarak tanımlanabilir.

Kıskançlığın nedeni ve ifade biçimi, büyük ölçüde psiko-sosyal etkileşim ortamıyla çocuğa yöneltilen uyarımlara bağlıdır.

Kıskançlığı oluşturan ortam çoğu kez toplumsal kaynaklı olup, özellikle çocuğun sevdiği kişileri içerir.

Kıskançlıkta birtakım karmaşık duygu ve dürtüler rol oynar.

Kıskançlık, beklenen ilgi, sevgi ve şefkat eksikliğine karşı verilen doğal bir yanıttır. Bireyin sakladığı kızma duygusu, gücenme olarak da tanımlanabilir.

Kıskançlık olayında bazı korkular sık sık hiddetle birleşir. Kıskanç birey, sevilen bireyle ilişkilerinde kendini tedirgin hisseder ve bu kişinin sevgisi karşısında kendi statüsünü kaybedeceğinden korkar.

Dışarıya yönelik kıskançlık her zaman insanları, özellikle çocuğun sevgi beslediği insanları ilgilendiren sosyal bir olaydır. İlk çocuklukta kıskançlık, ana babayı ya da ona bakan bireyleri içerir, çünkü çocuk, ilgi ve şefkati şiddetle arzular, sık sık kendini diğer bir çocukla kıyaslanma içinde bulur. Küçük çocuklarda kıskançlık ise, genellikle 2-5 yaşları arasında eve yeni bir kardeşin gelmesinden kaynaklanan çok genel bir duygusal deneyimdir.

Küçük kardeşe duyulan kıskançlık, çocukların yaşamında en yaygın kıskançlık örneğidir. Bu kıskançlık türünde, çocuk genellikle saldırgan bir biçimde davranır. Kardeşine vurma, ısırma, sık rastlanan davranışlar arasındadır.

Boğmaca olan 5 yaşındaki bir çocuğa, doktorun, "Eğer kız kardeşinin yanında öksürürsen, o da hastalanır ve artık bir daha kız kardeşin olmaz!" demesi üzerine çocuk birçok kez kız kardeşinin yüzüne öksürürken yakalanmıştır.

Kıskançlık nedeniyle çocukta görülebilecek alt ıslatma, tırnak yeme, parmak emme gibi gerileme belirtileri, onun ruh sağlığını büyük ölçüde etkiler. Bu nedenle anne ve babanın daha kardeş dünyaya gelmeden çocuklarını bu konuda hazırlamaları, doğum sonrası bebeğin bazı işlerini (beslenme, temizlik, giyim gibi), kontrollü bir şekilde çocuğa yaptırmaları en uygun çözümdür.

Bununla birlikte yeni bebeğin gelişine hazırlamada çocuğa yeni bir kız ya da erkek kardeşi olacağını ve onunla oynayabileceğini söylemek her zaman kıskançlığı gidermez, aksine körükleyebilir. Küçük bir çocuk, bu olayın hayatına getireceği değişiklikleri algılayacak kadar olgunlaşmış ve deneyimli değildir.

Psikiyatristler bu gerilim ve bu gerilimin olağanlığı konusunda değişik görüşler savunmaktadırlar. Kimi uzmanlar, çocuğun hayatındaki bu değişikliğin göğüslenmesi gerekli bir olay olduğunu söylerler. Çocuğun bu durumdan üzülmesinin de normal sayılabilecek kadar sık görüldüğünü savunurlar. Benzer görüşü savunan başka bir grup uzmansa, bu kardeş doğumunun yaşanması gerekli bir olay olduğunda birleşirler. Winnicott, "Bu olay (kardeşin doğumu) son derece değerli bir deneyimdir," der. Buna karşılık bir psikolog grubu da, yeni kardeşin doğumunu ana babadan birinin ölümüyle karşılaştırarak, bu iki olayın kişilik gelişimindeki payının ve öneminin benzerliğini tartışır.

Araştırma ve çalışmalar, 5 yaşından küçük çocukların, yeni bir kardeşin doğumundan etkilenmelerinin daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu konudaki bulgularda bir tutarlılık yoksa da, 5 yaşın altındaki çocuklarda bebek ve çocuğun yaş farkıyla, çocukların doğumdan etkilenme dereceleri arasında sistematik bir ilişki olduğu kanısı yaygındır. Bu kanıda olan uzmanlar arasında Podolsky, Sewall ve Freud sayılabilir. Podolsky yaş farkı 1,5 ile 3,5 yıl arasındayken, kıskançlığın çok daha şiddetli olacağını yazar. Sewall de bu yaş aralığının en duyarlı, en kolay etkilenebilir bir dönem olduğunu saptamıştır.

Freud, "Normal olarak çocuğun küçük kardeşine karşı tutumu, kardeşiyle arasındaki yaş farkının basit bir fonksiyonudur," diye yazar. "Yaş farkı yeterince büyük olduğunda, büyük kız çocuğu yeni doğmuş, zavallı, yardıma muhtaç bebeğe karşı, içgüdüsel annelik duygularının uyandığını hissedecektir."

Yapılan bazı çalışmalara göre, kardeş doğumuyla birlikte gözlenen davranış problemlerindeki artışa koşut olarak bağımsız davranışlarda da belirgin bir yükselme belirlenmiştir[9].

Öfke

Engelleyici nesne ve durumlar bireyde öfke yaratır. Öfke tepkileri ilk çocukluk döneminde kısa sürer. Yapılan incelemelere göre, ilk sekiz yıl içinde bu tepkilerin süresi 5 dakikayı geçmez. Öfkeden hemen sonra çocuğun neşeli bir havaya girdiği görülür.

Anksiyete (Anxiety: Endişe)

Sorunun ne olduğunu bilmeksizin duyulan belirsiz bir korku olarak tanımlanabilen anksiyete, erişkin ve çocuklarda çeşitli biçimlerde görülen gerginlik, sinirlilik, kısaca, hoş olmayan bir duygusal durumdur. Özellikle okulöncesi dönemde anksiyeteye neden olan etkenlere sık rastlanır. Çocukta saldırganlık, cinsel ya da bağımsızlık dürtülerini yeterince ifade edememenin sıkıntısıyla anksiyete görülebilir. Yeni doğan bir kardeş de endişe haline neden olabilir.

Çoğunlukla anksiyete, bazı olumsuz ortamlar ve beklentiler sonucu oluşur. Örneğin, yeterince anne baba sevgisi olmadığını ya da kötü bir hareketinin cezalandırılacağını veya terk edilerek yalnız bırakılacağını düşünmek gibi.

Annesinin kendisini unutacağı düşüncesiyle anaokulunda uyumak istemeyen çocukla, istemediği sınıf içi faaliyetlerde mide bulantısı gibi psiko-somatik belirtiler gösteren çocuğun sorunu birer endişe ürünüdür.

Savunma Mekanizmaları

Her birey kendisini rahatsız eden kaygı durumundan kurtulmak üzere birtakım girişimlerde bulunur. Buna genel olarak "Savunma" adı verilir. Savunma, basitten karmaşığa kadar farklı davranışları içerir. Savunma şekilleri, kaçmak, gözden kaybolmak, uyumak şeklinde olduğu gibi, başka birinin kendiyle ilgili olumsuz davranışını inkâra kalkmak ya da psikolojik olarak bastırmak (repression) biçiminde de olabilir.

Savunma, genellikle anksiyetenin etkisini azaltmak üzere öğrenilmiş tepki biçimi olarak tanımlanabilir.

Ego, beden gibi, bir korunma içgüdüsüyle kendisini çeşitli sıkıntı verici durumlardan, zararlı dış etkilerden koruma çabası içindedir.

İçe Çekilme (Withdrawal) Davranışı

Okulöncesi çocuğunun anksiyeteye karşı geliştirdiği başlıca savunma mekanizmaları "İçe Çekilme", "Bastırma", "İnkâr", "Gerileme" ve "Yansıtma"dır.

Okulöncesi dönemindeki çocuk, genellikle korkutulduğu ortamlarda sık sık bu savunma (içe çekilme) yolunu seçer. Yabancı biri odaya girdiğinde, çocuk ondan gözlerini kaçırır, odadan kaçar, yabancı bir grup çocuk kendisiyle oynamak istediğinde, onları reddeder. Bunun sonucu olarak da bu tür savunma, bireyi uyumsuzluğa götürebilir.

Gerileme (Regression)

Bir ruhsal çatışma (conflict), önüne geçilemeyecek ve bireyin uyumunu tümüyle bozacak bir düzeye ulaşırsa, birey kolaylıkla uyum gösterebileceği ilkel davranış örneklerine dönebilir[10].

Gerileme (regression), daha önceki gelişim yüzünün karakteristik bir tepkisidir. Parmak emme ya da alt ıslatma örnekleri, bir süre önce bu tür davranışları sona eren çocuklar için birer regressive (gerileyici) davranış belirtileridir.

Gerilemede çocuk, o andaki artmakta olan endişe hali nedeniyle kendi içine çekilme girişiminde bulunmaktadır.

Yeni bir kardeşin doğumu, çocukta bu tür regressive (gerileyici) bir davranışın başlamasına neden olabilir. Cıvıldayan, emekleyen, parmak emip tırnak yemeye başlayan çocuk, bu tür bebekleşme hareketleriyle kaybettiği ilgiyi kazanma savaşımına girer.

İnkâr (Denial)

Duygusal çatışmalar ve buna bağlı sıkıntı halini hafifletmek için bu çatışmanın temel ögesini unutma, yok sayma durumuna, yani inkâr etmeye başvurulur[11].

Kişi tehlikeyle baş edemez ya da ondan kaçınamazsa, kullanılabilecek tek yol, bu tehlikeyi yok saymak olur. Örneğin, küçük bebek, birden yabancı insanlarla dolu bir odaya getirildiğinde, onların yüzüne bakacak yürekliliği buluncaya kadar bir süre kapıya doğru bakar[12].

İnkâr, anksiyetenin çoğaldığı durumlarda görülür. Örneğin, kendisini açık bir şekilde ihmal eden annesinin düşmanca tavrını, çocuk inkâr edebilir, onun çok nazik ve kendisini seven bir kişi olduğunu savunabilir. Aileleri tarafından ihmal edilen bazı çocuklar da bu kimselerin anne ve babaları olduklarını inkâr edebilirler; kendilerinin evlatlık olduğunu, gerçek anne babalarının ise kendilerini çok sevdiklerini öne sürebilirler.

Bastırma (Repression)

Bilincin kabul edemeyeceği birtakım arzuların bilinçaltına itilmesi olayı, bastırma biçiminde bir savunma mekanizmasıdır. İtilen bu arzular orada birer kompleks (karmaşa) halinde saklanacak ve her fırsatta çeşitli şekillerde bilince çıkmaya çalışacaktır[13].

Başka bir deyişle bastırma, herhangi bir şey hakkında düşünmeyi reddetmedir.

Aşağıdaki olay, buna bir örnektir:

> U., 11 yaşında, ortaokul birinci sınıfa giden bir erkek çocuktur. Sık sık ders çalışmaktan bıktığını ve annesini çok özlediğini çevresindekilere söyler. U'ya, annesini neden görmediği sorulduğunda, bunun olanaksız olduğu, çünkü annesinin başka bir kentte, yatalak olan anneannesine bakmak zorunda bulunduğu şeklinde bir yanıt alınır. Gerçek araştırıldığında, U'nun bir yıl önce annesi tarafından terk edildiği, kendisine teyzesinin baktığı belirlenir. U, burada verdiği yanıtlarla aslında repression yapmakta, olayı psikolojik olarak bastırmaktadır.

Yansıtma (Projection)

Bir bireyin istenmeyen herhangi bir düşünce ya da eylemini, saldırgan arzu, nefret veya suçluluk gibi bilinçaltı duygularını, bir başkasına yansıtması durumudur.

Hırsızlık yapan bir çocuk, bir diğer çocuğu suçlarken, sadece eleştiriden kurtulmakla kalmaz, böylelikle suçunu da inkâr etmiş olur.

Yansıtma (projection) mekanizması, kişiyi anskiyeteden iki biçimde koruyabilir:

1. Kişi, kendi eksiklerini, yanlışlarının sorumluluğunu ya da suçunu başkalarına yükler;

2. Suçluluk duygusu uyandıracak nitelikteki içsel tepkilerini, düşüncelerini ve isteklerini diğer insanlara mal eder[14].

Çocuğun Duygusal Gelişiminde Anne ve Babanın Rolü

Aile içindeki duygusal etkileşim, çocuğun heyecan dünyasını doğrudan etkiler. Anne ve babalar, küçük yaştan itibaren çocuklarının tuvalet gereksinmelerini kendi başlarına gidermelerini beklerler. Oysa bu faaliyet yeterli düzeyde kas kontrolü gerektirdiğinden, 2-3 yaşından önce gerçekleşemez.

Anne ve babanın bu işlemi, çocuktan çok sert ve ısrarcı bir biçimde istemeleri, çocukta korku, öfke ve endişe gibi heyecanların görülmesine neden olabilir.

Kendisine daima yalancı olduğu söylenen, anne ve babası tarafından sevilmeyen, diğer çocuklarla sık sık kıyaslanarak alay edilen ve dayakla cezalandırılan bir çocukta, kısa ya da uzun süreli gerginlik halleri görülebilir.

Bu tür kötü uyarımların devamı ise, bazı davranış ve uyum bozukluklarına neden olabilir.

Aynı şekilde, aşırı düşkünlük ve taşkın sevgi gösterileri de zararlıdır. Çocuğun, sağlıklı bir duygusal gelişime sahip olabilmesi için dengeli bir duygusal etkileşim ortamına gereksinmesi vardır. Bu ortamda çocuk, kendisi için gerekli olan sevgi, sevecenlik ve güveni bulabilmelidir.

Aşağıdaki örnek, aile içindeki kötü duygusal koşulların çocuğun ruh sağlığını ne denli etkilediğini açık seçik göstermektedir. 11 yaşında bir kız çocuğu olan ve ortaokul birinci sınıfında bulunan E, yaşam öyküsünü şöyle anlatmaktadır:

> "10 yaşından beri kendimi yalnız hissediyorum. Bu duygu bazen beni çok etkiliyor. İçimden ağlamak geliyor. Annem beni, "İlle okuyacaksın," diye zorlamıyor. Hatta bana, "Senin sağlığın önemli," diyor. Ama bu söz bana yetmiyor. Ondan biraz daha şefkat istiyorum. Annem 10 yaşımdan beri çok sinirli oldu. Eve gittiğimde bir işi tam yapmazsam, karşımızdaki komşunun kızlarını örnek gösteriyor. İşte o zaman çok sinirleniyorum ve üzülüyorum. O, beni seviyor mu, sevmiyor mu, bilmiyorum ama, ben onu yine de seviyorum. Şimdilik bir tek şey var değiştirmek istediğim, annemin bize daha ilgi göstermesi ve başkalarını bize örnek göstermemesi."

SOSYAL GELİŞİM

2 yaş çocuğunun duyularının son derece geliştiği görülür. O, artık yürüyebilir, objeleri eliyle tutabilir, sözcükler kullanarak arzularını dile getirebilir.

2 yaş çocuğu, aile dışındaki bireylerle ilişki kurmaya ve kendi akranlarıyla olan beraberlikten zevk almaya başlar. 2 yaş çocuğunun tüm beceri, yetenek ve eğilimlerini, "güçlü olma" ve "bağımsızlık" duyguları büyük ölçüde etkiler.

2 yaşın başlamasıyla birlikte çocuklar, kendilerinden, benmerkezci, bağımlı kişiler olmaları yerine, bağımsız birer varlık olmalarının beklendiğini öğrenirler. Yine onlar, birtakım davranış türlerinin belirli ortamlarda uygulanması gereğini öğrenmeye başlarlar. Anne babanın da etkisiyle geliştirilen bu davranış türlerinin tümü "Sosyalleşme Olgusu"nun ilk aşamalarını oluşturur.

2-6 yaş arasındaki ilk çocukluk evresinde çocuk, sosyal ilişkinin nasıl kurulduğunu, ev dışındaki insanlarla, özellikle kendi yaşıtlarıyla nasıl beraber olunacağını öğrenmeye başlar; uyum ve işbirliği gelişir. Çalışmalar, bu yaşlarda oluşan sosyal tavır ve davranışların önemli olduğunu ve bazı küçük farklılıklar dışında, tüm çocuklarda bunlara rastlanabildiğini göstermiştir.

İlk çocukluk döneminde, çocuğun diğer kimselerle olan çok sayıdaki ilişkisi, onun sosyal gelişimini artırır. Bu nedenle, anaokuluna giden çocuklar, arkadaşlarıyla çok sayıda ilişki kuracaklarından, sosyal faaliyetleri aile ve komşu düzeyinde sınırlı olan çocuklara oranla daha iyi bir toplumsal uyum gösterirler.

Okulöncesi kurumlarının en önemli yararlarından biri, bu kurumların, çocuklara uzman elemanlar rehberliğinde, sosyal deneyim fırsatları hazırlamaları ve çocukların sorunlarını çeşitli tekniklerle ortaya koyarak, bunlara çözüm aramalarıdır.

Üniversitemizin Pedagoji Enstitüsü'ne bağlı Çocuklar Evi'ne gelen 4 yaş çocuklarından birini, burada örnek olarak vermek yerinde olur:

> Anne ve babası henüz ayrılmış olan C., yuvadaki ilk resim faaliyetinde, iç dünyasındaki bunalımı şu şekilde dile getirmiştir: Resmin hemen tümünü kaplayan büyük bir gelin ve damatla, köşede, zorlukla görülebilecek büyüklükte kırmızı giysili bir kız çocuğu...

Anne ve babayla kurulan ilişkilerin ardından, daha sonraki aylarda aynı çocuğun resimlerinin giderek bunalımdan uzak ve mutlu bir görünüm aldığını saptadık.

Burada, resim faaliyetinin çocuğun duygusal yaşamını yansıtan önemli bir projektif yöntem olduğunu vurgulamak yerinde olur.

İlk çocukluk dönemindeki davranış biçimlerinden çoğunun sosyal olmadığı, hatta bir bölümünün anti-sosyal olduğu görülür. Bütün bunlara karşın, her adım sosyalleşme süreci için yararlı ve olumlu bir aşama olarak kabul edilir.

İlk çocukluk dönemindeki çocukların toplumsallaşma yolunda gelişim gösterebilmeleri,

- Sosyal kabul için ne denli arzulu olduklarına,
- Kendi davranışlarını nasıl geliştirebilecekleri hakkında yeterli bilgiye sahip olup olmamalarına,
- Davranışlarıyla sosyal kabul arasında ilişki kurabilecek düzeyde zihinsel yeteneğe sahip olup olmamalarına bağlıdır.

Çocukların yetişkinlerden çok, kendi yaşıtlarıyla beraber olma isteklerinin her geçen yıl giderek arttığı gözlenmektedir. Bağımsızlık arzusunun yanında, büyüklerin dikkatini çekmek, beğenilmek isteği de artar.

İlk çocukluk evresinde 2,5 yaş, gelişimin zorlu dönemlerinden birini oluşturur. "Serkeşlik evresi" diye de nitelendirilebilecek bu dönemde çocuk, dengesiz, olumsuz, kararsız ve isyankârdır. Büyüklerinin sözlerini dinlemez, hatta tersini yapar, eylemleri kısıtlandığında öfkelenir, çevresinden yardım istemez ve kendi başına başarmayı amaçlar.

Olumsuzluk (negativizm) adı verilen inatçılık ve karşı çıkma, çoğunlukla anneleri endişelendirir. Anneler, çocuklarını yeniden kendi kontrolleri altına almaya çalışırlar. Bu evrede oluşan saplantılar ve ruhsal bunalımlar, ileriki yıllarda inatçılık ve direnç belirtileri şekline dönüşür.

Kendini denetleyebilen, bağımsızlık duygusuyla özgürlüğünü kazanmaya başlayan çocuğun çevresiyle sürtüşmeleri azalır ve çocuk, etrafındakilerle yeniden işbirliği kurmaya çalışır.

3 yaşına girdiğinde, çocuğun giderek daha olumlu ve dengeli bir birey haline dönüştüğü görülür. Bu evrede rastlanan ani öfke belirti-

leri, çoğunlukla eşyaya yönelmiştir. Örneğin, yetişkinin: "Niçin koşuyorsun?" sorusuna, çocuk, olayı rasyonalize ederek: "Çünkü merdiven 'koş koş,' diyor," yanıtını verebilir.

2 yaşına kadar çocuklar yalnız oynarlar. Diğerleriyle olan ilişki, taklit, birbirini seyretme ve birbirinin oyuncağını alma şeklindedir.

3-4 yaşlarında grup halinde oynamaya, oynarken birbirleriyle konuşmaya ve grup içinde oynamak istediklerini seçmeye başlarlar. En çok rastlanan ortak davranış, birbirlerini seyretme ve konuşmadır.

2 yaş dolaylarında başlayan sorgu çağı, 4 yaşında en yüksek düzeye ulaşır. Bu evrede çocuk, "nasıl" ve "niçin" sorularını ısrarla sorar. Anne ve baba, çocuğun sorularını hassasiyetle ele alarak yanıtlamalıdırlar. Tipik soruların başında: "Ben nereden geldim?" sorusu yer alır. Anne ve babanın bu soruyu, çocuğun yaşına uygun bir biçimde kısa, özlü ama doğru bir şekilde yanıtlaması gerekmektedir. Örneğin, çocuğun yaşına göre: "Çocuklar annenin içinden çıkarlar; onlar annenin karnında büyürler; annelerin içinde çocukların büyümesi için sıcacık bir yer, bir bebek yuvası vardır; kızlar büyüyünce anne olur bebek yapabilirler," şeklindeki yanıt uygun bir açıklamadır(*).

Bu bilgiyi anne ve babasından alamayan ya da yanlış alan çocuk, aynı bilgiyi daha olumsuz bir biçimde başka kaynaklardan edinme yolunu seçecek, bu arada anne ve babasına olan güvenini de yitirecektir.

Bu konuda anne ve babalar, doğadan yararlanarak, çocuğun bazı soruları, kendisinin yanıtlayabilmesine olanak hazırlayabilirler. Örneğin, hayvanat bahçesinde, dişi, erkek ve yavru hayvanları izleyen çocuk, bazı soruların yanıtını kendi kendine verebilecektir.

Anne ve babaların, çocuklarıyla diyalog kurarak öğrenme ortamını hazırlamalarında ilgileri kadar, bilgi düzeylerinin de etkisi büyüktür. Yakın çevresindeki obje ve insanları keşfetme savaşımı içindeki çocuğun deneyim fırsatına gereksinimi vardır.

Edremit köylerinden kente gelerek ilk kez otobüse binen 2 yaş dolaylarındaki bir kız çocuğunun hayret dolu ifadesi, bir ilk deneyim örneği olarak önemlidir. Hareket halindeki otobüste çocuk şaş-

(*) Koptagel, G., "Çocuk ve Cinsellik, Ne Diyelim? Ne Söyleyelim?", *Aile ve Çocuk Dergisi*, Ak Yayınları, İstanbul, 1982.

kın bir biçimde babasına dönerek: "Bubaa, bubaa, ağaçlar kocaya varıyor!" derken, hareket olayını var olan kavramlarıyla açıklamaya çalışıyor ve bu yeni uyarımın gerginliğini taşıyordu.

Küçük bir çocuğun diğerleriyle olan etkileşimi, tanıdığı ve tanımadığı bireylerden edindiği uyarım ve izlenimlerle yakından ilgilidir. Bunun yanında, dil, diğer insanlarla etkileşimi sağlayan, sosyal ve zihinsel gelişimi büyük ölçüde etkileyen önemli bir araç olarak görülür.

İlk çocukluk evresinin düğüm noktasını, aile ve çocuk için "altın yaş" olarak nitelendirilen 5 yaş oluşturur. Daha bilgili ve olgun bir birey görünümünde olan 5 yaş çocuğu, çevresine karşı dostça bir yaklaşım içindedir. En belirgin özellikleri arasında, yeterli ve dengeli oluşu gelmektedir. 5 yaşındaki çocuk, yeteneklerinden en iyi biçimde yararlanmak ister; hak ettiği sorumluluk ve ödüllere biraz olsun sahip olmaktan hoşlanır. 5 yaş çocuğu, yaşadığı kültür çevresine uyum göstermesini, başarılı bir kontrolle gerçekleştiren çocuktur.

Kısaca, bu üstün özellikleriyle 5 yaş çocuğu, yüksek derecede toplumsallaşmış bir birey görünümündedir.

İLK ÇOCUKLUKTA KRİTİK YAŞLAR

İki Buçuk Yaş

Bu, bir geçiş dönemidir. Çocuğun sosyal bir duyarlılıkla yaptığı gösteriler, yardım isteği ve hayal kurma gücü bu evrede artmıştır. 2,5 yaş, bir dönüm noktası ve sinir sisteminin gelişiminde bir ara evredir.

2,5 yaş çocuğunun dengesi tam değildir, kas-motor mekanizması henüz mükemmelleşmemiştir.

Çocuk bu yaşta seçme yeteneğine yeterince sahip olmadığından, iki olanağı birden seçer. Kendini bırakmaya alışık değildir. Gevşeyip uyumakta zorluk çeker ve bir kere uyudu mu, uzun süre uykuda kalabilir. Yine idrar yollarını kontrol eden kasları gevşek bırakmadığından idrarını çok uzun süre tutar.

Bu tipik hareket sistemi yetersizliği, onun karakteristik beceriksizliğini ve değişken davranışını anlatmaya yeterlidir. Geçiş yapmak ona o kadar zor gelmektedir ki, tanıdık bir şeyi bırakıp başka bir şeyi anlamakta çok ağırkanlıdır. Çok tutucudur, her yeniliğe itiraz eder. Her şe-

yin alıştığı biçimde yapılmasını ister. Bu evrede en iyi tutum, çocuğun belirli sınırlar içinde "hükümdarlığını" sürdürmesine izin vermektir.

2,5 yaş çocuğunun farklı kutuplar arasında yalpalaması, bu dönemin önde gelen özelliğidir. Bu uç noktaları aşırı bir faaliyetten ani bir tembelliğe, atılganlıktan utangaçlığa, güçlü bir sahip olma duygusundan aldırmazlığa, açlık çığlıkları atarken yemek istememeye, çığlık ve gözyaşlarından alçak sesle mırıldanmaya geçiş olarak çeşitleyebiliriz.

Bu çeşitli değişmeler, kötü huyluluk olarak yorumlanmamalıdır. Çocuk olgunlaştıkça, davranışları olumlu yönde değişecektir.

Bu yaş çocuğu, oyuncaklarını arkadaşlarına göstermek için kreşe götürür, ama onları asla bırakmaz.

Sonuç olarak, 2,5 yaş, bir aykırılık ve dengesizlik yaşıdır.

Beş Yaş

4 yaş çocuğu değişken ve kaypaktır. 4 yaşındaki bir çocuğa: "Ne tırmalar?" diye sorduğunuzda, size hemen: "Kedi," diyecektir. Hemen sonra da size, kendi kedisinden söz edecek ve bir köpeğin kediyi nasıl kovaladığını anlatacaktır. Birbirini kovalayan bir sürü şeyden konuşacaktır. 5 yaş çocuğu ise, bir işadamı ciddiyetiyle: "Kedi," diyecek ve konuyu kapanmış sayacaktır. 5 yaş yanıtıyla 4 yaş yanıtı karşılaştırılınca, 5 yaşındakinin açık, ani ve tam olduğu görülür. Bu örnek, iki yaş grubu arasındaki olgunluk farkını açıkça ortaya koyar. Bu arada 5 yaşta belirginleşen kişilik farkını da göz önüne almak gerekir.

Bu tipik olgunluk, hazırlıksız yapılan resimde de kendini gösterir. 4 yaş çocuğu, resim yaparken önüne çıkan her şeyi kullanır. Kaba hayal gücüyle bir kaplumbağayı bir hortum şeklinde çizebildiği gibi, bir hortumu da file dönüştürebilir. 5 yaş çocuğunun resim yapmaya başlamadan önce kafasında belirgin bir şey vardır. Yaptığı şeyin içeriği mantıklıdır. Kendi kendini kritik eder. "Bir at resmi çizmek istiyorum, ama bilmiyorum," diyebilir.

İster oyunda olsun, isterse kendisine verilen bir işte olsun, 5 yaş çocuğu, başladığını bitirmeyi sever. 4 yaş çocuğu ise yarım bırakılan bir şeye çok daha duyarsızdır. O, hareketlidir, sağda solda dolaşır durur. 5 yaş çocuğu ise durmasını bilir.

5 yaş çocuğu, gösterişe meraklı değildir. O, artık daha çabuk karar verir. Kas hâkimiyeti gelişmiştir, düzenli cümleleriyle insanlarla olan kişisel ve sosyal ilişkileri artmıştır. Bunun yanı sıra kendine iliş-

kin düşünceleriyle ailesine, eğer gidiyorsa kreşe ve topluma uyumu belirgin bir biçimde artmıştır. Ne kendisiyle ne de çevresiyle çelişki halindedir. Kritik durumlarda soğukkanlı olmayı başarır. Sokakta kaybolmaz, adresini bilir. Bu güven duygusu ve soğukkanlılık 5 yaş çocuğunun övülecek yapısını açıklar. Çocuk, gelişimin tüm basamaklarını tamamlamış ve hafif eğimli bir düzlüğe ulaşmıştır. 5 yaş çocuğu, yuvanın kapılarını aşmaya ve karmaşık bir bütünün içine girmeye hazır gibidir. Oysa gerçek bir yetişkin olmasına daha 20 yıl vardır. Bununla birlikte 3-4 yaş çocuğuna oranla çok daha olgundur. Daha geniş deneyimlere hazır duruma gelmiştir. Günlük işlerinde kendine yeter, bağımsız hale gelmiştir. Giyinmek, yıkanmak, yemek yemek, tuvalete girmek, alışveriş yapmak ve basit ev işlerini görmek becerileri edinmiştir. Ev ona yetmez, okula gitmek ister, zamanında orada olmak için heyecan duyar.

Sahip olduğu her şeyden, özellikle giysilerinden gururlanır. Kendi kişiliğinin onun için canlı bir anlamı vardır. Ailesiyle birlikte olmayı sever. Fakat arzuları ve çıkarları söz konusu ise, diğer kişilere de sempati duyar. Doğruyu yanlıştan ayırmaya başlar.

Özetlemek gerekirse, 5 yaş çocuğu kendi kendine yeter, sosyaldir, kendinden emindir, şekilci ve uyumludur, rahat ve ciddidir, dikkatli ve kararlıdır. Nazik bir dosttur. Üstün bir kişi değilse bile, üstün bir çocuktur. 3 yaşın ilerlemiş bir biçimidir.

5 yaşında geneldeki başarılı kas kontrolüne karşın, kas hareketleri bazı inceliklerden yoksundur. Eğri çizgiler çizmekte güçlük çeker, kalem kullanmayı bilmez, duyu-hareket bazı nedenlerden dolayı okuma mekanizmasına henüz hazır değildir. Açık seçik konuşur, bebek gibi hecelemez, ancak konuşması asla zor ve karmaşık sözcüklerden oluşmamıştır[15].

KAYNAKLAR

(1) Fişek, Güler Okman ve Yıldırım, Serap Maktav, *Çocuk Gelişimi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.

(2) Sandström, C. I., *The Psychology of Childhood and Adolescence*, Hazell Watson and Viney Ltd. (Penguin Books), Middlesex, 1979.

(3) Çileli, Meral, *Ahlak Psikolojisi ve Eğitimi*. V Yayınları, Ankara. 1986.
(4) Yavuzer, Haluk, *Çocuklarda Psiko-Sosyal Gelişmenin Ölçülmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1972.
(5) Morgan, Clifford T., *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı*, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara, 1981, s. 61.
(6) Kazancı, Osman, *Eğitim Psikolojisi*, Kazancı Matbaacılık A.Ş., İstanbul, 1989.
(7) Beard, Ruth M., *An Outline of Piaget's Developmental Psychology*, Routledge and Kegan Paul, London, 1974.
(8) Aydoğmuş, Kayıhan, "Çocuk Psikiyatrisi Seminer Notları", İstanbul, 1981.
(9) Dunn, Judy and Kendrick, Carol, *Siblings*, Grant McIntyre Ltd., London, 1982.
(10) Songar, A., *Temel Psikiyatri* (Psikofizyolojik Temel Bilgiler), Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1981, s. 171, 174, 175, 178.
(11) Songar, A., *a.g.e.*
(12) Geçtan, E., *Çağdaş İnsanda Normaldışı Davranışlar*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, s. 165, 174.
(13) Songar, A., *a.g.e.*
(14) Geçtan, E., *a.g.e.*
(15) Gesell, A. and Ilg, F. L., *Le Jeune Enfant dans la Civilisation Moderne*, (Çev. Sibel Yıldızoğlu), P.U.F. Psychologie d'aujourd'hui, 12. basım. Paris, 1982.

Dördüncü Bölüm

Son Çocuklukta Gelişim
(Kızlarda 6-11 Yaş, Erkeklerde 6-13 Yaş)

Son çocukluk döneminin başlarında dengesiz ve olumsuz bir gelişim dikkatimizi çeker. Özellikle 6 yaşa rastlayan bu gelişim özellikleri, 7 yaştan itibaren yerini giderek düzenli ve dengeli bir döneme bırakır.

Son çocukluk döneminde çocuk; motor ve dil gelişimi açısından büyük aşamalar kaydetmiş ve dengenin gelişmesi sonucu hızlı yürüyebilen, futbol oynayabilen, ok atabilen, göz-el koordinasyonunun gelişmesi sonucu da iki elini bağımsız olarak kullanabilen bir birey haline gelmiştir.

Bu bölümde beden, motor ve dil gibi gelişim yüzleri çocuğun belli bir olgunluğa ulaşması nedeniyle farklılık göstermediği için gelişimin bu yüzleri ayrıntılı biçimde incelenmeyecektir.

BİLİŞSEL (Cognitive) GELİŞİM
7-11 Yaş Arası: Somut İşlemler Dönemi

"Somut İşlemler Dönemi" (Concrete Operational Stage) adı verilen 7-11 yaşları arasında çocuklarda, mantıksal düşünme ve sayı, zaman, mekân, boyut, hacim, uzaklık kavramları yerleşmeye başlar.

Bu dönemde problemin çözülmesi somut nesnelere, "burada" ve "şimdi" gibi anlık durumların halihazırda var olmasına bağlıdır. Çocuklar bu dönemde korunum ilkesini anlayabilirler, çünkü somut işlemleri tersine döndürebilirler. Su miktarının her iki koşulda da aynı

olduğunu söyleyen çocukların zihinsel yetenekleri yetişkinlerinki gibi olmaya başlar. Ancak soyut düşünce henüz tam gelişmemiştir, bundan sonra başlayan "Formel İşlemsel Dönem"de (Formal Operational Stage) somuttan soyuta dönüşüm görülecektir.

Piaget'ye göre, somut işlemler döneminde olan çocuklar, yeni bir dizi kural geliştirirler; "gruplandırma" adı verilen bu işlemin özel mantıksal niteliği vardır. Okul çağındaki bir çocuğun düşünüşünün başlıca özelliği de bu "gruplama" yeteneğine sahip oluşudur. Bundan "sınıflama, sıralama, serileme, değişmezlik, sayı ve mekân" kavramları oluşur. Sınıflama, sıralama gibi gruplamalarla aynı zamanda çocukta organize etme ve bir sistem kurma yeteneği gelişir. Bu, ona, dış bir değişikliği içsel olarak telafi etme olanağını kazandırır. Çocuk artık, nesneleri büyüklük sırasına göre sıralayabilir. Mekânda yerleri değişse bile gruptaki objelerin sayısının değişmeyeceğini bilir.

Sınıflandırma, gruplandırma simetri şeklinde bire bir ya da birle çok arasındaki ilişkilerden doğar.

İlişkilerin en yalın mantıksal gruplaması, bir "sınıflar hiyerarşisi" biçimindedir. Örneğin, hayvanlar sınıfı, etoburlar ve etobur olmayanlar diye iki altsınıfa ayrılır. Bu altsınıflar da, özel hayvan türlerinin adlarına varıncaya dek yeniden sırayla altsınıflara ayrılabilir.

Çocukların çoğu, 9 yaşına kadar sınıflar arasındaki ilişkileri anlamakta zorluk çeker. Piaget burada şunu göstermiştir: Çocuklar; gül, lale ve öteki çiçeklerin hepsinin çiçekler sınıfına girdiklerini kabul etmekte, ancak tüm çiçeklerin öldüklerini bilmelerine karşın, güllerin (ya da lalelerin) oldukları gibi kaldıklarını öne sürmektedirler; çünkü bu yaştaki çocuklar için altsınıflar hâlâ bir ölçüde ayrı bir varlığa sahiptir.

İlişkilerin ikinci ilkel gruplaması, farklılıkları ifade eden ilişkileri bir araya toplama yeteneğine dayanır. Böylece çocuklar birbirini izleyen çiftleri bulup sıralama yaparak bir dizi oluşturabilirler. Örneğin, beden eğitimi derslerinde çocuklar boylarına göre sıraya girebilirler, adlarını alfabetik sıraya koyabilirler, aritmetikte uzaklık, ağırlık, alan ve hacim karşılaştırmaları yapabilirler.

Üçüncü temel işlem, "bir şeyi başka bir şeyin yerine koymak"tır. Örneğin, çocuklar aritmetikte aynı sonuca değişik yollardan ulaşmayı gösteren $8 = 7 + 1 = 6 + 2 = 5 + 3$ türünden ilişkileri sürekli olarak kullanırlar.

Buraya kadar olan işlemler, "simetrik ilişkiler"i ortaya koymaktadır. 6 yaşına gelen çocuklar, uzaklığın hangi yönden ölçülürse ölçülsün değişmeyeceğini anlarlar (yine de yüksek bir ağaçla alçak bir ağaç arasındaki uzaklığın ölçülmesi gibi durumlarda akılları karışabilir). 8 yaşında çocukların çoğu, iki kardeş varsa, her birinin ötekinin kardeşi olduğunu anlar.

Çocuk, nesneleri biçim ve renk açısından altsınıflara göre düzenleyeceği zaman, her iki sisteme göre betimlenebilecek dört altsınıf bulacaktır; örneğin, kırmızı kareler, mavi kareler, sarı kareler, kırmızı daireler, mavi daireler, sarı daireler gibi. Bu da "sınıfların çoğaltılması"dır.

Çocuklar bu gruplandırmaları tam anlamıyla kavradıklarında, dört temel mantık gerçeğini değerlendirebilirler. Bu gerçeklerden en önemlisi şudur: A, herhangi bir yönden (diyelim ki, uzunluk açısından) B'ye eşitse ve B de C'ye eşitse, o halde A'nın da C'ye eşit olması doğrudur. Bu olgunun gerçek olduğunu anlamak için A ve C'nin ölçülmesi gerekmez[1].

Bu dönemde mantıksal düşünmenin başlaması, duygusal yaşamda dikkate değer bir dengenin oluşumuna yardımcı olur. Son çocukluk dönemindeki çocuklar, kendilerinin değil, başkalarının bakış açısını kullanabilir, artık düşündükleri ve merak ettikleri çeşitli becerileri kazanmaya başlarlar. Bir anlamda düşündüklerinin işlevsel düzeyde gerçekleşmesi onlara haz verir. Örneğin, sözcükleri dilediği biçimde kullanabilmesi, yazmayı öğrenmesi, resimli macera kitaplarını okuyabilmesi, sayıları toplayabilmesi çocuğa haz veren beceriler arasında sayılabilir.

İlk çocukluk dönemiyle son çocukluk dönemi, zihin ve dil gelişimi açısından büyük farklılıklar gösterir. Örneğin, 5 yaşında bir çocuk için top, oynanılan bir şeydir; onu, sadece işlevsel anlamda düşünür. 8 yaşa doğru çocuk, topu şekli, boyu, maddesi ve rengiyle tanımlar. Sözlü beceri 8 yaşında kendini gösterir.

Bu yaştaki çocuğun dili hızla gelişmektedir; bazen dili, bir yetişkin gibi kullandığı görülür. Çocuk eski sözcük bilgisini zenginleştirir, sözcük dağarcığı 3000 kelimeye ulaşır. Bu sözcüklerin çoğu sıfat ve edattır. Çünkü çocuk, yalnızca olayların ve nesnelerin adlarını öğrenmekle yetinmez, özelliklerini, farklılıklarını ve benzerliklerini de öğrenmek ister. Çocuk farklılıkların ve benzerliklerin farkına varır.

Benzerlikleri öğrenmeden farklılıkları meydana çıkarır. 6 yaşında bir çocuk bize odunla cam arasındaki farklılığı söyleyebilir. 8 yaşındaki bir çocuk ise, buna ek olarak, benzerliği bulabilir. Onun yargıları daha çok somuttur[2].

Son çocukluk döneminin sonlarına doğru çocukta, problemleri kendi kişisel girişimleriyle çözme yeteneğinin yüksek düzeyde geliştiği görülür. Çocuğun bu yeteneği kendinde bulabilmesi, her şeyin en iyisini yapmak üzere kendisini zorlaması, yetişkin davranışlarıyla eş düzeyde olduğunu gösterir.

SOSYAL GELİŞİM

Son çocukluk döneminde çocuk, kendini sınıf, arkadaş ve oyun grubu içinde bulur. Bu da onu, ergenlerde olduğu gibi, kendi cinsiyetindeki grubun tüm faaliyetlerine katılmaya, arkadaşlarıyla iletişim kurmaya doğru yönlendirir[3].

Son çocukluk döneminde görülen bazı toplumsal özellikler şöyle sıralanabilir:

- *Kolay Etkilenme:* Son çocukluk döneminde, aşırı duyarlılığın yanında görülen diğer bir özellik de, kolay etkilenmedir. Bu dönemdeki çocuklar, kendi arzularının, diğer çocukların doğrultusunda olduğu inancındadırlar. Bu da onların gruba kabul edilmelerini kolaylaştırır. Yaşam süreci içinde, belki de hiçbir dönemde rastlanamayacak düzeydeki kolay etkilenme bu evrede görülür.
- *Karşıt Görüşte Olma:* Bu, çocuğun düşünceleri ve hareketleriyle diğer çocuklara karşıt olmasıdır. Kendi akranlarının görüş ve düşüncelerini paylaşan, kabul eden çocuk, daha büyük çocukların ve erişkinlerin görüşlerine karşı koyar. Karşıt görüşte olma, daha küçük çocuklarda görülen "negativizm"le, yani olumsuzlukla eşanlamlıdır. Karşıt görüşte olma, çocukluk dönemi boyunca devam eder.
- *Rekabet:* Son çocukluk dönemindeki Çete Çağı (Gang Age) boyunca rekabet üç biçimde görülür:

1. Grubun kendini tanıma amacına yönelik olarak grup üyeleri arasında süregelen rekabet,
2. Kendi gruplarıyla rakip gruplar arasında çatışmalar,
3. Grupla toplumu düzenleyen diğer sosyal kurumlar arasındaki çatışmalar.

Bunların her biri, çocuğun sosyalleşmesini farklı biçimde etkiler. Son çocukluk dönemindeki rekabet, çoğunlukla kavgaya neden olur.

- *Sorumluluk:* Araştırmalar, kalabalık ailelerden gelen çocuklarda, zorunluluk nedeniyle kendi işlerini yapmak ve kendilerinden küçük kardeşlerine bakmakla yükümlü olduklarından, sorumluluk duygularının daha fazla geliştiğini göstermektedir. Kendi evlerinde bazı sorumlulukları üstlenmeyi öğrenen çocuklar, sadece başarılı bir uyum göstermekle kalmamakta, aynı zamanda grubun lider rolüne seçilmiş bir üyesi de olabilmektedirler.

SON ÇOCUKLUKTA KRİTİK YAŞLAR

Altı Yaş

Son çocukluk dönemine giren çocuk, 6 yaşına geldiğinde, 2,5 yaşındayken görülen olumsuz evrenin belirtilerini göstermeye başlar. Dengesiz, kurallara karşı olan, isyankâr bir tutum ve davranış içine girer.

6 yaş çocuğu, değişmekte olan bir çocuktur. Anneler, çocuklarındaki bu ani değişiklikleri; "Bu çocuğa ne oldu bilmiyorum, çok değişti," şeklindeki sözlerle dile getirirler.

6 yaşında çocuk, tembel ve kararsız bir görünümdedir. Çocuk bir kez daha, 2,5 yaşında yaşamış olduğu karar verme güçlüklerini yaşar, yine bir şeyin olumlu ve olumsuz iki yüzü arasında hızla gelip gider.

Gesell, çocuğun eylemlerinde bir tür çift motivasyondan oluşmuş görünen iki kutupluluktan söz eder. Örneğin, çocuk bir an annesini sever, biraz sonra ona nefret duyar.

Bir geçiş dönemini oluşturan bu yaşta, bedensel ve psikolojik kaynaklı bazı temel değişiklikler dikkati çeker. Bu yaşta süt dişleri

dökülürken, kalıcı ilk azı dişi çıkmaya başlar. Ortakulak iltihabına en sık bu yaşta rastlanmakta, burun ve boğaz hastalıkları yine bu yaşta daha sık görülmektedir.

Çocuğun okula başlamasıyla birlikte, okulöncesine oranla, daha çok sayıda arkadaşla ilişki kurduğu, bunun yanında aile ilişkilerinin zayıfladığı, bireysel oyunun yerini, grup oyununun aldığı görülür. Başka bir deyişle, çocuğun okul çağıyla birlikte grup çağına girdiği ve sosyal bilincin arttığı dikkati çeker.

Çocuğun davranışını sınırlayan "burada" ve "şimdi" ortamı, yerini yakın çevreye bırakmaya başlar.

On Yaş

10 yaş; düzenli, huzurlu ve elde edilen bilgilerin özümlendiği, toplandığı ve dengelendiği bir ara evredir. Tipik bir 10 yaş çocuğu, çocukluğun gerek kendine özgü, gerekse genel tüm özelliklerini kendinde toplamıştır. Gelecekteki ergenlik döneminin gerilim ve huzursuzlukları onun için henüz söz konusu değildir. Bu yaş, gelişimin dengelendiği altın bir çağdır.

10 yaşındaki bir çocuğun olgunluğunu 9 yaşındakininkiyle karşılaştırırsak, 10 yaş çocuğunun 9 yaşındakinden yalnız bedence daha büyük (daha güçlü değil), aynı zamanda tüm bedensel ve ruhsal sistemlerin dinamiği ve olgunluğu açısından da ondan daha çok gelişmiş olduğunu görürüz. İlgileri 9 yaşındakine göre daha çeşitlidir. Çok çabuk değişebilir ve farklı konulara yöneliktir.

9 yaşındaki çocuk gerginlik içinde olmasına karşılık, 10 yaşında bu gerginlik tümüyle gitmiş, onun yerine uysallık ve uyumluluk geçmiş, bu da 10 yaş çocuğunu daha hoşgörülü yapmıştır.

- *Sağlık Durumu ve Bedensel Gelişim:* Sağlık durumu genellikle iyidir. Önceleri çok hastalananların sağlık durumu bu yaşta düzelmiştir. 9 yaşındayken karın ağrısı, baş ağrısı, baş dönmesi, kol ve bacak ağrıları gibi bedensel hastalıklardan yakınanların çoğunda bu rahatsızlıklar azalır ya da tümüyle kaybolur. Kızlar genellikle erkeklerle aynı boydadırlar, ama daha hızlı büyürler. Çoğu bu yaşta çok çabuk boy atmaya başlar. Vücut hatlarının yuvarlaklaşmaya, yüz hatlarının yumuşamaya başladığı görülür. Kalça ve göğüslerde yağ birikimi artar.

Erkek çocukların vücut yapılarının daha güçlü bir görünüş kazandığı, hatların, özellikle çene, boyun ve göğüste daha yuvarlaklaştığı dikkati çeker.

Bu yaş çocuğunun gelişiminde görülen özellikler şu noktalarda toplanabilir:

- *Günlük Gereksinmeler:* Bu yaşta çocuklar, isteyerek ve devamlı yerler. Bu yaşa kadar genellikle az yemek yiyenler bile, bu yaşta daha çok yemeye başlamışlardır.
  Bu yaştakilerin çoğu belirli bir saatte yatmaya karşı isteksizdir, türlü bahanelerle yatma saatini geciktirmeye çalışırlar. 10 yaşındaki bir çocuk uyumadan önce radyo dinler, kitap okur, kendisiyle ilgili sorunları düşünür ve hayal kurar. Erkek çocuklar uykuya çabuk dalarlar, kızlarsa daha geç uyurlar.

- *Duygusal Yaşam:* Ana babanın gözünde 10 yaş çocuğu açık sözlü, tarafsız, kolay anlaşılır ve çocuksudur. Genellikle sorunlar üzerinde fazla durmaz, bir denge içindedir. Bazı korkuları hâlâ vardır, ancak bu yaşta 9 yaşında olduğundan daha az tedirgin ve huzursuzdur. Ender olarak ağlar, sık sık da "gerçekten mutlu olduğunu" söyler. Duygusal patlamaları sık değildir, olduğunda da şiddetli ve anidir, fakat çabuk geçer.
  Bu yaştaki çocukların kendi hakkında endişeleri yoktur, benliklerini ve hayatı olduğu gibi kabul etme eğilimindedirler. Olayların üzerinde fazla durmazlar, kesin yargı gibi genellemeler yapmazlar.
  Bu yaş, öfkenin en az görüldüğü dönemdir. 10 yaşındakilerin çoğu "bazı huylarıyla mücadele etmeyi denediklerini, kızmamak için uğraştıklarını" söylerler.

- *Sosyal Gelişim:* 10 yaş çocuğunun sosyal ilişkilerinde öğretmeni, arkadaşları ve özellikle annesiyle kurduğu yakın ilişkiler ön plana geçer. Onlarla olan ilişkileri diğer ilişkilerini de etkiler, benmerkezci değildir. Evde anne babasının yanında, yakınında bulunduğu zaman kendini çok güçlü hisseder. Uğraşlarının büyük çoğunluğu "amaçsızmış" gibi görünse de, bunları kendi mantık yapısına göre, insanlararası ilişkilerde uyumu ve bu ilişkileri olgunlaştırmayı amaçlayarak yapar.

10 yaşındaki çocuk, 9 yaşındakinden daha fazla ailesine bağlıdır. Ailesini sever, benimser ve genellikle bu yaşta, birlikte yapılan her şeye katılmaya hazırdır.

10 yaş çocuğuyla annesi arasında doğrudan, sorunsuz, dürüst ve güven dolu bir ilişki vardır. Çocuk tüm kalbi ve içtenliğiyle bu ilişkiye kendini kaptırır ve kabullenir. Çoğu da dünyada en çok anne babasını sevdiğini söyler. Anne özel takdir görür, "Benim annem kusursuzdur," şeklinde tanımlanır, annesi onun gözünde en mükemmel insandır. Annenin davranışlarını eleştirme ve onun toplumdaki hareketlerinden utanma görülmez. En son sözü söyleyen hep annedir ve onun fikirlerine önem verilir.

Genellikle her iki cins de babayla iyi geçinir ve onunla birlikte olmaktan zevk alırlar. Kızlar babalarını sever, sayar ve yüceltirler, ondan, "İyi bir arkadaş," diye söz ederler. Baba onlar için yol gösterici bir ışıktır. Erkek çocuklar da babayı sever, ona âdeta tapar ve her konuda otorite olduğuna inanarak onu kendilerine özdeşim modeli olarak alırlar. Babalarının "dünyanın en iyi, en doğru babası olduğunu" söyleyerek onunla olmaktan, iki arkadaş gibi birlikte yolculuk yapmaktan hoşlandıklarını belirtirler[4, 5].

KAYNAKLAR

(1) Beard, Ruth M., *An Outline of Piaget's Developmental Psychology*, Routledge and Kegan Paul, London, 1969.

(2) Mussen, P. H. and Conger, J. J. and Kagan, J., *Child Development and Personality*, Harper and Row Pub., New York, 1979.

(3) Sandström, C. I., *The Psychology of Childhood and Adolescence* (5th ed.). Hazell Watson and Viney Ltd. Middlesex, 1979.

(4) Gesell, A. and Ilg, F. L., *Le Jeune Enfant dans la Civilisation Moderne* (Çev. Sibel Yıldızoğlu), P. U. F. Psychologie d'aujourd'hui, 12. basım.

(5) Gesell, A. and Ilg, F. L., *The Child From Five To Ten*, Harper and Brothers Pub., New York, 1946.

Beşinci Bölüm

Çocukta Cinsel Gelişim ve Eğitim

Küçük çocuklar, kendi bedenleriyle çok ilgilidirler. Okulöncesi çocuk, çevredeki dünya kadar, kendi hakkında da bilgi sahibi olmaya güçlü bir istek duyar. 2 ya da 3 yaşındaki çocuklar, bakma ve dokunmayla birçok şey öğrenirler ve ancak 5 yaş dolaylarına kadar yalnızca en yalın sözlü açıklamaları anlayabilirler.

Bebekler "benmerkezci" yaratıklardır. Kendi duygu ve gereksinimlerine karşı son derece duyarlı oldukları halde, başkalarınınkine değildirler. Yaşamın en başından beri bedenler onlar için en büyük öneme sahiptir.

Bebeğini kucağında tutan annenin sıcaklığı, rahatlığı ve gücü çocuğa güven ve haz verir. Annenin yüzünün ifadesi, sesinin tonu, teninin dokusu ve kokusu, bebeği tutuşu, tüm bunlar açlık, üşüme ve yalnızlık gibi hoş olmayan, acı verici duyguların anında ortadan kalkmasıyla bağlantılıdır.

Yıkanma ve altının değiştirilmesi, bebeğin hoşlandığı şeylerdir; kucakta sallanmanın ya da arabada götürülmenin yarattığı ritmik duyumsamalar (sensation) da bebeğin hoşuna gider. Bebeklerde emme yoğun bir gereksinmedir ve yalnızca biberonlu şişe ya da annenin göğsü bu ihtiyacı uygun bir biçimde karşılayabilir. Bebeğe, ana ve babasının ilettiği en önemli duygular sıcaklık, rahatlık ve yakınlıktır.

Doğumdan sonraki birinci yılda bebeğin ilk cinsel duyguları, yıkanma ve altının değiştirilmesi sırasında ortaya çıkar. Bebek bezinin genital bölgedeki baskı ve hareketi, bebeğin hoşlandığı haz verici duyumsamalardır. Bebek el ve kol hareketlerini daha iyi kontrol edebilecek kadar büyüyünce, kazara cinsel organına dokunabilir ve haz verici bir duygunun yeniden yaşanmasını istemek çok doğal ve insana özgü olduğundan, bebek yeniden cinsel organına dokunmaya çalışır.

Erkek bebekler penislerini çekiştirirler; fakat kız bebekler cinsel organlarının gizli olması nedeniyle dokunmakta daha güçlük çekerler, bu nedenle kız bebeklerde cinsel organına dokunma daha az görülür.

Bazı ana babalar bu erken cinsel ilgiden rahatsız olur ve bunun anormal olduğundan endişelenirler. Oysa bebeklerin bu davranışı tümüyle doğal, normal ve sağlıklıdır. *Cinsel eğitim bu noktada başlar.* Ana babaların akıldan çıkarmamaları gereken nokta şudur: Sizin tarafınızdan çocuğu şaşırtıcı ve korkutucu olabilecek öfkeli bir tepkinin gelmesi, duygusal gelişim açısından zararlıdır ve henüz ortaya çıkmamış mastürbasyon için de engelleyici değildir.

Tuvalet Eğitimi ve Cinsel Duygular

18. aydan 2,5 yaşına kadar uygulanan tuvalet eğitimi, hem çocuğun hem de annenin ilgisini yeniden cinsel organlara yöneltir. Bebek altının ıslak olmaması gerektiğini öğrenirken, mesanesinin dolu olduğunu ve onun yakınındaki organlarda bir tür cinsel duygular uyanmasına neden olan baskıyı fark etmeye başlar. Tuvalet eğitimi sırasında bebek, bezi çıkartılıp oturağa ya da tuvalete oturtulunca, poposunda bez de olmadığından, baskı ve dokunmayı daha iyi hissedecektir. Şimdi bebek, çişinin idrar yolundan geçişine daha çok dikkat edecek ve bundan hoşlanacaktır. Erkek çocukların, çiş yaparken akışı kontrol etmek için penislerini tutmak hoşlarına gidecektir. Tuvalet kâğıdıyla silinmek, özellikle idrar yolu çıkışının çok duyarlı olan klitoris ve vaginanın hemen yanında bulunması nedeniyle, kız çocuklar için hoşa giden yeni bir duyumsama olacaktır.

Küçük erkek çocuklar, tuvalet eğitimi sırasında, soğuk oturağa oturduklarında husyelerini örten derinin (skrotum) büzülmesi ve husyelerinin refleks olarak yukarı çekilmesinin verdiği garip duyumsama nedeniyle, bu organlarının daha çok farkına varacaklardır. Eğer küçük oğlunuz oturağa oturmak istemiyorsa, bu durumu göz önüne alarak, kendisine her şeyin yolunda olduğunu, endişe edilecek bir şey bulunmadığını anlatmalısınız. Daha ayrıntılı açıklamaya gerek yoktur, çünkü o yaştaki çocuk daha bedeninin içiyle dışını tam ayırt edemez. Ayrıntılı bir açıklama, tüm iyi niyetinize karşın, onun aklını karıştırmaktan başka bir şeye yaramayacaktır.

Aynı şekilde cinsel konulardaki sorularına, yaşlarına göre anlama yetenekleri göz önünde bulundurularak yanıt verilmelidir[1].

Cinsel Eğitimde Açıklık ya da Gizlilik ve Sonuçları

Hemen her ana babanın aklına takılan soru şudur: "Çocuklarımızı cinsel hayat konusunda aydınlatmamız gerekli mi?" Günümüzde bu soruya kesin olumlu cevap veriliyor. Eğer çocuk, doğum, cinsiyet farkı, ana babanın rolü gibi konuları ana babasından öğrenmezse, başka kaynaklardan cevaplar aramaya başlayacaktır. O zaman sonuç hiç de istendiği gibi olmayabilir. Çocuğun meraklarını yetkili bir kişi gidermezse, ortaya çıkacak sonuçlardan hiçbir zaman emin olamayız.

Bugün yalnız orta yaşa yaklaşmış kişiler değil, genç ana babaların pek çoğu da cinsel bilgilerin "sır" olarak saklandığı bir ortamda yetişmiştir. Ana babaları onlara, ne doğum olayı ne de anne ve babanın çocukların oluşmasıyla ilgili rolü konusunda bir şey söylemişlerdir.

Çocukların cinsellikle ilgili sordukları sorulara eksik ya da kaçamak cevaplar vermek, neredeyse bir gelenektir. Bazen de bu cevaplar iyi niyetli, ama beceriksizcedir. Doğumla ilgili soru soran bir küçük kıza, annesinin, bir çocuğu olduğu zaman duyduğu sevinç yerine, çektiği "korkunç sancıları" anlatması gibi. Leyleğin getirdiği, kapının önünde bulunduğu, lahanadan çıktığı masalları da hâlâ yaygındır. Doktordan ya da çingenelerden alındığı masalı da...

Çocuğa "nereden geldiği" konusunda bilgi verme yasağı kimi zaman da susarak gösterilir. Bu yasak o kadar ağırdır ki, çocuk soru sormaması gerektiğini bilinçsizce hisseder. Sorusuna yanıt aldığı kimi zaman, ana babanın konuşma biçimleri, esrarlı ses tonları bu konuyu açıklamada serbest olmadıklarını ortaya koyar. Bu tavır çocuklarca "bununla ilgilenmek yasaktır" diye anlaşılır. Bu da çocukların meraklarını iki kat artırır, araştırmalarını derinleştirir. Ama ne yazık ki, yapılanlar hep bir hata duygusuyla karışır. Cinsel bilgi konusunda yardımsız olan çocuk, sonuçta doyumsuz bir merak edinir ve suçluluk duygusuyla yüklenir. En kötüsü, cinsel olayların pek güzel bir şey olmadığı, bu yüzden ilgilenilmemesi gerektiği sonucuna varır. Sonuçta ilgilenilen konunun yasak, pis ya da günah olduğu inancı yerleşir. Bilinçaltına itilen bu inanç, birçok yetişkin insanın hayatını etkiler. Çünkü böyle bir yasaklar ortamında, hata ve utanç kavramlarıyla gelişen cinsel istek, gereksinim ve davranışlar kişiyi ileride kuracağı evlilikte güzel, sağlıklı, mutlu bir fizik sevgi kavramına götürebilir mi? Örneklersek, bir ergene evliliğin güzel bir şey olduğu; duyguların, sevginin fizik yanını güzelleştirdiği iyi anlatılmazsa her

zaman bu fizik yan üzerinde bir kaygı ya da iğrenme kalabilir. Çocukluklarında fizik sevgiye yanlış hazırlanan kişilerin bunu bütünüyle dışladıkları ve cinsel işlevlerini zevksiz bir görev gibi yerine getirdikleri birçok uzmanca saptanmıştır.

Cinsel olaylardan hiç söz etmemek, çocuğa bu duyguları daha çok bastırması gerektiği izlenimini verir; cinsellik "tabu" durumuna gelir, giderek düşünülmesi bile yasaklanır. Çocuk böylece susar, soru sormaktan cayar ve görünüşte bu konulara ilgi göstermez. Ancak içinden, bebeklerin nereden geldiklerini, erkekler ve kızlar arasındaki farkı, niçin yalnız "evli" insanların çocuğu olduğunu sorar durur. Bu durumda en büyük tehlike, bu soruları daha "bilgili" bir arkadaşın yanıtlamasıdır. Bu cevaplar, çocuğun ana babasına olan güvenini kaybettirmesi yanında, onda saplantılara da yol açabilir.

Çocukta cinsiyet farkıyla ilgili sorular 2. yaşta, doğumla ilgili olanlarsa 3-4. yaşta başlar. Çocuk, kendince bazı varsayımlar da üretir; annenin şu ya da bu meyveyi yiyip hamile kalması vb. gibi. Çocuk kendi kendine sorduğu soruları yalnız hayal dünyasında aramaz. Kardeşiyle ya da oyun arkadaşlarıyla ilişkisinde, tahmin ettikleriyle bildiklerini doğrulama fırsatı arar. Genelde çocuğun bu tür bilgi edinmesi yanlıştır. Arkadaşların yanında bazen daha büyükler ve bakıcılar da bulunur. Bunların verdikleri bilgi de doğru (en azından doğal) değildir.

Bazen cinsel ilgiler 7-8 yaş ve erinlik arasında diner. Cinsel olgunlaşmayla bedensel değişikliklerin belirmesi ve genital bezlerin üretime başlamasıyla yeniden canlanır. Çocukluğunda ana babası tarafından bilgilendirilmeyen ergenin, bu zorlu dönemde pek az şansı vardır; böyle çocuklar, küçükken soruları yanıtlanmadığı ya da yanlış yanıtlandığı, ihtiyaçları olduğunda yardım edilmediği için zorda kaldıklarında da ana babalarına başvurmazlar. Artık ana babaya karşı bir güvensizliğin yerleşmesi söz konusudur ve ergen, en zorlu sorunlarında rehbersiz kalmıştır. Annesinden yanlış bilgi alan bir genç kız, bir uzmana sorununu şöyle dile getirmiştir: "Benimle böyle konuşanlara bir daha hiçbir şey soramam." Çocukluğunda kendisine bilgi verilmeyen genç, ne ortaya yeni çıkan bir merakını gidermek için, ne de öğüt istemek için ana babasına başvurur. Yalnız başına, okuduklarıyla yetinir. Oysa, basit birkaç açıklamayla her şey daha kolay olabilirdi.

Çocuğun cinsel konulardaki merakı, öteki meraklar gibi yerinde ve sağlıklıdır. Bu, dünyayı tanıma ihtiyacından doğmaktadır. Aslında sağlıksız merak yoktur. Ancak merakın sağlıksız doyumu vardır. Bu, ana babanın pek de doğal ve açık yürekli olmayan davranışıyla benimsettiği gereksiz gizleyişlerin doğurduğu doyumdur. Kınanan merak, saplantı durumuna gelir.

Kimi ana baba, "bu benim çocuğumu ilgilendirmiyor", "çocuğum bunlarla hiç ilgilenmemiştir", "eminim ki, bunları hiç düşünmüyor" der. Bu durumda da çoğunlukla yanılırlar. Çocukların ilgilenmeyişleri yalnızca görünüştedir. Gerçekte meraklarını ya içe atar ya da bilinçli olarak saklar ve bastırırlar. Oysa çocukların kimi şeyleri anlaması için çeşitli olanaklar da vardır. Yeni bir kardeşin doğumu, çocukların nereden geldiklerini açıklamayı sağlar. Hayvanların üremesini görmeleri de çocuklar için canlı bir örnektir; çiçeklerin açmasını görmeleri de... Kız ve erkek kardeşlerin bir arada yıkanması, küçük bebeğin günlük temizliği cinsiyet ayrımını anlatmakta yardımcı olabilir. En kolay ve basit yöntem, çocukların sorularına cevap verme gereğine inanmaktır.

Cinsel İçerikli Soruların Yanıtlanması

Çocukların sorularına nasıl cevap verilebileceğini Dr. G. Richard'ın *Çocuklarımızın Cinsel Eğitimi* (L'education Sexuelle de Nos Enfants) adlı kitabından örnekleyelim:

"Büyük çocuğumuz, annesinin bebek beklediğini öğrendiğinde, bebeğin annesinin gövdesinde olduğunu, burada bir odası olduğunu (anne karnı) biliyordu. Bazen kıpırdadığını ve anne gövdesi aracılığıyla duyabileceğini de biliyordu. Bundan sonra 'bebeğin odasından nereden çıkacağı' sorusu geldi. Biz bu soruya, sakınmadan, 'Anne musluğundan,' cevabını verdik. (Çünkü çocuklarımız cinsel organlarına musluk diyorlardı ve bu olay olduğunda, oğullarımızdan biri 5, öteki 2 yaşındaydı.)

"Doğumun acılarını anlatmak konusunda da kaçmadık. Ancak, annenin bu acıya bir çocuğu olmasının sevinciyle katlandığını, bu sevincin acıyı unutturduğunu, doğumdan hemen sonra annesinin sağlığına kavuştuğunu açıklamayı da unutmadık. Daha sonra bu sorular yeniden söz konusu olunca, onlara, çocuğun annedeki yerini, gelişimini, büyümesini gösteren resimlerle de anlatmaya çalıştık.

"Çocuklarımıza bu konulardan söz etmemiz, çocukluklarında ve yeri geldikçe oldu. Bizden açık, basit, doğal, güzel bir anlatım beklerlerdi. Yeterli cevap aldıklarında bunları sınıflandırırlardı. Bu yüzden de kafaları karışmazdı. Burada şu konuyu belirtmem gerekli: Çocuklukta verilen açıklamalar çoğunlukla unutulur. Ancak bu, açıklamalar yararsız demek de değildir.

"Emzirme için de yaptıklarımız, annelik ve doğum için yaptığımız açıklamalar kadar basitti. En büyük çocuğumuz, küçük kardeşlerinin emzirilmesi sırasında yardım ediyordu. Öteki iki çocuğumuz da emzirme işi konusunda bilgi edinmekten yoksun bırakılmadılar. Cinsiyet farkı, onlara, birlikte tuvaletlerini yaparken ve yıkanırken kavratıldı.

"Genellikle cinsiyet farkı konusunda kız çocuğunu endişeye düşüren bir sorun ortaya çıkar. Erkek çocukta olup da kendinde olmayanı fark eder ve bunun kendisinde de olması gerektiğini düşünür. Eğer bir kız çocuğunda böyle bir sorun görülmüyorsa, bunun nedeni, tatmin edici cevaplardır. Bunlar küçük ve basit olaylardır, ancak çok derine bastırılırsa, ortaya çıkarmak için özel psikolojik yöntemler gerekir. Her zaman için bu eksiklik duygusu kız çocuğunu tehdit ediyormuş gibi dikkat etmek iyi olur. Bazen soru sorması için erkek bebeğin tuvaletine yardım etmesi yeterli olur, böylece sorun çözülebilir. Bir başka zaman çocuk, 'Niye?' sorusunu sorar. Açıklama, 'Kadının çocuk dünyaya getirmesi için böyle bir yapıya ihtiyacı vardır'dan daha zor olmamalıdır. Eğer bu tehlike atlatılmazsa kötü sonuçlar ortaya çıkabilir. Çocukluğunda kendisine yanlış bilgi verilmiş birçok kadının, olgun yaşta sıkıntı çektiği görülür. Ayrıca erkek çocuk da kendini kız çocukla karşılaştırarak yanlış yorumlar yapabilir, özellikle mastürbasyon yaparsa, kendisinden bir şeyin kopacağı fikri, aşırı kaygılar yaratabilir.

"Kadınlardaki âdet görme olayı için kızımız 10,5 yaşındayken eğitime başladık. Açıklamamız şu biçimdeydi: Genç kız ve kadında her ay 'bebek odası' yeni bir bebek için hazırlanır. Bebek olmazsa, odanın kan damarları genişler ve kanın akması kolaylaşır. Daha sonra da 'musluk' aracılığıyla dışarı atılır. İşte yalnız bu anda yaralanmadan ve acı duyulmadan kan akar.

Kızıma bu olayı resimlerle de gösterdim. Âdet görmeyi, çocuğa doğal, iyi ve anne olabilme imkânının mutlu bir belirtisi olarak göstermek çok önemlidir. Vücudu üzerine kuşkuları olan kız ço-

cuk, âdet görmeyi bir yaralanma, aşağılatıcı bir şey ve bir sakatlanma olarak görme eğilimindedir. Zamanında çocuğunu bu konuda yönlendiren anne, ondaki düş kırıklığını da azaltabilir. Önceden hiç açıklama yapılmamışsa, kız çocuğu bu olayla karşılaştığında korkar, utanç ve iğrenme duyar. Gerekli açıklamaları reddeder, içine kapanır. Bu anda, yaşadığının doğal bir olay olduğunu söylemek yararsızdır."

Dr. G. Richard, çocuklarına verdiği cinsel bilgileri kitabının bir başka bölümünde de şöyle aktarıyor:

"Çocuklar daha önceden niçin yalnız evli insanların çocukları olduğunu biliyorlardı. Onların sorularını, 'Annedeki yumurta küçük tohumla uyarılır. Küçük tohumu veren de babadır,' şeklinde; 'Nasıl?' sorusunu da, 'Bebek odasına vererek,' diye yanıtladım. Kısa bir süre sonra bir köyde hayvanlar aracılığıyla bunu daha iyi anladılar. Çirkin ve yasak bir şey izlenimi edinmemeleri için seyretmelerine izin verdim."

Cinsel eğitim konusunda ana babanın en çok sorduğu soru, çocuğu anne ve babadan hangisinin aydınlatacağıdır. Bu sorunun cevabı: "Çocuk kime soruyorsa, o." olmalıdır. Ana baba, çocuğa güven vermeli, gerekli olan açıklamalardan kaçınmamalıdır. Ana baba, çocuklarını dinlemeye zaman ayırır ve onlara gerçeği söylerse, çocukları fırsat buldukça konuşacaklardır. Eğer ana babalar, soruları geçiştirmeye çalışırlar ya da yanlış, yanıltıcı cevaplar verirlerse çocuklar dışa açılırlar. Hiç kuşkusuz, anne babalar öteki konularda olduğu gibi bu konuda da cevap vermelidir; hiç değilse kendi bilgileri çerçevesinde.

Eğer çocuk sormuyorsa, bunun nedeni, ilişki kurmasının engellenmesi, bir şeylerin saklanması olabilir. Böylece çocuk bu konulara değinilmemesi gerektiğini hisseder. Bunu önlemek için çocuğa soru sorması için imkân tanınmalı, bazı şeyleri sezme fırsatı verilmelidir. Bu fırsatlar azsa çoğaltılmalıdır.

Başka bir soru da, "soruların ne zaman cevaplanması gerektiği"dir. Bu, çocuğun karakterine, gelişimine ve ortama bağlıdır. Bunun için bir kural yoktur. Çoğunlukla ana babalar açıklamalarda çok geç kalırlar. Genelde önemli soruların sorulduğu dönem 7 yaş öncesidir. Çünkü 7 yaş ve ergenlik arasındaki dönemde bu sorular azalır.

Çocuğun sorduklarına cevap vermek ne kadar önemliyse, çocuğun insanlar arasındaki cinsel ilişkiye tanık olmaması da o kadar önemlidir. Ana baba arasındaki ilişkiye tanık olan çocuk genellikle korkar ve bunun izleri uzun zaman silinmez[2].

Ülkemizde Cinsel Eğitim Konusunda Anne ve Babanın Tutumu

Anne ve babanın, gerek çocukların cinsel kimliklerinin oluşumunda, gerekse cinsel eğitimlerinde rolleri büyüktür. Konuyu ülkemiz düzeyinde ele alacak olursak, takınılan tavırların genellikle uç noktalarda ve hatalı olduğu görülür.

Ülkemizde eskiden beri cinsel konulara tabu gözüyle bakılmış ve bu tür konuların anne babayla konuşulması gelenek ve göreneklerimizce yasaklanmıştır. Kırsal kesimde yetişen bir erkek hocamız, yaşam öyküsünü anlatırken, ergenlik yaşlarında bir gün rüyasında doyuma ulaştıktan sonra, annesinden utandığı için evde yıkanamayıp buz gibi nehirde yıkandığını ve sınıfa girinceye kadar ıslak elbiselerinin donduğunu, sonra da derste buharlaşarak tüm camları buğulandırdığını dile getirmiştir.

Gelenek ve göreneklerimiz nedeniyle cinsel konularda görülen bu yasak ve koşullandırmalar gençlerimizi karşı cinsle konuşmaktan bile alıkoyarken, zaman zaman kız kaçırma, ırza geçme, eşcinsellik ya da hayvanlarla cinsel ilişki kurma gibi sapıklığa ve suça itebilmektedir.

Aile ve toplumun cinsel eğitim konusunda cinsel içerikli sorulara yanıt vermeme ya da yanlış yanıt verme şeklindeki katı ve uç noktadaki tutumu, günümüzde televizyon sayesinde bir başka uç noktadaki tutumla tam bir çelişki içindedir. Bir örnek vakamızda 5 yaşındaki kız çocuğu, 8 yaşındaki ablasına televizyondaki yatak sahnesini göstererek: "Abla bak, biraz sonra bunlar çocuk yapacaklar," diyebilmektedir. Çocukların denetimsiz şekilde televizyon seyretmelerine izin veren ya da evlerine uygunsuz video kasetler alan anne babalar, çocuklarının sapık cinsel ilişkiler içeren porno filmleri izlemelerine fırsat hazırlamakla, onların ruh sağlıklarını ve gelecekteki evlilik yaşamlarını olumsuz etkilemektedirler.

Cinsel eğitim konusunda anne ve babaların yanlış tutumları arasında, çocuklarını olmasını istedikleri cinsiyet doğrultusunda yönlendirmeleri sayılabilir. Bize başvuran vakalar arasında, erkek çocuğuna

kız adı koyan, ona ruj sürüp jüpon giydirerek dans ettiren, 17 yaşına kadar onu dizleri arasında yıkayan, "Uzun saç sana daha çok yakışıyor," diyerek saçlarını kestirmeyen, "Erkek arkadaşlarınla top oynayıp terleyeceğine, kız arkadaşlarınla ip atla," diyen anne örneklerine rastlanmıştır.

Yanlış model kadar modelsizlik de cinsel eğitimde olumsuz etkide bulunmaktadır. Sinop Cezaevi'nde tanıştığımız bir yetişkin hükümlü, iki ablasının kendisini kız gibi büyüttüklerini, anne ve babası olmadığı gibi, ailesinde erkek modelinin de bulunmadığını, bir gün alt katta oturan evli bir hanımı ablasının hastalandığını bahane ederek evine çağırdığını ve cinsel ilişki teklif ettiğini, ilişki sırasında başarısız olunca da kadını bıçakla öldürdüğünü anlatmıştır. Ayrıca, Sinop Islahevi'nde gerçekleştirdiğimiz bir pilot çalışmada, suçlu gençlerin % 7'sinde "cinsel saplantı"nın görülmesi dikkati çeker. Yine 1972-1977 yıllarında 214 hükümlü genç üzerinde yaptığımız araştırma bulgularına göre, suçlu deneklerden % 44'ü cinsel suçtan, % 38'i şahsa karşı suçtan, % 18'i de mala karşı suçtan hüküm giymişlerdi. Cinsel suçların bu denli yüksek oluşu, bu suçların temelinde yanlış ve eksik cinsel eğitimle, toplumsal değer yargıları ve koşulların yatışı, gençlerimizin geleceği açısından bizleri endişeye düşürmektedir.

Ülkemizde anne ve babaların cinsel eğitim konusunda eksik bilgiyle çocuklarına yanlış bir yaklaşım içinde oldukları göz önüne alınarak başlatılan, ilköğretim yıllarından itibaren cinsel eğitim derslerinin müfredat programına alınmasına yönelik girişimler ne yazık ki istenen sonuçları vermemektedir. Önerimiz, anne, baba ve öğretmenlerin, çocukların gelişim düzeylerine uygun cinsel eğitim verebilmeleri için öncelikle kendilerinin yeterli ve doğru bilgilerle donatılmalarıdır.

KAYNAKLAR

(1) Selzer, Joae Craham (MD), *When Children Ask About Sex (A Guide for Parents)*, Beacon Press, Boston, 1965.

(2) Richard, G., *L'éducation Sexuelle de Nos Enfants*, (Çev. Jale Minibaş), Payot, Neuchâtel, 1941.

Altıncı Bölüm

Çocuğun Yakın Çevresi: Aile, Arkadaş, Okul ve Öğretmen

PSİKO-SOSYAL GELİŞMEDE AİLENİN ROLÜ

Okulöncesi dönemde, çocuğun yaşamındaki en etkili sosyalleştirme kurumu, ailesidir. Bu dönem çocukta başkalarını taklit eğiliminin en yüksek olduğu evredir.

Toplumun kültür değerlerinin bir kuşaktan diğerine aktarılması şeklindeki temel eğitimsel işlevinin yanında, aile, özellikle okulöncesi dönemde, çocuğun yaşamında etkili bir sosyalleştirme görevi de yapar.

Anne babanın ve aile içindeki diğer bireylerin çocukla olan etkileşimi, çocuğun aile içindeki yerini belirler. Aile, çocuğun ilk sosyal deneyimlerini edindiği yerdir. Çocuğa yöneltilen davranış ve ona karşı takınılan tavır, bu ilk yaşantıların örülmesinde büyük önem taşır. Yine okulöncesi dönemde, çocuğun sosyalleşmesi yolunda kendisine tanınan deneyim fırsatlarının değeri büyüktür. Bu dönemde çocuk, sosyal bir birey olmayı öğrenirken, aynı zamanda en küçük ayrıntısına kadar kopya edeceği bir modele gereksinim duyar. Kişiliğin oluşumu için gerekli olan bu özdeşleşme, aile içindeki yakın üyelerle gerçekleştirilebilir. Genellikle anne baba, amca ya da dayı gibi aile içinden bir yetişkin olan bu üyenin bozuk bir kişilik yapısına sahip olması halinde, bu kötü davranış örneğinin çocuğa da yansıma olasılığı vardır. Nitekim "Suçlu Çocuklarda Zekâ, Kişilik ve Yakın Çevre Özellikleri"ni konu edinen, 214 hükümlü genç üzerinde gerçekleştirdiğimiz araştırma bulgularına göre, suçlu gençlerin birinci dereceden akrabaları arasında, % 54 oranında hüküm giymiş suçluya rastlanmıştır[1].

Aile, bir kurum olarak, çocuğun alacağı kavramları seçerek vermekte, onları yorumlamakta ve sonucu değerlendirmektedir. Bu seçici ve değerlendirici süreç, çocukta kişisel ve sosyal davranışlarla ilgili değer duygusunun gelişmesiyle sonuçlanmaktadır. Hiç kuşkusuz çocuğun bulunduğu kültür çevresi içinde yer alan ve onu etkileyecek olan gelenek ve kurallar da vardır. Ancak yargıların oluştuğu, tercihlerin yapıldığı ya da en azından etkilendiği yer ailedir. Kişiliğin gelişmesi, bir dizi tercihin geliştirilmesiyle olanaklıdır. Bu tercihler bireyin değerlerini temsil eder ve geniş ölçüde ailenin koşullandırılmasının bir sonucudur.

Bütün bunlardan sonra denebilir ki, çocuğun ailesinin yapısı, genişliği, sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi, onun ilk sosyal deneyimlerini, dolayısıyla duygusal ve toplumsal gelişmesini etkileyecektir.

Çoğunlukla sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi yüksek olan ailelerden gelen çocukların, sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi daha aşağıda olan ailelerden gelen çocuklara oranla daha başarılı bir sosyal gelişim gösterdikleri savunulur. Ancak ülkemizde, İstanbul çocukları üzerinde yapılan ve kitabımızın sonunda sunduğumuz araştırmadan alınan sonuçlar, farklı doğrultuda bulunmuştur. Hurtig ve Zazzo'nun "Psiko-Sosyal Gelişme Ölçeği"nin üç farklı sosyo-ekonomik sınıftan gelen 6-12 yaşlarındaki 240 kız ve erkek İstanbul çocuğuna uygulanması sonucunda, sosyo-ekonomik ve çevresel faktörlerin, sosyal olgunluğu anlamlı bir biçimde etkilemediğini saptadık. Bunun da, sosyo-ekonomik düzey basamaklarında aşağıya doğru inildikçe, özellikle geniş ailelerde yaşam savaşı veren çocukların, zorunluluk nedeniyle kendilerinin ve kardeşlerinin sorumluluklarını yüklenmelerinden kaynaklandığını gördük[2].

Sosyal uyum üzerindeki çalışmalar, ailenin çocuk üzerindeki ilk etkilerinin son derece önemli olduğunu kanıtlamıştır. Evlerinde yakın bir ilgiyle demokrasinin birleştiğini gören çocuklar, en etkin, özgür ve arkadaşlarıyla ilişkilerinde en başarılı çocuklar olmaktadırlar. Baldwin ve Watson'ın araştırmaları, bu gerçeği doğrular niteliktedir. Araştırıcılara göre, hoşgörülü ve demokratik evlerde büyüyen çocuklar, arkadaşlarıyla ilişkilerinde daha etkin, daha girişken, yaratıcı fikirler öne sürebilen, fikirlerini serbestçe söyleme eğiliminde görülen çocuklar olmaktadırlar. Bu tür çocuklarda kendini denetleme becerisine daha erken rastlanmaktadır.

Buna karşılık, daha sert bir denetim altında tutulan ya da eğitim yöntemleri değişken olan ailelerde büyüyen çocuklar ise, karşı çıkma ve saldırganlık gibi yollarla kendilerini kabul ettirmek istemekte ve kendi iç dünyalarını açıklamakta zorluk yaşamaktadırlar.

Anne babalar, çocuklarının bağımsızlık uğruna giriştikleri çabaları destekledikleri ve zor durumlarda onlara yardımcı oldukları takdirde, çocuklarda bağımsızlık duygusunun kolayca geliştiği görülür. Hor gören, cezalandıran ya da hem sevip hem de soğuk davranan anne ve babaların çocukları bağımlı bir kişilik yapısına sahip olmaktadırlar.

Dengeli, duygusal ve toplumsal etkileşimin güçlü olduğu aile ortamında, yeterli güven, sevgi ve sevecenlik içinde büyüyen çocuklar, gelişimleri için gerekli deneyimleri elde edebilirler. Bu tür aile ortamlarında, aile üyelerinin kendilerine düşen sorumlulukların bilincinde olması ve çocuğa bağımsızlık yolunda yeterli olanakları hazırlaması, çocuğun sağlam bir kişilik yapısına sahip olmasını sağlar.

Her anne babanın bilerek ya da bilmeyerek çocuklarına karşı tutumu değişik olabilmektedir. Bazı çocuklar daha çok sevilmekte, bazılarına baskı yapılmakta, bazıları istenmeyen çocuk olarak görülmekte, bazılarına ise daha çok hoşgörü gösterilmektedir. Bütün bu tutumlar, çocuğun hem kişiliğinin, hem de sosyal gelişiminin değişik biçimler kazanmasına neden olmaktadır.

Son bölümde sunulan, İstanbul çocukları üzerinde gerçekleştirdiğimiz araştırmamızda, anne ve baba baskısının, çocuğun duygusal ve sosyal gelişimini olumsuz açıdan etkilediğini belirlemiş bulunuyoruz.

Ailenin gerek çocuğun eğitimine, gerekse duygusal ve toplumsal gelişimine olan katkısı, farklı aile üyeleriyle çocuk arasındaki ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Bu ilişkiler, başta aile üyelerinin çocuklarına karşı takındıkları tavır ve davranış biçimleri olmak üzere, ailedeki tüm yaşam biçiminin etkisi altındadır. Örneğin, ilgi ve faaliyetlerini çocuklarına yöneltmeleri gerektiğine inanan ve bunu gerçekleştirmeye özen gösteren anne ve babaların bulunduğu ailelerde çocuk, ailenin en önemli bireyi olarak yetiştirilir. Bunun tam tersine, çocuklarını sadece gören, ancak onları dinlemeyen bazı ailelerde, ailenin en önemli bireyleri erişkinlerdir. Bu tür ailelerde, çocuklara verilen görev ve roller ikinci derecededir.

Aile üyelerinin tümü çocuğu aynı derecede etkilemezler. Aile üyesinin etkili olabilmesi, çocukla arasındaki duygusal ilişkinin varlığına bağlıdır. Çocuğun davranışlarını ailenin etkileyişinde, çocuğun sahip olduğu kişilik özellikleriyle yaşı büyük rol oynar. Çocuğun yaşı küçük olduğu oranda, aile üyelerinin daha etkili olmalarına karşılık, yaş büyüdükçe, aile dışı bireylerin ve arkadaşların etkisi giderek artmakta, aile üyelerinin etkisi ise azalmaktadır.

Ailenin Çocuğa Olan Etkileri

Aile üyeleriyle olan ilişkileri, çocuğun diğer bireylere, nesnelere ve tüm yaşama karşı aldığı tavırların, benimsediği tutum ve davranışların temelini oluşturur. Aile aynı zamanda çocuğa, aile ve toplumun bir üyesi olduğu bilincini aşılar ve uyum biçimlerinin temelini atar.

Çocuğun gelişiminde ailenin en etkili yardımları şöyle sıralanabilir:

- Aile, grup içinde dengeli bir birey olabilmesi için çocuğa güven duygusu aşılar.
- Onun sosyal kabul görmesi için gerekli ortamı hazırlar.
- Sosyalleşmeyi öğrenebilmesi için kabul edilmiş uygun davranış biçimlerini içeren birer model oluşturur.
- Sosyal açıdan kabul edilmiş davranış biçimlerinin gelişimi için rehberlik eder.
- Çocuğun yaşam ortamına uyum sağlarken rastladığı sorunlarına çözüm getirir.
- Uyum için gerekli olan davranışla ilgili, sözlü ve toplumsal alışkanlıkların kazanılmasına yardımcı olur.
- Okul ve sosyal yaşamda başarılı olabilmesi için çocuğun yeteneklerini uyarır ve geliştirir.
- Çocuğun ilgi ve yeteneklerine uygun arzuların gelişimine yardım eder.

Çocuğun gelişimini ailenin ne denli etkilediği ya da hangi tür etkilerin daha baskın olduğu, başlıca iki faktöre bağlıdır. Bunlar:

1. Ailenin ne tür bir aile olduğu,
2. Farklı aile üyelerinin etkisidir.

İçinde büyüdüğü ailenin sosyal yapısı ve biçimi, çocuğun gelişimini etkiler. Ailenin "patriyarkal" yapıda ya da "dağılmış" bir aile biçiminde olması kadar, çocuğun farklı aile üyeleriyle olan ilişkisi de gelişimde etkili olur. Örneğin, babanın olmadığı bir evde yetişen çocuğun annesiyle olan ilişkisi, babası hayatta olan çocuğa göre farklıdır.

Annenin çalışması halinde, çocuğa bir başka yakının baktığı durumlarda, çocukların anneyle olan ilişkileri yine farklılık gösterir.

Anne ve Babanın Aile İçinde Çocuklara Karşı Tutum ve Davranışlarının Önemi

Anne-baba-çocuk ilişkisi, temelde anne ve babanın tutumlarına bağlıdır. Çocuklar arasında uyum bozukluğuna yol açan birçok vakaya, yeterli ve uygun olmayan ilk anne-baba-çocuk ilişkilerinin neden olduğu saptanmıştır.

Anne babanın tutum ve davranışlarını oluşturan nedenler incelendiğinde, tüm tavır alışlarda olduğu gibi, anne babaların çocuklarına karşı takındıkları tavrın da bir öğrenme ürünü olduğu görülür.

Anne ve babaların, çocuklarına karşı tavırlarını etkileyen başlıca faktörler şöyle sıralanabilir:

- Anne ve babanın zihinlerinde nasıl bir çocuk istedikleri konusunda, daha doğumdan önce hayali bir çocuk kavramı oluşur. Dünyaya gelen çocuk, anne ve babanın beklentilerine uygun olmadığı takdirde, oluşan kırıklık sonucu, anne ve babada reddetme tavrı gelişir.
- Toplumun kültürel değerleri, çocuklarını yetiştirme konusunda anne ve babaların tutumlarını etkiler.
- Üstlendikleri ebeveyn rolünden haz duyan ve görevlerini gereğince yaptıklarına inanan anne ve babaların çocuklarına karşı takındıkları tavırlar, çocuklarını nasıl yetiştireceklerini bilemeyen, güvensiz ve kendilerini yetersiz hisseden anne babaya oranla, daha başarılı ve olumludur.
- Çocuklarının sayı, cinsiyet ve kişilik özelliklerinden memnun olan anne ve babalar, memnun olmayanlara oranla, daha uygun tavırlara sahiptirler.

Bütün bunların dışında, anne ve babanın kendi çocukluk yıllarındaki deneyimleri, şimdiki tutumlarında etkili olabilir. Çocukluk yıl-

larında kendi anne babasıyla sağlıklı bir etkileşim kuramayan, yeterli sevgi göremeyen bir baba ya da genç kızlık yıllarında aşırı baskı altında büyümüş bir annenin tutumları, bu kötü deneyimler nedeniyle olumsuz olabilir.

Yine aile içinde eşler arasındaki ilişki, çocuklara karşı takınılan tavrı etkileyen bir başka faktördür. Örneğin, eşiyle anlaşamayan, mutsuz bir anne, tüm sevgisini çocuğuna vererek onunla aşırı derecede bütünleşebildiği gibi, tam tersine, saldırgan bir tutuma da bürünebilir.

Anne ve babanın geçmişteki deneyimleri, onların çocukları hakkında bazı projeler geliştirmelerinde de etkili olabilir.

Çocukluk yıllarını zor koşullar altında geçiren bir baba ya da anne, parasal olanaklara sahip olur olmaz, çocuğuna en iyi ortamı hazırlamak ister. Bunun için de çocuğun ilgi ve yeteneklerini dikkate almadan, bale, folklor, yabancı dil gibi konularda dersler aldırır, koleje girmek üzere onu hazırlar. Bütün bunları yaparken, anne ve babaların en büyük hataları, çocuklarını tanımadan, ilgi ve yeteneklerini saptamadan, onları kendi arzu ve tutkuları doğrultusunda yönlendirmelerinden kaynaklanmaktadır.

Büyüme aşamalarında başarılı olan çocuklar, iyi aile ilişkileri içinde yetişmiş bireylerdir. Aile içinde gerçekleşen başarılı ilişkiler, mutlu, arkadaşça, bunalımdan uzak ve yapıcı bireylerin oluşumunu sağlar. Bunun tersine olarak, uyum bozukluğu gösteren çocuklar, genellikle başarısız bir anne-baba-çocuk ilişkisinin ürünüdürler. Anne ve babanın sevgi ve ilgisinden yoksun olarak büyüyen çocuklar, büyük bir sevgi açlığı gösterirler. Bu açlık da birtakım davranış ve uyum bozukluklarına neden olabilir.

Çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemi olarak tanımlanabilen ergenlik dönemindeki ergenin, sorunlarını kolaylıkla çözebilmesi ve bu köprü evresini zorluğa uğramadan aşabilmesi, geçmişteki olumlu aile ilişkilerine bağlıdır. Çocukluk döneminde anne ve babası tarafından yeterince sevgi, sevecenlik ve güven duygusuyla yetiştirilen ve başarılı bir disiplinin uygulandığı ortamda büyüyen çocuk, mutlu bir ergen adayıdır. Daha o dönemde anne ve babasıyla başarılı bir diyalog kurabilen çocuk, zorlu ergenlik döneminde, aynı arkadaşça ilişkilerini sürdürerek, kişisel sorunlarını kolaylıkla çözebilir.

Anne ve Babanın Çocuklarına Karşı En Yaygın Tutum ve Davranış Biçimleri

Aşırı Koruma

Anne babanın aşırı koruması, çocuğa gerektiğinden fazla kontrol ve özen göstermesi anlamına gelir. Bunun sonucu çocuk, diğer kimselere aşırı bağımlı, kendine güveni olmayan, duygusal kırıklıkları olan bir kişi olabilir. Bu bağımlılık, çocuğun yaşamı boyunca sürebilir ve yekişkinliğinde aynı koruma duygusunu eşinden bekleyebilir.

Anaokulu öğrencilerimizden birinin velisi, bir gün konuşma sırasında, çocuğunun büyüyüp askere gittiğinde, üşütüp hasta olmasından ve onu yitirmekten endişe ettiğini söylüyordu.

O günlerde çocuğun 15 metre uzaklıktaki simitçiden simit alabilmesi ısrarımız üzerine gerçekleşebilmişti.

Bir başka örneği 15 yaşındaki bir vakamız oluşturmaktadır. Kolej öğrenimi görmekte olan bu erkek ergenin, tuvalet temizliği, tırnaklarının kesilmesi, banyosunun yapılması ve saçlarının taranması anne babası tarafından yapılmaktaydı.

Hoşgörü Sahibi Olma

Anne babanın çocuklarına karşı hoşgörü sahibi olmaları, çocukların bazı kısıtlamalar dışında, arzularını diledikleri biçimde gerçekleştirmelerine izin vermeleri anlamına gelir. Böyle durumlarda çocuk, evine yönelik bir birey olur. Eğer anne babasının hoşgörüsü normal bir düzeydeyse, bu çocuğun kendine güvenen, yaratıcı, toplumsal bir birey olmasına yardım eder.

Aşırı Hoşgörü ve Düşkünlük

Aşırı hoşgörü ve düşkünlük çocuğu bencil yapar. O, daima diğerlerinin dikkatini çekmek ve kendisine hizmet edilmesini ister. Böyle çocuklar ev içinde ve dışında çok zayıf bir sosyal uyum gösterirler.

5 yaşındaki A., geç yaşta çocuk sahibi olan anne ve babasının tek kızıdır. Anne ve baba, çocuklarının her arzusunu anında gerçekleştiren, ona karşı aşırı düşkün ve hoşgörülü kimselerdir. Öyle ki, çocuk, annesinden bir bebek isterken, farklı renkteki bir diğerini de babasından bekleyebilmektedir. Bu ortam içinde çocuk giderek bencilleşmiş ve arkadaşlarıyla uyum sağlayamayan bir bi-

rey haline dönüşmüştür. Zamanla A., gördüğü filmlerdeki korku sahneleriyle arkadaşlarını korkutmaktan haz duyan, onların oyunlarını bozan bir çocuk olur. Bu arada A., anne ve babayı yönlendirme yolunda çeşitli metotlar dener; geçirdiği bir hastalığı koz olarak kullanma, bunlardan biridir. A., zaman zaman: "Eğer istediğimi yapmazsanız, havale geçirir, bayılırım," şeklinde anne ve babasını korkutarak isteklerini gerçekleştirmektedir.

Reddetme

Reddetme, bir anlamda, çocuğun bedensel ve ruhsal gereksinimlerini karşılamayı aksatarak, ona düşmanca duygular beslemek şeklinde tanımlanabilir. Bu ortamdaki çocuk, yardım duygusundan uzak, sinirli, duygusal kırıklıkları olan, diğerlerine, özellikle kendinden küçük ve zayıflara karşı düşmanca duygulara sahip bir birey olabilir.

Yeni bir çocuğu dünyaya gelen bir anne, ilk çocuğunun varlığından zaman zaman eşine şikâyet eder olmuş ve babanın çocuğa olan sevgisini kıskandığından: "Bu çocuk ölse hiç üzülmeyeceğim, ya o ya da ben!" şeklindeki sözcükleriyle çocuğu reddetme duygusunu dile getirmiştir.

Bir başka anne, çocuğunun dünyaya gelmesiyle özgürlüğünün sona erdiğinden şikâyet etmiş ve bu nedenle çocuğundan nefret ettiğini söylemiştir.

Kabul Etme

Anne babanın kabulü, çocuğu sevgi ve sevecenlikle ele alması biçiminde davranışa yansır.

Kabul eden anne baba, çocuğun ilgilerini göz önünde tutarak, onun yeteneklerini geliştirecek ortam hazırlar. Kabul edilen çocuk genellikle sosyalleşmiş, işbirliğine hazır, arkadaş canlısı, duygusal açıdan dengeli ve mutlu bir bireydir.

Baskı Altında Bulundurma

Anne ve babadan birinin ya da her ikisinin baskısı altında kalan çocuk, nazik, dürüst ve dikkatli davranmasına karşın, çekingen, başkalarının etkisinde kolay kalabilen, aşırı hassas bir kişilik yapısına sahip olabilir.

Suçlayan, cezalandıran ve sürekli karışan anne babaların çocuklarının, kolayca ağlayan çocuklar olduğu görülür. Baskı altında büyüyen çocuklarda genellikle isyankâr tavır alışlarla birlikte, aşağılık duygusu gelişebilir.

Çocuklara Boyun Eğme

Çocuklarına boyun eğen anne ve babalar, evde onların egemenliğini kabullenen kişilerdir. Bu tür ailelerde, çocuklar, anne ve babalarına hükmeder ve onlara çok az saygı gösterirler. Bu çocuklar yalnız anne ve babalarıyla yetinmeyip, zamanla ev dışındaki kimselere de egemen olmanın yollarını arayan bireyler haline dönüşürler.

Çocuk Ayırma

Bütün çocuklarını eşit düzeyde sevdiklerini söylemelerine karşın, kimi anne ve babanın, bazı çocuklarını daha çok sevdikleri gözlenmektedir. Böyle durumlarda anne ve babalar, sevdikleri çocukları diğerlerinden ayırarak, onları kayırırlar. Aşırı sevgi gören bu çocuklar, daha çok anne ve babalarıyla oyun oynamayı yeğlerken, akranlarıyla ilişkilerinde saldırgan ve baskıcı bir tavır içindedirler.

> D., ailenin büyük kız çocuğudur. Kendisinden küçük olan erkek kardeşine anne babası tarafından her zaman ayrıcalıklı davranılmış ve D. daima küçük görülerek dışlanmıştır. Baba zaman içinde de bu yanlış tutumunu değiştirmemiş ve çeşitli bilimsel uyarılara ilgi göstermemiştir. D. yüksek öğrenimini tamamladığı yıllarda, zaman zaman eve gelmeyen, alkol kullanan, evde bulamadığı ilgi ve sevgiyi ev dışında aramaya çalışan bir birey olmuş ve ne yazık ki, tam meslek sahibi olduğu bir dönemde yaşamına son vermiştir.

Anne ve Babanın Uyguladığı Disiplin

Anne ve babaların uyguladıkları tüm disiplin yöntemlerinin seçiminde, kişisel deneyimleri kadar, yakın çevrelerinin de etkisi görülmektedir. Anne-baba-çocuk ilişkisi, çocuk yetiştirme ve ona uygulanan disiplin yöntemiyle yakından ilgilidir. Aşırı sert ve otoriter bir disiplin yöntemi, olumsuz ve itaatsiz çocukların yetişmesine neden olacaktır. Çocukların bu olumsuz davranışları, anne-baba-çocuk ilişkisinin, gelişim basamaklarında, daha da bozulmasına yol açar. Bundan başka, anne ve babalarının uygun bir yetiştirme ve disiplin yön-

teminde görüş birliğinde olmadıklarına inanan çocuklar, onlara karşı saygı ve güvenlerini yitirmeye başlarlar.

Sert ve otoriter bir baba, çocukta olumsuz tavırların oluşmasına ve onun uyumsuz bir birey olmasına yol açabilir. Nitekim yaptığımız araştırmada, suçlu gençlerin evden kaçmalarına, bir anlamda antisosyal davranışa ilk adımlarını atmalarına neden olan en büyük etkenin, % 59 oranında, baba baskısı olduğu görülür. Suçlu gençler, evden kaçma nedeni olarak, babalarının kendilerine fazla iş vermesini ya da yaptıkları bir hatadan dolayı cezalandırılma endişesini dile getirmişlerdir. Suçlu gençlerden biri, suça ilk adımı şu şekilde attığını söylüyordu:

> "Bir kış gecesiydi, babamla uyuşamadık, evden kaçtım. İstasyonda sabahladım. Ertesi gün bankadan para çeken bir kadının para çantasını aldıktan sonra İstanbul'a kaçtım."

Anne baba tarafından suçlu gençlere uygulanan disiplin yöntemi de, ebeveyn baskısını doğrular niteliktedir. Suçlu gençlerin büyük bir bölümü, anne ve babaları tarafından dayakla cezalandırılmışlardır.

Duygusal Etkileşim Eksikliği ve Dağılmış Aile

Aile içindeki duygusal etkileşimin azalmasında birçok faktör etkili olabilir. Bunların başında, anne ya da babadan birinin kaybı veya ayrılıkları ya da çocuklarına karşı ihmal etme veya reddetme şeklinde takınılan tavırlar gelir. Çocukların anne ve babalarından utanç duymaları ya da anne ve babaların, çocuklarının gereksinmelerine yanıt vermemeleri, duygusal etkileşimi azaltan , yer yer ortadan kaldıran başka etkenlerdir. Duygusal etkileşimin azlığı sadece bireyin duygusal dünyasını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda onun fizyolojik, zihinsel ve toplumsal gelişimine de olumsuz etkide bulunur.

> Bize başvuran 2,5 yaşındaki bir kız çocuğunun annesi, çocuğunun cinsel organını akşamları yorganına sürttüğünden şikâyetçiydi. Doğumundan bu yana bakıcının elinde büyüyen çocuğuyla, annenin yeterince ilgilenemediği saptanmış ve geceleri geç gelmesi nedeniyle beraberliklerinin azlığı üzerinde durulmuştur. Annenin yarım gün çalışması ve çocuğuyla birlikte oyun oynayarak onunla bütünleşmesi önerisi kısa sürede sonuç vermiş ve önceleri 21 günde bir görülen söz konusu olay zamanla kaybolmuştur.

Duygusal etkileşim eksikliği birçok alanda etkili olur. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. Duygusal etkileşim azlığı, bebeğin büyüme ve gelişimini geciktirip engelleyebilir.
2. Oturmak, ayakta durmak gibi motor gelişim belirtilerinde gecikme görülebilir. Yemek yememek, yatağını ıslatmak gibi olumsuz belirtilere neden olabilir.
3. Dil gelişimi gecikir. Bazı konuşma bozuklukları görülebilir.
4. Zihinsel gelişim gecikir. Dikkatin bir konuya toplanması konusunda uğranılan güçlük, çocuğun öğrenmesini ve akıl yürütmesini etkiler.
5. Çocuğun diğer insanlarla başarılı ilişkiler kuramaması sonucu, sosyal gelişmede gecikme ve saldırganlık gibi olumsuz davranışlar görülebilir. Bunun sonucunda meydana gelen sosyal tepkiler, bireyin kişiliğini etkiler ve içedönük, bencil bir kişilik oluşumuna yol açabilir.

Sayılan bu etkenlerin tam tersine olarak, anne babanın aşırı sevgisi, eşdeğerde olumsuz belirtiler doğuran, gelişimde gecikmelere neden olan bir başka etkendir.

Aşırı ilgi ve düşkünlük, çocuğun yalnızca kendisiyle ilgilenmesine, yaşam savaşından kaçmasına ve onu koruyanlar olmadığında, kendini açıkta ve yalnız hissetmesine yol açar.

Son çeyrek yüzyıl içindeki Çocuk Psikolojisine ilişkin araştırmalarda, çocuğun yaşamının başlangıcındaki anne baba eğitiminin rolü ve gelecekteki ruh sağlığı açısından taşıdığı hayati önem vurgulanmaktadır.

Ruh sağlığının temelinde, bebeklik ve çocukluk dönemlerinde, özellikle anneyle kurulacak sıcak sevgi ve yakın ilişki yer almaktadır.

"Anneden yoksunluk", geniş kapsamlı bir kavramdır. Genel anlamda kısmi ya da tüm yoksunluğu (annenin ölümü gibi) içeren bu kavram, annenin, çocuğunun yanındayken bile ona yeterince sevgi iletememesi durumunu da kapsar.

Anneden yoksun olma, çeşitli düzeylerde davranış bozukluklarının nedenidir. Örneğin, "kısmi yoksunluk", beraberinde endişe, aşırı sevgi gereksinimi, güçlü bir intikam duygusu ve bunlardan doğan suçluluk davranışı, bunalımını getirebilir. İç dünyasındaki zorlukları

bu tür tepkilerle dışa vuran çocuğun sinir sisteminde bozukluklar, davranış ve karakter yapısında dengesizlikler görülebilir.

Dr. Spitz, bu konuda yaptığı çalışmalar sonucu, çocuğun yaşamından annenin çekilmesi halinde gelişmede gecikme, gerileme ve duraklamaların görüldüğünü kanıtlamıştır(*).

Yine Bowlby, ilk beş yıl içinde anneden yoksun kalmanın suçlu davranış yapısının oluşumuna yol açabileceğini ileri sürmektedir. Hükümlü gençler üzerinde gerçekleştirdiğimiz araştırmada, suçlu gençlerin % 22'sinin dağılmış ailelerden geldikleri belirlenmiştir. Ülkemizdeki dağılmış aile oranının % 8 olduğu düşünülürse, dağılmış aileden gelen suçlu çocuk oranının yüksekliği kolayca görülür. Ayrıca suçlu deneklerimizin % 48'inin çeşitli nedenlerle anne ve babalarından ayrı kaldıklarının saptanmış olması, Bowlby'nin savını doğrulamaktadır(3).

Suçluluk araştırmamızda elde ettiğimiz bir başka bulgu da, deneklerimizin % 60'ının ortanca çocuk olmaları nedeniyle, ailelerinden yeterli düzeyde ilgi ve sevgi görememe olasılığının varlığıdır.

İlk üç yıl içinde anneyle olan ilişkilerin çeşitli nedenlerle engellenmesi, çocuğun kişiliğinde karakteristik bir yapının oluşumuna yol açar. Bu durumda çocukların çoğunun duygusal açıdan kendi içlerine çekildikleri ve kendi dünyalarında yaşamlarını sürdürmeyi yeğledikleri dikkati çeker. Diğer çocuk ve erişkinlerle ilgili olarak sevgi bağlarını geliştirememeleri sonucu, toplumsal ilişkilerin de giderek zayıfladığı görülür.

Sonuç olarak, bütün bunlar bize, anne ve babanın çocuklarına yönelttikleri olumlu davranış örneklerinin, yeterli sevgi ve güven duygusunun, aile içindeki başarılı duygusal ve toplumsal etkileşimin, çocuğun psiko-sosyal gelişimine önemli etkilerde bulunduğunu göstermektedir.

Anne ve Babanın Dikkat Etmeleri Gereken Başlıca Noktalar

- Anne ve babalar, öncelikle çocuklarını tanımalı, onları ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yönlendirmelidirler. Bu konuda

(*) Şemin, R., *Ruh Sağlığı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1972. s. 66.

kendi tutku ve arzularına göre değerlendirme yapmamalıdırlar.

- Anne ve babalar, çocuklarındaki güven duygusunu pekiştirmek üzere, onları yapıcı ve faal kılacak bir ortam hazırlamalıdırlar. Ancak bu ortamı hazırlarken verecekleri görevin, çocuğun yetenek ve kapasitesini aşmamasına özen göstermelidirler.
- Anne ve babalar, çocuk için en önemli besinin "sevgi" ve "sevecenlik" olduğunu bilerek, çocuklarına yeterince ilgi ve sevgi göstermelidirler. Bu konuda aşırıya kaçmamaya özellikle dikkat etmelidirler.
- Anne ve babalar, eğitimlerinde, ünlü düşünür J. J. Rousseau'nun şu görüşünü gözden uzak tutmamalıdırlar: "Çocuğunuza hiçbir şekilde sözle ders vermeyiniz; o, ancak derslerin tecrübelerini almalıdır. Ona hiçbir türde ceza uygulamayınız. Çünkü o, kabahatin ne olduğunu bilmez; ona asla af dilettirmeyiniz, çünkü sizi incitmesini de bilmez"[4]. Rousseau bu sözleriyle, çocuğa bilgiyi soyut düzeyde vermek yerine, "yaşatarak öğretme"nin önemine değinmektedir.
- Anne ve babalar, çocuklarının kendi kendilerini yönetmeleri yolunda başlattıkları girişimleri, "yaş küçüklüğü" vb. nedenlerle engellememelidirler.
- Anne ve babalar, gelişimin normal yüzlerini, zorlu dönemlerini bilmeli, davranışlarını ona göre düzenlemelidirler.
- Anne ve babalar, her çocuğun kendine özgü niteliklerle donanmış, ayrı bir birey olduğunu düşünerek, çocuğu diğer çocuklarla ve kardeşleriyle kıyaslama yoluna gitmemelidirler.
- Anne ve babalar, aile ve toplumca geçerli olan bazı kurallara uyma zorunluluğunu çocuğa hatırlatmalı, uymadığı takdirde onu, "insanlararası ilişkileri anlatacak" türdeki örnek olaylarla bilgilendirmelidirler. Hiçbir eğitimsel yararı olmayan bedensel cezalar uygulamamalıdırlar.
- Anne ve babalar, özellikle disiplin konusunda görüş birliğinde olmaya ve çocuğun yanında tartışmamaya özen göstermelidirler.
- Anne ve babalar, "oyun"un, çocuğun gelişim ve eğitimi için önemli olduğunu düşünerek, onun, bu faaliyete zaman ayırmasını sağlamalıdırlar.

ARKADAŞ İLİŞKİLERİ

Arkadaş gereksinmesi, bebeklik dönemine kadar uzanır. Ağlayan bebek, yanına bir başkasının yaklaştığını görünce susar. Çocuklar arkadaşlığa, sadece doyum sağlamak değil, aynı zamanda deneyim kazanmak amacıyla da gereksinme duyarlar. Çocuklar diğerleriyle birlikte ola ola, grup isteklerini ve kabul edilen davranışı öğrenirler.

12 aylık bebekler yan yana getirildiklerinde, karşılıklı bir ilişki kurma (interaction) isteği görülür. Birbirlerine bakar, yaklaşır, keşfeder ve daha sonra oyuncaklarını paylaşırlar. Ancak bu temaslar çok kısa sürelidir ve genelde birkaç saniyeden birkaç dakikaya kadar değişir. Bu tür karşılıklı ilişkilerin pek azının süresi bir dakikayı geçer.

Yaşamın ikinci yılında yaşıtlararası ilişkiler daha karmaşık ve çeşitlilik gösteren bir hal alır ve 3 yaşına gelindiğinde, çocuklar yaşıtlarıyla ilişki kurmada kendilerine özgü ve kalıcı yöntemler geliştirmiş olurlar. Bazılarında olumsuz sosyal tavırlar görülür. Bunların kurdukları ilişkiler tartışma, saldırı ve karşı çıkışlardan oluşur. Bir bölümü ise, daha olumlu ve daha sosyaldirler. Bunlarda yaşıtlarına bir şeyler verme, diğerleriyle birlikte faaliyette bulunma ve sevgi gösterileri görülür.

3 ve 4 yaşları arasında, yaşıtlarla kurulan arkadaşlık sayısında artış olur. Anaokulu, yaşıtlarla birlikte olma ve onlarla faaliyette bulunma konusunda geniş olanaklar sağlar. Ana baba ve öğretmenler ise, çocuğu sosyal faaliyetlere katılması için desteklerler. Dıştan gelen bu desteklere ek olarak çocuğun gelişen bilişsel, sosyal ve iletişimsel becerileri yaşıtlarıyla daha başarılı ilişkilere girmesine olanak hazırlar[5].

Okulöncesi kurumlardaki 2-6 yaş çocuklarının sosyal etkileşimi, uzmanlarca farklı yöntemlerle ele alınmıştır. Uzmanlardan bazıları araştırmalarda "Gözlem Yöntemleri"ni kullanırlarken, diğerleri "Sosyometrik Teknikler"e ağırlık vermişlerdir.

Çalışmalar, arkadaşlığın zamanla tutarlılık kazandığı yolunda birleşmektedir.

2-3 yaş çocuğu, oyun arkadaşını çabucak değiştirebilir ve sınıfta başka bir arkadaşını sevdiğini söyleyebilir. 5 yaşlarında ise, çocuğun artık uzunca bir süre beraber olduğu bir ya da iki arkadaşı vardır.

Okulöncesi dönemi çocuklarının kişilik özelliklerini inceleyen Harput (1970), bu dönemdeki çocukların büyük bir bölümünün sosyalleşmiş, arkadaş canlısı ve dışadönük olduklarını saptamıştır.

Saldırganlık davranışını konu olarak ele alan Feshbach (1970), "2 -5 Yaş Çocuklarında Sosyal Davranışın İncelenmesi" konulu 14 araştırmadan 9'unda, özellikle erkeklerde saldırgan tavırlar saptamıştır.

4 yaşından önce çocuklar, normal olarak beraber oldukları kişilerin oyun arkadaşları olmasını isterler. Onlarla oyun faaliyetlerini paylaşmak arzusundadırlar. Bu dönemde çocuklar, kendileriyle oynayacak bir ya da iki arkadaşlarını seçerler. Önceleri seçtikleri oyun arkadaşları her iki cinsten olabilir. Ancak okula başlamaya hazırlandıkları sırada, çocuklar oyun arkadaşlarını kendi cinslerinden seçmeye özen gösterirler. Çünkü sosyal baskı nedeniyle kendi cinslerine uygun oyunlar oynamayı öğrenmelidirler.

Çocuk, okula başladığında, arkadaşlarının sayısı ve bunların çocuktaki etkisi anaokulundakilere göre daha çoktur. Çocuğun arkadaş sayısında görülen artışa rağmen, bu dönemde henüz yakın arkadaşlıklara rastlanmaz. Oysa, son çocuklukta arkadaşlıklar sayı açısından değil, yoğunluk açısından artış gösterir.

Okul döneminde çocuklar, arkadaşlarını çoğunlukla yakın çevrelerindeki komşularından seçerler. Ancak seçimi yaparken, kendi yaşlarına, cinslerine, zihinsel ve sosyal düzeylerine uygun olmalarına özen gösterirler. Yıllar ilerledikçe, arkadaş seçiminde, yardımseverlik, dürüstlük, sağduyu sahibi olmak, arkadaş canlısı olmak gibi kişilik özellikleri ön sırayı almaya başlar.

Gruplaşmalar ve "Çete Çağı"

Çocuk okula girdikten ve başka çocuklarla ilişki kurmaya başladıktan sonra, evin civarında yalnız başına kalmayı can sıkıcı bulur. Gezilerde, davetlerde veya aile toplantılarında anne babasıyla birlikte bulunmayı arzu etmez. Bu çağda kişisel oyunlardaki ilgi, grup oyunlarına çevrilir ve arkadaşsız oyun önemini yitirir. Çocukluğun sonlarına doğru arkadaş grubunun daha etkili oluşunun, kısmen çocuğun zamanının büyük bir bölümünü arkadaşlarıyla birlikte geçirmesinin rolü vardır.

Çocuğun içine girdiği bu çağa, sosyal bilincin çok hızlı geliştiği bir dönem olması nedeniyle "Çete Çağı" (Gang Age) adı verilir. Çe-

teler, son çocukluk yıllarının normal sosyal gruplaşmalarıdır. Çete, dışardan herhangi bir yardım görmeyen ve sosyal bir hedefi olmayan, kendiliğinden oluşan yöresel bir gruptur. Ortak ilgilere sahip çocukların oluşturdukları oyun gruplarıdır. Anne babaların, öğretmenlerin ya da gençlik liderlerinin herhangi bir desteği olmadan, çocuklar tarafından kurulmuştur. Bu gruplar, çocukların kendi gereksinmelerine uygun bir toplum meydana getirmeleri için kendiliğinden bir çabanın sonucu oluşurlar. Çete, otorite itibariyle yetişkinlere düşman olmayabilir. Bununla birlikte çeteler, ne yetişkinin onayına gereksinim duyar, ne de dışardan herhangi bir kontrole bağımlı olmak isterler. Onlar, kendi otoritelerini kendileri sağlarlar.

Çocuk, aile çemberinden, içinde akranlarının bulunduğu dünyaya doğru kaydıkça, bu kimselerle birlikte olmaktan daha çok doyum sağlamayı öğrenmek zorundadır. Utangaç olsun olmasın, yabancılara dostça yaklaşma yollarını öğrenmelidir. O, artık "akran grubunun" bir bireyi olur. Bu grup, giderek çocuğun davranış ve tavırları üzerinde etkisini gösterecek ve aile grubunun yerini alacaktır. Bu akran grubu, "birlikte duyan ve hareket eden, aşağı yukarı aynı yaştaki kimselerin kümesi" olarak tanımlanabilir.

Çocukların ev dışı çevrelerindeki arkadaş ve diğer erişkinlerle olan ilişkileri, olumlu ve doyum verici biçimde ise, onlar bu türlü bir sosyal ilişkiden memnun kalacaklar ve aynı ilişkilerin yinelenmesini isteyeceklerdir. Aksi gerçekleştiğinde ise, dış dünyayla ilişkilerini kesecekler ve aile üyelerine döneceklerdir.

6 yaşından 8 yaşına doğru grup oyununda giderek bir artma görülür. Bu değişmeye koşut olarak sosyalleşmede de belirgin bir artış meydana gelir. Çocuk daha az bencil ve saldırgan, buna karşılık, daha fazla grup bilincine sahip ve yardımsever olur.

Tipik bir çocuğun oyun grubu (ya da çete grubu), ortak ilgileri olan çocuklardan oluşur. Bu grubun temel amacı, hoş vakit geçirmektir. Yapılan bazı araştırmalar, neşeli, iyi, arkadaşça olmak, ilgi ve zevk benzerliği, yakın oturmak gibi faktörlerin arkadaş seçiminde önemli olduğunu göstermiştir. 6-7 yaşından itibaren kızlar ve erkekler, kendi cinslerinden oluşan gruplarıyla birlikte oynamaktan büyük bir zevk duyarlar. Yaklaşık olarak 7 veya 8 yaşlarından 11 veya 12 yaşlarına kadar olan son çocukluk çağında, söz konusu çocuk grupları 6 kişiden 10 kişiye kadar yükselir. Fakat bu gruplar, üyelik

bakımından hâlâ kesinleşmiş ve mükemmelleşmiş değildir. Grup giderek kendi hareket tarzının kurallarını geliştirir. Bu, üyelerin hile yapmadan oynamalarını sağlamak, grubun giriştiği işte herkesin kendi payına düşeni yapmasına olanak hazırlamak şeklinde gerçekleşir. Yaşın artmasıyla birlikte, hem çocuğun ilişkide bulunduğu grubun büyüklüğünde, hem de grup faaliyetlerinin süresinde bir artış vardır.

Oyun grubu, zamanla çocuğun yaşamına hükmetmeye başlar. Ona birtakım kavramlar kazandırır. Bunlardan bir bölümü doğru, bir bölümü yanlıştır. Bir gruba ait olma, çocuğa sadece arkadaş ve eğlence sağlamakla kalmaz, aynı zamanda ona gurur ve statü duygusu da verir.

Sonuç olarak çocuk, grubuna karşı güçlü bir bağlılık duygusu beslemeye başlar. Tek başına ele alındığında, kolektif oyun faaliyetinin, çocuğu bencillikten kurtarması, işbirliğini geliştirmesi ve insanların birbirlerine gereksinimleri olduğunu göstermesi bakımından önemi büyüktür.

Çocuğun arkadaş grubu, onun sosyal tavırlarını etkiler. Bu sosyal tavırlar, çocuğun genellikle diğer bireylere ve sosyal yaşama karşı tüm tutum ve davranışlarını içerir. Bir dereceye kadar ailede kazanılan bu tavırlar, çocuğun arkadaş grubuyla olan deneyimleri sonucu değişebilir.

Genel bir kural olarak, okulöncesi dönemde aile içi deneyimler, okul döneminde de aile dışı deneyimler, kişilik oluşumu ve yapılanmasında büyük bir önem taşımaktadır.

OKUL

Eğitimin Amacı ve Okulun İşlevleri

Toplumların görevi olan kültürlerini sürdürmek ve geliştirmek, yetişmekte olan kuşağın eğitim ve öğrenimiyle olur. Eğitim çocuk doğar doğmaz ailede başlar, okul içinde ve dışında yapılan eğitim ve öğretimle birlikte yaşam boyu sürer.

Geniş anlamıyla eğitim ve öğretim bireye, aileden bütün insanlığa ve evrene doğru yayılıp gelişen sevgi ve bilgiyi aktarır. Amaç, se-

ven, sayan, güvenli, bilgili, başarılı, verimli ve doyurucu bir yaşam sürecek kişiler yetiştirmektir.

Görülüyor ki, eğitim ve öğretimin amacı aynı zamanda ruh sağlığının da amacıdır. Çağdaş eğitim, bireyin ruhsal ve toplumsal bakımdan gelişmesini, kendisinin ve toplumun yararına beceriler kazanmasını, bu dengeyi sağlamayı amaçlamaktadır[6].

Okul, sosyalleşme sürecinde ilk temel toplumsal kurumdur. Bu kurum belirli öğrenme kalıplarının gerçekleştirilmesi sorumluluğunu taşır.

Okul, bireylerin toplumla uyum sağlayabilmeleri ve mutlu olabilmeleri yolunda gereksinme duydukları konuları öğrenmelerini sağladığı oranda başarılı sayılır.

Ünlü düşünür ve eğitimci John Dewey, belki de pedagolojik yanlışlıkların en büyüğünün, bireyin sadece okulda gördüğü konuları öğrenme çabasından ileri geldiğini savunur. Ona göre, birtakım davranışların oluşumu gibi ikinci derecede önemli görülen konular, bazen bir coğrafya ya da tarih öğrenmekten daha önemli olabilir. Çünkü bu tür davranışların kazanılması, bireyin gelecekteki yaşamının temelini oluşturur.

Dewey'e göre okul, karmaşık bilgileri basitleştiren, zararlı çevresel etkenleri azaltarak, arınmış eylem düzenini sağlayan, bireyi yakın çevre sınırlamalarından kurtararak, daha geniş çevreyle ilişki kurmasına olanak hazırlayan bir kurumdur.

Bir sosyal kurum olarak okulun, sosyalleştirme süreci içinde iki önemli işlevi vardır. Bunlardan birincisi, kendi başına birtakım öğrenme tiplerini gerçekleştirme sorumluluğu; ikincisiyse, diğer sosyal kurumların boşluğunu doldurma görevidir.

Okulun bu birinci işlevi, herkesçe bilinen öğretim görevini içerir. Okul, her bireye iş ya da bilim dünyasında gerekli olan sayısal sembol ve kavramlarla, değerleri kazandırır. Okul, düşünme alışkanlığının yanında, uyguladığı öğretim programlarıyla bilim kavramlarını öğretir.

Okulun ikinci işlevi daha farklı bir boyutu içermektedir. Aile ve arkadaş çevresi çocuğa, öteki bireylerle çalışma ve oynama alışkanlığını kazandırırken, okul bir toplumsal kurum olarak bu alışkanlığı sürdürür. İyi planlanmış bir okulun bu düzeydeki faaliyetleri, genellikle sosyo-ekonomik açıdan düşük düzeyde ve duygusal etkileşim

açısından da yetersiz olan aile koşullarını telafi etme amacına yöneliktir. Bir başka deyişle, ailenin parçalanmış olması ya da bütünlüğünü koruduğu halde çeşitli nedenlerle işlevini gerçekleştirememesi, çocuğun ilgi ve sevgi gereksinimini karşılayamaması durumunda, bu görevi okulun üstlendiği görülür.

Örneğin, bu genel okul kavramı içinde, babadan yoksun olan ve sosyo-ekonomik düzeyi düşük çevrelerden gelen çocukların eğitim ve öğretimini üstlenen Darüşşafaka Lisesi'nin pedagojik değeri büyüktür. Darüşşafaka Lisesi, ailenin veremediği kavram ve modelleri çocuğa verme görevini üstüne alırken, herhangi bir ortaöğretim kurumundan çok daha ağır bir sorumluluğu da yüklenmiş bulunmaktadır.

Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki kalabalık bir aile ortamında yetersiz ilgi ve sevgiyle büyüyen çocuk, sınıf içindeki başarısı ve olumlu hareketleriyle öğretmenin dikkatini çekebilir ve takdirini kazanabilir. Böyle durumlarda çocuk, toplumda rolü olan bir birey olduğunu anlar ve kendine olan güvenini kazanır.

Kısacası okul, sadece bireyin bilgi donanımını sağlamakla kalmaz, onun sosyalleşmesine büyük ölçüde yardımcı olan bir kurum niteliğini de taşır.

Geçmişte okul, kültürün bir kuşaktan diğerine geçişini sağlayan toplumsal bir kurum işlevi görürken, günümüzde, bu kültür içinde çocukları yetişkin rollerine hazırlama görevini de üstlenmiştir.

Günümüz toplumunda, eğitimin temel amacı, bireylere, kendilerini yönetebilme yeteneğini geliştirme yolunda yardımcı olmak, böylelikle de, gerek toplumun, gerekse bireylerin ödüllendirilmelerini sağlamaktır.

Çağdaş eğitimde okul, birtakım bilgi kalıplarıyla, beceri ve tutumların öğretilmesi sorumluluğunu üstlenen tek sosyal kurumdur. O, gelişmekte olan bireye, çalışma ve diğerleriyle birlikte yaşama alışkanlığını kazandırma konusunda sorumluluğu diğer kurumlarla paylaşır. Okul, öğrenciye, kendi gereksinme ve amaçlarıyla sosyal dünyasını bütünleştirerek doyum sağlayabilme olanağını hazırlar.

Bugünkü eğitim sistemlerinin temel amacı, topluma yapıcı ve yaratıcı güce sahip insan yetiştirmektir. Bunu gerçekleştirmek üzere okul, öğrenciye bağımsız düşünme yeteneğini geliştirme konusunda yardım eder.

2000 Yılında Milli Eğitimimiz

1997 yılı genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye nüfusunun 62.606.157 olduğu ve 2000-2001 öğretim yılında okulöncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitimde toplam 15.820.534 öğrenci, 543.277 öğretmen bulunduğu belirlenmiştir. Buna göre; ülke nüfusunun % 25.3'ünü öğrenci, % 0,9'unu da öğretmen olmak üzere toplam nüfusun % 26.2'sini öğretmen ve öğrenciler oluşturmaktadır[12].

Eğitimde Sayısal Gelişmeler(**)

	1995-1996		1999-2000		2000-2005(1)	
Eğitim Kademeleri	Öğrenci Sayısı ('000)	Okullaşma Oranı (%)	Öğrenci Sayısı ('000)	Okullaşma Oranı (%)	Öğrenci Sayısı ('000)	Okullaşma Oranı (%)
Okulöncesi Eğitim	199	7,7	252	9,8	690	25,0
İlköğretim	9.564	89,8	10.000	97,6	10.328	100,0
Ortaöğretim	2.223	55,0	2.444	59,4	2.886	75,0
Genel Ortaöğretim	1.277	31,6	1.506	36,6	1.539	40,0
Mesleki ve Teknik Ortaöğretim	946	23,4	938	22,8	1.346	35,0
Yükseköğretim(*)	1.226	23,8	1.492	27,8	2.002	37,3
Örgün Öğretim	766	14,9	1.006	18,7	1.519	28,3
Açık Öğretim	460	8,9	486	9,1	483	9,0

(1) Hedef
(*) Yüksek lisans öğrencileri dahil.
(**) *2001 Yılı Başında Milli Eğitim*, TC MEB Araştırma ve Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2000.

Okulöncesi Eğitim

Çocuğun aile çevresindeki koşulları ne denli iyi ve elverişli olursa olsun, çocuğu temel öğrenim olan ilkokula hazırlamak; yaşıtlarıyla birlikte uygun bir ortamda ve uzman eğiticilerin gözetiminde daha olumlu sonuçlar vermektedir. Kaldı ki, ülkemizin ekonomik ve toplumsal yapısı sonucu, aileler, çocuklarının maddi ve manevi gereksinimlerini yeterince karşılayamamakta, gerekli çağdaş pedagojik formasyondan yoksun bulunmakta ve çocukların eğitim ve öğreniminde devletin desteğine ihtiyaç duymaktadırlar.

Eğitim Kademelerine Göre Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları (1999-2000 Öğretim Yılı)(*)

Eğitim Kademesi	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
Okulöncesi Eğitim	**8.550**	**251.469**	**15.678**
Okulöncesi (Resmi)	7.913	199.028	10.346
Okulöncesi (Özel)	637	14.585	1.277
Diğer Kurumlar	-	37.856	4.055
İlköğretim	**43.257**	**9.884.444**	**324.257**
İlköğretim (Resmi)	42.580	9.710.052	312.122
İlköğretim (Özel)	677	174.392	12.135
Ortaöğretim	**5.851**	**2.444.000**	**137.516**
Genel Ortaöğretim	**2.662**	**1.506.000**	**70.123**
Mesleki Teknik Ortaöğ.	**3.189**	**938.000**	**67.393**

Not: Sayısal veriler 1 Ekim 1999 tarihi itibariyle alınmıştır.

(*) *2000 Yılında Milli Eğitim*, TC MEB Araştırma ve Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 1999.

Okulöncesi eğitim, zorunlu ilköğretim çağına gelmemiş çocukların eğitimini kapsar. Bu eğitim, isteğe bağlıdır.

Okulöncesi eğitim kurumlarının amacı, milli eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak, çocukların beden, zihin ve duygu gelişmesini, iyi alışkanlıklar kazanmasını sağlamak; onları temel eğitime hazırlamak; şartları elverişsiz çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetişme ortamı yaratmak; çocukların Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamaktır.

Tabloda görüldüğü gibi 1999-2000 yılında 8.550 okulöncesi kurumunda 251.469 öğrenci öğrenim görmüştür.

Gelişmekte olan ülkemizde sanayileşmenin paralelinde, yaşam koşulları kadının çalışmasını zorunlu kılmış, bu da okulöncesi eğitimin önemini bir kat daha artırmıştır.

1999-2000 öğretim yılında, okul türlerine göre, okulöncesi eğitimde okul, öğretmen ve öğrenci sayıları tabloda gösterilmiştir.

Okulöncesi Eğitimde Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları (1999-2000 Öğretim Yılı)(*)

Okul Türü	Okul/Sınıf Sayısı	Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı
		Toplam	Erkek	Kız	
ANAOKULLARI TOP.	**506**	**27.814**	**14.644**	**13.170**	**2.027**
Resmi Bağımsız Anaok.	**269**	**21.753**	**11.512**	**10.241**	**1.360**
Özel Anaokulları	**237**	**6.061**	**3.132**	**2.929**	**667**
Türk	221	6.061	3.132	2.929	667
Azınlık	15	–	–	–	–
Yabancı	–	–	–	–	–
Uluslararası	1	–	–	–	–
ANA SINIFLARI TOP.	**8.044**	**185.799**	**97.567**	**88.232**	**9.596**
Resmi Okullar					
Bünyesinde Ana Sınıfl.	**7.644**	**177.275**	**92.957**	**84.318**	**8.986**
İlköğretim Okulu	7.106	166.352	87.304	79.048	7.981
Yatılı İlköğretim Bölge Ok.	48	612	328	284	40
Pansiyonlu İlköğretim Ok.	56	809	414	395	46
Ortaöğretim Genel Müdürlüğüne Bağlı	31	596	329	267	38
Öğretmen Yetiş.-Eğt. Genel Müdürlüğüne Bağlı	2	36	21	15	2
Erkek Teknik Öğretimi Genel Müdürlüğüne Bağlı	10	217	127	90	11
Kız Teknik Öğretimi Genel Müdürlüğüne Bağlı	352	8.285	4.242	4.043	837
Tic. ve Tur. Öğretimi Genel Müdürlüğüne Bağlı	3	63	34	29	4
Din Öğretimi Gen. Md. Bağlı	1	23	13	10	2
Özel Eğitim Okullarına Bağlı	22	111	65	46	19
Çıraklık ve Yaygın Eğitim Kurumlarına Bağlı	13	171	80	91	6
Özel Okullar					
Bünyesinde Ana Sınıfları	**400**	**8.524**	**4.610**	**3.914**	**610**
Türk	373	7.838	4.301	3.537	570
Azınlık	21	433	188	245	25
Yabancı	3	126	61	65	6
Uluslararası	3	127	60	67	9
Diğer Kurumlar	–	**37.856**	**19.572**	**18.284**	**4.055**
OKULÖNCESİ TOPLAMI	**8.550**	**251.469**	**131.783**	**119.686**	**15.678**

Not: Sayısal veriler 1 Ekim 1999 tarihi itibariyle alınmıştır.

(*) *2000 Yılında Milli Eğitim*, TC MEB Araştırma ve Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 1999.

Yaşamın özellikle ilk üç yılında, annenin çocuğunun eğitimiyle meşgul olması, hiçbir kişi ya da kurumdan yardım istememesi, kuşkusuz en sağlıklı yoldur. Ancak, yaşam koşulları nedeniyle, annenin aileye ekonomik katkıda bulunmak üzere çalıştığı durumlarda, "bakıcı"dan yararlanma seçeneği birçok eğitimsel yanlışı da beraberinde getirmektedir. Çocuk, model olarak kendisine bakan bu kimseyi aldığından, onun konuşmasındaki dilbilgisi hatalarını, örf ve âdetini taklit edecektir. Daha da önemlisi, anneye en çok gereksinim duyduğu bu dönemde anneyle fizik temastan ve duygusal etkileşimden uzak büyüyecek, bu da çocuğun kişiliğini ve duygusal gelişimini önemli bir biçimde etkileyecektir.

Büyükanne yanında bakım, aşırı hoşgörü ve şımartma nedeniyle, eğitimsel açıdan tehlikelidir. 0-3 yaş çocuğunun kurumda bakımı da özel bir uzmanlık işidir. Bu yaş çocuklarına hizmet veren kreşlerin özel hemşire, hekim, uzman pedagog ve psikologları bünyelerinde görevlendirmeleri gerekmektedir.

Anaokulları; 3-6 yaş çocuklarının eğitimini gerçekleştiren kurumlardır. Froebel'in deyişiyle, "anaokulunun amacı, öğrenmeye ilgi uyandırmak"tır. Anaokulu, çocuğa bilgi aktarmaktan çok, çocuğun var olan yeteneklerinin serpilip gelişmesine yardımcı olur. Burada okuma yazma öğretilmez, ancak okuma yazma olgunluğu kazandırılır.

Anaokulunda renk, sayı ve kavramlar çocuğun düşüncesine uygun bir biçimde somuta indirgenerek verilir. Parmak boya ve resim faaliyeti, su oyunu, kum oyunu, ritmik jimnastik, bloklarla oynama önde gelen oyun dizileri arasında sayılabilir. Çocukların en hoşlandıkları dramatik oyun köşeleri, doktorculuk, bebekçilik, bakkalcılık köşeleridir. Çocuk en iyi ve örgütlü oyun ortamını anaokulunda bulur.

Anaokulunun temel öğretim programı içinde, insan ve hayvanları tanıtma, ülkemizi ve dünya ülkelerini tanıma, önemli olay ve günlerle, trafik, görgü gibi çeşitli kuralları öğrenme sayılabilir.

Anaokulu, aynı zamanda kuralları en etkili bir biçimde öğretebilen bir kurumdur. Çocuk, yaşıtlarıyla ilişkiye girerek, birlikte yaşamayı, yemek yemeyi, uyumayı ve oynamayı öğrenir. Böylece başkalarının özgürlüğünden haberdar olur, "ben" ve "başkası" kavramlarının bilincine vararak yardımlaşma ve işbirliği duygusunu geliştirir.

Anaokulu çocuğu, kendi hakkını korurken, paylaşmayı ve başkalarının özgürlüğünü zedelememeyi de öğrenir.

Anaokullarının, çocukları ilkokullara hazırlayan birer kuruluş niteliğinde olmaları, önemlerini daha da artırmaktadır. Toplumsal işlevleri büyük olan anaokulları, çocukları barındıran değil, fakat onları eğiten ve biçimlendiren çok önemli eğitim kurumlarıdır. Bu tür kurumların yalnızca ticari amaçla açılmaları, çocukların gelişimlerini olumsuz açıdan etkiler.

Birlikte yaşama ve çalışmayı öğrenirken, çocuğun ayrıntılarıyla kopya edeceği, sağlıklı bir öğretmen modeline gereksinimi vardır. Bu nedenle, anaokulu öğretmeninin olumlu bir model oluşturmasının yanında, yeterli düzeyde pedagojik formasyona sahip olması ve mesleğini sevmesi gerekmektedir.

Çocuğun Psiko-Sosyal Gelişiminde Okulun Rolü

İlkokul, çocuk için yepyeni bir sosyal çevredir. Okulun uyulması gereken kuralları, çocuğun tanımadığı diğer çocuklarla ve öğretmenlerle karşılaşması, başarmak zorunda olduğu öğrenim görevleri, onun bu yeni çevreye uyum sağlamasında güçlüklerle karşılaşmasına neden olur. Aile dünyasından ayrı bir dünyanın varlığını keşfeden çocuk için okulöncesi dönemde, sosyal ilişkiler açısından iyi temeller kurmanın önemi açıktır. Okulun sosyal çevresine uymayanlar, çoğunlukla okulöncesi dönemde, aile çevresi dışına çıkamamış, sosyal ilişkiden yoksun bırakılmış çocuklardır. Bain'in ileri sürdüğü gibi, "çocuk, okula başladığı zaman, ya yaşamının ilk altı yılındaki başarılı sosyal etkileşimin ürünlerini toplar, ya da bu yıllardaki başarısız ilişkilerden dolayı güçlüğe uğrar". Eğer ailesi bu okulöncesi dönemde görevini gereği gibi yapmışsa, çocuk akranlarına ve sosyal kalıplara kolaylıkla ve yeterli derecede uyabilir.

Okul, hem toplumun bir parçası, hem de kendi başına bir toplumdur. Tıpkı aile gibi okul da, hem toplum adına, hem de kendisi bir toplum olarak kendi adına, öğrencinin sosyalleşmesinde önemli görevler yüklenmiştir. Bir bakıma ilkokul düzeyindeki eğitimin bir amacı da, organize grup yaşayışına katılabilmek için gerekli olan bilgi, beceri ve tavırların gelişmesine dayanan öğrenme koşullarını sağlamaktır.

İlkokul çağındaki çocuğun sosyal gelişim ihtiyacını karşılayabilmek için mutlaka bu özellikleri dikkate alarak hazırlanmış bir prog-

rama gereksinim vardır. 6 yaşından 12 yaşına kadar olan çocuğa uygulanacak grup faaliyetlerinde, başkalarıyla uyum içinde çalışmayı öğretmeleri amaç edinilmelidir. Çocuklara bu yıllar içinde ayrıca kendi ilgilerini uygulama alanına koyacak fırsatlar da sağlanmalıdır.

Okul çağı, aynı zamanda, öğrencilerin gruplaşma çağıdır. Çocuğun akran ya da oyun gruplarından birine katılması, çocuk için bir gereksinim olduğu kadar, onun sosyalleşebilmesi için bir zorunluluktur da. Çocuk bu evrede sadece başkalarının fikir ve tutumlarının bilincine varmakla kalmaz, aynı zamanda onların dikkat ve onayını kazanmaya da özen gösterir. Hep kendi iç dürtülerine göre hareket etmiş olan çocuk, artık şimdiki değerlendirmelerinde büyüklerinin ölçülerini bulmaya ve onları kullanmaya çalışır. Çocuk 10 yaşına geldiğinde, duygularını sosyal grubun istekleri doğrultusunda değiştirme olanağına sahiptir. Böylelikle daha olgun bir davranış tipi gösterme yolunda ilk adımlarını atmaya başlar. Olağan koşullarda bütün çocuklar bu sosyalleşme evrelerini aşağı yukarı aynı yaşlarda geçirirler. Ancak diğer gelişme tiplerinde olduğu gibi, farklı zihinsel düzeydeki çocukların sosyal gelişmelerinde de farklılıklar görülür.

Okula başlama yepyeni bir dünyanın başlangıcı olması nedeniyle, çocuklarda farklı birtakım tavırların oluşumuna neden olur. Bir bölümü özel bir ilgiye gereksinme duyarken, diğer bir bölümüyse aynı ilgiye gerek duymayabilir. Grup içinde yollarını kendileri özgürce seçmek isterler. Bu dönemde çocuklar, hem grup başarılarına, hem de kişisel başarılara ilgi duyarlar. Birlikte çalışmaktan ve birbirlerine yardım etmekten zevk alırlar. Çocuk, okula başladığında, sosyalleşmesi yolunda öğretmen ve ailesine oranla daha büyük bir ilgiyi arkadaş grubundan görür. Pease ve Swanson'un ileri sürdükleri gibi, çocuğun yaşamındaki bu evrenin özelliği, büyüklerin ya da anne ve babanın standartlarını reddetmek, buna karşılık arkadaş grubunun standartlarını kabul etmektir.

İlköğretim; 6-14 yaşlarındaki çocukların eğitim ve öğretimini kapsar.

İlköğretim kurumlarının amacı, milli eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak, her Türk çocuğuna iyi birer yurttaş olabilmesi için gerekli temel bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıkları kazandırmak; onu milli ahlak anlayışına uygun olarak yetiştirmek, ilgi,

İlköğretimde Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları
(1999-2000 Öğretim Yılı)(**)

Okul Türü	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı
		Toplam	Erkek	Kız	
Resmî İlköğretim Okulu	**42.580**	**9.710.052**	**5.258.524**	**4.451.528**	**312.122**
İLKÖĞRETİM GEN. MD.	41.907	9.598.676	5.193.307	4.405.369	310.750
Birleştirilmiş Sınıflı İlköğretim Okulu	26.002	925.480	507.542	417.938	30.210
İlköğretim Okulu	15.561	8.490.258	4.561.929	3.928.329	274.204
Yatılı İlköğretim Bölge Okulu	203	102.388	76.530	25.858	3.691
Pansiyonlu İlköğretim Okulu	141	80.550	47.306	33.244	2.645
ÖZEL EĞİTİM REH. VE DAN. HİZ. GEN. MD.	83	8.525	5.287	3.238	1.372
İşitme Engelliler İlköğretim Okulu	46	6.253	3.798	2.455	950
Görme Engelliler İlköğretim Okulu	11	1.000	643	357	259
Ortopedik Engelliler İlköğretim Okulu	4	174	123	51	42
Zihinsel Engelliler İlköğretim Okulu	22	1.098	723	375	121
ORTAÖĞRETİM GEN. MD.	424	85.861	50.130	35.731	*
Lise Bünyesinde İlköğretim	35	3.564	2.325	1.239	*
Anadolu Lisesi Bünyesinde İlköğretim	389	82.297	47.805	34.492	*
KIZ TEKNİK ÖĞRETİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	7	197	–	197	*
Kız Meslek Lisesi Bünyesinde İlköğ.	7	197	–	197	*
TİCARET TURİZM ÖĞRETİM GEN. MD.	2	146	135	11	*
Çok Programlı Lise Bünyesinde İlköğretim	1	50	43	7	*
Anadolu Aşçılık Meslek Lisesi Bünyesinde İlköğ.	1	96	92	4	*
DİN ÖĞRETİM GEN. MD.	157	16.647	9.665	6.982	*
İmam Hatip Lisesi Bünyesinde İlköğretim	48	2.643	1.748	895	*

İlköğretimde Okul, Öğrenci ve Öğretmen Sayıları (1999-2000 Öğretim Yılı)(**)

Okul Türü	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı
		Toplam	Erkek	Kız	
Çok Programlı Lise Bünyesinde İlköğretim	4	162	120	42	*
Anadolu İmam Hatip Lisesi Bünyesinde İlköğ.	105	13.842	7.797	6.045	*
ÖZEL ÖĞRETİM KURUMLARI GEN. MD.	677	174.392	96.176	78.216	12.135
Türk İlköğretim Okulu	446	137.787	76.557	61.230	11.660
Özel Eğitim İlköğretim Ok.	13	652	406	246	87
Uluslararası İlköğretim Ok.	4	544	295	249	78
Azınlık İlköğretim Okulu	29	2.391	1.200	1.191	211
Yabancı İlköğretim Okulu	5	852	325	527	99
Genel Lise Bünyesinde Türk İlköğretim Okulu	159	28.381	15.494	12.887	*
Genel Lise Bünyesinde Azınlık İlköğretim Okulu	9	815	379	436	*
Genel Lise Bünyesinde Yabancı İlköğretim Okulu	12	2.970	1.520	1.450	*
Genel Toplam	**43.257**	**9.884.444**	**5.354.700**	**4.529.744**	**324.257**

(*) Bünyesinde bulunduğu lisede gösterilmiştir.

(**) *2000 Yılında Milli Eğitim*, TC MEB Araştırma ve Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 1999.

Not: Sayısal veriler 1 Ekim 1999 tarihi itibariyle alınmıştır.

yeti ve yetenekleri doğrultusunda hayata ve üst öğrenime hazırlamaktır. İlköğretim, kız ve erkek bütün yurttaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır. İlköğretim kurumlarında kesintisiz sekiz yıl eğitim yapılır ve bitirenlere ilköğretim diploması verilir.

1999-2000 öğretim yılı itibariyle, ilköğretimde kayıtlı öğrenci sayısı 9.884.444'tür. Bu öğrencilerin okul türlerine göre dağılımı, okul, öğrenci ve öğretmen sayıları yukarıdaki tabloda gösterilmiştir.

Ortaöğretim; ilköğretime dayalı, en az üç yıllık genel, mesleki ve teknik öğretim kurumlarının tümünü kapsar.

Ortaöğretimin amacı; öğrencilere asgari ortak bir genel kültür vermek, birey ve toplum sorunlarını tanıtmak ve çözüm yolları aramak, ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunacak bilinci kazandırarak öğrencileri ilgi, yeti ve yetenekleri doğrultusunda, hem yükseköğretime hem mesleğe veya hayata ve iş alanlarına hazırlamaktır(*).

İlkokula Başlama Yaşının Önemi

Ülkemizde 1982-83 öğretim yılında başlatılan bir uygulamayla 6 yaş çocukları ilkokullara kabul edilmiş ve bunda özellikle "kırsal kesimdeki çocukların sokaktan kurtarılması" gerekçe olarak gösterilmiştir. Bir süre önce sona erdirilen bu uygulamayla, okula başlama yaşının düşürülmesine koşut olarak okul olgunluğuna sahip olan çocuk oranının da düştüğü görülmüştür. Çocuğun bedensel, duygusal, zihinsel ve sosyal anlamda okula hazırlıklı olması demek olan okul olgunluğu olgusu, gerçekte göreceli (rölatif), bireyden bireye değişebilen bir kavramdır. Başka bir deyişle, 5 yaşında okul olgunluğuna sahip çocuk olabildiği gibi, bu olgunluğa 8 yaşında ulaşabilen çocuklara da rastlanır. Kuşkusuz özellikle çocuğun hızlı gelişim içinde bulunduğu ilk çocukluk döneminde 1 yıllık bir süreç olgunlaşma açısından büyük bir önem taşıdığından, 6 yaş uygulaması ülkemizde genelde başarıya ulaşamamıştır.

Kısaca özetlenecek olursa, 1-6 yaş grubu çocuklarına uygulanan duygusal ve eğitsel yaklaşım, çocuğun o andaki ruh ve beden sağlığını etkilediği kadar, gelecekteki kişilik yapısını da etkileyeceğinden, büyük bir önem taşımaktadır. Bu etkileşim ortamı aile kurumunda başlar, okullarda süregelir.

Okul Başarısızlığının Nedenleri

Geniş anlamıyla başarısızlık, öğrencinin gerçek yeteneğiyle okul performansı arasındaki zıtlık olarak tanımlanabilir.

Okul döneminde başarısızlık, ilkokuldan yükseköğrenime kadar her dönemde görülen, türlü nedenlerle ortaya çıkan bir sorundur.

Okuldaki başarısızlığın nedenlerini üç ana başlık altında toplayabiliriz:

(*) *2000 Yılında Milli Eğitim*, TC MEB Araştırma ve Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2000.

1. Bireysel Özelliklerden Kaynaklanan Nedenler

Her çocuk, bir yetişkin modeli olmayıp, kendine özgü zekâ ve kişilik özelliklerine sahip, gelişmekte olan bağımsız bir bireydir. Başka bir deyişle, zekâ ve kişilik özelliklerine koşut olarak her çocuğun etkileşim ortamıyla ilgili alanı birbirinden farklıdır.

Zihinsel gelişimin yanı sıra, bedensel, duygusal ve toplumsal gelişim yüzleri de sağlıklı olan bir çocuk, dengeli ve düzenli bir aile ortamında başarılı olabilir.

2. Öğretim Sisteminden Kaynaklanan Nedenler

Öğretimin bireysel özelliklere göre gerçekleştirilmemesi, başarısızlığa neden olan bir başka etkendir.

Her çocuğun aynı şekilde öğretim görmesini gerektiren bir program öğrencinin bireysel özelliklerini dikkate alamaz. Ülkemizde uygulanmakta olan öğretim "ortaöğretim sistemi"ne göre hazırlanmış, bir başka deyişle orta düzeydeki öğrencinin kapasitesi ölçüt alınarak düzenlenmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla dersler bazı öğrencilere güç, bazılarına kolay gelmektedir. Bunun sonucu olarak da öğrencilerin bir bölümü kırıklığa uğrarken, diğer bir bölümü de tembelliğe alışmaktadır.

Son yıllarda okul başarısızlığını etkileyen bir faktör de, koleje girme yarışının, okul ve öğretmenlerin yanı sıra, öğretim programlarını da etkilemiş olmasıdır. Bu yarış ortamı, öğretim programlarındaki standardın yükselmesine, dolayısıyla orta ve ortaya yakın düzeyde bulunan çocukların başarısızlığa uğramalarına neden olmaktadır.

3. Yakın Çevre Özelliklerinden Kaynaklanan Nedenler

A – Aile: Aile, çocuğun tüm gelişiminde etkili olduğu kadar, ona ilk gelişim ve deneyim fırsatlarını hazırlaması açısından "okul başarısı"nda da etkili olan önemli bir kurumdur.

Aile içi ilişkilerin dengeli ve düzenli olması, çocuğun başarısını olumlu açıdan etkiler. Böyle sağlıklı bir aile ortamında çocuk, karşısında anlayışlı, kendine güven veren, sorunlarıyla yakından ilgilenen bir anne ve baba bulur.

Bu tür ailelerde çocukla kurulan başarılı iletişim sayesinde onun çalışması desteklenir, başarısızlığı anlayışla karşılanarak mantıklı çözümler birlikte aranır.

Çocuğun eğitimi konusunda anne ve babanın oluşturduğu modelin yanı sıra, ona karşı geliştirdikleri tutumun da önemi büyüktür.

Anne ve babanın ilgileri ve öğrenim yaşamı için sağlıklı bir model oluşturmaları, çocuğun okul başarısını büyük ölçüde etkiler. Örneğin, anne babanın kitap okuyan kişiler olması, çocukta kitap okuma ilgisini geliştirir. Ders kitabı dışında, öykü, şiir, roman türünde kitap okuma, okul başarısını dolaylı olarak etkileyen önemli bir uğraştır.

Ailenin okul başarısındaki bir başka etkisi de, daha bebeklik döneminden başlayarak, çocuğa "kurala uyma" alışkanlığını kazandırmasından gelmektedir.

Okulda çocuğu başarısız kılan etkenleri konu alan, başarısız (deney) ve başarılı (kontrol) gruplarından oluşan 335 beşinci sınıf öğrencisi üzerinde bir pilot çalışma gerçekleştirdik.

Araştırma bulgularımıza göre, çoğunluğunu 11 yaşın oluşturduğu deneklerin ailelerinin öğrenim durumuna bakıldığında, başarısız deney grubunun % 45'inin annesinin, % 21'inin de babasının hiç öğrenim görmediği, buna karşılık, bu oranın başarılı grupta anne için % 19, baba için % 8 olduğu belirlenmiştir.

Yine başarısız grup deneklerinin yükseköğrenimli baba oranı % 4 iken, bu oran başarılı kontrol grubunda % 24'e ulaşmaktadır.

Araştırma bulgularımız, aile içindeki disiplinin önemli bir etken olduğunu da kanıtlamıştır. Başarısız deney grubu çocuklarının % 30'u bedensel cezayla cezalandırılırken, bu oranın başarılı kontrol grubunda % 16'ya düştüğü saptanmıştır.

Aile içindeki ilgi ve sevginin okul başarısında önemli bir etken olduğu ortaya çıkmıştır. Başarısız deney grubu çocukları, % 51 oranında daha çok kardeşlerinin sevildiğini ileri sürerken, başarılı kontrol grubunda aynı ayırımın % 32 oranında deneklerimizin lehine olduğu görülmüştür.

Başarısızlığa neden olan etkenlerden biri de, anne ve babaların çocuklarını yetenekleri üzerinde zorlamalarıdır.

Ortaokul ve lise yıllarına rastlayan ergenlik döneminde yoğunluk kazanan duygusallık, okul başarısını olumsuz etkileyen önemli bir nedendir.

Bu dönemde hızlı gelişim ve değişim sonucu ergenin dikkatinin zayıfladığı, duygusal gerginlik nedeniyle içine çekildiği, ilgilerinin

artması ve belirli noktalarda yoğunlaşmasıyla düşünce alanının daraldığı, bütün bunların da çalışma ve başarıyı olumsuz açıdan etkilediği görülür.

Anne ve babaların, karnedeki başarısız notlara dayanarak çocuklarını katı bir dille suçlamamalarını, onları, oyun ve tatil saatlerini ortadan kaldırarak ağır bir biçimde cezalandırmamalarını salık vermekteyiz. Anne ve babalar, zayıf notlar karşısında paniğe kapılmadan, mantıklı ve çocuklarıyla birlikte ortak çözümler aramalıdır. Çocuklara güvendiklerini söylemeli, başarılarını zaman zaman ödüllendirmelidir.

B – Okul: Okuldaki öğrenme ve öğretme ortamı çocuğun ihtiyaçlarına yanıt verdiği ve olumlu bir sınıf ortamı oluşturulduğu takdirde, çocuk bireysel özelliklerine uygun, zenginleştirilmiş bir programla karşı karşıya gelecek ve grup tartışmaları yoluyla aktif katılım sergileyecektir. Böyle bir ortam, çocuğu başarılı olma yolunda destekleyecektir.

Daha önce sözünü ettiğimiz, "okulda çocuğu başarısız kılan etkenler"i konu alan pilot çalışmanın sonucundaki bulgulara göre, başarılı çocukların % 67'sinin sınıf içi etkinliklerinde, % 88'ininse sınıf dışı etkinliklerinde aktif ve lider oldukları saptanmış, buna karşılık başarısız deney grubu öğrencilerimizin % 53'ünün sınıf içinde pasif ve silik, % 41'ininse hareketli oldukları belirlenmiştir.

C – Öğretmen: Okulda bilgi aktarma ve öğrenim sürecini yöneten, sınıf içi düzen ve disiplini sağlayan en etkili kişi öğretmendir. Grubun uyumunu sağlamak, her öğrenciyi bu uyum içinde etkin, yaratıcı, mutlu ve başarılı bir birey olmaya yönlendirmek, öğretmenin eğitimcilik yeteneğine, anlayışına, sevecenliğine bağlıdır.

Okul başarısızlığı ve zayıf karne nedeniyle, evden ve okuldan kaçan ya da intihar girişiminde bulunan çocuk ve genç sayısı giderek artmakta ve konu güncel bir sorun halini almaktadır.

Bu nedenle, "okul başarısızlığı"nın nedenleri devletçe ve akademik kurullarca bilimsel olarak araştırmalı ve acil önlemlere başvurulmalıdır.

Okul faaliyetleri her öğrencinin katılabileceği bir biçimde düzenlenmeli, öğrencilerin ilgi, beceri ve liderlik alanlarının saptanmasına ortam hazırlanmalıdır.

Eğitim, çocuğun bir grup içinde yapıcı ve kalıcı olmasına yardım ederken, bir yandan bağımsız bir kişilik geliştirmesini desteklemelidir.

Aileler, kitle iletişim araçları yoluyla aydınlatılmalı ve çocukların okul başarısızlıkları karşısında olumsuz tepki göstermeleri yerine, onlarla birlikte ortak çözüm yolları aramaları sağlanmalıdır.

ÖĞRETMEN

Öğretmenin Görev ve Nitelikleri

Eğitim ve öğretim yaşamının temel ögelerini "okul" ve "öğretmen" oluşturur. Öğrencinin dersi sevmesi ve çalışma alışkanlığı kazanmasının yanı sıra, benimseyeceği değer yargıları, tutumları açısından da öğretmenin rolü büyüktür.

Sınıf içi çalışmada olduğu kadar, öğrencinin grup içinde kendini gerçekleştirmesinde de öğretmen bir rehberdir. Her birimizin gönlünde bizi derinden etkilemiş, yönlendirmiş en az bir öğretmenimizin anısı, sevgisi yatar.

Öğretmen sınıfta adaletiyle olduğu kadar, sırdaşlığıyla da dikkati çeken bir modeldir. O, çocuğun kişiliğinin oluşumunu ve gelişimini biçimlendiren insandır. Çocuk, artık anne baba modeli yerine öğretmenini koyar ve onunla kendini özdeş tutmaya başlar. İşte, çocuğun yaşamını doğrudan etkileyen bir birey olması nedeniyle, öğretmenin kişiliğinin önemi büyüktür.

Öğretmen, sınıfı ele alırken ders konusunun yanı sıra, öğrencilerin ilgi, yetenek ve kişilik özellikleriyle ayrı ayrı tanıyabilmeli, öğrettiklerini elden geldiğince bireysel olarak düzenleyebilmelidir.

Öğretmen, tüm öğretim konularıyla ilgilenmelidir. Bunların başında, öğretim programı malzemesinin seçimi ve düzenlenmesi, bu malzemenin bireysel farklılıklara göre hazırlanması, öğrencilerin motive edilmesi, başarı düzeylerinin değerlendirilmesi ve programın etkinleştirilmesi gelmektedir.

Yine öğretmen, ders konularının ne tür bir sıra içinde öğrenciye sunulacağı, yeni kavramların sunuluş hızının ne olacağı sorularına yanıt arar.

Öğretmenin Etkinliği ve Araştırmacılığı

Günümüzde öğretmen, salt bilgi dağıtan, ders verip onu değerlendiren pasif bir birey olmaktan çıkmıştır. Modern eğitim anlayışının öğretmeni, çocuğun toplum içinde özgürce gelişebilmesi için onun, duyan, düşünen ve uygulayan bir insan olması yolunda çeşitli deneyimler kazanmasıyla yakından ilgilenir. Öğretmen, çocuğun öğrenme, araştırma ve incelemesine rehberlik eden bir birey olmalıdır.

Çocuğun farklı bireylere ve ortamlara uyum sağlaması yolunda öğretmenin göstereceği çaba, onun önde gelen ödevidir. Öğretmen, öğretim planını düzenlerken, çeşitli etkenleri kontrol eden, dikkatli ölçümlerde bulunan, başarılı bir araştırmacı olmalıdır. O, bu tür çalışmasını, öğretim programından düşünerek çıkaracağı değişkenlerle ya da öğrencilerin tepkilerini yakından gözleyerek gerçekleştirebilir.

Öğretmen, eğitimin temel kaynağıdır. O, sistem ve program içeriğiyle kullanılan araçlar farklı da olsa, bunları eylemleştiren, kullanarak amacına ulaştıran bireydir.

Özgür Düşünceli Aydın ve Dünya Kültürü

Öğretmen, kan davası gibi bazı kültür kalıplarının olumsuz yönlerini vurgulayan, buna karşılık toplum yararına olan kültür kalıplarının benimsenmesini sağlayan kişi olmalıdır.

Çevresel etkinlikleri yakından izlemek ve bunlara seve seve katılmak öğretmenin başlıca sorumluluklarındandır. Uluslararası sorunlar karşısında duyarlı, geniş görüşlü ve özgür düşünceli bir aydın olarak öğretmen, modern insan için yeni bir çağ yaratan temel etkenleri bilmek zorundadır. Bu konuda var olan bilgi ve anlayışlar, ülkesinin kalkınmasında etkili bir rol oynamak ve yaşayan bir dünya kültürü yaratılmasına katkıda bulunmak isteyen bir öğretmene yardımcı olacaktır.

Okulun çocuğu sosyalleştirme görevi, genellikle sınıf içinde yerine getirilir. Kişilik oluşumu ve akademik başarısı yönünden, öğretmenin her çocuğu bireysel özelliklerine göre tanıma zorunluluğu vardır[7]. Ancak, bu özellikleri nedeniyle çocuklara ayrıcalık tanımamalıdır.

Sevgi Temeline Dayalı Saygı ve Rehberlik

Öğretmen, sınıfta "bütünlüğü" sağlarken, sevgi temeline dayalı bir saygıyı oluşturmalıdır. Öğretmenin, çocuğu ve mesleğini seven bir birey olması gerekir.

Öğretmen, öğrenmeyi kolaylaştırıcı ve özendirici bir ortam yaratmalıdır. Bu arada iletişim alanında belli bir yeterlik düzeyine erişmelidir.

Öğretmen, öğrencinin eksik ve yetersiz yönlerini vurgulamak yerine, başarılarını kendine hareket noktası yapmalı, sınıf içinde kıyaslama yapmamaya ve aşağılayıcı sözler kullanmamaya özen göstermelidir.

Rehberlik, öğretmenin temel görevlerinden biri sayılmalıdır. Okulda sorumlu bir ya da birkaç rehberlik uzmanının bulunması gerekliyse de, rehberlik çalışmalarının verimli ve başarılı olması doğrudan doğruya sınıf öğretmenlerinin anlayışlarına ve gösterecekleri çabalara bağlıdır[8].

Öğretmen Tipleri

Öğretmenin kişilik özellikleri, öğrencileri ele alış biçimine yansır. Kullandığı disiplin yöntemlerinde, ödüllendirdiği ve cezalandırdığı davranışlarda, öğretmenin özelliklerini görmek mümkündür.

Yapılan bir çalışmada sert, otoriter ve dogmacı öğretmenlerin sınıflarında öğrencilerin derse olan ilgilerinin çok az olduğu görülmüştür. Öte yandan anlayışlı, açık fikirli, ahlaki inançlarında ve düşüncesinde 'gerçekçi' diye nitelenebilen ikinci grup öğretmenlerin öğrencilerini yaratıcılık çabaları konusunda destekledikleri, sorumluluk duygularını geliştirmeye çalıştıkları ve derse olan ilgilerini artırdıkları saptanmıştır.

Bu iki tip öğretmene karşı öğrencilerin tepkileri de farklı olmaktadır. İkinci tip demokrat öğretmenlerin öğrencilerinin, diğerlerine kıyasla sınıf içi faaliyetlerle daha ilgili ve bunlara katılmaya hevesli, çeşitli görevleri üstlenmek konusunda daha gönüllü, daha özgür davranan ve daha kendine güvenen çocuklar oldukları görülmüştür. Bu öğrencilerin okul başarıları daha yüksek ve yaratıcılıkları daha ileri düzeyde olmuştur. Otoriter öğretmenlerin öğrencilerinin ise, işbirliğine ve yardıma daha az yanaşan ve daha saldırgan davranışlı oldukları ortaya çıkmıştır.

Öğretmenlerin disiplin ve öğretim yöntemleri, okulun büyüklüğüne göre farklılık gösterebilir. Kalabalık sınıfların bulunduğu büyük okullarda öğretmenler, çocuklarla ilişkilerinde daha resmi ve mesafeli olma eğilimi gösterirler ve disiplin teknikleri, araçları ola-

rak sıkı kontrol ve kısıtlamayı uygulamaya eğilimlidirler. Bunun tersi durumda, sınıflarda az sayıda öğrencinin eğitim gördüğü okullarda daha samimi bir atmosfer egemendir. Bu okullarda öğretmenler, öğrencileriyle daha yakın ilişkiler kurar ve çocukların davranışlarını kısıtlayıcı kurallara daha az başvururlar[9].

Öğretmeni Etkili Kılacak Eğitim

Thomas Gordon, *Öğretmeni Etkili Kılacak Eğitim* (Teacher Effectiveness Training – T.E.T.) adlı yapıtında öğretmenlerin sınıf içi yönetim konusunda üç farklı yöntem izlediklerini ileri sürmektedir[10].

Gordon'a göre bunlar:

1. Aşırı hoşgörülü – öğrenci merkezli yöntem,
2. Katı disiplinli – öğretmen merkezli yöntem,
3. Sınıf içinde işbirliği ve karşılıklı saygıyı oluşturan yöntemdir.

Thomas Gordon, üçüncü yöntemin sağlıklı bir öğrenme ortamı oluşturması açısından büyük önem taşıdığını vurgular.

Gordon, öğretmen-öğrenci ilişkilerindeki temel ilkeleri şöyle sıralamaktadır:

- Açıklık ve netlik (her birinin diğerleriyle doğrudan iletişim kurabileceği ortama sahip olma),
- Birbirlerini büyük bir özenle değerlendirme,
- Birbirlerinin özgün birer kişiliğe sahip olduklarını kabul ederek, yaratıcılık ve bireysel gelişimleri yolunda ilerlemelerine yardımcı olma,
- Karşılıklı saygı.

Gordon, eleştirici tutumun öğrenme sürecini olumsuz açıdan etkilediğini ve öğretmen-öğrenci ilişkilerinde zaman zaman şu tepki biçimlerini ortaya çıkardığını öne sürer:

- Suçlama ("Sen her zaman konuşursun zaten!")
- Emir ("Hemen yerine otur!")
- Tehdit etme ("Aynı hareketi bir kez daha yaparsan okul çıkışı cezaya kalırsın!")
- Eleştirme ("Daha iyisini yapmalısın.")
- Uyarma ("Son kez hatırlatıyorum.")

- Güven verme ("Senin bunu daha iyi yapacağına inanıyorum.")
- Utandırma ("Şımarık çocuk!")
- Sözlü anlatım ("Birisini rahatsız etmek iyi bir davranış değildir.")
- Yargılama (Kitaplar yazmak için değil, okumak içindir.")

Gordon'a göre, tüm bu bastırıcı sözler:

1. Çocuğun kendisini suçlu hissetmesine neden olur.
2. Öğretmenin adil olmadığı düşüncesini geliştirir.
3. Çocuğun sevilmediğini düşünmesine neden olur.
4. Sert tepkiyle yanıt vermesine yol açar.
5. Karşı çıkmasına neden olur.
6. Kendini yetersiz hissedip özsaygısını yitirmesine yol açar.

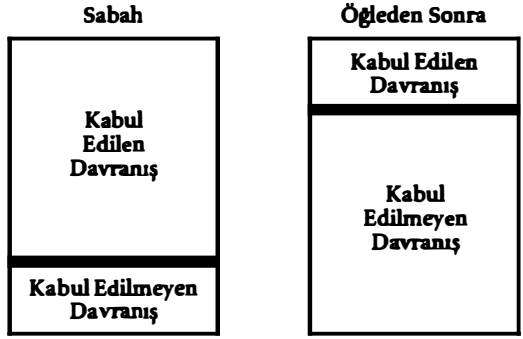
Bastırıcı sözlerle sık sık karşılaşan çocuk, kendisini işe yaramaz, düşüncesiz, tembel vb. biri olarak görmeye başlar. Oysa Gordon, öğretmen-öğrenci diyaloğunda en sağlıklı yöntemin "aktif dinleme" (active listening) olduğunu ileri sürer. Öğretmenlerin, çocuklarına korku silahını çevirmeksizin, onları işbirliğine hazır, kendi kendilerini disipline eden bireyler olarak yetiştirebileceklerini savunur. Dr. Gordon, çocuklara güven vermeyi, onların sorumluluklarını kabullenmelerini ve sorunlarına kendi başlarına çözüm bulmalarını sağlamayı, uygulanacak aktif dinleme yöntemiyle mümkün görür. Gordon'a göre aktif dinleme, konuşan bireyin sözlerini açarak tekrar etmekten ibarettir. Bu yöntem, çocukların sahip oldukları olumsuz duygulardan dolayı rahatsız olmalarını engeller, yetişkinle çocuk arasında sıcak bir ilişkinin kurulmasını sağlar, sorunların çözülmesini kolaylaştırır ve çocukların öğretmenlerinin düşüncelerine değer vermelerini sağlar.

Öğretmen - Öğrenci İlişkileri

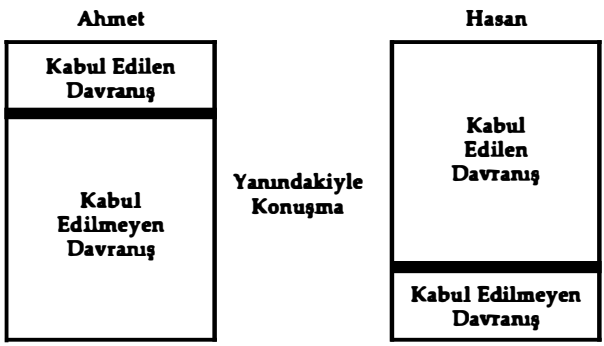
Dr. Gordon, öğrenme olgusunun temelinde öğretmen-öğrenci ilişkilerinin yattığına değinerek, bu ilişkinin üç etkenden büyük ölçüde etkilenebileceğini savunur. Bunlar:

a) Öğretmene bağlı etkenler,
b) Öğrenciye bağlı etkenler,
c) Çevreye bağlı etkenlerdir.

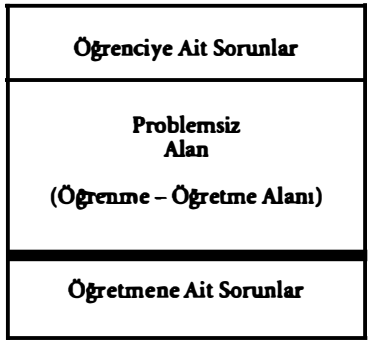
a) *Öğretmene Bağlı Etkenler:* Aşağıda aynı öğretmenin günün iki değişik zamanındaki, sabah dinç ve neşeli, öğleden sonra yorgun ve dayanıksızken kabulü gösterilmiştir. Öğretmenin "kabul edilmeyen davranış" kategorisinde ele aldığı bir hareket sabah yapıldığında hoşgörüyle değerlendirilirken ya da görmezden gelinirken; aynı hareket öğretmenin yorgun olduğu öğleden sonra yapıldığında "kabul edilmeyen davranış" kategorisinde düşünülebilir ve olumsuz tepki görebilir.

b) *Öğrenciye Bağlı Etkenler* (Öğrenciler arasında bireysel farklılıklara koşut olarak ayrım yapma): Örneğin, öğrencinin yanındaki arkadaşıyla konuşması, Ahmet için "kabul edilmeyen bir davranış" olarak değerlendirilirken, aynı davranış Hasan için "kabul edilen bir davranış" olarak ele alınabilir.

Gordon'a göre, öğrenme ortamını öğretmene ait kişisel sorunlar etkilediği gibi, öğrenciye ait olan kişisel sorunlar da büyük ölçüde etkiler. Bu nedenle sağlıklı bir öğrenme, ancak bu kişisel sorunlardan arınmış, huzurlu bir ortamda gerçekleşebilir. Örneğin, kendine yeterince güvenmeyen bir çocuk, arkadaşlarının kendisine aptal damgası vurmalarından endişe ederek, okul faaliyetlerinde dikkatini yoğunlaştırmayabilir ve bu nedenle başarılı olmayabilir.

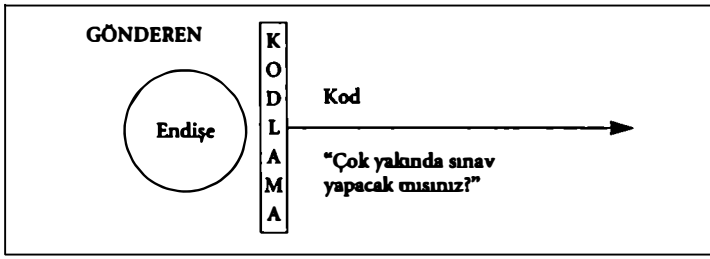

c) *Çevreye Bağlı Etkenler:* Öğretmen-öğrenci ilişkilerinde bir başka etken çevredir. Örneğin, top oynama bahçede kabul edilen, sınıf içinde kabul edilmeyen davranış kategorisinde değerlendirilir.

Aktif Dinleme

Pasif dinlemeye (susma) karşılık aktif dinleme, öğrenciyle karşılıklı ilişki kurmayı sağlarken, öğrenciye öğretmenin kendisini anladığını (geri-bildirim/feedback) kanıtlar.

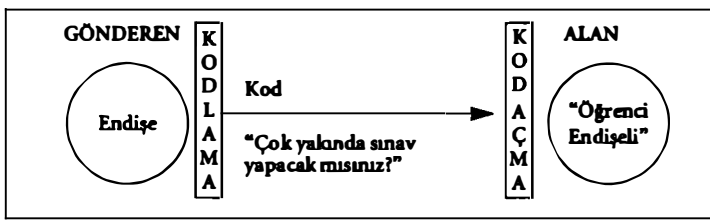
Sınıftaki şöyle tipik bir durumu ele almak, aktif dinlemeyi açıklaması ve pasif dinlemeden ne denli farklı olduğunu göstermesi açısından yararlıdır. Diyelim ki, öğrencilerden biri okuma ödevlerinde geri kaldığını ve ötekilerine yetişmek için ne kadar çok ödev yapması gerektiğini bildiği için çok endişeli. Onun bir sorunu var ve bunu çözmek istiyor. Tabii öğretmene bu endişesini belli etmek istemediğinden, bir kodlama sürecinden geçmesi, durumunu dile getirecek sözlü iletişim kurması gerekmektedir. Bu durumda kodu, öğretmene, "Çok yakında sınav yapacak mısınız?" sorusu oluyor.

Bu mesajı alan öğretmenin zihni, kod açma sürecinden geçmek, öğrencinin mesajını (bu mesajın ardındaki anlamı) anlamak durumundadır. Öğretmen bir alıcı olarak öğrencinin düşüncelerini okuyamadığından, kod açma süreci ya bir tahmin ya da bir çıkarsama olacaktır.

Eğer öğretmenin tahmini doğruysa, kod açma süreci sonunda aklından "öğrencinin kaygılı olduğu" düşüncesi geçecektir. Yanlış bir kod açmada ise, soruya, "yakında sınav istiyor" ya da "gelecek hafta sınav olduğunu unutmuş" gibi anlamlar verecektir.

İletişim sürecinde kod açma çok önemli olmasına karşın, öğretmen bu işlemi doğru ya da yanlış olarak yaptığını bilemez. Aynı şekilde öğrenci de mesajının doğru ya da yanlış olarak alınıp değerlendirildiğini bilemez. O nasıl öğretmenin aklındakileri okuyamıyorsa, öğretmen de onun neyi düşündüğünü tam anlayamaz.

Bu nedenle öğretmen, öğrencinin mesajına karşılık vermeden önce, kod açma çabasındaki doğruluğu kontrol etmelidir. Bunun için de kodu açtığında elde ettiği sonucu geri-bildirim (feedback) ile yani bir tür yansıtmayla kontrol edecektir. Öğretmen, kendi sözcüklerini kullanarak öğrencisine, "Çok yakında sınav yapacağımdan endişe duyuyorsun," der. Böyle bir durumda büyük bir olasılıkla öğrenci de bunu doğrulayarak, "Haklısınız," diyecektir. Böylece de hem öğrenci, hem öğretmen birbirlerini anladıklarını bileceklerdir.

İşte bu "geri-bildirim" (feedback) sürecine "aktif dinleme" denir. Etkili bir iletişim sürecini tamamlayan son adımdır bu.

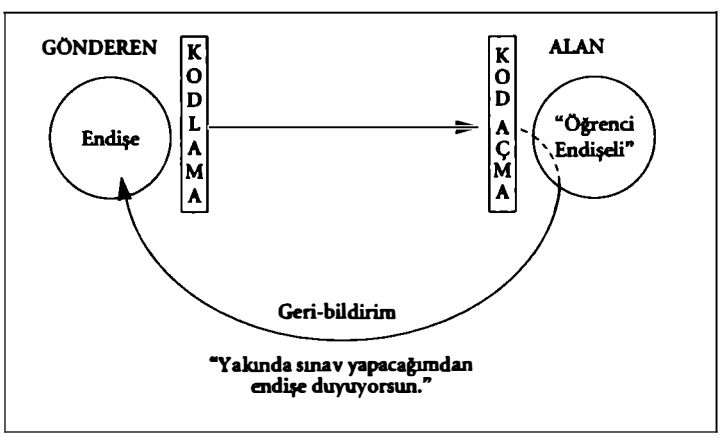
Ancak diyelim ki, öğrenci, genellikle başarılı olmadığı kompozisyon şeklinde sınav yapılmasından korktuğu için endişelidir.

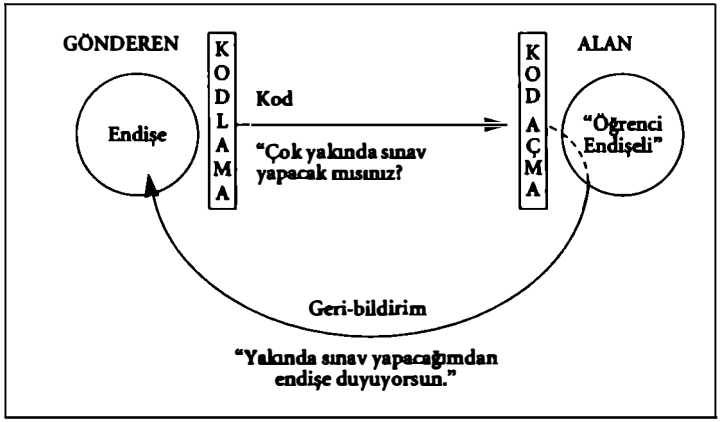
Bu durumda öğretmenin kod açması sonuç vermeyecektir. Öğretmen, öğrencinin ne demek istediğini tam anlayamadığını kendisine söyleyecek, o da kendisini düzeltecektir. Bu konuşma şöyle olabilir:

Öğrenci : Hayır, ne tür bir sınav yapacağınızı bilmiyorum ve bunun kompozisyon şeklinde olmasından korkuyorum.
Öğretmen : Ya, demek sınavın türünden endişe duyuyorsun?
Öğrenci : Evet, kompozisyon yazmada başarılı olamıyorum.
Öğretmen : Anlıyorum, test şeklindeki sınavda daha başarılı olacağını sanıyorsun demek.
Öğrenci : Evet, kompozisyon türü sınavları beceremiyorum.
Öğretmen : Sınav çoktan seçmeli test türünde olacak.
Öğrenci : Ah, ne iyi! Şimdi o kadar endişe etmiyorum.

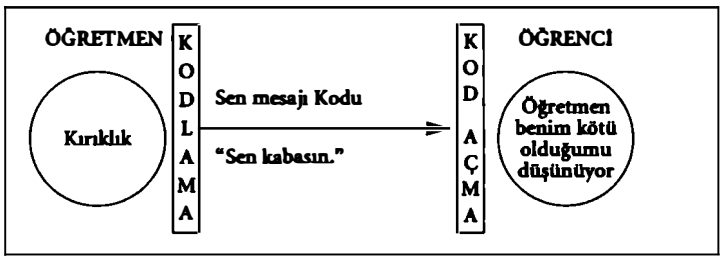
Ben mesajı / Sen mesajı

Öğretmenlerin öğrencileriyle olan konuşmaları gözlemlendiğinde, cümlelerinden birçoğunun "sen" diye başladığı görülmektedir. Örneğin, "Bir bebek gibi davranıyorsun." "Çok yaramazsın." Oysa, "ben" diye başlayan cümlelerle daha sağlıklı bir iletişim kurulabileceği düşünülmektedir. Ben mesajı,

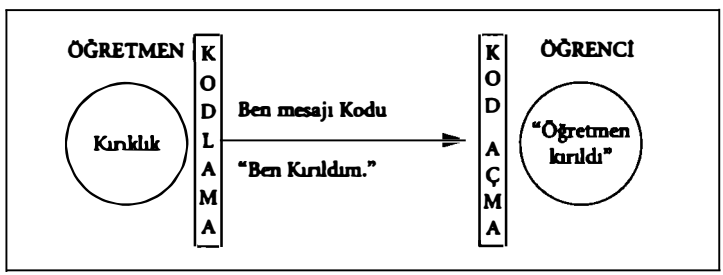

1. Çocuğa kazandırılmak istenen davranışı etkili kılar,
2. Çocuğun tepki göstermesini engeller,

3. Çocuğun kişisel sorumluluklarının gelişmesini sağlar. Ona, kendi davranışlarından sorumlu olmayı öğretir,
4. Onun, duygularını açık, belirgin şekilde yansıtmasını sağlar.

OKUL FOBİSİ

Okul fobisi, kuvvetli bir endişe nedeniyle çocuğun okula gitmeyi reddetmesi ya da bu konuda isteksiz görünmesidir. Okul fobisi olan çocuklar, okula olan isteksizliklerini tipik bir biçimde bedensel yakınmalarıyla dile getiren, böylelikle evde kalabilmek için anne babalarını ikna etmeye çalışan çocuklardır.

Okul fobisi olan çocukların mide bulantısı, karın ya da baş ağrısı şeklindeki bedensel şikâyetleri genellikle sabahları uyanır uyanmaz görülmekte ve okula gitmemelerine karar verilir verilmez de kendiliğinden kaybolmaktadır. Eğer çocuklara okula öğleden sonra gitmeleri önerilirse, aynı tür şikâyetlerinin bir saat içinde yinelendiği görülür. Kendilerine o gün için okula gönderilmeyecekleri konusunda söz verilirse, ertesi gün belirtilerin yeniden ortaya çıktığı dikkati çeker. Eğer anne ve baba, çocuğun bir hafta süreyle okula gitmemesine karar verirse, bir sonraki pazartesine kadar çocuğun sağlığının yerinde olduğu görülür. Hafta sonları, genellikle okul fobisi olan çocuklar için –aktif olabildiklerinden ve okul baskısı olmaksızın diledikleri biçimde eğlenebildiklerinden– en sevilen dönemdir.

Psiko-somatik kökenli şikâyetleri ortadan kaldırmak üzere öğretmen değiştirme, çocuğu daha az başarılı bir sınıfa alma ya da başka bir okula gönderme gibi alınabilecek önlemler sadece geçici bir süre için sonuç verir. Bu gibi durumlarda çocuklar başlangıçta mutlu ve yeni okul ortamında coşku içinde görünürler, ancak birkaç gün ya da hafta sonra yeniden evde kalmak üzere yeni ortamla ilgili bazı yakınmalarda bulunurlar.

Okul fobisi ile okul kaçağı olmayı birbirine karıştırmamak gerekir. Okul fobisi olan çocuk, değişik zamanlarda okula anne ve babasının bilgisiyle gitmez ve evde kalır. Çocuğun okula gitmemesinin temelinde başarısızlık korkusu ve sınıf içinde aktif olamama endişesi bulunur. Okuldan kaçan çocuklarsa okulu sevmezler, aynı zamanda tembeldirler ve akademik bir amaçları yoktur. Bu çocuklar okuldan kaçtıkları zamanı, anne babalarının bilgisi olmaksızın, ev dışında gönüllerince geçirirler. Buna karşılık okul fobisi olan çocuklar evden uzaklaşmazlar, evde mutlu ve neşelidirler. Bu çocukların okul başarıları orta düzeydedirler. Ödevleriyle yakından ilgilidirler.

Akut ve Kronik Okul Fobisi

Okul fobisi tepkileri ilk görülmeye başladığı sırada şiddetli birtakım belirtiler dikkati çeker. Akut okul fobisi olan bu çocuklar evde kaldıkları sürece mutludurlar, arkadaş ilişkilerinde ve sosyal faaliyetlerde etkindirler. Hatta bu çocuklar evde kaldıkları süre içinde ev ödevlerini yaparlar.

Akut okul fobisi ilkokuldan liseye kadar her yaşta, hatta kolej öğrencilerinde bile görülebilir. Bununla birlikte gerek ergenlik döneminde, gerekse ergenlik öncesi dönemde rastlanan okul fobisi belirtileri, ilkokula başlayan çocuktaki gibi kuvvetli ve zorlu değildir. Çoğunlukla çocuklar büyüdükçe şiddetli biçimde okul fobisi görülmez, ancak bunun yerini "kronik fobi" alır.

Kronik okul fobisi zamanla oluşur. Bu fobinin oluşmasında, gencin çocukluk yıllarındaki akut okul fobisini de içine alan çeşitli davranış problemlerinin rolü büyüktür.

Kronik okul fobisi, akut okul fobisinin tam tersine, birtakım uyum zorluklarını içerir. Kronik okul fobisi olan çocuklar, sadece okuldan değil, aynı zamanda önceden zevk aldıkları faaliyetlerden de uzaklaşmaya başlarlar. Bu çocuklar ne ders çalışırlar, ne de belirli bir ilgi alanında faaliyet gösterirler. Ev çevresinde sıkıntılı bir biçimde zamanlarını geçirmeye çalışırlar. Bunun yanı sıra, bu tür çocuklar okula olan korkularını tüm çevreye genelleştirirler. Sonuç olarak bu çocukların gerek insan ilişkilerinde, gerekse yabancı oldukları ortamlardaki huzursuzlukları giderek artar.

Okul Fobisinin Nedenleri

Diğer fobilerde olduğu gibi, okula girdikten sonra oluşan korkularda da kalıtımsal ve yapısal etkenlerden çok, psikolojik yaşantıların daha önemli bir yer tuttuğu görülür.

Okul fobisi olan çocuk görünüşte nedensiz olarak okula gitmekten korkmaktadır. Ancak bu korkuyu oluşturan bazı temel etkenler vardır. Bunların başında yaygın bir baskının egemen olduğu aile ortamı sayılabilir. Okul fobisi olan çocukların, yaşamlarının daha önceki yıllarında anneleri tarafından aşırı özen içinde büyütüldükleri görülür. Bu tür annelerin sürekli olarak çocuklarını memnun ederek onların sevgilerini kazanma çabası içinde oldukları, tüm gereksinimlerini karşıladıkları ve onları sürekli olarak kırıklığa uğramaktan

korudukları dikkati çeker. Bu anneler, özellikle çocuklarının bedensel rahatsızlıklarıyla yakından ilgilidirler. Çocukları gözlerinin önünde olmadığında kendilerini çok yalnız hissederler. Psikolojik ve fizyolojik olarak çocuklarıyla yakın olma gereksinimi duyarlar. Bu anneler, çocuklarını anaokullarına göndermekten kaçındıkları gibi, arkadaşlarının evine oyun oynamak üzere göndermekten bile kaçınırlar.

İşte yaşamın ilk yıllarındaki bu tür bir anne-çocuk ilişkisi, çocuğun okula başladığı sırada önemli bir engel oluşturur. Annelerinin bu koruyucu ve baskılı ortamından bir an olsun uzak kalmamış bu çocukların yabancı bir çevrede ve tanımadıkları insanlarla birlikte günlerini geçirmeleri, onları son derece huzursuz kılar.

Okul fobisi olan çocukların babaları da aşırı bağımlılık ve koruma konusunda eşleriyle işbirliği içindedir. Bu tür babalar, ev içinde birtakım kurallar koyma ya da disiplin uygulama yerine, sürekli bir barış ve sakinlik ortamının olmasını yeğlerler.

Böylelikle okul fobisi olan çocuklarda şu üç temel karakteristik kişilik özelliği gelişir:

1. Bu çocuklar, anne babaları tarafından aşırı korunma sonucu *bağımlı*, anne babaya âdeta yapışık bireyler olarak gelişirler.

2. Tüm gereksinmelerinin karşılanması, çocuğun *çok isteyen ve hileye başvuran* bir birey olmasına yol açar. Bu tür çocuklar, istedikleri her şeye istedikleri an kavuşurlar.

3. Anne ve babaların, disiplin konusundaki yetersizlik ve başarısızlıkları nedeniyle gerektiğinde çocuğun isteklerini dizginleyememeleri, çocukta *egemenlik* duygusunun gelişmesine neden olur. Bu durumda çocuk, sadece kendisine ilişkin konulara değil, tüm aile içi işlere karışır.

Bu tür ailesel nedenler, okul fobisini oluşturan tek etken grubu değildir. Ayrılık endişesi, değişiklik ve sıkıntı da okul fobisinin nedenleri arasında sayılabilir. Anne ve babanın hastalığı, evde yangın çıkması ya da hırsızlık vb. olması da, çocuğun evden uzaklaşmasını engelleyen etkenlerdir. Böyle durumlarda çocuk kendini evde bulunmakla sorumlu tutar.

Değişiklik bazı çocuklarda okul fobisinin oluşumu için tek neden olabilir; yeni eve, yeni koşullara, yeni okula ya da yeni sınıfa geçme bu fobiye neden olabilir[11].

Yatılı Okul

Yatılı okul, özellikle ergenliğin başlarına rastlayan 11-12 yaşlarında çocuğun anne babasına en çok gereksinim duyduğu bir dönemde onlardan ayrı kalmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da çocukta birtakım uyum ve davranış bozukluklarına rastlanabilmektedir.

Aşağıdaki mektup, ortaokul birinci sınıftaki yatılı bir erkek öğrenciye aittir. Çeşitli kereler okuldan kaçmayı deneyen ve iki kez evine yürüyerek gelen bu çocuğun yatılı okuldaki başarı düzeyi çok düşükken, gündüzlü okula geçtikten iki hafta sonra sınıf birincisi olduğu görülmüştür.

Sevgili dedeciğim ve babaanneciğim,

Hayatım bir çiçekti ama, yatılı okulda bir cehennem oldu. Size "Beni buradan alın!" diye yalvardım, iki kez de okuldan kaçtım, ama ne siz beni kurtardınız, ne de okuldan atıldım... Kısmet değilmiş... Bu okuldan kurtulmak için birçok şans var: Hocaya küfretmek, hırsızlık yapmak gibi. Ama bana göre bir olasılık daha var: İntihar. Kafama estiği zaman ölebilirim. Ölümüme üzülmeyin, ama bilin ki, bu okulun yüzündendir.

Okul Fobisinin Sonuçları ve Tedavisi

Okul fobisi, çocuğun okuldan, sosyal faaliyetlerden ve öğrenme yaşantısından uzaklaşmasına neden olduğundan, akademik ve sosyal gelişmeyi ciddi bir biçimde etkilemektedir. Okul fobisi özellikle kronik olduğu takdirde, ergenlik döneminde gençliğin diğer nörotik belirtilerinden daha zorlu birtakım psikolojik sorunların ortaya çıkmasına yol açar.

Okul fobisinin en çok yaygın olduğu 5-8 yaşlarında çocukta bıraktığı olumsuz iz, ikinci yoğun rastlanan yaş grubu olan 11-14 yaşlarına oranla daha azdır.

Okuldan uzak kalmanın getireceği sorunlar nedeniyle okul fobisi olan çocukların, elden geldiğince bir an önce okula dönmeleri amaçlanır. Uzmanların çoğu, çocuğun, okula dönmesinden önce sorunun nedenlerini anlamasına yardımcı olmak ve endişelerini azaltmak amacıyla bir süre için psikoterapi yapılmasını önermektedir. 6 -12 ay gibi bir tedavi sürecinden sonra çocukların okula dönmeleri-

nin başarılı sonuçlar verdiği görülmüştür. Kronik okul fobisinde, çocuğun okula dönmesinde psikoterapi olumlu sonuç verir. Çocuğun, böyle bir tedavi görmeksizin okula dönmesi, onun okulda giderek daha çok mutsuz olmasına ve gerek sosyal, gerekse akademik başarısı açısından arkadaşları arasındaki statüsünü kaybetmesine neden olur.

Akut okul fobisi olan çocukları okula bağlayabilmek, ancak uzman terapistlerin yoğun çabalarıyla olasıdır. Sağlıklı bir gelişim, ancak etkili bir davranış terapisi ve aile yönlendirme yöntemleriyle gerçekleşebilir.

Bu çocukların sınıfta daha az endişe duymalarını, daha huzurlu olmalarını sağlamak üzere yapılacak özel eğitim egzersizleriyle, okulu çocuğa yeniden tanıtma ve özendirme girişimleriyle, gerekirse önce 1 saat, sonra yarım gün, sonunda tam gün okula gitmelerini sağlamakla, gerektiğinde annelerinin de okula gelmelerini ve çocuk kendini rahat hissedinceye kadar kısa bir süre sınıfta oturmalarını sağlamakla, nihayet anne ve babaları eğiterek okulda yeterli bakım ve eğitim olmadığı yolundaki onların aşırı koruyucu tavırlarından kurtulmalarını sağlamakla mümkündür.

Tedavi edici programlar, çocuğun okul hakkındaki şüphe ve endişelerini aydınlığa kavuşturması açısından yararlı olmaktadır. Bu tür çalışmalar, okul fobisi olan çocukların % 70'inin birkaç gün ya da ay içinde okula dönmesini sağlamıştır. Bu konuda yaşın da önemli bir rol oynadığı dikkati çeker. Okul fobisi olan 10 yaş çocuklarının % 90'ı çeşitli tedavi çalışmalarından olumlu sonuç alırken, aynı sorunu olan 11 yaş çocuklarında başarı oranı % 50'yi geçmemiştir.

KAYNAKLAR

(1) Yavuzer, H., *Psiko-Sosyal Açıdan Çocuk Suçluluğu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1981.

(2) Yavuzer, H., *Çocuklarda Psiko-Sosyal Gelişmenin Ölçülmesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1972.

(3) Yavuzer, H., *Psiko-Sosyal Açıdan Çocuk Suçluluğu.*

(4) Rousseau, J. J., *Emile*, (Çev. H. Z. Ülgener Ülken, A. R. Güzey), Türkiye Basımevi, İstanbul, 1961, s. 53.

(5) Mussen, P. H. and Conger, J. J. and Kagan, J., *Child Development and Personality*, Harper and Row Pub., New York, 1979 (5th ed.).
(6) Köknel, Ö., *Aile ve Toplumda Ruh Sağlığı*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1981.
(7) Tezcan, M., *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981.
(8) Oğuzkan, F., *Öğretmenliğin Üç Yönü*, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1981.
(9) Stone, David R. and Nielsen, Elwin C., *Educational Psychology, The Development of Teaching Skills*, Harper and Row Pob., New York, 1982.
(10) Gordon, Thomas, *Teacher Effectiveness Training* (T.E.T.), Peter H. Wyden Pub., New York, 1976.
(11) Weiner, Irving G., *Child and Adolescent Psychopathology*, John Wiley and Sons, New York, 1962.
(12) *2000 Yılında Milli Eğitim*, TC MEB Araştırma ve Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 1999.
(13) *2001 Yılı Başında Milli Eğitim*, TC MEB Araştırma ve Planlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2000.

Yedinci Bölüm

Oyun ve Çocukta İlgiler

OYUN

Oyun, çocuğa hiç kimsenin öğretemeyeceği konuları, kendi deneyimleriyle öğrenmesi yöntemidir.

Oyun, sonucu düşünülmeden, eğlenmek amacıyla yapılan hareketlerdir. Oyun, "iş"in karşıtı olarak düşünülmektedir, çünkü "iş"te belli bir sonuç söz konusudur.

Piaget'ye göre oyun, bir uyumdur.

- *Oyunun Bedensel Değeri:* Çocuğun kas sistemini geliştiren aktif oyun, aynı zamanda çocukta biriken enerjinin boşalmasını sağlar. Bu enerjinin harcanmaması, çocuğun nörotik, içe dönük ve alıngan bir yapıya sahip olmasına neden olabilir.
- *Oyunun İyi Edicilik Niteliği:* Çocuğu tanımada değerli bir araç olan oyun, onun günlük yaşamda çevresinden aldığı uyaranların oluşturduğu gerilimden kurtulmasını sağlar.

Çocuk, oyun yoluyla birikmiş enerjisini toplumsal açıdan kabul edilen bir yolla boşaltma olanağı bulmaktadır.

Ayrıca oyun, çocuğun en güçlü ve doğal dürtülerinden biri olan saldırganlık dürtüsünü boşaltmasına yarar.

Hayali oyunlarda çocuk, korkulardan ve bu korkuların sonucu olan gerilimden kurtulabilir. Uygun seçildiği takdirde oyunlar, günlük yaşamda görülen kırıklıkların (frustrasyonların) azalmasını sağlar.

Çocuklar, özel yaşamlarındaki bazı sorunlarını oyun yoluyla çözebilirler. Örneğin, okulda el yazısında zorluk çeken bir çocuk, yazı için gerekli olan el hareketlerini, kil faaliyeti, resim ya da boya yoluyla kazanabilir. Oyun, çocuğun dili ve etkin bir anlatım aracıdır.

Oyun yoluyla çocuk, en derin duygu ve gereksinmelerini ifade olanağı bulmakta ve sorunlarını kendi kendine çözebilmektedir. Çocuk, bebekleriyle evcilik oynarken, evin çeşitli bireylerine olan duygularını bu yolla açığa vurabilmektedir. Örneğin, kardeşini kıskanan bir çocuk, oyunlarında kardeşi rolündeki bebeği cezalandırabilir ya da dönmemek üzere seyahate gönderebilir.

Oyunlar, uzman gözlemcilerin, çocuğun sorununu kolaylıkla teşhis edebilmelerine yardımcı olur.

- *Oyunun Eğitimsel Değeri:* Çocuk, çeşitli biçim ve boyutlardaki oyun malzemesiyle oynaya oynaya, renk, boyut ve objelerin anlamlarını kavrar. Oyun, çocuğun içinde bulunduğu yaşamı kavramasını, gerçekle gerçek olmayanı ayırabilmesini öğretir.
- *Oyunun Toplumsal ve Ahlaki Değeri:* Arkadaşlarıyla oynamak, çocuğa işbirliğini ve toplu yaşam için gerekli kuralları öğretir. Oyun yoluyla sosyalleşen, "ben" ve "başkası" kavramlarının bilincine varan çocuk, vermeyi ve almayı da oyun aracılığıyla öğrenir.

Çocuğun toplum ve ahlak kurallarına uyum göstermesinde oyunun rolü büyüktür. Çocuk, ev ve okul çevresinde neyin doğru, neyin yanlış kabul edildiğini görür. Ancak bu tür kurallara uymanın zorunluluğunu oyun ortamında anlayabilir.

Piaget'ye göre çocuk oyunları, son derece sosyal yapılardır. Örneğin, bilye oyununda karmaşık bir kural sistemi vardır. "Çerçöp" diyen çocuk, yanmaktan kurtulur. Çocuk ahlak kurallarını yetişkinden öğrenirken, en basit oyun kurallarını kendisi bulur ve bu kuralları kuşaktan kuşağa iletir. Çocuk, oyun dünyasında egemendir. Yaşıtları dışında kimsenin bu dünyaya girmesini istemez.

Çocuğun oyun içindeki davranış biçiminde ailesinden edindiği eğitim türünün etkisi büyüktür. Aşırı hoşgörü ortamının egemen olduğu ailelerden gelen çocuklar, oyun ortamına kolaylıkla uyum sağlayamazlar. Yine aşırı otoriter aile ortamından gelen çocuklar, ya çok silik ve pasif ya da saldırgan davranış örnekleri verirler.

Oyunda Kültür, İklim ve Cinsiyet Faktörü

Oyunların oluşumunda iklimin, kültürün, cinsiyetin ve yaşın etkisi büyüktür.

Belirli bir kültürdeki çocuklar, çoğu oyunu bir önceki kuşaktan taklit yoluyla öğrenirler. Oyunda kültür faktörü egemendir. Örneğin, Amerikan ve Japon çocukları üzerine yapılan bir araştırma, Amerikalı çocuklarda grup oyunlarının daha çok sevildiğini ortaya koymuştur. Yine Amerikalı çocuklar sadece küçük yaşlarda dramatik oyunlardan hoşlanırken, Japon çocuklarının bu tür oyunlardan daha uzun süre hoşlandıkları saptanmıştır.

Oyun türünün seçiminde mevsim ve iklim koşullarının da etkisi büyüktür. Hareketli oyun ve sporu içeren oyun türleri serin mevsimlerde, daha az enerjiyi gerektiren spor ve oyun türleri ise sıcak mevsimlerde daha çok sevilir.

Cinsiyet, oyun seçiminde önemli bir başka etkendir. İstanbul çocukları üzerinde gerçekleştirdiğimiz araştırma bulgularında, cinsiyete göre en çok seçilen oyun türleri şu şekilde ayrılmıştır:

- *Kızlar:* İp atlamak, istop, yakartop, saklambaç, seksek, ebecilik.
- *Erkekler:* Futbol, koşmaca, saklambaç, misket.

Yaşlara Göre Oyunda Görülen Gelişim

Oyun biçimlerinin insan gelişimine koşut olarak farklılaştığı görülür.

İlk 2-3 aylık bebeğin oyun faaliyeti, çevresindeki insanlara bakmak ve yakınındaki objeleri yakalamak üzere hareketler yapmaktan ibarettir. Daha sonra, çocuğun el ve kolundaki kontrol giderek artar. Çevresindeki objeleri yakalayabilir, inceleyebilir. Oyunları keşif niteliğindedir. Piaget'nin "Döner Tepki" olarak nitelendirdiği aksiyonlar, çocukların haz duymaları nedeniyle yineledikleri davranışlardır. Bu davranışlar bu dönemin oyunlarını oluşturur. Çevresindeki oyuncak ve objeleri çekerek ve çarparak, onları keşfetmeye çalışan çocuğun başlangıçtaki oyunları serbest ve kendiliğindendir (spontane).

2 yaşından itibaren çocuklar, çevrelerini saran kültürü yansıtan ve günlük yaşamlarını canlandıran dramatik oyunlara yönelirler. Bu tür oyunlarda, başlangıçta kişileştirme (örneğin, bebeklerle konuşma), objeleri kullanma (örneğin, boş bardaktan su içme) veya evcilik gibi tablolar dikkati çeker. Zamanla konular birey ya da hayvanları taklit biçiminde farklılaşır (doktorculuk, polisçilik, bakkalcılık, kovboyculuk gibi).

Çocuk, yaşıtlarıyla oynadığı dramatik oyunlarda kendini değişik kişilerin yerine koyar. Baba, öğretmen vb. gibi bu rolleri oynarken, bir bakıma çocuk kendi kişiliğini daha iyi tanır ve kendini başkalarından ayıran özelliklerin bilincine varır.

Bu aşamada, taklidin önemli bir yer tuttuğu dikkati çeker. Çocuğun bu tür oyunlardaki başarısında, bilgi ve yeteneklerine göre dış dünyayı tanımasının olduğu kadar, kendisine tanınan fırsat ve deneyimlerin de etkisi büyüktür.

Oyun, çocuğa kendini tanımayı öğretir. Oyun yoluyla kendi güçlerini sınamakta, atılıma girişmekte olan çocuğun, oynadıkça duyuları keskinleşir, yetenekleri gelişir, becerileri artar.

Çocuk, oyuna yalnızca büyüklerinden gördüğünü aktarmakla kalmaz, kendi algıladıklarına deneyimlerini de katarak sentezler yapar. Oyun, çocuğun yaratma ortamıdır.

4-6 yaşlarındaki kızlar, bebeklerine farklı elbiseler giydirip küçük sembolik evlerini eşyalarla süslerken, erkekler izledikleri bazı savaş serüvenlerini grup oyunlarına yansıtırlar. Bebeğini sallayan, onu giydirip besleyen çocuk, annesini taklit etmekte, onun hareketlerini oyuna yansıtmakta, onunla kendini özdeşleştirmektedir.

Oyun, gerçek dünyayla hayal dünyası arasında bir köprüdür.

Oyun faaliyeti tek başına ele alındığında, tüm gelişime koşut olarak, oyunda da belirgin bir evrim görülür. Oyundaki bu gelişimi, Parten kısaca şöyle özetler:

- Tek başına oynanan oyun.
- Başka bir oyunu izleme.
- Paralel oyun.
- Birlikte oynanan oyun (grup örgütlenmesi ve rol yüklenmesi yoktur).
- İşbirliğine dayalı oyun.

"Tek başına oynanan oyun", başlangıçta çocuklar için mümkün olan tek oyun türüdür. Bu oyun biçiminde çocuklar, arkadaşlarıyla birlikte oynama girişiminde bulunmazlar. Çevrelerindeki obje ve oyun malzemesiyle baş başa kalmayı yeğlerler. Bu evreyi izleyen oyun biçimi, "başka bir oyunu izlemek"tir. Bu tür oyunda çocuk, sözlü herhangi bir ilişki kurmadan, sadece diğer çocukların oyunlarını izler. "Palalel oyun", aynı oyun malzemesini kullanan çocukların

yan yana oynamalarına karşın, faaliyetlerini bağımsız sürdürmeleridir. "Birlikte oynanan oyun"da çocuklar, zaman zaman birbirlerinin fikirlerinden yararlandıkları gibi, oyuncak alışverişinde de bulunurlar. Bu oyun biçiminde çocuklar birbirlerinin hareketlerini izleme olanağı da bulurlar. "İşbirliğine dayanan oyun"da temel amaç, topluca organize olarak, belirli bir sonuca varmaktır. Bu amaca ulaşmak üzere çocuklar aralarında örgütlenirler(*).

Piaget, oyun gelişimiyle bilişsel gelişim arasında yakın bir ilişki olduğunu savunur ve oyun gelişimini üç farklı evrede ele alır. Bunlar:

1. Alıştırmalı oyun,
2. Sembolik oyun,
3. Kurallı oyun evreleridir.

Piaget'ye göre, motor faaliyet ve yinelemeler, "alıştırmalı oyun"un en belirgin özellikleridir. Çocuk, doğumdan 18 aylığa kadar taklit davranışları gösterir. Bu evrede bakma, emme, elleri açıp kapama ve diğer bedensel eylem türündeki basit davranışlar, motor ve diğer faaliyetleri oluşturur. Bu faaliyetlerin doyum sağlaması, yinelenmelerine neden olmaktadır.

İkinci evrede görülen "sembolik oyun"da, örneğin at taklidi yapan çocuk, temsili bir sistem geliştirmekte ya da ileri düzeyde zihinsel planlamayla birbirine ilişkin üniteler oluşturmaktadır. Piaget'ye göre, 2-6 yaşlarındaki çocukların özelliklerinden olan "sembolik oyun", değişik biçimlerde ortaya çıkmaktadır.

Üçüncü evre, daha ileri bir zihinsel düzeyi gerektiren "kurallı oyun"dur. 7-12 yaşlarında görülür. Bu evrede, oyun kadar, oyunun kuralları ve uymayanlara verilecek cezalar, akran kümelerince saptanır(1).

Çocuğun oyun gereksinimini en iyi karşılayan toplumsal kurum, "anaokulları"dır.

Çocuk, anaokulunda en iyi oyun ortamını bulur, işbirliğini geliştirir, yaşıtlarıyla ilişkiye girer. Anaokulu çocuğu, kendi hakkını korurken, paylaşmayı ve başkalarının özgürlüğünü zedelememeyi öğrenir.

(*) Sandström, C. I., *The Psychology of Childhood and Adolescence*, Hazell Watson and Viney Ltd., Middlesex, 1979, 2. basım, s. 194, 195.

Oyuncağın Eğitsel Önemi ve Oyun Malzemeleri

Gelişim basamakları boyunca çocuğun hareketlerine düzen getiren, zihinsel, bedensel ve psiko-sosyal gelişimlerinde yardımcı olan, hayal gücünü, yaratıcı yeteneklerini geliştiren tüm oyun malzemeleri oyuncak olarak tanımlanabilir. Su, kil, kum gibi doğal oyun malzemesiyle boş kibrit kutusu, makara gibi artık ürünler de bu kapsama girer.

Oyuncaklar, çocuğun doğal yeteneklerini geliştiren, böylelikle de büyük bir eğitimsel işlevi yerine getiren oyun malzemeleridir. Çocukta seçme ve değerlendirme duygusunu da geliştiren oyuncaklar, bu işlevleriyle çocuğun kendi kendine karar verebilmesine ve belirli bir alanda beceri kazanmasına olanak hazırlar.

Yine oyuncaklara, bireyin toplum ve çevreyle olan ilişkilerini düzenleyen bir araçlar sistemi gözüyle bakılabilir.

Oyuncaklar çocukların çeşitli renk, boyut ve şekilleri kavramalarına, sayısal ve yazınsal kavramlardan haberdar olmalarına yardımcı olur. Gelişimin her kesimini uyarmaları açısından oyuncaklar, farklı yaş ve zihin düzeyindeki tüm çocuklar için gereklidir.

Oyun malzemesine ilişkin çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu sınıflandırmalardan birine göre, oyun malzemesi beş ana grupta ele alınabilir:

Birinci malzeme grubu, çocuğun etrafını saran dış dünyayı tanıması ve deneyim kazanmasına yardımcı olur. Ancak bunu gerçekleştirebilmesi için çocuğa, ulaşabildiği tüm objeleri yakalama ve keşfetme olanağı verilmelidir. Bunların en önemlileri su, kum, toprak, çamur ve boyalardır.

İkinci grup malzeme, çocuğun yaratıcı yeteneğini ve kendi kendini yönetebilme arzusunu uyaran, çamur, boya ve tebeşirlerdir.

Üçüncü grup oyun malzemesi, çocuğun hayal gücünü uyaran bebek, bebek elbiseleri ve hayvanlardır.

Dördüncü grup malzeme, çocuğun yetişkin becerilerini kazanmasına yardımcı olan fırça, süpürge, küçük ev eşyası gibi model oyuncaklardır.

Beşinci grup malzeme ise, çocuğun bedensel ve zihinsel yeteneklerinin gelişimine doğrudan doğruya yardımcı olan jimnastik gereçleriyle, inşa oyuncaklarıdır.

Oyunların yaş ve cinsiyete göre farklılık gösterdiğini ileri süren uzmanlar, aynı ayrımı oyuncak için de kabul ederler.

Başlangıçta çocuk, ses, şekil ve renklere karşı duyarlıdır. Böylelikle ilk ayların oyuncaklarını, görsel ve işitsel duyulara yönelen oyuncaklar oluşturur. 0-18 aylık çocukların oyuncakları kırılmayan, yumuşak, emniyetli ve tercihen yıkanabilir cinsten olmalıdır.

18. aydan itibaren çocuk dünyasında, "keşif" ve "icat" evreleri önemli bir yer tutar. Bu nedenle çocuklar, farklı boyutlardaki blokları inşa etmekten ve çevrelerindeki çeşitli oyuncakları birleştirerek şekil oluşturmaktan büyük haz duyarlar. Yine çocukların yürüyebildikleri bu dönemde, onların ilgi alanını, birlikte hareket edebilecekleri, itilebilen ve çekilebilen oyuncaklarla (otomobil, traktör, tekerlekli hayvan gibi), bebek ve yumuşak tüylü hayvanlar oluşturur. Gerek bebek, gerekse kamyon, tren gibi ayrı parçalardan oluşan tekerlekli oyuncaklar, çocuğu, düşünme ve toplumsal yaşamı sembolize etme açısından uyaran, okulöncesi dönemde önemli bir yer tutan, hayal gücünü geliştiren oyuncaklardır.

Eğitimsel değeri büyük olan oyun malzemelerinden biri de, "su"dur. Dokunma duyusunun gelişimini sağlayan önemli bir oyun aracı olan su, aynı zamanda çocuğa büyük bir haz verir. Deneyim ve keşif olanakları sağlayan su sayesinde utangaç çocuk uyarılır, saldırgan çocuk sakinleşir. Su, ayrıca çocuğun uzun süre dikkatini bir konu üzerinde toplamasına da yardımcı olur.

Kum ve su, 2 yaşından itibaren tüm yaşlar için temel oyun malzemeleridir. Açık hava oyunlarının yanında, kum havuzu ya da su dolu bir leğende oyun oynama olanağının çocuğa sağlanması, onun fiziksel olduğu kadar, zihinsel gelişimine ve güven kazanmasına yardımcı olur.

Oyuncak Seçimi

Ülkemizde "oyuncak seçimi" konusunda, üç farklı sosyo-ekonomik ve kültürel çevreden seçilen 270 çocuk, 240 anne babayla 52 eczacı ve oyuncakçıdan oluşan toplam 562 deneğe uygulanan 3 ayrı anketle gerçekleştirdiğimiz araştırmada elde ettiğimiz bulguları şöyle özetleyebiliriz:

- Çocukların oyuncak seçiminde cinsiyet faktörü önemli bir yer tutmaktadır. Bulgulara göre, kız çocukları için en çok seçilen oyuncaklar, sırasıyla bebek, model oyuncaklar, yapı-inşa oyuncaklarıdır. Bu sıralama erkek çocuklar için, tekerlekli

oyuncaklar, pilli ve uzaktan kumandalı oyuncaklar, top, oyuncak silahlar, yapı-inşa oyuncaklarıdır. Her iki sıralama, hem anne babalar hem de oyuncakçılar tarafından doğrulanmıştır.

- Araştırmamız sonucunda sırasıyla kırmızı, sarı, yeşil ve mavi renklerin çocuklar tarafından tercih edilen temel renkler olduğu ortaya çıkmıştır.
- Bulgularımıza göre oyuncak, en çok 4-6 yaş, yani okulöncesi çocukları için satın alınmaktadır.
- Anne babalar, kız ve erkek çocuklarına cinsiyet farkı gözetmeksizin oyuncak satın almaktadırlar.
- Anne babaya göre oyuncak seçiminde en önemli etken, "oyuncağın yaş ve zihin gücüne uygun olmasıyla ihtiyacına cevap vermesi"yken, oyuncakçıya göre, en önemli etken, "hareket"tir.
- Oyuncak, anne ve babalara göre gerektiği zaman, oyuncakçılara göre yılbaşlarında daha çok satın alınmaktadır.
- Parasal olanaklar elverdiği takdirde ithal oyuncaklar tercih edilmektedir. Anne ve babalara göre tercih nedeni, daha sağlam, güvenceli olmaları ve çocuğun bedensel, zihinsel, sosyal gelişimine daha çok yardım etmeleridir.
- Anne ve babalar, gerek oyunun, gerekse oyuncağın işlev ve önemini takdir etmektedirler. Ana babaların büyük bir bölümü, çocuklarıyla oyun oynamak üzere zaman ayırmaktadırlar.
- Oyuncak seçiminde koşullu ya da dolaylı da olsa çocuğun etkisi görülmekte, arzusu gerçekleştirilmektedir.
- Çocuklarca en çok beğenilen ses, bebek sesidir.
- Televizyon programları oyuncak seçimini etkilemektedir.
- Çocuklar bir oyuncak almak üzere harçlıklarından para biriktirmektedirler.

Bilgisayar Oyunları

Hızla artan bilgisayar oyunları ilgisinin, giderek tehlikeli boyutlara ulaştığı dikkatimizi çekmektedir. Bilgisayar oyunları, çocuğun dar bir mekânda sıkışıp kalmasına neden olan bir bireysel oyundur. Oysa benzeri oyunlar çocukluğun ilk yıllarında aşılmış ve artık çocuk kolektif oyun oynama dönemine girmiştir. İşte çocuğu arkadaşlarından uzaklaştırmakla sosyal gelişimini olumsuz açıdan etkileyen bil-

gisayar oyunları, ondaki yaratıcılık yeteneğinin gelişmesini de engellemektedir.

Dikkat, algı, göz-el koordinasyonu ve muhakeme gibi bazı zihinsel işlevlerin gelişiminde yararları bulunmasına karşın, bilgisayar oyunları çocuğun gerçek anlamdaki oyun faaliyetini ve sosyal gelişimini olumsuz bir biçimde etkilemektedir.

Ancak bu olumsuzluklarına rağmen bilgisayar oyunları, çocuğun hayalgücünü geliştirmesi ve zihinsel gelişimi olumlu yönde etkilemesi açısından uyarıcı ve eğitici bir işleve sahiptir. Bu nedenle bilgisayar oyunlarıyla süreli ve sınırlı meşgul olan çocukların bu etkinlikten yarar sağlayacakları açıktır. Bu süre, ilköğretim yıllarında günde bir saati geçmemelidir.

Oyun Kuramları

En eski kuram, oyunun dinlenme gereksiniminden kaynaklandığını ve yorgunluğu gideren bir faaliyet olduğunu savunan görüştür.

Sonraları, ilk gerçek oyun kuramını ortaya atan, Herbert Spencer olmuştur. Spencer, oyunu, fazla enerjinin harcanması olarak nitelendirmiş, böylelikle gerginliğin azalacağını savunmuştur. Spencer'e göre sağlıklı çocuklar, zayıflara oranla daha çok oyun oynamaktadırlar.

Haeckel'a göre çocuk, kısa bir süre içinde ırkının geçirdiği evrimden geçerek gelişir. Bu "biyogenetik yasa"ya göre, çocuğun oyunları da, eski kuşaklardan kalan faaliyetlerin bir parçasıdır.

Daha sonraları, bu görüş üzerinde duran Stanley Hall, çocuğun evrimiyle toplumun evrimi arasında bir ilişki kurmuştur. Hall'ın "Recapitulation (tekrar) kuramı"na göre, bir birey, yaşamı boyunca, daha önce kendi türünün geçirmiş olduğu gelişme seyrinin aynını geçirecektir. Oyun, bunun açık seçik bir belirtisidir.

Karl Groos, 20. yüzyılın başında ortaya attığı kuramında, oyunun gerçek yaşama alışma egzersizi olduğunu belirtir. Oyun, bireyi, günlük yaşamında karşılaşacağı zorluklardan korunmaya hazırlar. Groos, çocuktaki kavga gibi ilkel (saldırganlık) eğilimlerinin oyun yoluyla boşalabildiğini kabul eder.

Karr'a göre oyun, bedenin gelişimini sağlayan, uyarıcı bir etkendir. Bazı alışkanlıklar oyun yoluyla yinelenirken edinilir. Karr'a göre, oyunun bir de arındırma işlevi vardır. Oyun, bireyde var olan an-

ti-sosyal eğilimlerden onu arındırır. Zararlı olan bu eğilimler, oyun yoluyla kanalize edilir, yönlendirilir.

Vygotsky, oyunu, anlam çıkarma ve öğrenmeye yönlendirme olarak kabul eder. Oyunun çocukta neleri özgür kıldığını, neleri sınırladığını ortaya koymak istemiştir. Yine Vygotsyky, oyunun haz verici özelliğini olduğu kadar, kuralcı yanını da vurgulamıştır.

Piaget'ye göre oyun, egoyu bütünüyle tatmin eden bir eylem türüdür. Dolayısıyla çocuk, gerçek dünyada, gerçek durum ve nesnelerle başarıyla baş etmesini öğrendiğinde, oyun davranışı kendiliğinden ortadan kalkar. Oyunu duyguların dışavurumu olarak tanımlayan Freud, çocukların, oyun ortamında iç dünyalarını, duygularını açığa vurduklarını ve gerçek yaşamda başa çıkamadıkları olayları oyuna getirerek, bu olayların üstesinden geldiklerini söylemiştir. Rousseau, her ne kadar oyunun çocuğun doğal, kendiliğinden başlayan özgür bir davranışı olduğunu belirtmişse de onu izleyen Pestalozzi, Froebel ve Montessori gibi eğitimciler, oyunun doğal değil, amaçlı bir davranış olduğu görüşünü savunmuşlardır. Onlara göre çocuk, oyun aracılığıyla işbirliği, paylaşma ya da yetişkinlere itaat etme davranışlarını geliştirebilmelidir.

ÇOCUKTA İLGİLER

Çocuğun yaşamında önemli rolü olan ilgiler, öğrenilmiş birer güdüdürler (motivdirler). Çocuk bir şeyden yararlanacağını görünce onunla ilgilenir, bu da öğrenmeyi güdüler (motive eder).

Gerçek ilgiler, bireyin yaşamında bir gereksinimi karşıladıkları için süreklidirler. Bu nedenle gereksinme ne denli kuvvetli olursa, ilgi de o derece kuvvetli ve uzun süreli olur. Çocuk ilgilerle birlikte dünyaya gelmez. O, bu ilgileri bazı deneyimler sonucu, öğrenme yoluyla geliştirir. İlgilerin gelişiminde bireysel farklılıklar önemli bir yer tutar. İlgilerle fizyolojik ve zihinsel gelişme arasında bir paralellik görülür. Başka bir deyişle, normalden daha hızlı veya daha yavaş gelişen çocuk, ilgileri açısından da, yaşıtlarına kıyasla farklılık gösterir.

İlgiler, çocuğun öğrenmeye karşı hazırlıklı oluşuyla yakından

bağlantılıdır. Örneğin, çocuğun gücü ve kas koordinasyonu gelişmedikçe, top oyunlarına ilgi gösteremez.

Ayrıca ilgiler, geniş ölçüde yakın çevredeki öğrenme olanaklarına bağlıdır. Bu olanaklar yeterli olmadığı takdirde, çocuk ilgisini geliştiremez. Bu da çevreyle ve bu çevrede bulunan diğer kişilerle bağlantılıdır.

Fizyolojik ve zihinsel gelişmelerle birlikte ilgiler de yaşla değişir. Yeni ilgiler geliştikçe de, çocukluk dönemindeki ilgiler değişikliğe uğrar ya da sınırlanır.

İlgilerin önemi, onların öğrenme için gerekli olan güdülenmenin (motivasyonun) kaynağını oluşturmalarından gelmektedir. Bir faaliyete ilgi duyan bir çocuk, bunu gerçekleştirmek için daha fazla güç harcar. Bir çocuğun ilgilerini saptamak için en pratik yol, onun satın aldığı, oynadığı, biriktirdiği, yaptığı ve kullandığı objeleri gözlemektir. Çocuğun ilgi alanını gösteren diğer ipuçları ise, sorduğu sorularla, konuştuğu konulardan ve seçip okuduğu kitaplardan elde edilir. Bu konudaki en olumlu yol ise, "Olanaklar elverseydi, en çok neye sahip olmak isterdin?" şeklindeki soruya verilen yanıtlara başvurmaktır.

KİTAP

Kitap, çocuğun zihinsel, duygusal ve sosyal gelişiminde önemli bir uyarandır. Gelişim süreci içinde çocuk, kendine özgü bir kişiliğe sahip olan bir bireydir. Çocuğun yetişkinden farklı oluşu, sadece bir basamak farkından değil, aynı zamanda bir nitelik ve zihniyet farkından kaynaklanır. Çocuk, "eksik bir yetişkin" değil, fakat zihinsel, bedensel, duygusal ve sosyal gereksinimlerini tamamlamak isteyen, kelimenin tam anlamıyla bir "kişi"dir. Bu nedenle çocuk kitaplarının hazırlanmasında, çocuğun kişiliğinin, içinde bulunduğu büyüme olgusunun ve gelişiminin çeşitli evrelerinin sürekli olarak göz önünde bulundurulması gereklidir. Bir kitabın çocuğun ilgisini çekmesi için, o kitabın bazı gereksinmelere yanıt vermesi gerekmektedir. Bu gereksinmelerin başında *sevgi* gelir.

Çocuğun duygusal gelişiminde olsun, genel anlamda eğitimde olsun, "sevgi", "şefkat" ve "güven" kavramlarının yeri ve önemi bü-

yüktür. İşte bu nedenle çocuklar, kendilerine sevgi ve güven ileten kitaplara büyük ilgi ve gereksinme duyarlar. Ancak çocuk kitabı yazarken, sadece bu gereksinimi göz önünde tutmak son derece hatalı ve yetersizdir. Yazarlar, birtakım gerçekçi konuları işlemenin yanında, yer yer çocuğa olumsuz yanlar üzerine eğilmek ve onlar üzerinde düşünmek olanağını da vermelidirler. Bütün bunlar yazar tarafından dengeli bir biçimde gerçekleştirilmeli, kitabın aynı zamanda çocuğun eğlenme gereksinimini de karşılamak zorunda olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

Lene Mayer-Skumanz bu konuda şunları söylemektedir: "Dünyada olup bitenlerin tümü, çocuk kitaplarına konu olmaya elverişlidir. Açlık, sevgi, aşk ve ölüm gibi; önemli olan bunların nasıl yazıldığıdır."

Çocuk Kitaplarının Niteliği

Çocuklar için kitaplar yazılması ve uyarlanması, oldukça yeni bir durumdur. 19. yüzyıl sonuna kadar çocuk, yetişkin bir insan minyatürü olarak kabul edilmiş ve her şey onun olgun bir insan görüntüsünde biçimlenmesi için hazırlanmıştır.

19. yüzyıl sonunda ortaya çıkan yeni akımla birlikte, çocuk artık farklı düşünülmeye başlanmıştır. Yetişkinler için yazılan kitaplar yerine, giderek çocuğun gereksinmelerine yanıt verecek kitaplar kaleme alındı. Bu kitapların başında, serüven öyküleri, hayali seyahatler, masallar, ahlaki değerleri güçlendirme amaçlı çocuk romanları gelmektedir.

Türk Kütüphaneciler Derneği'nin 17-19 Nisan 1979 tarihleri arasında düzenlemiş olduğu Uluslararası Sempozyum'a katılan Fransız uzman Neveu, kitabın önemini açıklarken: "Kitap, ancak çocuğun kişiliğine saygı gösterdiği sürece ideal bir iletişim aracıdır," demiştir.

Çocuk kitabı yazarının, bir yapıtı oluştururken, iki noktaya önem vermesi gerekmektedir: Bunlardan ilki, kendi çocukluk günlerini hatırlayarak o dönemdeki hayal gücüne dönebilmesi, ikincisi ise evrensel olan farklı kuşakları çocuklar için yeniden yaratabilmesidir. Yapıt, çocukların yanı sıra, yetişkinlerin de ilgisini çekmelidir. Çocuk kitabı yazarı, çocuk okuyucuyla yetişkin okuyucu arasındaki farkı bilmeli, öykülerini sadece çocuklar hakkında değil, fakat çocuklar için yazmalıdır. Çocuklar için yazı yazmanın verdiği hazlardan biri

de, onların eğlendirici niteliğinden gelmektedir. Ayrıca çocuk kitabı yazarı, günlük yaşamı içinde çocuğu heyecanlandıracak konuların neler olduğunu bilen bir kişi olmalıdır.

Çocuk, kişiliğinin gelişiminde bir modelle kendini özdeşleştirir. Bu model, başlangıçta anne baba ve yakın akrabayken, zamanla yerini arkadaşa, film ve kitap kahramanlarına bırakır. Bu bakımdan, kitap kahramanlarının ahlaki ve sosyal açıdan sağlıksız olması, çocuğun kendisini kötü bir modelle özdeşleştirmesine neden olur. Bu da, çocuk kitabı yazarlarının yüklendikleri görevin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Okuma İlgisinin Yaşlara Göre Gelişimi

Başlangıçta çocuk, kolayca elinde tutabileceği kısa öykülerle, ilginç resimleri içeren küçük kitapları sever. Bu kitaplar, çoğunlukla gerçekdışı olaylardan oluşmaktadır. 3-4 yaş çocukları, kendilerine resimli öykü kitaplarının okunmasını isterler. Çocukların büyük bir bölümü birtakım hayali serüvenlerden oluşan öyküleri dinlerken büyük zevk duyarlar ve bu öykü kahramanlarıyla kendilerini özdeşleştirirler.

Pressey ve Robinson'a göre, okuma ilgisi yaşla artar[2]. Entelektüel açıdan gelişimin yanında, okul deneyimlerinin de katkısıyla çocuk, daha gerçekçi olur ve hayali konuları saçma bulur. 6-7 yaşlarındaki çocuklar, doğa, hayvan ve diğer çocukları da içine alan, kısa ve bol resimli öykülerden özel zevk duyar.

6 yaş çocuğu, yatağa yattıktan sonra, yarım saat kendisine kitap okunmasını ya da kitaplara bakma fırsatı verilmesini ister. Gesell'e göre bu dönem, bir çocuğun okumaya olan ilgisini kamçılamak için en uygun evredir.

Cinsiyet Faktörü

Çocuk kitaplarının seçiminde cinsiyet faktörü konusu, uzmanlarca uzun süre araştırılmış ve okuma ilgisinin kızdan erkeğe değiştiği noktasında görüş birliğine varılmıştır. Genellikle, erkekler spor, gezi, serüven, makine, bilim ve ünlü kişilerin yaşamlarını içeren yayınları okumayı severlerken; kızlar, romantik romanlarla, kendilerini ilgilendiren öykü ve şiir kitaplarını okumaktan zevk duymaktadırlar. Bu konu yaşlara göre ele alındığında sonuç şudur:

8 yaşında, okuma ilgisinde cinsiyet faktörü önemli bir rol oynar. Kızlar, erkeklere oranla daha fazla okuyabilirler. Seyahat, serüven, coğrafya, ilk çağlara ait öyküler, okuma konusunda en belirgin ilgi alanlarını oluşturur. Çocuk ve hayvanlara ilişkin kitaplarla peri masalları hâlâ ilgiyle okunur. Giderek öykülerdeki mizahtan hoşlanma başlar. Resimli serüven ve kahramanlık dergilerine olan ilgi hâlâ sürmektedir.

9-10 yaş çocuğu, izcilik, serüven ve dehşet veren öykülerle güldürülere, araç ve icatlara, ünlü kişilerin yaşamlarına ilgi duymaya başlar.

11 yaşındaki çocuk, özellikle serüven ve heyecan verici öykülere öncelik tanır. Bu dönemde, erkekler için sevilen konular bilim ve buluşlar; kızlar için ise okul ve aile yaşamını içeren konulardır.

12 yaş, tarih ve efsane kahramanlarıyla okumaya en fazla ilgi duyulan yaş olarak belirlenmiştir. Cinsel olgunluğa erişilen bu dönemde, özellikle kızlarda, aşk öykülerine ilgi önem kazanır.

Okuma Zevki ve Kültürü

Kitap okumak, insanı diğer canlılardan ayıran önemli bir özellik ve zihin gücünün geliştirilmesinde yararlı bir araçtır. İyi bir okuma alışkanlığının iki temel koşulu vardır. Bunlar, *okuma sabrı* ve *okuma zevki*'dir. "Okuma kültürü" denilen bu iki alışkanlık da, aile ve okulda kazanılır. Bu nedenle, okuma ilgisinin geliştirilebilmesi için aile, okul ve toplum, çocuğa bu doğrultuda faaliyet olanakları hazırlamalıdır.

Hurlock'a göre, çocuğun okuma zevkini, kültürel koşullar etkiler[3]. Çocuğun, okuması gerekeni ve kendi cinsi için uygun türü ve sayıyı, sosyo-ekonomik ve kültürel faktörler belirler. Orta ve daha üstün sosyo-ekonomik çevre çocukları, anne, baba ve öğretmenlerinin uygun buldukları kitapları okurlar. Buna karşılık, sosyo-ekonomik düzeyi düşük kesimlerden gelen çocuklar, kendilerine yol gösterilmeksizin, istediklerini okumakta ya da hiç okuyamamaktadırlar.

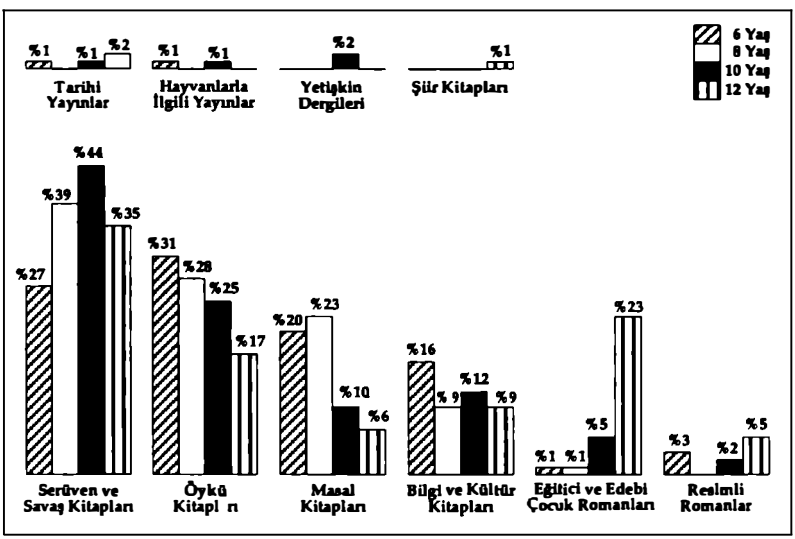
% 73'ü kırsal kesimden gelen 15-18 yaşlarındaki 214 ilkokul mezunu suçlu genç üzerinde yaptığımız araştırmadan elde ettiğimiz bulguların da(*), Hurlock'un görüşlerini doğrular nitelikte olduğu

(*) Söz konusu araştırma, 7 Temmuz 1983'te Londra'da yapılan "International Society for the Study of Individual Differences" Kongresi'nde, *Juvenile Delinquency in Turkey* başlıklı bir bildiri olarak sunulmuştur.

dikkatimizi çeker. Bu inceleme sonunda, suçlu gençlerin % 59.3'ünün kitap okuduğu, hemen hiçbirine kitap seçiminde yol gösterilmediği belirlenmiştir. Bulgularımıza göre, okunan kitapların % 30'unu resimli kahramanlık ve savaş kitaplarının, yani (çizgi roman) "comics"lerin, % 15'ini tarihsel yapıtların, % 10'unu eğitici ve öğretici yayınların, % 13'ünü roman, % 6'sını dinsel yayınların, % 6'sını seks yayınlarının, % 4'ünü ise öykülerin oluşturduğu saptanmıştır. Bu yüzdelerden de açıkça görüldüğü gibi, tamamı ilkokul mezunu olmasına karşın, suçlu gençlerimizin sadece % 59.3'ünün kitap okudukları, bunların da % 30 gibi büyük bir bölümünün hâlâ "comics" tipi ilkel kitaplara ilgi duydukları anlaşılmaktadır. 11 yaşından sonra önemini yitiren bu tür kitaplara gençlerimizin yönelmelerinde, hiç kuşkusuz % 77 annenin, % 41 babanın okuma-yazma bilmediği yakın çevrenin etkisi büyüktür.

Ancak, gerek okuma ilgisinin yoğunluğunda, gerekse okuma miktarında, bireysel farklılıkların öneminin de büyük olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. Örneğin, üstün yetenekli –gifted– çocuklar, normal çocuklardan iki veya üç kat daha çok okur ve okuma amaçla-

Tablo: 1
ÇOCUK KİTAPLARININ YAŞLARA GÖRE DAĞILIMI

rı bilgi edinmek noktasında yoğunlaşır. Çocuklara okuma ilgisi kazandırmak üzere okulda öğretmenler iki temel görüşten söz ederler: Bunlardan ilki, çocukların süratli okumalarını sağlayacak okuma yeteneğini geliştirmek; ikincisi ise, onlarda okumaya karşı büyük bir arzu uyandırmak ve zengin okuma malzemesi hazırlamaktır. Çocuklarda Psiko-Sosyal Olgunluğun Ölçülmesi konulu araştırmamızda, hangi yaşta ne tür kitap okunduğu ve çocuk kitaplarının seçiminde cinsiyet faktörünün ne boyutta olduğu ele alınmıştır. Elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir:

Araştırmamızda, hangi yaşta ne tür kitap okunduğu ve çocuk kitaplarının seçiminde cinsiyet faktörünün değerinin ne olduğunu araştıran itemlerden elde ettiğimiz bulgulara göre, 6 yaşında en çok öykü türü kitapların okunduğu (% 31), bunu serüven ve savaş kitaplarıyla yani comics türü kitaplarla (% 27), masal (% 20) ve bilgi ve kültür yayınlarının (% 16) izlediği saptanmıştır.

8 yaş çocuklarımızın en çok serüven ve savaş kitaplarını okudukları (% 39), bunu öykü (% 28) ve masal kitaplarıyla (% 23), bilgi ve kültür yayınlarının (% 9) izlediği belirlenmiştir.

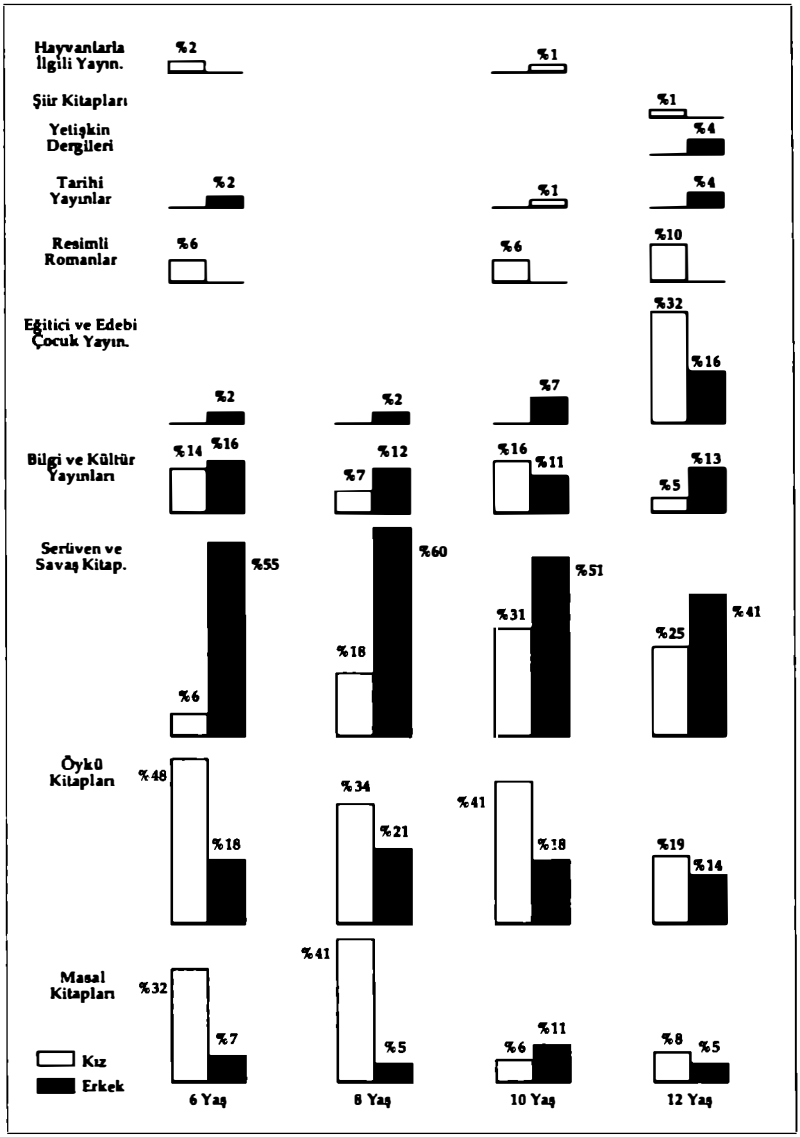
10 yaş deneklerimizde, serüven ve savaş kitaplarının yalnızca bu yaş için değil, tüm yaşlar içinde de en çok okunan kitap türü olduğu görülmüştür (% 44). Bunu sırasıyla öykü kitapları (% 25), bilgi ve kültür yayınlarıyla (% 12), masal kitapları (% 10) ve eğitici ve edebi çocuk romanları (% 5) izlemektedir.

12 yaş çocuklarımız çoğunlukla serüven ve savaş kitapları okumaktadırlar (% 35). Bunu eğitici ve edebi çocuk romanlarıyla (% 23), öykü kitapları (% 17), bilgi ve kültür yayınları (% 9) ve masal kitapları (% 6), resimli aşk romanları (% 5) izlemektedir (Bkz. Tablo: 1).

Araştırmalarımız sonucunda elde ettiğimiz bulgular, kitap seçimi konusunda, cinsiyetler arasında belirgin bir farkın olduğunu ortaya koymuştur. Masal kitapları çoğunlukla kızlar tarafından seçilmekte (6 yaş % 32, 8 yaş % 41, 10 yaş % 6, 12 yaş % 8), buna karşılık serüven ve savaş kitaplarını seçmekte erkek denekler çoğunluğu oluşturmaktadır (6 yaş % 55, 8 yaş % 60, 10 yaş % 51, 12 yaş % 41). Yine kızların dikkate değer derecede fazla okudukları başka bir kitap türü de öykülerdir (6 yaş % 48, 8 yaş % 34, 10 yaş % 41, 12 yaş % 19) (Bkz. Tablo: 2).

Gazetelerde çocukların ilgi gösterdikleri konuları cinsler açısın-

Tablo: 2
ÇOCUK KİTAPLARININ CİNSLERE GÖRE DAĞILIMI

dan ele alacak olursak, resimli roman okuma oranının kızlarda (6 yaş % 35, 8 yaş % 50, 10 yaş % 45, 12 yaş % 19, 12 yaş % 22) daha fazla olduğu dikkati çeker. Ancak bu romanlar, kahramanlık veya serüven olaylarını kapsadıkları takdirde, erkekler tarafından daha büyük bir ilgiyle karşılanmaktadır. Bu tür romanları erkek çocuklar (6 yaş % 23, 8 yaş % 24, 10 yaş % 29, 12 yaş % 20), kız çocuklara oranla (6 yaş % 7, 8 yaş % 24, 10 yaş % 17, 12 yaş % 19) daha çok okumaktadırlar.

Aynı şekilde spor, erkeklerin ilgisini çeken başka bir konu olmuştur. Bu konuya erkek çocuklar, her yaşta (6 yaş % 11, 8 yaş % 24, 10 yaş % 17, 12 yaş % 20), kız çocuklara oranla daha çok eğilmektedirler.

Bunların dışında kalan başlıklar, önemli günlük olaylar, tefrika, karikatür, resimler, resim altları, cinayetle ilgili haberler, hayvanlarla ilgili bilgi ve resimler, kahramanlıkla ilgili konular, komik olaylar, bilmece, bilgi, politika, makale gibi, gazetenin diğer konularında cinslere göre bir ilgi dikkat çekmemektedir.

Çocuk kitaplarının resimlerine ilgi duyma konusunda İstanbul çocukları 6 yaşında başarılı olmuşlardır (% 95). Sosyo-ekonomik bakımdan orta ve yüksek düzeydeki gruplar (% 100) üstün bir başarı göstermekte, bunu sosyo-ekonomik düzeyi düşük grup (% 85) izlemektedir. Cinsiyet farkına gelince, bu itemde erkekler (% 100), kızlara (% 90) oranla daha başarılı görünmektedirler.

Çocuk kitaplarının metinlerine ilgi duyma konusunda çocuklarımız 6 yaşında % 63 ve 8 yaşında % 67 oranında başarılı olmuşlardır.

Çocuk kitaplarını düzenli okuma konusunda deneklerimizin 6 yaşından itibaren başarılı oldukları görülür (% 82).

RESİM

Sanat, çocuklarımızın eğitiminde hayati bir rol oynayan önemli bir etkendir. Çizme, boyama, inşa etme gibi etkinlikler karmaşık bir süreç olup, çocuk bu çabaları sırasında çeşitli ögeleri birleştirerek anlamlı bir bütün oluşturur ve böylelikle deneyim kazanır. Seçme, yorumlama ve yenileme bu etkinliklerde dikkate değer bir başka iş-

lem türüdür. Resim faaliyeti sırasında birey, konu seçimi ve yorumlamasıyla bize salt bir resim örneği vermemekte, resimden de öte bilgiler sunmaktadır. Çocuk bize resmiyle âdeta kendisinin bir parçasını yansıtmakta, olaylar hakkındaki duygu, düşünce ve görüş biçimlerini dile getirmektedir. Çocuk için sanat, dinamik bir faaliyet örneğidir.

Çocuk için sanat öncelikle yalın bir anlatım aracıdır. Sanat açısından hiçbir zaman iki çocuk birbirine benzemez. Her biri büyüme, anlayış ve algı açısından farklılık gösterir ve çevresini farklı olarak yorumlar. Bu nedenle sanat faaliyetlerinde de farklılıklara rastlanır.

Çocuk dinamik bir olgudur. Sanat, ona, bir "düşünme dili" şeklinde yansır. Çocuk, dünyayı kendi algılayışı biçiminde görür ve bunu kendi ifadeleri içinde yansıtmaya çalışır.

Çocuklarda yaratıcı çalışma için özel bir uyarıma gereksinme yoktur. Her çocuk, herhangi bir engelleme olmaksızın, kendisinde var olan derin yaratıcılık dürtülerini kullanabilir. Bu, onun kendine özgü, bir tür kendinin ifadesi anlamını taşır.

Sanat eğitiminde önemli olan, çocuğun düşünmesi, duyması, algılaması ve çevresine karşı tepkileridir. Zaman zaman bir çocuk, okuldaki okuma-yazma ya da matematik konularından herhangi bir nedenle sıkılmış ve kırıklığa uğramış olabilir ve bu kırıklıklarından arınmak üzere kendini sanata yöneltebilir. Çünkü sanatta doğru ya da yanlış yoktur.

Anaokulundan liseye kadar her okul öğrencilerini sanata özendirmeli, onların kendi deneyimlerini ortaya koymalarına fırsat vermeli, duygu ve düşüncelerini ifade etmek üzere kavram geliştirmelerine yardım etmeli, kısaca estetik duyarlılığa sahip olmalarını sağlamalıdır.

Çeşitli sanat etkinlikleri arasında resmin çocuğun dünyasında özel bir yeri vardır. Çocukta resim faaliyetine ciddi bir biçimde eğilen Prof. Dr. Neriman Samurçay, bu konudaki görüşleri şöyle derlemektedir: "Resimdeki içerik, yaşanmış bir deneyimi yansıtır. Bu yaşanmış deneyimin anısı ya da sembolü resimde açık olarak vardır (F. Minkowska, 1963). Resim yalnızca yapısal tipi, karakteri ya da zekâyı yansıtan bir yapıt değil, aynı zamanda geçmiş ya da şimdiki yaşanmış ögeleri içeren tam bir kişiliğin yansımasıdır (E. Pignon, 1966). Her resim, sembolik bir bilmece olarak öznenin (suje) duygusal hali-

ni, onun bilinçdışı hareket etme ya da cevap verme biçimini ifade eder (F. Dolto Marette, 1948). Marette'e göre, resimde rastlantı yoktur, her şey zorunludur. Bir resmi çözümlemek demek, mekânın kullanılış biçiminde, çizilen her objede, görünür içeriğinden başka bir anlam araştırmak, kişiliğin derinliklerini anlatan sembolleri ortaya çıkarmak demektir. G. H. Luquet (1927), çocukların grafik yapıtlarını daha ilk yaşları sırasında çözümlemiştir. Luquet, çocuk resimleri aracılığıyla onlardaki evrimsel evrelerden söz etmiştir. Luquet'in 'saf karalama', 'yorumlu karalama', 'zihinsel gerçekçilik', 'görsel gerçekçilik' adını verdiği bu gelişme evreleri klasik bir nitelik taşımaktadır."(*)

Psikolojik Tanıda Resmin Rolü

Resim, küçük yaşlarda çocuğun sözcüklerinden daha güçlü bir anlatım aracıdır. Bu nedenle çocuğun iç dünyası hakkında bilgi edinmek üzere resimden yararlanılır[4].

Resim, bize çocuğun büyüme süreci hakkında önemli bir bilgi verir. Çocuğun benmerkezci bakış açısından uzaklaşması, geniş çevresinin bir üyesi olduğundan haberdar bulunması, bize resim aracılığıyla iletilebilir. Çocuk, karalama girişimlerinde bulunurken, henüz kesin olmayan bu belirsiz biçimler içinde bile birtakım temel duygularını yansıtma olanağını bulur. Büyük bir olasılıkla, çocuğun oluşturduğu ilk insan sembolü gerçek bir insandan uzak olmakla birlikte, bir bireyin çeşitli özelliklerinin yavaş yavaş sunulmasını yansıtmaktadır.

Çocukların çoğunlukla sevdikleri bir teknik olan resim, kişilik, algı, insanlararası ilişkiler, grup değerleri ve tutumlarının saptanmasında tek araç değildir. Bu konuda üç ana kaynaktan yararlanılır:

1. Bireysel raporlar,
2. Gözlem,
3. Projektif teknikler.

Ne var ki, bu tekniklerden hiçbiri tek başına çocuğun kişiliğini, algı ve tutumlarını tümüyle değerlendirmeye yeterli değildir. Bu ne-

(*) Samurçay, N., *Okul Öncesi Çocuklarda Grafik Faaliyetin Gelişimi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.

denle birden çok ölçek kullanma yoluna gidilmelidir. Örneğin, resim, bir tutum ölçeği olarak tek başına kullanılamaz, ancak bu amaçla kullanılan başka bir projektif ölçeğin, gözlem ya da çocukla görüşmenin bir tamamlayıcısı olur. Bazı uzmanlara göre kullanılacak ölçek türü, bir bakıma çocuktan çocuğa değişir. Örneğin, çekingen ve sessiz bir çocuk için resim ve gözlem yöntemleri en sağlıklı yöntemler olacaktır. Aynı amaçla konuşma ve dil zorlukları olan çocuklar için de bu yöntem en sağlıklı yoldur. Resim, çocuklar tarafından çok sevilmesinin yanı sıra, sınırlı sözcük bilgisine sahip bir çocuk için kolay bir anlatım aracı olması nedeniyle de çocukla dış dünya arasında iletişimi sağlar.

Her ne kadar genelde her türlü resim faaliyeti çocukların algı, kişilik özellikleri ve değer yargıları konusunda birçok şey öğrenmemize yarıyorsa da, özellikle insan figürünün resmedilmesi daha zengin bir kaynağı oluşturmaktadır. Bu figürler bir doktor, dişçi gibi tek bir insan resmi olabildiği gibi, aile, arkadaşlar gibi çoğulu da temsil edebilmektedir.

1. Projektif Amaçlı Kullanımlar

Çocuğun insan resmi çizmesinden dört projektif amaç için yararlanılabilir:

- *Kişilik Ölçütü Olarak* (Kişiliği ölçmek üzere kullanılması): Bir kişinin resmedilmesi incelendiğinde, resmi çizenin bütün kişiliği hakkında bilgi edinmek olasıdır. Başka bir deyişle, resim, çocuğun kişilik özelliklerini görmek açısından önemli bir araç olduğu gibi, çocuğun ortaya çıkardığı resmi arkadaşlarının resimleriyle kıyaslayarak kendini tanıması ve keşfetmesi açısından da yararlı bir araçtır.
- *Başkalarıyla Olan İlişkilerini Ölçmek:* Grup resimleri, özellikle bir çocuğun grup içinde kendini algılaması ve yerini belirlemesi açısından yararlıdır. Bir çocuk, kendini ailesi, oyun arkadaşları, öğretmeni ya da sıra arkadaşlarıyla birlikte resmederse, bu çocuk, resmi yoluyla onların kendisine olan ilişkisini, kendisinin de grup ve başkalarıyla olan dinamik bağını yansıtmış olur. Resim yapan çocuk, kendi ilgi ve yeteneklerini keşfetmenin mutluluğu içinde kendine olan güvenini pekiştirir.

- *Grup Değerlerinin Bir Ölçütü Olarak:* Bir insan resmi çizmek, aynı zamanda grup değerleri hakkında çocuğu aydınlatır. Çizilen insanlar arasındaki kültür ve ırk ayırımları, siyah-beyaz farklılığı en çok resim yoluyla ortaya konabilir. Yine resim bu konuda kafalarda oluşan her ırkın farklı bir insan tipi çizip çizmediği, bir insanın neye benzediği konusunda evrensel bir algı olup olmadığı gibi sorulara yanıt getirir. Örneğin, siyah bir çocuk, siyahların özelliklerini yansıtan bir resim mi yapmaktadır ya da Hintli bir çocuk resimlerinde mutlaka Hintliye benzeyen bir insan mı çizmektedir?
- *Tutumların Ölçütü Olarak:* Çocuklar, resimlerine konu olarak ilişki içinde bulundukları insanları seçmekte, böylelikle öğretmen, doktor, dişçi, hemşire gibi kimselerle ilgili düşüncelerini bu yolla ortaya koyabilmektedirler.

2. *Projektif Amaçlı Olmayan Kullanımlar*

Goodenough, 1926'da, çocukların çizgilerini sistemli bir biçimde değerlendirmek üzere bir ölçüm yöntemi geliştirdi. Harris, 1963'te bunu yaygınlaştırdı ve geliştirdi. Böylece gelişim ve zihinsel olgunluğu ölçen "Goodenough-Harris, Draw-a-Man" (Bir Adam Resmi Çiz) testi oluşturuldu. Bu testi kullanan uzmanlar, yaşa koşut olarak çocukların çizgilerinde ayrıntıya inildiğini saptadılar. Bu yöntem, Ilg ve Ames'ce gelişim ve davranışın evriminin açıklaması şeklinde değerlendirildi.

Çizginin Yaşlara ve Gelişim Aşamalarına Göre Evrimi

Başlangıçta çocuğun çizdiği insan figürü son derece basit ve eksikliklerle doludur. Tipik bir 3 yaş çocuğu, bir adam resmi olarak baş resmi çizmeyi yeğler. Gözler, burun ve ağız çoğunlukla yüzde bulunur. 4 yaş çocuğu, büyük başlı insan figürü çizmeye eğilimlidir ve başa kollar ve bacaklar eklemeye başlamıştır.

5 yaş çocuğu, genelde başın yanında bedene de yer verir. Baş; göz, burun ve ağzı içermekte, bedenden kol ve bacaklar uzanmaktadır. Her yaşta bu çizgilere boyun, parmaklar, kulaklar gibi ayrıntıların eklenmesi beklenir. Yine çizgideki orantı, yaşa koşut olarak daha uyumlu ve mantıksal olacaktır. Örneğin, 5 yaş çocuğunun çizdiği kafa çok orantısız ve bedenden büyükken, zamanla başın bedene göre giderek daha orantılı bir biçim aldığı görülür.

Çizgilerin Yorumu

Resmin bırakacağı ilk izlenim son derece önemlidir. Resmin kâğıt üzerinde sunuluşunun önemi büyüktür. Örneğin, bir adam resminde ellerin kalçaya konması, ağza sigara konması, ayakların geniş olması, saldırganlık duygularının bir ifadesi olarak kabul edilebilir.

Resmin genel etkisini saptamak üzere resme bakan kişi kendi kendine şu soruları sorabilir: Resmi yapan mutlu mudur, üzüntülü mü? Arkadaş canlısı mıdır, değil midir? Başkalarıyla kolay ilişki içinde midir, değil midir? Sakin midir, duygularını kontrol edebilir mi, yoksa başkaları mı onun duygularını kontrol etmektedir? Etkin ve enerjik midir? Güçlü müdür, zayıf mı?

Özel Belirti ve İşaretler

Marvin Klepsch ve Laura Logie, *Çocuklar Çizer ve Anlatırlar* (Children Draw and Tell) adlı yapıtlarında, çocuk resmindeki çizgilere şu psikolojik açıklamayı getirmişlerdir:

1. *Büyüklük:* Çok büyük ve çok küçük resimler anlamlı olabilir.
   - *Büyük Resimler:* Sayfanın tümünü kaplayan büyük resimler, çoğu kez iç kontrolü zayıf olan saldırgan çocuklar tarafından çizilmektedir. Aşırı faal (hiperaktif) çocuklar, sayfanın tümünü kontrolsüz bir biçimde kullanırlar. Ender olarak çekingen, ürkek çocuklar zayıf benlik kavramlarıyla geniş figürlere yer vermekte ve daha güçlü olabilmeyi arzuladıklarını bu yolla dile getirmeye çalışmaktadırlar.
   - *Küçük Çizgiler:* Birkaç santimetre büyüklüğündeki resimler korkak, çekingen, içedönük çocukların ürünüdür. Küçük boyut, güvensizliğin simgesidir. Bu çocuklar kendilerini güvensiz, yetersiz ve küçük görmektedirler. Ender olarak saldırgan çocuklar zayıf benlik imajı içinde küçük figürlere yer vermektedirler.

2. *Abartmalı Çizgiler:* Bir çocuğun bedenini konu alan çizgiler ya aşırı abartılmış bir anlatım içinde çizilmekte ya da tam tersine üzerinde durulmadan, belirgin olmayan bir anlatım içinde sunulmaktadırlar. Abartmalı resimde ya beden parçaları çok büyük çizilmekte, beden içinde aşırı ayrıntıya girilmekte, çeşitli beden kısımları kalın çizgilerle belirtilmekte ya da tam tersine küçük çizilmekte ve ayrıntıya yer verilmemektedir.

- *Baş:* Resimdeki çok büyük ya da çok küçük kafa, zihinsel bakımdan kendisini yetersiz gören çocuklar tarafından çizilmektedir. Büyük kafa resimleri genellikle yetenekli ve daha başarılı olmak için arzu duyan çocuklarca çizilmektedir.
- *Ağız:* Ağzın önemi temel iletişim aracı olmasından kaynaklanmaktadır. Konuşma ve dil sorunu olan çocuklar, bu eksiklikleriyle çok yakından ilgiliyseler, kalın çizgilerle büyük ağız resmi yapma yoluna giderler. Çoğunlukla bağımlı çocukların resimlerinde ağız alanına saplandıkları dikkati çeker.
- *Gözler:* Gözbebeği olmadan çizilen boş ve anlamsız gözler, görmeye bağlı öğrenme sorunu olan çocuklarca çizilmektedir.
- *Ayaklar:* Büyük ayakların çizilmesi güven isteminin bir simgesidir.
- *Burun:* Astımlı çocuklar çoğunlukla bu solunum güçlüğünden kaynaklanan sorunları nedeniyle burun çizgilerini vurgulayarak ya da çok büyük biçimde çizerler.
- *Kulaklar:* Çok büyük kulaklar, işitme zorluğu olan çocuklar tarafından çizilebilir. Yine başkalarının kendileri hakkında konuştuklarını düşünen bazı kuşkucu çocuklar, kulak figürlerini vurgulayarak abartmalı bir biçimde çizerler.

3. *Eksik Bırakılan Çizgiler:* Çocuklar yakından ilgilendikleri ya da endişe duydukları beden kısımlarını ihmal edip eksik bırakabilirler. Eksik bırakmayı (omission), vurgulamamak, belirtmemekle eşanlamlı düşünebiliriz.

- *Eller:* Ellerin ihmal edilmesi güvensizliği, çevreye uyumda güçlük çekilmesini simgelemektedir.
- *Kollar:* Resimde kolların ihmal edilmesi, güvensizliği ve etkisizliği dile getirmektedir. Kollar güç ve kuvvetin simgesi olduğu için, güç ve kuvvetin azlığını belirler.
- *Bacaklar:* Bacaklar bedeni destekleyen, güçlendiren organlardır. Çocuğun resminde bunları ihmal etmesi, çocuğun kendini desteksiz ve hareketsiz olarak algılamasıyla eşanlamlıdır.
- *Ayaklar:* Resimde ayakların yokluğu, çocuğun kendini güvensiz ve yardımsız hissetmesi anlamına gelir.
- *Burun:* Burun güç savaşımının simgesidir resimde. Burnun yokluğu çocuğun güçsüzlüğünü gösterir.

- *Ağız:* Bir iletişim organının resimde ihmal edilmesi, çocuğun başkalarıyla ilişki kurmakta zorluk çektiğini gösterebilir. Astımlı çocukların da resimlerinde ağız figürünü ihmal ettikleri dikkati çeker.
- *Dişler:* Dişler saldırganlığı ifade ederler. (Bazı saldırganlık belirtileri normal görülmesine karşın) dişler aşırı saldırganlığın simgesi olabilir.
- *Cinsel Organlar:* Cinsel organların çizilmesi, saldırganlığın belirtisi olarak düşünülebilir. Ancak yapılan araştırma bulguları, resimlerinde cinsel organlara yer veren çocukların anne ve babalarının, evlatlarının kendi vücutlarına karşı sağlıklı bir tutum benimsemeleri amacıyla evde çıplak dolaştıklarını ortaya koymuştur. Koppitz, resimlerinde cinsel organlara sıklıkla yer veren çocukların problemli ya da cinsel organlarıyla ilgili olarak aşırı bir bedensel endişeye sahip ve dürtülerini kontrolde zayıf olan çocuklar olduklarını söyler[5].

Çocuk Resminde Gelişim Aşamaları

Çocukta bedensel ve zihinsel gelişime koşut olarak sanat faaliyetlerinde de gelişim evreleri dikkatimizi çeker. Kâğıda yapılan ilk işaret ve çizgi, birer sanat evresi olarak ergenlik dönemine kadar gelişimini sürdürür.

Zaman zaman duran ve yerini yenilerine bırakan bu sanat gelişimini belirlemek ve anlatmak oldukça güçtür. Yalnız sanatın sürekli gelişim süreci içinde olduğunu belirlemek yerinde olur. Her çocuğun bir sanat evresinden diğerine aynı zamanda ulaşması söz konusu değildir. Ancak üstün ve geri zekâlı çocukların dışında, genel gelişim evrelerinde olduğu gibi sanat evrelerinde de çocukların hemen hemen aynı dönemleri yaşadıkları kabul edilir.

1. *Karalama Evresi (2-4 Yaş):* Çocuk ilk dönemlerinde kâğıt üzerine gelişigüzel birtakım çizgiler çizer. Bu evre, karalama evresi olarak tanımlanabilir. Bu gelişigüzel çizgiler giderek daha organize ve kontrollü bir biçime dönüşür.

Zaman zaman bazı anne ve babalar bu karalama aşamasındaki çocuklarına yardımcı olmaya, örneğin, bir elmanın nasıl çizildiğini öğretmeye çalışırlar. Ancak bu tür bir davranış gerek çocuk açısın-

dan, gerekse anne baba açısından duygusal bir kırıklığa neden olabilir. Çünkü karalama faaliyeti kendi başına çocuğa haz veren bir uğraştır. Anne ve babanın karalama faaliyetindeki çocuğa ilgi göstermesi kuşkusuz yararlıdır, ancak bu, çocuğun faaliyeti yönünde olmalıdır. Anne babanın çocuğu yönlendiriciliği, ona çizme olanağı hazırlama ve malzemeyi kullanmaya cesaretlendirme şeklinde olmalıdır.

18. ay dolaylarında çocuğun ilk karalama girişimleri dikkatimizi çeker. Aslında bu ilk işaret çocuğun gelişimi açısından önemli bir adım sayılabilir. O, kendini yalnız çizerek, boyayarak değil, yazılı bir biçimde de ifade etmeye başlamıştır.

2-4 yaşlarına rastlayan karalama evresindeki gelişimin belirli bir düzen içinde olduğu görülür. (Başlangıçta kâğıdın üzerine gelişigüzel konan işaretler şeklinde görülen karalama, zamanla yetişkinler tarafından tanınabilecek düzeyde çizgilere dönüşür.) 1,5 yaşla 4 yaş arasındaki dönemde ilk görsel imajın belirdiği, çizgilerde hızlı bir gelişimin olduğu dikkati çeker. Genel anlamda bu karalamalar üç ana kategoride toplanır. Bunlar:

1. Kontrollü karalamalar,
2. İsimlendirilen, karalamalar,
3. Bir rahatsızlığı dile getiren karalamalar ya da çizgilerdir.

Çocuk bu dönemde, karamalarında parmaklarını iyi kullanamamasının olumsuz izlerini de taşır. Başlangıçta parmaklar ve tümüyle el, çizgiyi gerçekleştirmek üzere yeterli kontrole sahip değildir.

Genelde gelişigüzel çizgilerin sık sık yinelendiği görülür. Büyük bir çoğunlukla ilk çizgiler fizyolojik ve psikolojik gelişim temeline dayalıdır, bir ifadenin yansıması değildir.

Kontrollü karalamaya başladıktan sonra çocuk, görsel kontrolden ve yaptığı işaretlerden haberdardır. Bunları keşfetmeye başlar. Çocukların büyük çoğunluğu bu tür karalamadan büyük bir coşku duyarlar, çünkü onlar için görsel ve hareketle ilgili gelişim arasındaki koordinasyon başarı açısından büyük önem taşır. Göz-el koordinasyonunun görüldüğü bu kontrollü karalamada çocuk yeni hareketlerinden yeni uyarımları keşfetmeye, keşfettikçe de haz duymaya başlar[6].

Rhoda Kellogg, *Çocukların Sanatını Çözümleme* (Analyzing Children's Art) adlı yapıtında, 20 temel karalama türünden söz eder[7].

Kellogg'a göre, tek çizgi ya da çok çizgiden oluşan bu karalama tekniklerinde temel ilke, göz kontrolü olsun ya da olmasın kendiliğinden yapılan bir hareketin ürünü olmalarıdır.

2. *Şematik Öncesi Dönem (4-7 Yaş):* 5-6 yaşlarında çocuk, kendi duygu ve düşüncelerini ortaya koyacak girişimlerde bulunur. En sevdiği konu insan figürüdür. Burada çocuk tipik bir baş ve ayaktan oluşan adam çizgisini ortaya koyar ve yakın çevresinde ilişkide olduğu çok sayıdaki objeyi çizmeye başlar. Bu objeler kâğıt üzerinde gelişigüzel yer alır. Bu ilk sunuş girişimlerinde, anne ve babaların fırsat hazırlamalarının önemli bir yeri vardır. Şematik öncesi dönemdeki çocuklar, genellikle yaptıkları resimleri göstermek ve açıklamak arzusundadırlar. Çocukların özellikle gösterme eğiliminde oldukları resimler, benliklerinden haberdar olmadıklarını göstermektedir. Bu evrede çocuklar kişilik ve gelişimlerinin özelliklerini vurgulayan türde resimlerini açıklamaya çalışırlar. Renklerin, özellikle üç ana rengin adlarının öğrenilmesi 4-5 yaşlarına rastlar. Bu dönemden itibaren çocuklar parlak ve açık renkler başta olmak üzere bol renk kullanmaya başlarlar.

3. *Şematik Dönem (7-9 Yaş):* Bu dönemde çocukta belirgin bir kavram gelişimi görülür. Başka bir deyişle, çocukta kavram biçimleri kesinlik kazanmıştır. Çocuğun çizgileri çevresindekileri betimsel bir biçimde sembolize etmek üzere hazırlanmıştır. Çocuk geliştirdiği bir adam resmini sık sık yineleme girişiminde bulunur. Bu dönem resimlerinde çocuk ev dışı konulara yer verdiğinde, figürleri yerleştirmek üzere yeri belirten yatay bir çizgi çizer. Beş bin çocuk resmini kapsayan bir çalışmada 3 yaşındaki çocukların % 1'inde yer çizgisine rastlanırken, bu oran 8 yaş çocuklarında % 96'ya ulaşmıştır.

4. *Gerçekçilik (Çete Çağı) Dönemi (9-12 Yaş):* Bu yaşlardaki çocuk artık toplumun bir üyesi olduğundan haberdardır ve bu haberdar oluşu çizgilerine yansıtmaya başlamıştır. Bu dönemdeki çocuğun daha önceki çalışmalarına oranla daha ayrıntılı çizgiler çizdiği ve daha gerçekçi bir yaklaşımda olduğu gözlenmektedir.

Çocuk, ayrıntıya ilgi duyarken, giderek özgürce çizimden uzaklaşır. Resimlerini göstermekten hoşlanmaz, onları açıklamaz. Artık renkler gelişigüzel seçilmek yerine, gerçeğe uygun bir biçimde seçilmeye başlanmıştır.

5. *Görünürde Doğalcılık Dönemi (Mantık Dönemi) (12-14 Yaş):* Mantık döneminde çocukların giderek doğal çevrelerinden haberdar oldukları dikkati çeker ve çocuk bu dönemde yakın çevresinde gördüğü objelerin orantılarını, boyutlarını derinliklerini çizgilerine yansıtmaya çalışır.

İnsan figürünün büyük bir ayrıntıyla çizildiği, tahmin edileceği gibi, cinsel özelliklerden haberdar olmanın büyük ölçüde arttığı ve bunların resme yansıdığı gözlenmektedir.

Yine bu dönemde ergenin renk farklılıklarından haberdar olduğu ve rengi en iyi biçimde kullandığı görülür[8].

MÜZİK

Antikçağdan bu yana düşünürler, doktorlar, psikiyatrlar, psikologlar ve eğitimciler, bireyin zihinsel ve fiziksel gelişiminde müziğin önemli bir yeri olduğunu, eğitim ve tedavi açısından da büyük bir değer taşıdığını savunmuşlardır. W. Howard'ın dediği gibi, "müziksel bir etkinlik, davranışlarımız üzerinde ani bir etki yapmaktadır."

Bu duyarlılığa, normal ve bedensel özürlü kişilerde olduğu gibi, zihinsel özrü olan ya da kişilik bozukluğu gösteren kişilerde de rastlanmaktadır. Hatta bazı deneyler sonucunda hayvanların ve bitkilerin bile müzikten etkilendikleri ortaya çıkmıştır. Örneğin, A.B.D.'de yapılan bir incelemeye göre, müzik dinleyen inekler daha fazla süt vermektedirler.

Müziğin Eğitimsel Rolü

Bütün çocuklar güzelin çağrısına duyarlıdır, eğitimsel çabalar da bu eğilimi geliştirmeyi amaçlar. Müzik, diğer sanatlara oranla çocuğa daha çok açıktır. Platon'un deyişiyle, "Sanat eğitimciliği her şeyden önce gelmelidir." Çünkü bu, kişiliğin formasyonu ve ahlâksal doyumun gelişimiyle yakından ilgili olan artistik ve estetik doyumun gelişmesini sağlamaktadır.

Müzik, kendiliğinden ses çıkarmaya hevesli olan çocuğun doğasında vardır. Bu da göstermektedir ki, müziksel yetenekler doğuştan gelmektedir, ama kuşkusuz farklı derecelerde. Yine ilk çocukluktan

beri, müziğe karşı bir ilgi ve geliştirilmesi gereken bir duyarlılık olduğu görülmektedir.

Çoğunlukla bu yetenekler gizli kalmaktadır. Temel sorun, bunun ortaya çıkarılması ve değerli hale getirilmesidir. Burada hemen belirtilmesi gereken bir nokta da, geleneksel müzik eğitimiyle, müzikle eğitim arasında önemli bir fark olduğudur.

Nelly Caron, müzikle eğitimi şöyle tanımlamıştır: "Müzikle eğitim, her şeyden önce duyarlılığı uyandırmak, duyusal algıları keskinleştirmek bireylerin becerikliliğini geliştirmek, kısacası insanı geliştirmek amacını gütmelidir." Burada, müzikle eğitimde amaçlanan etkiler çok iyi ifade edilmiştir.

Bu tanımda belirtilen amaçlardan en önemlisi, 6 yaşından önce duyusal ve ritmik sezgilerin uyandırılmasıdır. Çünkü birçok uzmana göre bu dönem, çocukların duyularının ve izlenimlerinin en yoğun olduğu dönemdir. Müzik, çocuğa aktif bir biçimde dinlemeyi ve duymayı öğretir, ayrıca günlük yaşamdan uzaklaşıp içine girebildiği o çok daha geniş dünyayı yansıtma fırsatını verir. Öte yandan, çocuğun hayal gücüne seslenerek onu besler ve yaratma yetisine elverişli bir zemin hazırlar. Yine müzik bir sevinç kaynağı oluşturur. Bu sevinç kaynağı, çocuğun varlığını bütünleyerek sürekli yaşar duruma getirir.

Sonuç olarak Dalcroje'un dediği gibi, "Gerekli olan, çocuğun müziği hissetmeyi, benimsemeyi, müzikle ruhunu ve bedenini birleştirmeyi, yalnızca kulaklarıyla değil, tüm varlığıyla dinlemeyi öğrenmesidir.

Müziğin Tedavi Edici Rolü

Güzel bir müziğin, bilgi ve sağlık sunan, uyaran, canlandıran, dinlendiren, sakinleştiren, yani insan varlığını zenginleştiren bir faktör olması çok doğaldır. Müziğin yarattığı bu etkiler genel sağaltımsal sonuçlardır. Ama müzikoterapi daha çok, her vakanın özel ihtiyaçlarına göre uyarlanmış çok özel sağaltıcı bir eylemi yerine getirmektedir.

Dr. Koenig'e göre, müzikle tedavide bazı sorunları çözmek için öncelikle müziği oluşturan elemanları çözümlemek gerekir; bunlar melodi, ritim ve armonidir. Daha sonra ise, bunların insan üzerindeki etkisi saptanmalıdır. Böylece, özellikle pedagoji alanı içinde, daha çok genel bir müziksel tedavi yolu bulmak mümkün olacaktır.

Müzikle Tedavi Yöntemleri

Tedavi aracı olarak müziğin kullanılmasında temel olarak iki yöntem vardır:

1. Aktif Yöntem: Çocuğun gerek dans ve ritmik hareketlerle, gerekse şarkı, müzikli oyunlar ya da bir müzik aletini kullanarak aktif bir biçimde tedavi sürecine katılmasına dayanmaktadır. Bu yöntemin, bireysel ya da kolektif teknikleri, bozukluğun yapısına ve olanaklara göre, ya ayrı ya da aynı zamanda uygulanmaktadır.

Aktif yöntemin başlıca kolları şunlardır:

- Ritim
- Öritim (seslerde uyum)
- Dans
- Şarkı
- Bir müzik aletinin kullanılması.

a) En fazla tanınan ve kullanılan kol, ritimdir. Buna genellikle piyano eşlik eder.

1. aşamada, öncelikle çocukla uygulayıcı arasında duygusal bir ilişki kurulmalıdır. Çünkü bu çocukların çoğunluğu, sosyal temas kurmakta dikkate değer bir zorlukla karşı karşıyadırlar. Bu zorluk, özellikle de başkasına boyun eğmek söz konusu olduğu zaman artmaktadır. Oysa müzikle çocuğun sempatisini, ilgisini, dikkatini çekmek yanında, onun iç dünyasından çıkmasına yardımcı olmak da kolaylaşır.

2. aşamada çocuğun öfkesine müdahale edilebilir. Genel olarak mantıksal nedenlere bağlı olmadan, zıtlıklara, üzüntülere, hoşnutsuzluklara ve endişelere katlanan, hiçbir açıklamayı kabul etmeyen bu çocuklar, gevşeten, hızlı ve hafif müzik parçalarının etkisi altında öfkelerini kolaylıkla kontrol etmeye hazırdırlar.

3. aşama, kendilerini dile getirmeye yardım etme aşamasıdır. İçe kapalı ve bastırılmış olan bu çocuklar, kendilerini dışa vurmakta güçlük çekerler. Ancak müzik, kendiliğinden oluşan etkinliğin başlaması için gerekli olan atmosferi yaratabilmektedir. "Birbirinize yaklaşın, yürüyün, koşun, daire olun!" gibi müziksel ifadeler, uygulama zevkini kamçılamakta ve dışa vurmayı motive etmektedir.

Daha sonraki aşamalar bu coşkuyu ayakta tutarak, hareketleri düzenleme ve kendi kendini kontrol etmeye yöneliktir.

Son aşama ise, çocuğun yapabileceklerini ortaya koymaktır. Çalışmaya, uygulayıcının, çocuğun yapabileceklerine uygun olarak hazırladığı bir programla geçilir. Programın hazırlanmasında dikkat edilecek diğer noktalar, yaş ve bozukluğun yapısıdır.

Yaş: 5-7 yaş grubuna uygulayıcı fanteziler sunmak zorundadır. Çünkü bu çocuklar henüz gerçekdışı dönemindedirler.

7-11 yaş grubunun egzersizleri işbirliğine dayanmalıdır, çünkü bu yaşta sorumluluk alabilme ve ortak uygulamaları başarabilme yeteneğine ve eğilimine sahiptirler.

11-15 yaş grubunun egzersizlerinde cinsiyet farkı göz önünde tutulmalıdır. Erkekler için akrobatik hareketler ve kültürfizik, kızlar için ise folklorik dans daha ilginç olabilir. Bu, zor bir dönemdir çünkü beden, aklın henüz ulaşamadığı bir olgunluğa ulaşmaktadır.

Bozukluğun Yapısı: Bozukluğun yapısı dışında, derecesi de önemlidir. Bütün ritmik teknikler, çeşitli bozuklukları gidermeye yönelik birçok etkinliği içermektedir. Bu nedenle, farklı sorunu olan çocuklara aynı teknikler uygulanabilir. Yine de bozukluğun yapısı, şizofren ve nevrozlular ile içedönükler olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Bozukluğun derecesine göre ise, kolektif ve bireysel teknikler geliştirilmiştir. Kolektif teknikler, grup ritmini izleyebilecek davranış ve kişilik bozukluğu gösteren çocuklara uygulanmaktadır. Bireysel teknikler ise, psiko-motor ya da ruhsal bozukluk gösteren, grup ritmini takip edemeyen, diğer çocukların alay ve eleştirilerinden korkan çocuklara uygulanmaktadır.

Ritim teknikleri, bir ısınma aşamasından sonra çeşitli oyunları içerir. Bunlardan biri "kızılderili oyunu"dur. Bu oyunda çocuklar, hazinelerini saklamak için ormanda yer arayan kızılderilileri canlandırırlar. Piyanonun ritmine göre oturur, koşar ya da yürürler. Bu arada müzik, onlara, hazinelerinin yerini bulmaya çalışan beyaz adamların geldiğini haber verir. Bunun üzerine çocuklar ağaçların arkasına saklanır. Tehlikenin uzaklaştığını bildiren müzik sinyaliyle ayağa kalkar ve başarılarıyla övünürcesine şarkı söyler ve dans ederler. Bu, piyanonun ritmiyle eriştikleri ruhsal huzurun bir göstergesidir.

b) Öritim (seslerde uyum), ritim tekniğine benzeyen ancak piyano yerine lir kullanılan aktif bir yöntemdir. Müzikoterapinin temelini oluşturduğu düşünülebilir, çünkü heyecanı yatıştıran ve isteği uyaran ritimler öritim tarafından üretilmektedir.

Müzikle tedavinin etkileri, kullanılan enstrümanların işlevlerindeki farklılık bakımından iki gruba ayrılır:

1. İrade egzersizleri için saptanmış bateri, davul, trampet gibi tamamen ritmik vurmalı enstrümanlar, özellikle yerinde duramayan hareketli kişilerin sağaltımında kullanılmaktadır. Oysa keman, viyolonsel, arp ve lir gibi telli enstrümanlar, solunum, nabız ve böylece heyecan yaşantısı üzerinde etkili olduğu için, ilk çocukluk yıllarında yaşadıkları bir travma sonucu engellenmiş ya da heyecan yaşantıları karışıklığa uğramış kişilerin sağaltımında kullanılmaktadır. İki ya da daha fazla telli enstrümanla çalınan ezgiler, bozuk heyecanlı yaşamda bir armoni (uyum) oluşturmaktadır. Lirin ise, 30 yıldan beri müziğin özel ya da genel tedavi için kullanılmasında telli enstrümanların en mükemmeli olduğu düşünülmektedir. Hatta Dr. Koenig, bazı durumlarda yalnızca lir ile tedavinin mümkün olabileceği kanısındadır. Çünkü bazı çocukların, hiçbir müzik aletine tepki göstermezken, lirin duru sesi sayesinde müziksel bir etkiye açıldıklarını gözlemiştir.

Öritim teknikleri, sorunlarına göre iki gruba ayrılmış çocuklara farklı şekillerde uygulanır.

1. grubu, "azgın" diye adlandırılan hareketli, sinirli çocuklar oluşturur. Bu çocukların egzersizi, mavi bir ışıkla hafifçe aydınlatılmış bir odada başlar. Çocuklar rahat ve sessizce otururlar. Trampetin basit ritmine göre nefes almaları istenir. Uyumlu nefes alma yavaş yavaş mırıldanmaya, daha sonra sesli söylenen bir şarkıya dönüşür. Sonra herkes susar ve oda aydınlatılarak çocuklara bir resim gösterilir. Işıklar söner, ama çocuklar şarkı söylemeye, mırıldanmaya ve uyumlu nefes almaya devam ederler.

Böylece duyusal bölgelerin içine, solunuma ilişkin süreçlerin uymasına çalışılmaktadır.

2. grubu, "uyuşuk" diye adlandırılan, duyusal yaşamları donuklaşmış olan şizofren çocuklar oluşturmaktadır. Bunların çalışmaları, kırmızı ışıkla hafifçe aydınlatılmış bir odada, mümkün olduğu kadar sessizce başlar. Sonra çocuklar lirin ve üçgenin (üçgen biçiminde, vurularak çınlatılan küçük bir çalgı) eşliğinde yürürler. Ritim, çocuklar koşar adımlarla dönmeye başlayıncaya kadar giderek hızlanır. Sonra müzik durur ve çocuklar güçlü bir sosyal karakter taşıyan öritmik egzersizleri uygularlar. Daha sonra lirle, belli müzik aralıklarından oluşan bir ezgi çalınır. Kolektif çalışma böylece sona erer.

Burada kol ve bacakların, yani motor alanların çalıştırılması ve dolaylı olarak solunumun düzenlenmesi söz konusudur.

Dr. Koenig'in bu sahada çalışmak isteyenlere sunduğu tablo:

İnsan	Müziği Oluşturan Eleman	Müziksel İfade	Enstrüman
• Sinirsel ve duyusal org. (Düşünceye dayalı olarak baş bölgesi)	Melodi	Şarkı	Flüt gibi üflemeli çalgılar
• Dolaşım ve solunuma ilişkin org. (Duygusal yaşama dayalı olarak göğüs bölgesi)	Armoni	Enstrümantal müzik	Telli çalgılar, (keman, lir, arp vb.)
• Metabolizma-kol ve bacak. (İradeye dayalı)	Ritim ve ölçü	Müziksel öritim	Vurmalı çalgılar

c) Müzikle tedavi yapan uzmanlara göre, bu konuda en iyisi, çocuğun müziğin etkisiyle o anda ve kendiliğinden ortaya çıkan uyumlu hareketlerle dans etmesidir. Bu, çocuğun yaratıcılığına bırakılmalıdır. Çocuğa esinlenmesi için bazı fikirler verilebilir. Örneğin, "Sen ateşsin, bense seni kuştan, çiçekten ya da sudan oluşan bir müzik parçası haline getirmeye çalışan bir hokkabazım." Çocuk, sözcüklerin her birinin kafasında uyandırdıklarını uygulayacak ve böylece kendini dışa vurarak uyumsuzluk nedenlerini ortaya koyacaktır.

d) Şarkı, çok kullanılan bir yöntemdir. Bazı durumlarda çocuğun kişiliği ya da mizacı, sesinin tınısı ve telaffuzundan anlaşılabilir. Ancak daha iyisi, çocuğa verilen bir şarkı listesinden en çok hangisini söylemeyi sevdiğini sormaktır. Veya şarkı söyleme şekli ve söylediği şarkılardan, çocuğun zevki, düşünce yapısı ve karakteri hakkında bazı ipuçları elde edilir.

e) Müzik aleti kullanılması zor bir yöntemdir. Çünkü çocuğun yeteneği, eğitimcinin yöntemi ve kurumun organizasyonuna bağlıdır. Bu yöntemi bir örnekle açıklamak yerindedir.

"J., 13 yaşında, bazen 1 haftayı geçen depresyona bağlı olarak mutsuz ve cesaretsiz olan bir kızdır. Anne ve babasının onu istemediği düşüncesindedir. Ayrıca, enüresis (alt ıslatma) ve ellerini kontrol edememe gibi bozukluklar geliştirmiştir. Parmakları beceriksizdir ve örmek ya da dikmek gibi işleri yapmasını engellemektedir.

Başlangıçta müzik, yaşamında önemli bir rol oynamaz ve ilerlemeler çok yavaştır. Ancak başarabileceğine inanmasıyla piyano çalmaya olan ilgisi artar ve bu, bozuklukların iyileşme hızını da artırır. J., hiçbir zaman mükemmel bir piyanist olamayacak, ama önemli olan, bu uygulamalar sayesinde depresyon krizlerinin yok olması, yazma ve okumada büyük ilerlemeler kaydetmesi ve daha canlı, daha iyimser bir duruma gelmesidir.

"J., şimdi ailesiyle ilişkilerini düzeltmiş, örebilen, dikebilen, yani parmaklarını kontrol edebilen biridir."

2) *Pasif Yöntem:* Dinlemeye dayanır ve çocuktaki davranış ve kişilik bozukluğuna uygun olarak, aktif yöntem kadar etkili bir yöntemdir. Bu yöntemde en önemli olan şey, enstrümanın, müzik parçasının ve müzikle tedavi için seçilmiş zamanın uygunluğudur.

Bayan Alvin'in Yöntemi: İlk deneyi 1953'e rastlar. Bu deneyle, müziğin, çocukların yetileri üzerinde büyük ölçüde etki yapan bir heyecan (emotion) uyandırdığını saptamıştır. Bu uyarıcı, kendiliğinden ortaya çıkan bir ifade isteği doğurmaktadır. Amaç, kendilerine güvenmeyen ve gerekli tutarlılığa sahip olmayan çocuklara, grup içinde davranışlarını düzeltme ve kendi kendilerini kontrol etme fırsatını vermektir.

Alvin, okulda, yarım saat süren konserler düzenler. Çocuklar, müzisyenin (uygulayıcı) etrafını sararak kendilerini onunla direkt temasta hissedecekler. Temel olan, çocukların merakını uyandırmak, ilgisini çekmek ve özellikle onları bu durum içinde tutmaktır. Sonuç olumludur. Öğretmenlerden biri 8 konser sonunda, çocukların ilgisinin canlı ve devamlı olduğunu kaydetmiştir.

Algılarındaki gelişmeye gelince; yeni müzik parçaları getirmek zorunda olmaksızın bu deneyleri ara vermeden tekrarlamak şartıyla, görme ve işitmede gelişmeler sağlanabilir. En önemli nokta, tekrardır. Çünkü konserler sayesinde, kendilerini güven içinde hisseder, gelişimleri gecikmiş çocukların bağımsız hareket edebilmeleri böylece mümkün olabilir.

Çocuk, öncelikle dinlemeyi öğrenmelidir. Çocuğun televizyondan ya da radyodan müzik duyma fırsatı çoktur, ama bu müziği çok ender olarak rahat ve gerçek anlamda dinler. Eğitimcilerin hemen hepsi, derslere gevşeme egzersizleriyle başlama konusunda aynı düşüncededirler. Birkaç zaman sonra, çocukların aktif olarak dinledikleri ve genel iyileşme gösterdikleri dikkati çeker. Ayrıca motor bozukluklar gösterenlerin hareketlerinde ilerlemeler görülür. Daha ilginci, belleklerinin de etkilenmesidir. Bayan Alvin, bunu görsel materyallerin sağladığını düşünmektedir.

Alvin, küçüklere ve büyüklere yaklaşık aynı programı uygulamıştır, ancak aldığı tepkiler farklıdır. Bunun nedeni, küçüklerin asosyal tutumlar göstermeleri ve genel kişisel kontrol eksikliğidir. Büyüklerin ise genelde içedönük ve gerilemiş olmalarıdır.

Özellikle küçüklerde, öncelikle güven veren, özgür ve neşeli bir atmosfer yaratma yollarını aramak gerekir. Böyle bir atmosferle küçükler, ilk konserden itibaren olumlu tepkiler gösterirler. Başlangıçta apatik ve uyuşuk olan büyükler ise, bu tepkileri ikinci konserden itibaren vermektedirler. Bu neşeli atmosferi yıkmamak için hiçbir disiplin uygulanmaz, ama görülür ki, yerinde duramayan çocuklar bile sakince ve zevkle müziği dinlemekte ve böylece, konserlerin psikolojik etkisiyle disiplini kendileri sağlamaktadır.

Örnekler:

- Ciddi duygusal bozukluklar gösteren çocuklar için kurulmuş bir merkezde, 12-15 yaşlarındaki asosyal erkek çocuklar, onlar için ilk kez hazırlanan bir konserden çok etkilenmiş ve konser sonrasında, içlerinden en asosyal olanlar bile, bir müzik kulübü kurup kuramayacaklarını sormuşlardır.
- Yine kızlar için kurulmuş bir merkezde, sürekli isyankâr davranışlar gösteren bir kız, konserden iki hafta sonra günlüğüne şunları yazmış: "Müzik çok çabuk bitti. Güzellik ve yumuşaklık dolu bir gün yaşattı bize. Akşam herkes uyuduğunda bunu hâlâ yaşıyordum."
- Bir keresinde de Bayan Alvin, zihinsel özürlü bir grup kız ve erkek çocuğa müzik çalmaya başlamış. Çocuklar müziğin yumuşaklığı karşısında dikkat kesilmişler. Bir duraklama anında küçük bir kız: "Bu, çok şaşırtıcı, tekrar istiyorum!" diye bağırmış. Onlara böylesine bir zevk veren müzik karşısında hepsi: "Tekrar! Tekrar!..." diye bağırmışlar.

Alvin'e göre, ilerlemelerin bitmiş olduğunu söylemek henüz erkendir. Çünkü bu yöntem, çocukların patolojik ve pedagojik sorunlarının çözümüne yardımcı olabilecek yeni düşüncelere açıktır.

F. Knight'ın Yöntemi: Knight, denemelerini, daha çok ailelerinden uzak olan, çeşitli uyumsuzluk belirtileri gösteren, çok hareketli, huzursuz çocuklar üzerinde gerçekleştirmiştir.

• Knight, bir öğleden sonra sınıfa girdiğinde, kulakları sağır eden bir gürültü ve kargaşayla karşılaşmış. Hemen müzik dinletmek üzere çocukları toplamış. Birkaç dakika sonra çocuklar yatışmışlar, hatta bazıları uyuklamaya başlamışlar.

Knight, çalışmalarını 8'er kişilik gruplar halinde yürütmüştür. Çocukları, dikkat dağıtan nesnelerden arındırılmış, perdeleri kapalı bir odada toplamıştır. Seans bittiğinde eğer daha önce uyumamışlarsa, uyumaya hazır bir duruma gelirler. Müzik onlara derin ve uzun bir uyku sağlar. Etkisini ertesi gün çocuklar uyandığında da gösterir.

Knight, gece enüresislerinin (alt ıslatma) müzikle tedavisinde olumlu sonuçlar elde etmiştir. Bununla birlikte ters tepkileri de olabilir. Çünkü başka bir kurama göre, enüresis, çok derin uyku sırasında ortaya çıkmakta olduğundan, bazı doktorlar bu sorunu hafif uyku tedavisiyle çözmeye çalışırlar.

Örnek: Knight, seanslardan birinde çocuklara Waugham Williams'ın *Antarktika Senfonisi*'ni dinletir. Müziğin en güçlü yerinde bazıları derin uykuya dalarken, bazıları ise bir ürperti hissettiklerini söylemişler. Bu arada M. adlı bir çocuğun bütün seans boyunca sanki uyuyormuşçasına gözleri kapalıymış. Ve yatağına götürmüşler. Ertesi gün M., Knight'a giderek müziğin ona babasını hatırlattığını söylemiş. Sonra hıçkırarak babasını 18 yaşına kadar göremeyeceğini, çünkü hapishanede olduğunu anlatmış. Görüldüğü gibi pasif müzikoterapi 10 yaşındaki bu küçük çocuğun üzerinde tedavi edici duygusal (emotional) bir etki yapmıştır. Çünkü çocuk, yatıştıktan sonra babasından ve duygularından daha rahat söz etmiştir. Böylece müzik, çevresindekilere uyum sağlamasına, onlarla iletişim kurmasına ve katı gerçeklere karşı koymasına yardımcı olmuştur.

Knight, hiçbir zaman müziğin mucizeler yaratan bir ilaç olduğunu söylememiştir, ancak akıl sağlığı konusunda birçok kapıyı açabilecek bir anahtar olduğunu doğrulamıştır.

KOLEKSİYON

Hurlock'a göre, 3 yaşından itibaren her normal çocuk, bir şeyler biriktirmeyi sever[9]. Çocukluk döneminin ilk zamanlarında, toplananlar değersiz ve önemsiz nesnelerdir. 6 yaşından ergenlik dönemine kadar ilgi duydukları malzemeyi hemen o an toplamak, gerek kız, gerek erkek çocuklar için en sevilen oyun şekillerindendir. Kızlar genellikle erkeklerden daha fazla ve her yaşta değişik koleksiyonlar yaparlar. Koleksiyonun en çok görüldüğü yaş, erkekler için 10, kızlar için 11'dir.

Durost, 8-20 yaşlarındaki yaklaşık 10.000 çocuk ve genç üzerinde yaptığı inceleme sonunda, 8 yaştan 13 yaşa kadar olan evrenin, bu faaliyet için en karakteristik çağ olduğunu saptamıştır[10].

Viyana'da Lotte Denzinger tarafından 7 ile 14 yaşlar arasındaki birkaç yüz okul öğrencisi üzerinde yapılan bir inceleme; 11-12 yaşlar arasındaki erkek çocukların % 100'ünün ve 11-12 yaşlarındaki kızların % 91'inin bir şeyler biriktirmekte olduklarını ortaya koymuştur.

Bizim yaptığımız araştırmada ise, çocuklarımızın, 6 ve 12 yaşlarındayken en yüksek düzeyde koleksiyon ilgisine sahip oldukları görülmektedir.

SPOR

Spor, özellikle grup sporu, çocuğun kendi yeteneklerinden haberdar olmasına ve onları başkalarının yetenekleriyle karşılaştırabilmesine fırsat verir. Spor, özellikle grup sporu, çocuğun, bedensel, zihinsel ve sosyal gelişimine yardımcı olur. Spor, sağlığı koruma ve güçlendirme amacı taşıdığı gibi, bedensel enerjinin ve duygusal gerilimin boşaltılmasına da katkıda bulunduğu için, tedavi işlevi de yüklenebilmektedir. Altı-yedi yaşından itibaren çocuk, kendi yeteneğini akranlarının performansına bağlı olarak değerlendirmeye başlar. Bu dönemde anne baba ve öğretmen, performans yerine çabanın ve bedenin gelişiminin önemini vurgularsa, çocuğun gözünde kazanma ve kaybetme daha az önem taşıyacaktır. Bu bağlamda anne ve baba, *"Önemli olan performans değil çabadır,"* düşüncesinden hareketle, çocuğu bedensel geli-

şimine katkısı nedeniyle spor yapmaya özendirmeli ama kaybettiği maç skorunu önemsemeden, onu, çabasından dolayı takdir etmelidir.

Sporun bireyin ruh sağlığına getirdiği katkılardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Özgüvenin ve yaşama sevincinin artması,
- Boş zamanların olumlu yönde değerlendirilmesi,
- Bireyin toplumsallaşmasına olan olumlu etkisi,
- Çocukluk çağında karşılaşılan davranım bozukluklarının giderilmesinde sporun tedavi edici işlevi.

Özgüvenin Artmasında Sporun Rolü

Güven, istenen davranışı başarıyla sergileyebilme konusunda bireyin inancıdır. Spor ortamında çocuk veya genç, gerçekçi bir biçimde yeteneklerini bilir, kendini iyi tanır ve kabul eder. O, sorumluluklarının bilincindedir ve duygularını kontrol altına alabilmeyi öğrenmiştir. Basketbol takımının bir üyesi olarak çocuk, hata bulmak yerine yapıcı olmayı, eleştirmek yerine paylaşmayı öğrenir. İşte bütün bunları yaparken de öncelikle kendine güvenmeyi öğrenir. Özgüveni olan bir sporcu, başarma konusunda yüksek bir güdüye (motivasyon) ve başarıda yüksek bir beklentiye sahiptir.

ÖRNEK VAKA 1.

"Babası vefat etmiş, anne ve anneannesiyle birlikte yaşayan 9 yaşındaki erkek çocuğu, okulda başarısızdır. Aile dışında hiç kimseyle görüşmemekte, hiçbir arkadaşa sahip bulunmamaktadır. Aileye, hafta sonları çocuğu basket okuluna göndermeleri önerilmiştir. Önceleri takım bilinci ve aidiyet duygusunu yaşamakta zorlanan ve paslaşmaktan kaçınan çocuk, zamanla takıma uyum sağlamış ve koşmaya, pas alıp vermeye başlamıştır. Evdeki potasında kendisini idmanlara hazırlayan çocuk, başarıyla potaya top atabilen ve koşarak basket çalışmalarına devam eden bir çocuk haline gelmiştir. Çocuğun basket takımına uyumu, ardından yakın çevreyle ve arkadaşlarıyla iletişimini olumlu etkilemiş ve bunu, hızla artan okul başarısı izlemiştir."

Bu örnek vakada başlıca sorun, çocuğun kendine güven eksikliğinden kaynaklanmaktadır. İşte bir kollektif spor olan basketbol, bu eksikliği gidererek ona yaşama sevinci vermeye başlamıştır. Uyum ve okul başarısı da onu izlemiştir.

Bunun yanı sıra spor yapmakta olan çocuk, *dikkatini iyi kullanmayı öğrenir.* O, gerektiğinde dikkatini daraltma ve genişletme becerisini çok iyi kullanır. Bunları yaparken düşünmez, hisseder ve yapar. *O, duygularını kontrol altına alabilmeyi öğrenmiştir.* Hakeme veya koçuna kızdığında çileden çıkmaz, olumsuz duygularını kontrol etmeyi bilir. *Spor yapmakta olan genç, her zaman yapabileceğinin en iyisini ortaya koymaya odaklanır.*

Bireyin Toplumsallaşmasında Sporun Etkisi

Spor, özellikle ergenlikte artan beden enerjisinin en uygun bir biçimde kanalize edileceği alandır. Çocuk aktif spor yaparken, "bir gruba ait olma" ve "o grupla dayanışmaya girme" şeklinde sosyal bir işlevi yerine getirmektedir. Bu nedenle spor, toplumla iyi bir uyum sağlamış ve bütünleşmiş kişiliklerin oluşmasına katkıda bulunur. Çocuk sporun yapısını öğrendikten sonra diğer oyunculara yanıt vermeye başlar. Çocuğun kuralları anlayarak yanıt vermesi, toplumsal normları anlamakla eşdeğerdedir. Başka bir deyişle, bugünün sporun kurallarını öğrenerek uygulayan çocuğu, yarının toplum ve hukuk kurallarını benimsemeye ve uygulamaya aday bir yetişkinidir.

Grup sporunu yapan çocuk veya genç, yüksek başarının koşulları arasında, "olumlu grup içi ilişkiler" ile "gerilimsiz bir ortam"ın geldiğinin bilinci içindedir. Bu nedenle o, spor adına ve spor amacına dönük olarak, arkadaşlarıyla olumlu bir diyalog kurmanın önemini kabul etmiştir. *Çünkü başkalarıyla uyumlu ve olumlu etkileşim, başarılı sporcu için esastır.*

Çocukluk Çağında Karşılaşılan Davranım Bozukluklarının Giderilmesinde Sporun Tedavi Edici İşlevi

Bireysel özelliklere veya yakın çevre etkilerine bağlı olarak sergilenen "uyum ve davranış bozuklukları"nın tedavisinde, spor önemli bir görev üstlenmektedir. Spor yoluyla birey, gerilimden arınarak bir boşalım ve buna bağlı olarak rahatlama yaşamaktadır. Tırnak yeme, altını ıslatma, dışkı kaçırma, çalma, okuldan kaçma vb. gibi davranım bozukluğu gösteren çocuklarda spor, "kendine güven" ve "uyum" gibi önemli görevleri yerine getirmektedir.

ÖRNEK VAKA 2.

Ailedeki iki çocuktan büyüğü olan 10 yaşındaki erkek çocuğu, okuldan kaçmakta, derslerde başarısızlık göstermekte ve babasından habersiz aldığı parayla kendine pahalı oyuncaklar almaktadır.

TANI: Kardeş kıskançlığı, baba ilgisinin yetersizliğine bağlı olarak belirlenen davranım bozukluğu.

TEDAVİ: Aile yönlendirilmiş ve çocuğa bireysel terapi uygulanmıştır. Baba, çocuğu düzenli olarak hafta sonları basket okuluna götürmüş ve idman sonrası birlikte ortak bazı etkinliklerde bulunmuştur. Bir ay gibi kısa bir süre içinde, çocukta görülen uyum ve davranış bozuklukları sona ermiş, çocuk okulda başarılı bir öğrenci haline gelmiştir. Bu gelişmenin gerisinde, kuşkusuz, babanın çocuğa zaman ayırmasıyla onun "benlik saygısı"ndaki artışın etkisi büyüktür.

Yapılan bazı araştırmalar göstermektedir ki, spora harcanan zaman boşa harcanmamaktadır. Spor yapan çocukların okul başarıları, yapmayanlara kıyasla daha büyüktür. Bu nedenle anne ve babaların çocuklarını spor yapma konusunda cesaretlendirmeleri, programlı bir yaşam için dersin yanı sıra aktif bir spor etkinliğine zaman ayırmaları konusunda onları uyarmalarının yararı açıktır.

Sonuç olarak anne, baba ve okul yöneticilerinin, bu bilimsel görüş ve öneriler ışığında, çocuk ve gençlerin sorumluluk duygularını ve özgüvenlerini geliştirmek, kendilerini yönetebilmelerini sağlamak, uyumlu ve başarılı birer birey olmalarına yardımcı olmak üzere, onlara spor yapma olanağı hazırlamaları öncelikli görevleri arasındadır.

TİYATRO

Çocuk, tiyatroda etkili bir öğrenme ortamına sahip olmaktadır. Çünkü tiyatro, çocuğa, "Drama" sözcüğünün kökenine uygun olarak "Yaşama Sanatı"nı öğretir. Ancak bu öğrenme ve öğretme işlevi, çocuğun gelişim düzeyi ve özellikleriyle, cinsiyetine büyük ölçüde bağlıdır.

Çocuk, tiyatroda gözlem yoluyla öğrenirken oyun kahramanının davranışlarıyla kendisini özdeşleştirerek farklı davranış kalıpları edinir. Nitekim saldırgan davranışları içeren oyunların izlenmesiyle, bu tür davranışların oluşumu arasında yakın bir ilişkinin varlığı çeşitli araştırmalarla saptanmıştır. Yine modelden öğrenme yoluyla fobi (marazi korku) türündeki tepkilerde bir azalma, buna karşılık korkulan objeyle ilişki kurma davranışlarında bir artma olduğu saptanmıştır. Böylelikle çocukların doktor, karanlık, köpek korkusu gibi korkularının azalmasında, seyrettikleri çocuk oyunlarındaki model davranışlar etkili olabilmektedir.

Tiyatro, çocuğun zihinsel gelişimi için de önemli bir araçtır. İzleyen çocuk bir anlamda oynayan çocuktur. O, oyunu izlerken kendi başına sentezler yaparak yargılara varabilir. "Sahnede olsaydım nasıl yanıt verirdim?" sorusunu sık sık kendisine soran çocuk, özdeşleşme yoluyla kendi yeteneklerine ve yaratıcı içtepilerine çıkış yolu bulabilir.

Ancak burada önemli olan, oyunun çocuğun yaşına hitap edebilmesidir. 2-7 yaş döneminin çocuk tiyatrosunda, hareketli, taklitli ve sembolik ögeleri olan renk, ışık ve ses düzenine ağırlık veren oyunlar yer almalı, 7-11 yaş dönemi için de toplumsal niteliği olan, ahlak ve toplum kurallarının doğrusu ve yanlışıyla sergilendiği çocuk oyunları düzenlenmelidir. 12 yaşından sonra ise, ergenlerin anlama ve eleştirme yeteneklerinin, erişkin düzeyine ulaşması nedeniyle daha karmaşık, kültürel ve toplumsal konulara yer verilebilmelidir. Çünkü çocuk, farklı toplumların çeşitli kültür kalıplarından, yaşam biçimlerinden, kendi kültürünün bazı yüzlerinden bu yolla haberdar olabilir.

Tedavi ve Eğitim Aracı Olarak Tiyatro

Tiyatro, çocuğun duygusal gerginliğinden kurtulmasına, iç çatışmalarına ve bireysel sorunlarına çözüm bulmasına yardımcı olabildiği gibi, onun birikmiş enerjisinin boşalımına da olanak sağlayabilir.

Günümüzün modern psikoloji ve pedagojisi, tiyatroyu bir tedavi aracı olarak kullanmaktadır. Örneğin, annesinin sık sık kendisini uyarmasından şikâyet eden bir çocuk, tedavi amacıyla girdiği "psiko-drama" çalışmasında, anne rolünü gerçekleştirirken annelik görevinin ne denli güç olduğunun bilincine kolaylıkla varabilir. Yine ruh-

sal çatışmaları olan çocuklar ve gençler, kendilerinin ve arkadaşlarının sorunlarını, tiyatro faaliyetlerine benzer çalışmalar içinde çözümleyebilirler. Bu anlamda tiyatro, çocuk ve genç için bir projektif tedavi tekniği niteliği taşımaktadır.

Tiyatroyu kendisine temel alan günümüzün modern psiko-drama tekniğiyle birey, kendisinin toplum ve grup içindeki işlevinin bilincine varabilmekte, eksik ve hatalı davranış biçimlerini kendi kendine belirleyebilmektedir.

Işık, ses ve sahne düzenlemesi nedeniyle görsel ve işitsel duyulara hitap etmesi, tiyatroyu kitaptan daha etkili bir eğitim aracı haline getirmektedir.

Böylesine etkili olan tiyatro faaliyetinin, sanat gücünden çok, eğitimsel yönü ağırlıkta olmalı, yazar ve oyuncu, aktarmak istedikleri kavramları somut ve özlü bir biçimde vermeye özen göstermelidirler.

Tiyatro yazarı, gerek yerli, gerekse yabancı konuları işlerken, olayları çocuğa gerçekçi bir biçimde yansıtmalı ve zaman zaman onun özgürce, tek başına düşünüp yargıya varabilmesine, konuyu eleştirebilmesine olanak hazırlamalıdır.

Çocuk oyunu adı altında, eğitimcilere danışmadan gelişigüzel hazırlanan metinler, yarardan çok zarar getirebilir. Örneğin, oyun içinde korku teması işleyen, işkence ve dayağa yer veren, kurallara ters düşenleri haklı gösteren, saldırganlık duygularını pekiştiren, anlatım biçimi hatalı ve yetersiz olan bir oyun, çocuğun günlük yaşamını, davranışlarını olduğu kadar, uykusunu da olumsuz biçimde etkileyebilmektedir.

Çocuk oyununda konu kadar, özlü sunuş ve kullanılan dil de büyük önem taşımaktadır. Çocuk, dikkatini uzun süre belirli bir konu üzerinde yoğunlaştıramadığından, özellikle 5-6 yaş çocuğuna hitap eden bir oyun, gerek konu, gerekse dil açısından sade ve basit olmalıdır. Sade bir dekor, ışık ve ses düzeni içinde konunun yalın bir dille işlenmesi, çocuğun hayal gücünü geliştirmesine olanak hazırlar. Örneğin, bir hayvan modelinin verilmesi için ayrıntılı ve masraflı bir kostüm yerine, oyuncunun boynuna asılmış bir fil resmi ya da başlığı çocuk için yeterli olabilir.

Sonuç olarak, tiyatro, çocuğun zihinsel, duygusal ve toplumsal gelişiminde önemli işlevi olan bir sanat faaliyetidir. Anne ve babalar,

4 yaşından itibaren, çocuklarını, çocuk oyunlarına götürme alışkanlığını kazanmalıdırlar. Eğitimsel öneminin yanı sıra, bu alışkanlık çocuğa tiyatro sevgisi, sanat zevki ve estetik duyarlılık kazandıracaktır.

SİNEMA

Sinemanın çocuğun psiko-sosyal gelişiminde bir uyarım kaynağı olduğu belirlenmiştir. Elizabeth Hurlock'a göre, "Çocuk ancak 7 yaşında, filme dikkatini vermeye başlar. Oynatılanın az çok ne olduğunu anlar ve filmin gerçek olmadığını bilir. Bu yaşlarda bazı çocuklar sinemaya düzenli olarak haftada bir kez, diğerleriyse fırsat buldukça giderler."[11]

Sinemanın haz kaynağı olmasının, sinema alışkanlığının oluşmasının en büyük nedeni, filmin çocuklara günlük yaşamlarından farklı bir heyecan vermesidir.

Kız olsun, erkek olsun, küçük çocuklar, eğlendirici filmlerle, kahramanı hayvan olan filmlerden hoşlanırlar. Sinemayla ilgili tercihlerde, cinsiyet farkının etkisi 6 yaşlarında başlar ve ergenlik evresine doğru giderek artar. Bu artış, okuma ilgisiyle koşut olarak süregelir. Erkek çocukları serüven, savaş; kız çocukları ise dans, şarkı ve hayvanlarla komedi ve çizgi filmlerinden hoşlanırlar. Bu filmlerde, erkek kahramanların cesur ve hareketli, kadın kahramanlarınsa güzel olması beklenir. Kız çocukların, erkek çocuklardan daha erken bir dönemde, aşk öykülerini konu alan filmlere ilgi duydukları görülür.

Crow'lar, sinema hakkında şunları söylerler: "Ortalama olarak filmler, 5 ile 8 yaş arasındaki çocuklar tarafından iki haftada bir seyredilir. Bu yaştaki çocukların aşağı yukarı % 20'si sinemaya haftada iki veya daha fazla giderler. Komedi türündeki filmler, onlar için en ilginç olanıdır. Kahramanları, kızılderili veya gangsterlerden oluşan serüven dolu filmlere, erkek çocuklar, kızlardan daha çok ilgi duyarlar. Kızlar ise, öğretici ve aşk öykülerini konu alan filmlerden daha çok hoşlanırlar."

Pressey ve Robinson'a göre, 8 ile 18 yaşlar arasındaki çocuklar, ortalama % 70 oranında, haftada bir kez sinemaya giderler. Yaşla ko-

şut olarak görülen en belirgin değişim, ortaöğretim düzeyine yaklaştıkça, kovboy ve kızılderili filmlerine karşı kız ve erkek çocukların ilgilerinin giderek azalması, buna karşılık kızların, konusu aşk olan filmlere daha fazla ilgi göstermeye başlamalarıdır.

Deneklerimizin 6 yaşından itibaren ve erkeklerin (% 93), kızlara (% 83) oranla daha fazla sinemaya gittikleri saptanmıştır.

1984 Türkiyesi'nde artık sinemanın yerini televizyon almış ve sinema ucuz bir eğlence kaynağı olma niteliğini yitirmiştir.

Sinemada izlenen filmlerin çocuğun psiko-sosyal gelişimindeki rolü büyüktür. Ancak film kahramanının iyi seçilmiş olması gerekmektedir. Çocuğun kişiliğini geliştirirken kendisini özdeşleştireceği bir model olarak alacağı bu kahraman, doğrunun, iyinin simgesi olmalıdır.

Çocuk filmlerine seçilecek konular, toplumun sosyo-kültürel gerçeklerini yansıtan, eğitici ve uyarıcı nitelikte olmalıdır. Bu nedenle anne ve babalar, çocuklarını sinemaya gönderirlerken gidecekleri filmin çocuklarına katkısı olup olamayacağını, onların düzeylerine uygun olup olmayacağını önceden bilmelidirler.

BİLGİSAYAR

Yirminci yüzyılın önemli buluşlarından biri olan bilgisayar, insan yaşamında giderek önemli bir yer almaya başlamıştır. Çocuk ve genç açısından bakıldığında, bilgisayarın, iyi değerlendirildiği takdirde eğitim ve gelişime olumlu katkılarının olduğu bir gerçektir.

Bilgisayarın çocuk ve gençler üzerindeki olumlu etkilerini kısaca şöyle özetlemek mümkündür:

- Bilgisayar, kolaylığı nedeniyle küçük çocuklar arasında da yaygın şekilde kullanılabilir, öğrenmeyi eğlenceli kılar.
- Çocuğu merak ve rekabet duygusuyla cesaretlendirir.
- Bilgisayar, çocuğun dikkatini yoğunlaştırmayı öğrenmesini sağlar. Bilişsel gelişim, planlama ve problem çözme yeteneğinin gelişmesine yardımcı olur.
- "Bilgisayar destekli eğitim" yoluyla öğrencinin, öğrendiği ko-

nuyla ilgili değerlendirmeyi kendi kendine yapmasını sağlar. Böylelikle bilgisayar, çocuğa, anlama düzeyini belirleme fırsatını verir. Öğrencinin aktif katılımıyla gerçekleşen bu etkinlikte bilgisayar sürekli tekrara elverişli olduğundan sabırlıdır. Süratli geri-bildirimde bulunurken, değerlendirmesinde yargısızdır.

- Bilgisayar, yazma ve iletişim becerilerinin gelişmesine katkı sağlar. Çocuğun yazmadan önce düşüncelerini paylaşması gerekir. Nasıl yazacağını düşünürken, okuyarak etkili öğrenmesine destek sağlanmış olur.
- Bilgisayar, öğrenciler arasında entelektüel tartışmaya zemin hazırlar.
- Çocuğun ilgisini çektiği sürece, bilgisayar, özgür bir öğretmen işlevi görür. Öğrencinin okulda başaramadığı dersleri, kendi kendine başarabilme olanağı verir. Böylelikle öğretmenin önyargılı davranma gibi çocuk üzerindeki olumsuz etkisi de ortadan kalkmış olur.
- Okulöncesi eğitim programlarında, yaşa uygun bilgisayar etkinliklerinin, özellikle göz el koordinasyonuna katkı sağlaması nedeniyle önemli olduğu kabul edilmektedir. Bu dönemde çocuk, bilgisayarı kullanım kolaylığı nedeniyle rahatlıkla kullanabilmektedir.

Bu olumlu etkilerinin yanı sıra, bilgisayar, kullanımı sınırlı bir süreyi aştığı takdirde, olumsuz etkilerde de bulunabilir. Bu olumsuzlukları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Öğrenci merkezli öğretimde bireysellik esas alınırken, bilgisayar yoluyla öğretimde bireysellikten uzaklaşılmaktadır.
- Programlı yaşam alışkanlığı olmayan çocuk, günümüzde bilgisayar kullanımında sınırı aşarak ekran bağımlısı olabilmektedir. Bu da çocuğun yüz yüze iletişimini büyük ölçüde etkileyeceğinden, onun sosyal gelişimini engeller. Sosyal gelişim için çocuğun akran grubuyla oyun ortamında buluşması esastır. Özellikle okulöncesi dönem çocuğunun günlük programında bilgisayarın yeri sınırlı olmalıdır. Çünkü erken gelişim yıllarında, çocuğun hareket etmeye, deneyim kazanmaya, insan insana ilişkiye yoğun bir şekilde ihtiyacı vardır.

- Her çocuk ekonomik nedenle bilgisayara sahip olmadığı için, bilgisayar kullanımı eşitlikten çok eşitsizliğe neden olmaktadır. Buna bağlı olarak alt sosyo-ekonomik çevreden gelen çocuklar, bilgisayar deneyiminden mahrum kalmaktadır.

Bütün bunlar, gelişim düzeyine uygun yoğunlukta, sınırlı kullanıldığı takdirde, bilgisayarın çocukların eğitim ve gelişimine olumlu katkı sağladığını göstermektedir.

TELEVİZYON VE VİDEO

Nitelikleri ne olursa olsun, iki sistem arasındaki bilgi alışverişi "iletişim" olarak tanımlanabilir. "İletişim, bir bilgi üretme ve anlamlandırma sürecidir" (Dökmen, 1994).

Bir iletişim aracı olan televizyonun önde gelen işlevleri arasında eğlendirici ve öğretici nitelikleri sayılabilir. Bunun yanında televizyon, bireylerin kendilerini tanıyabilmelerine, kişiliklerini geliştirebilmelerine ortam hazırlayan, zaman zaman onlara düşünme ve eleştirme fırsatı veren önemli bir aygıttır.

TV görsel ve işitsel duyulara yönelik etkili bir kitle iletişim aracı olması nedeniyle olumlu hizmetlerinin yanı sıra, iyi değerlendirilmediği takdirde olumsuz sonuçlara da neden olmaktadır. TV olumlu bir uyarım kaynağı olmasının yanında, aile içi ve dışı toplumsal etkileşimi en alt düzeye indirdiğinden, çocuğun sosyal gelişimine olumsuz etkisi vardır.

İlk çocukluk dönemlerinden itibaren çocuklar, kendilerine model olarak seçtikleri TV'deki dizi kahramanlarının özelliklerini, günlük yaşamlarına ve oyunlarına yansıtmaya başlarlar. Bu film kahramanlarının; "Danry sevimli dev, çık ortaya", "Atom karınca geliyor, iş başına!", "Ormanlar kralı tarzan. Aaaa!" gibi sloganlarını oyunlarına yansıtırlar. Film kahramanları, çeşitli davranışlarla çocuktaki saldırganlık dürtülerini harekete geçirebilir ve onu saldırgan yapabilir. Çünkü, çocukta dürtülerini frenleme yeteneği çok zayıftır. Bu nedenle olumsuz uyarımları içeren bir TV filmi, çocuğu saldırganlığa iten çeşitli etkenlerden belki de en güçlüsü ve yaygınıdır. Ancak çocuğun etkilenmesinde kişilik özellikleriyle yakın çevre faktörlerinin rolü büyüktür.

Çocuk Programları Nasıl Hazırlanmalı?

Özellikle program yapımcıları, televizyon ekranından yansıyan olumlu model çocuklar için ne kadar yapıcı ise, olumsuz modelin de o denli yıkıcı olduğunu bilmelidirler. Bu uzmanlar, özellikle dili yeni öğrenmekte olan çocukları göz önüne alarak, hatasız bir gramerle ve yaşayan Türkçeyle program oluşturmaya özen göstermelidirler. Söz konusu aygıtın milyonlara hitap etmesi, yapılan hatanın affedilirliğini zorlaştırmaktadır.

Ülkemizde istenilen pogramı izleme ya da gerektiğinde televizyonu kapatma alışkanlığı henüz (2000'li yıllarda bile) yerleşmemiştir.

Çocuklar için hazırlanan televizyon programlarında, özel bir eğitsel yöntem izlenmelidir. Çocuğun somut düşünmesi ve her şeyi somuta indirgemeye çalışması nedeniyle, yayınlardaki kavramlar soyut düzeyde verilmemeli, somut örneklerle, çocuklara "yaşatılarak" aktarılmalıdır. Ünlü düşünür J. J. Rousseau'nun belirttiği gibi, "Çocuğunuza hiçbir şekilde sözle ders vermeyiniz; o, ancak derslerin tecrübelerini almalıdır."

Çocuk için hazırlanan televizyon dizisi, ondaki yardımseverlik, yurtseverlik ve insanseverlik duygularını pekiştirmeli; ona, farklı konularda düşünme fırsatı vererek, gerektiğinde sentez, yorum ve kıyaslama yapabilmesine olanak hazırlamalıdır. Televizyondaki çocuk programı, sadece öğüt verme biçiminde sürdürüldüğü takdirde, çocuk açısından etkinliğini kısa bir süre içinde yitirebilir.

Çocuğa verilecek iyi değer, gerektiğinde kötü değerle birlikte verilebilmeli, böylelikle çocuğun iyiyi ve doğruyu kendi başına bulabilmesi sağlanmalıdır.

Bunun yanı sıra, çocuk yayınları, birtakım toplumsal değerleri çocuğa aktarabilmelidir.

Çocuk, yaşamın ilk yıllarında, "benmerkezci" düşünceye sahiptir. Başka bir deyişle, herkesin kendisi gibi düşündüğünü kabul eder. İşte, ilk çocukluk yıllarında, sözle eylemi bir tutan; masalla gerçeği, hayalle olguyu birbirine karıştıran çocuğun, giderek hayalden gerçeğe ve mantıklı düşünceye doğru yöneltilmesi gerekmektedir.

Çocuk programları bu özellikler dikkate alınarak hazırlanmalı ve çocuğu bencillikten kurtarıp işbirliğine yöneltebilmelidir.

Pedagoglarla İşbirliği Yapılmalı

Televizyon yöneticilerinin, çocuğa yönelik yayın üretmenin önemli ve kutsal olduğu kadar, ciddi ve tehlikeli bir görev olduğunu da bilmelerini isteriz.

Yarının ergen ve erişkinlerini meydana getirecek çocuklarımızın, ruh sağlığı yerinde, dengeli ve uyumlu bireyler olarak yetişmeleri, büyük ölçüde çocukluk yıllarında aldıkları uyarımlara bağlıdır. Bunun önemi düşünülerek, çocuğa yönelik program hazırlanırken, program yapımcılarının uzman pedagoglarla işbirliği içinde olmaları gerekmektedir.

Günümüzde, Türk televizyonlarının sunmakta olduğu çocuk programı sayısı son derece azdır. Ayrıca sunulmakta olan çocuk programları kültürümüze özgü senaryoları içermek yerine Batı ülkelerinden alınan dizilerin aktarılması şeklinde gerçekleşmektedir. Ülkemizdeki çocuk programlarının hiçbiri, uzman pedagog ve psikologların işbirliğiyle hazırlanmadığından, eğitimsel değerleri de ne yazık ki yetersizdir. Oysa bir çocuk programının yapımında, teknik açıdan kameraman ne kadar gerekliyse, eğitimsel açıdan da pedagog o kadar gereklidir.

Çocuklar için dışardan alınması planlanan dizi ve çizgi filmler, öncelikle uzmanlar tarafından değerlendirilmeli, uygun görüldüğü takdirde satın alınmalıdır. Bir programın çocuklardaki olumlu ve olumsuz etkisini görebilmek üzere, program yayına girmeden önce, seçilmiş bir denek grubuna gösterilmeli ve alınan tepkiler değerlendirilmelidir.

Anne ve babalar zaman zaman televizyonu kapatabilmeli, müzik dinlemek ya da kitap okumak gibi farklı uğraşlarda bulunarak, çocuklarına örnek olabilmelidirler. Anne ve babalar, çocuklardaki saldırganlık tepkilerini harekete geçiren ya da onları aşırı uyaran ve toplumsal değer yargılarını değiştirmeye neden olan dizileri izlemelerine engel olmalıdırlar. Bu gerçekleştirilemediği takdirde, anne ve babaların programı çocukla birlikte izlemeleri, daha sonra program hakkında kısa bir söyleşi yapmaları, iyi ve kötü yanlarını dile getirmeleri yararlı olur.

Ülkemizde televizyon yayınlarının çocuklar tarafından nasıl değerlendirildiğini saptamak üzere gerçekleştirilen bir araştırmada, hazırlanan anket 4 ile 12 yaşındaki 220 çocuğa uygulanmıştır.

Üç farklı sosyo-ekonomik düzeyden gelen kız ve erkek çocuklara uygulanan bu anket, bundan sonra yapılacak metotlu çalışmalara basamak oluşturabilecek bir ön araştırma niteliğindedir. Aşağıda, bu araştırmanın bulguları verilmiştir.

Elde ettiğimiz bulgulara göre, okulöncesi dönemindeki 4-5-6 yaş çocukları, en çok sevdikleri televizyon programlarını, Uykudan Önce, Uykudan Önce'ye ait çizgi filmler ve Taş Devri, Şeker Kız şeklinde sıralamışlardır.

7 yaş çocuklarının severek izledikleri programların başında; Uykudan Önce, Uykudan Önce'ye ait çizgi filmler, Taş Devri ve Şeker Kız gelmektedir.

8 yaş çocuklarının ilgiyle izledikleri programlar, Uykudan Önce'ye ait çizgi filmler, Sekiz Çocuklu Aile, Taş Devri, Şeker Kız şeklinde sıralanabilir.

9 yaş çocuklarının en çok ilgilendikleri programlar sırasıyla, Uykudan Önce'ye ait çizgi filmler, Tatlı Sert ve Dallas'tır.

10 yaş çocukları sırasıyla, Uykudan Önce'ye ait çizgi filmler, Taş Devri ve Dallas'ı izlediklerini söylemişlerdir.

12 Yaş çocuklarının en çok ilgiyle izledikleri dizi, Dallas'tır. Bunu Tatlı Sert, Taş Devri, Şeker Kız izlemektedir.

En çok izlenen çocuk yayınları araştırıldığında, ön sırayı Uykudan Önce'nin aldığı, bunu Mavi Bilye ve Günaydın programlarının izlediği görülmektedir.

En çok izlenen, Uykudan Önce programının sevilme nedeni olarak çocuklar, "çizgi film" yanıtını vermişler, bunu, "masal olduğu için", "hem çizgi film, hem de masal olduğu için" yanıtları izlemiştir. 11 ve 12 yaş çocukları bu programı, "öğüt verdiği için sevdiklerini" söylemişlerdir.

"Uykudan Önce programında daha başka ne tür değişiklikler yapılmasını düşünürsünüz?" sorusuna çocuklar öncelikle, "Değişik ve uzun çizgi film," yanıtını vermişlerdir.

7 yaş çocukları programdan memnun olduklarını ve değişiklik istemediklerini belirtmişlerdir.

Araştırma sonuçlarından da görüleceği gibi, sevilen çocuk programları, bilimsel açıdan yeniden düzenlendiği ve metotlu bir biçime sokulduğu takdirde çocuklara vereceği mesaj daha etkili olabilecektir.

Televizyon ve Bilgisayar Oyunlarındaki Seks ve Şiddet Çocukları Nasıl Etkiliyor?

Bilgisayar, teknik olarak yeni ve yararlı bir aygıt kuşkusuz, ancak eğitim ve öğretimde çok önemli işlevi olan bu tekniğin de iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Hem sözlü, hem de görsel nitelikte olması, TV ve bilgisayarın özendirici niteliğini artırmakta ve yaygın bir biçimde kullanılmasına neden olmaktadır. Ancak gelişigüzel üretilen ve sağlıklı bir seçim yapılmaksızın alınan bilgisayar oyunları, yaygınlaşan güncel bir sorun halini almaktadır. Devletin denetimi olmadan hazırlanan adam öldürme ve çeşitli cinsel ilişki konularına da yer veren bu oyunların, özellikle çocuk ve gençler üzerindeki olumsuz izleri büyük olmaktadır.

H. J. Eysenck ve K. B. Nias, *Seks, Şiddet ve İleşitim Araçları* (Sex, Violence and the Media) adlı yapıtlarında şu örneği verirler: Pornografik malzemenin bireyin cinsel suç işlemesindeki önemini vurgulayan son örneklerden biri, üç gencin bir genç kızı izlemesi olayında yaşanmıştır Batı'da.

Karanlık sokakta bu genç kızı kıstıran gençler, onun ırzına geçtikten sonra, yoldan geçen üç adamın da bu genç kızla ilişki kurmasını engellememişler ve sonunda kızı öldürmüşlerdir.

Gençlerin evinde yapılan aramada, olayda uygulanan yöntemi içeren kanlı cinsel suçu işleyen porno kasetler ele geçmiştir. Bu da işlenen bu suçta porno filmlerin etkili olduğunu göstermektedir.

Batı ülkelerinde yapılan araştırmalar, ortalama olarak bir çocuğun 14 yaşına gelinceye kadar TV'de 11.000 cinayet sahnesine tanık olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı araştırmalar, çizgi filmlerin % 94' ünün şiddet ve cinayet konularına yer verdiğine işaret etmektedir[12].

Bir kuşak öncesi çocuklar, Hacivat'la Karagöz'ün esprilerine gülerken, günümüzde çizgi filmin kahramanı seyircisini güldürebilmek için karşısındakine dinamit lokumları atmakta, böylelikle çocukta şiddet sahnelerinin zevk verebileceği izlenimini bırakmaktadır. Farklı yöntemlerle gerçekleştirilen araştırmalar, şiddet eylemlerini görüntüleyen filmlerin izlenmesiyle, bunun ardından gelen saldırganlık davranışı arasında yakın bir ilişki olduğunu kanıtlamaktadır. Yapılan araştırma bulgularına göre, çok televizyon izleyen çocuklar az izleyenlere, içinde saldırganlık görüntüleri bulunan filmleri izleyen çocuklar bu filmleri izlemeyenlere oranla daha fazla saldırgan davra-

nışlarda bulunmaktadırlar. Sonuçlar, şiddet ve adam öldürme filmlerini izleyen çocukların okulda daha fazla saldırgan olma eğilimi gösterdiklerini vurgulamaktadır.

Gözlemler, şiddet ve adam öldürme sahnelerini izleyen çocuklarda çeşitli gerginlik ve endişe belirtilerinin görüldüğüne dikkatleri çekmektedir. Aynı görüntüler, bazı çocuklarda uyuma zorluklarına ya da uykularında korkulu rüyalarla, kâbusların görülmesine de neden olabilmektedir. TV yoluyla sergilenen cinayet sahnelerinin izlenmesi saldırganlık davranışını artırabildiği gibi, bu şiddet eylemlerinin zamanla cinsel haz yerine de geçmeye başladığı görülür.

Yanlış seçim sonucu, oynanan bilgisayar oyunlarının ikinci konusunu, porno içerikli olabilecek oyunlar oluşturmaktadır. Bu tür oyunların çocuk ve gençleri etkilemesi, yaşa ve kişilik özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Bu oyunların oynanması, bazı çocukları cinsel yönden aşırı uyarmakta, bazılarında nefret ya da suçluluk duygusunun oluşumuna, bazılarında ise cinsel suç işlenmesine ya da normalden sapan bir davranışa neden olabilmektedir. Ayrıca bu tür oyunlar, genç ve yetişkinlerin evliliklerinde çeşitli uyumsuzlukların ortaya çıkmasına ve cinsel sorunlara neden olabilir.

Kısaca, porno ve şiddet konulu filmlere ya da oyunlara, adı "ahlâk ve değer kaybı" olan yaygın bir hastalığın belirtileri gözüyle bakılabilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, yarının erişkinlerini meydana getirecek çocuk ve gençlerimizin, ruh sağlığı yerinde, dengeli ve uyumlu birer birey olarak yetişmeleri, büyük ölçüde çocukluk yıllarında aldıkları uyarımlara bağlıdır. Bu nedenle çocukların oynayacakları bilgisayar oyunlarının ya da izleyecekleri programların seçiminin, özdenetim (otokontrol) yoluyla büyük bir sorumluluk anlayışı içinde, anne ve babalar tarafından yapılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

(1) Yawkey, T. D. and Silvern, S. T., *"Çocuğun Okul ve Aile Çevresinde Yaşam Boyu Süreci Olarak Oyun"*, (Çev. M. Özyürek), *Eğitim Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, *1980*, Ankara, 1981, Cilt 13, Sayı 1 -2, s. 426.

(2) Pressey, S. L. and Robinson, F. P., *Psikoloji ve Yeni Eğitim*, (Çev. H. Tan), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.
(3) Hurlock, E., *Child Development*, McGraw Hill Book Co., New York, Kogakusha Co., Tokyo, 1955.
(4) Lowenfeld, V. and Brittain, W. L., *Creative and Mental Growth*, Collier-MacMillan Co., London, 1964 (5th ed.)
(5) Klepsch, Marvin and Logie, Laura, *Children Draw and Tell*, Brunner/Mazel Pub., New York, 1982.
(6) Lowenfeld, V. and Brittain, W. L., *a.g.e.*
(7) Kellogg, Rhoda, *Analyzing Children's Art*, Mayfiel Pub. Co., California, 1970.
(8) Lowenfeld, V. and Brittain, W. L., *a.g.e.*
(9) Hurlock, E., *a.g.e.*
(10) Bühler, C., *Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi*, (Çev. F. Baymur), İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1960.
(11) Hurlock, E., *a.g.e.*
(12) Eysenck, H. J. and Nias, D. K. B., *Sex, Violence and the Media*, Paladin Granada Pub. London, 1980.
(13) Mehry, Rasseleh-Andjomand, *L'enfant-probléme et sa rééducation* (Çev. Yeşim Ömürsuyu), 1962.

Sekizinci Bölüm

Çocukta Uyum ve Davranış Bozuklukları

Uyum, bireyin sahip olduğu özelliklerinin kendi benliğiyle içinde bulunduğu çevre arasında dengeli bir ilişki kurabilmesi ve bu ilişkiyi sürdürebilmesi şeklinde tanımlanabilir.

Gelişim evrelerinin getirdiği doğal zorluklara yakın çevrenin olumsuz etkileri katıldığında, çocukta bunlara tepki olarak çoğunlukla duygusal düzeyde bozukluklar görülebilir. Bu olumsuz tepkilere "uyum ve davranış bozuklukları" denir. Bu ana başlık altında, parmak emme, tırnak yeme, alt ıslatma gibi alışkanlık bozukluklarından, suçluluk olarak tanımladığımız anti-sosyal davranışa kadar uzanan uyum güçlükleri toplanabilir. Alışkanlık bozuklukları (habit disturbances), çoğu fizyolojik düzeyde sayılabilecek uyum güçlüklerinin süregelmesi ve olumsuz birer alışkanlık halinde yerleşmesi şeklinde tanımlanabilir.

Çocuğun gelişmesi ve kişilik kazanması için en uygun çevre, birçok sorunun çözülüp, engellerin aşılmasıyla olumlu etkisini sürdürür. Olumlu çevreyi yaratmak, güven veren, anlayışlı, sevgi dolu yaklaşımlara bağlıdır. Bu çevreyi bulamayan çocuk, güvensiz olur, karmaşık duygu, düşünce ve çelişkiler içinde bunalır. Kimsenin kendisini sevmediği, istemediği kuşkusuna kapılarak çevresindekilere inanmaz ve güvenmez. Büyüklerin ilgisini çekmek için gereksiz davranışlar yapar. Bunlar, bir sınırdan sonra çocuğun çevreye uyumunu bozar. Bu tür bozuklukların başında sürekli hırçınlık, sinirlilik, geçimsizlik, yalancılık, kavgacılık, söz dinlememe, kaygı ve korku hali gelir. Yaş büyüdükçe, bu tür davranışlar çevreye ve topluma uyum bozukluğu şekline dönüşür. Evden, okuldan kaçma, hırsızlık, sürekli

başkaldırma, tüm kuralları çiğneme ve saldırganlık görülebilir. Hatta çocuk ve gençlerde türlü suçlar işlenmesine neden olur. Bunlar arasında hırsızlık, yankesicilik, alkol alma, uyuşturucu ve uyarıcı maddeleri kullanma, kavga, tahrip, bıçak ve tabanca taşıma, yaralama, öldürme gibi hafiften ağıra giden birçok suç yer alır(*).

PROBLEMLİ ÇOCUKLARA YAKLAŞIM BİÇİMLERİ

Problemli çocukların tanımlanmasında, öncelikle davranışları bakımından normal olan çocuklarla, sapan davranış örnekleri ve bozukluğu gösteren çocukları ayırt etmek gerekir. Başka bir deyişle, normal ve normalden sapan davranışın ne olduğu bilinmelidir.

Normal ve Anormal Davranış Gelişimi

Gelişim sürecindeki çocukta sürekli bir değişim görülür. Bedence olgunlaşmanın yanı sıra, zihinsel ve sosyal becerilerinde de gelişme görülür.

Gelişimin düz ve pürüzsüz olduğu söylenemez. İnişli çıkışlı yola benzeyen bu süreç içinde, çocuklar zaman zaman çeşitli problemlerle karşı karşıya kalırlar. Bu, bazılarında tuvalet eğitimi konusundaki savaşım şeklinde yoğunlaşırken, bazılarında da içe çekilme ya da sürekli bir utangaçlık veya uyum sorunları şeklinde görülebilir.

Çoklukla çocuklar, davranışlarında istenen ve istenmeyen davranış karışımlarını birlikte sunarlar.

Çocukluk döneminde görülen bazı problemler, normal gelişimin bir parçasını oluşturur. Hemen her çocuk, hareketleriyle kabul edilen ve edilmeyen davranış biçimlerinin bir karışımını gösterir. Bu problemlerin çoğu kalıcı olmaktan çok, geçici türdendir.

Konuyu üç örnek vakayla açıklamaya çalışalım:

ÖRNEK VAKA 1.

9 yaşında bir kız çocuğu. Okulda arkadaşlarının harçlıklarını çalarken yakalanmıştır. Birkaç kız arkadaşı tarafından suçüstü yakalanmasına karşın, o işlediği suçu reddetmektedir. Bu tür hırsız-

(*) Köknel, Ö., "Çocukta Uyumsuzluk" *Aile ve Çocuk*, Ak Yayınları, İstanbul, 1982.

lıkları ve olumsuzlukları sebebiyle arkadaşları onu sevmez. Bu sürtüşme ortamında zaman zaman onlardan bazılarını dövdüğü de olur.

Bu durumda 9 yaşındaki bu kız çocuğunun saldırgan ve antisosyal davranışı, "sapan" bir davranış örneği olarak mı, yoksa "normal" davranış ölçüsü içinde mi kabul edilmelidir?

ÖRNEK VAKA 2.

11 yaşındaki erkek çocuk okula gitmek istememektedir. O, hep orta düzeyde bir öğrenci olmuştur. Bu arada, geçirdiği bir bronşit nedeniyle 2 hafta okula gidememiştir. Okula başlayacağı gün nefes darlığı belirtileri görülür. Annesi, kendini daha iyi hissedinceye kadar evde kalmasını ister. Aradan 1 hafta daha geçmesine ve doktor tamamiyle iyileştiğini söylemesine rağmen, okula gitme zamanı geldiğinde endişeleri artar ve kendisini hasta hisseder, sonunda da evde kalmayı tercih eder.

Bu vakadaki çocuğun tepkileri normal midir, yoksa bir uzmanın yardımına ihtiyacı mı vardır?

ÖRNEK VAKA 3.

17 yaşındaki bir delikanlıdır. Az çalışmakta ve notları giderek düşmektedir. Üstelik bu durumdan pek kaygılı da görünmemektedir. Anne ve babası ümitlerini kesmiştir. Bir keresinde, babasının arabasıyla arkadaşlarıyla partiden dönerken küçük bir de kaza yapmıştır. Ailesi, uyuşturucu kullanmasından endişe etmektedir.

Bu gencin sorunu, tipik bir gençlik sorunu mudur, yoksa bu durum bir uyum sorununun mu göstergesidir?

Normallik Ölçütleri

Çocuk ve gencin davranışının normal mi, yoksa davranış bozukluğu mu olduğunun belirlenmesi için bazı ölçütler gerekir. Bu ölçütler:

1. Yaşa uygunluk,
2. Sapan davranışın yoğunluğu,
3. Süreklilik,
4. Cinsel rol beklentisi,
5. Kültürel faktörler şeklinde özetlenebilir.

1. Yaşa Uygunluk

Çocuğun yaşı ve gelişimindeki yeri, onun davranışının normalliğini belirlemede önemli rol oynar. Bazı spesifik korkuların gelişimiyle, ebeveynin dikkatini üzerine çekme arzusu, 4 yaş çocuğu için olağan bir davranış sayılırken, 13 yaş gencinde buna nadiren rastlanır. Aynı şekilde sigara içme, uyuşturucu kullanma 18 yaş genci için az da olsa rastlanan davranışlarken, aynı durum 8 yaş çocuğu için sapan davranış grubuna girer. Bu bağlamda uzmanlar ve eğitimciler, benzer davranışa aynı yaş grubu içinde büyük bir grupta rastlanıyorsa, bunu "normal" olarak kabul ederler. Bizim hangi davranışın normal, hangisinin normal olmadığını kestirebilmemiz için öncelikle çocukların değişik yaşlardaki tipik davranışları hakkında bilgi sahibi olmamız gerekir. Belirli bazı yaşlardaki çocukların hemen 1/3 ya da yarısına yakın bir kısmının davranışları öğretmen ve anne babalarını rahatsız etmesine rağmen, normal olarak kabul edilir.

Okulöncesi Dönemi

1-1,5 ve 2 yaş çocuklarında huysuzluk ve negativizme (olumsuzluğa) sık rastlanır. Yine istenenin zıddını yapma eğilimindeki bu grup çocuklarda, sürekli bir yetişkin ilgisine ihtiyaç gözlenir. Bu nedenle negativist davranışlar, bu yaş grubu için normal kabul edilmelidir.

İlkokul Dönemi

Huysuzluk ve öfke, yalan, aşırı duyarlılık önde gelen tipik problemlerdendir. Erkek çocukların 1/3'ü aşırı hareketli olarak tanımlanırken, 1/3'ü kıskançlık olarak tanımlanır.

Ergenlik

13-15 yaş arasında kızlarda görülen aşırı duyarlılık 1/2 oranındayken, bu oran erkeklerde 1/5'e düşer.

Yaşlara göre karakteristik belirtiler:

1,5-2 yaş : Problemli davranışlar: Huysuzluk, istenen şeyi yapmama, dikkat çekme arzusu, aşırı hareketlilik, spesifik korkular.

3-5 yaş : Huysuzluk, istenen şeyi yapmama, dikkat çekme arzusu, aşırı hareketlilik, spesifik korkular, aşırı duygusallık, yalan söyleme, negativizm.

6-10 yaş : Huysuzluk, aşırı hareketlilik, spesifik korkular, aşırı duyarlılık, yalan, okul başarısızlığı, kıskançlık.

11-14 yaş : Huysuzluk, aşırı duyarlılık, kıskançlık, okul başarısızlığı.

15-18 yaş : Okul başarısızlığı, okuldan kaçma, içki, sigara alışkanlığı.

Bu durumda, yukarıda verdiğimiz 3 örnek vakada, 9 yaşındaki kız çocuğunda görülen çalma ve kavga olağan davranışlar olmadığından, sapan davranış olarak kabul edilir. Bu yaş düzeyinde çok az kızda anti-sosyal ve saldırgan davranış türüne rastlanır. Aynı şekilde, 11 yaşındaki çocuğun davranışı da sapan davranış olarak değerlendirilir. Buna karşılık, 17 yaşındaki gencin başarısızlık ve içki sorunu son gençlik (adolescence) döneminin tipik davranışlarındandır.

2. Yoğunluk (Miktar)

Bir davranışın bozukluk olarak nitelendirilebilmesindeki 2. ölçüt, yoğunluktur. Örneğin, 5 yaş çocuğunda öfke ve huysuzluk doğalken, bu, bir başkasına fiziki zarar verme ve onun haklarına tecavüz şekline dönüşürse, sapan davranış kategorisine girer.

3. Süreklilik (Israr)

Süreklilik, çocuğun belirli bir davranış türünü ısrarlı bir biçimde ve uzun zaman süresince tekrar etmesidir.

4. Cinsel Rol Beklentisi

Erkeklerin, kızlara oranla daha saldırgan olmaları beklenirken, erkeklere benzer saldırgan örnekler sunan kızların davranışı sapan davranış kategorisine girer.

5 . Kültürel Faktörler

Normalden sapan davranış biçimlerinin oluşumunda, içinde yaşanan kültürel faktörlerin önemi büyüktür.

Problemli Çocuklara Yaklaşım Biçimleri

Yukarıda sınırları ve ölçüleri belirlenen normalden sapan davranış biçimleri psiko-pedagojik kaynaklı olabildiği gibi, psikiyatrik bir

vaka görünümünde de olabilir. Burada önemli olan, vakanın olabildiğince erken teşhis edilmesi ve ailenin uygun uzmana başvurabilmesidir. Bu noktada, uygun uzman kavramının açıklığa kavuşturulmasında yarar görmekteyim. Özellikle çocuk psikolojisi ve eğitimiyle, gençlik psikolojisi ve eğitimi kapsamına giren konularda başvurulacak kişilerin pedagog ve bu konularda uzmanlaşmış psikologlar olduğunu vurgulamak isterim.

Özellikle psiko-pedagojik kaynaklı uyum ve davranış bozukluklarında, bizim için önemli olan semptom (belirti) değil, o belirtinin oluşumuna neden olan etmenlerin saptanmasıdır. Başka bir deyişle, önemli olan sıtmanın ateşiyle savaşmak yerine, gerideki bataklığı kurutmaktır.

Bu bataklık nasıl kurutulur?

Uzman pedagog, aynı tür semptom gösteren çok sayıda çocukla karşılaşır, ama sonunda pek çoğunun kaynağındaki sebebin farklı olduğu sonucuna varır. Sözgelimi, okul başarısızlığı gösteren üç çocuktan birisinin başarısızlık nedeni zihinsel yetersizlik, bir diğerinin kardeş kıskançlığı, üçüncüsününse öğretmenin yanlış tutumu olabilir. Bu durumda pedagog, önce sağlıklı bir anamnez almalı, yani çocuğun öz ve soy geçmişiyle yakın çevre koşullarını ayrıntılı bir biçimde inceleyebilmelidir. Anne ve babadan alınan bu bilgilerden sonra, çocuğa yaşına göre, yaptırılacak bir resim veya sorunlarını ortaya koyabileceği cümle tamamlama testi sayesinde kendini yansıtma fırsatı verilmelidir.

Pedagog, çocukla kuracağı bireysel iletişimini sağlıklı kılarak çeşitli teknik ve testlerden yararlanabilir. Oyun terapisi, grup terapisi, psikoterapi çocuğun yaşına göre seçilecek yöntemler arasındadır. Aile terapisi, özellikle psiko-pedagojik kaynaklı uyum ve davranış sorunlarında büyük önem taşır. Anne, baba ve çocuk birlikte seansa alınabildiği gibi, ortak sorunları olan aile çiftleriyle toplu seanslar da düzenlenebilir.

Uzman pedagog bütün bunları organize ederken, uzmanlık alanını aşan konularda nörolog, çocuk psikiyatristi ve klinik psikoloğun yardımına her an başvurabilmeli, gerektiğinde ahenkli bir ekip çalışması yeğlenmelidir. İlaç tedavisini gerektiren klinik vakalarda, uzman pedagog vakayı derinlemesine incelemeye başlamadan önce, gerekli kişilere süratle yöneltebilmelidir.

Kısacası, problemli çocukların tanısı kadar tedavisi de uzun ve titiz bir çalışmayı gerektirir. Bu çalışmada sabırlı ve etkin yaklaşımlarıyla anne babaya görev düştüğü gibi, uzman pedagog, çocuk psikiyatristi ve klinik psikoloğa da büyük görevler düşmektedir.

ALT ISLATMA (Enuresis)

Genellikle çocuklar, mesane kontrolü gerçekleşinceye kadar, yani ortalama olarak 2-3 yaşlarına kadar geceleri altlarını ıslatırlar. Gündüz kontrol 2 yaş dolaylarında, gece kontrol ise 3,5-4,5 yaşları arasında kazanılır. Çocukların hemen hepsinin idrar ve dışkı kontrolünü kazandıkları 4 yaşından sonra alt ıslatmanın hâlâ devam etmesi "enuresis" adını alır.

Enuresis, hem sık rastlanması, hem de çocuk ve ana baba için zor bir durum olması açısından tüm davranış bozuklukları içinde en önemlisidir. Ortalama 4-5 yaş çocuklarının tümünün % 15 kadarı altını ıslatır, yani enuretiktir. Çocuklarda alt ıslatmaların yaklaşık % 80'i gece (enuresis nocturna), % 5'i gündüz (enuresis diurna) görülmektedir. Bu oran okul çağında bir miktar azalmakla birlikte, çocukluğun ortalarına, hatta ergenliğe kadar devam ettiği görülür. Her yaş için enuresis erkeklerde kızlara oranla iki kat daha fazladır.

Enuresis iki biçimde görülebilir. Bunlardan ilki, "birincil (primer) enuresis"tir ki bu, sinir-kas kontrolünün gelişmesindeki gecikmeden kaynaklanabilir ve doğumdan başlayarak süregelir. Bu gecikme, anne babanın düzensiz ya da yetersiz tuvalet eğitiminin bir sonucu olarak da oluşabilir. Bu enuretik çocukların idrarlarını kontrol etmelerinde, anne babalarından diğer kardeşlerine oranla daha az yardım gördükleri ya da hiç yardım görmedikleri saptanmıştır. Birincil enuresis zamanla kaybolur ve yavaş gelişen bu çocuklar, tuvalet kontrolünde arkadaşlarının düzeyine ulaşırlar.

Birincil enuresis, yatak ıslatma sorununun hemen hemen % 75 -80'ini oluşturur. Geri kalan % 20-25 oranındaki enuresis, "ikincil (seconder) enuresis" adını alır. Bu tür alt ıslatma olayında tuvalet kontrolü oluştuktan sonra bir gerileme söz konusudur. İkincil enuresis, tipik olarak yeni bir kardeşin doğumu ya da yeni bir eve taşın-

ma gibi bazı ruhsal gerginlik durumlarında ortaya çıkar. Bu etkenler çocuğun bir süre için daha olgunlaşmamış davranış biçimlerine dönmesine neden olur. Bazı uzmanlara göre, özellikle bu gerileme türü, çocuğun annesine olan öfkesinin sembolik bir ifadesi olarak yorumlanabilir[1].

Enuresise, sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan, aile içinde yeterli duygusal etkileşimden yoksun, nörotik ve uyumsuz çocuklarda daha sık rastlanır. Çeşitli ruhsal etkenler enuresisin oluşumunda başlıca neden olarak sayılabilir. Yaptığımız incelemeler, alt ıslatma sorunuyla çocuğun duygusal dünyası arasında yakın bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Aşırı sevgi ve hoşgörü, yetersiz ilgi, kıskançlık gibi nedenlerden kaynaklanan bu gerileme (regression) davranışı, tırnak yeme, parmak emme gibi birtakım başka gerileme davranışlarıyla, bebeksi hareketleri ya da konuşmaları da beraberinde getirebilmektedir. Çocuğun duygusal dünyasını büyük ölçüde etkileyen ev ortamı, alt ıslatma konusunda büyük rol oynamaktadır.

E., 4 yaşında bir kız çocuğudur. Anne ve babasının sürekli geçimsizliğine ve tartışmalarına tanık olmaktadır. Arkadaşlarının babaları onları çocuk parkına götürdükleri halde babası, E'yi götürmemekte ve sabahları yuva arabasına indirmemektedir. E., babasının kendisini sevmediği görüşündedir. Ancak annesiyle babası arasında geçen olaylarla da çok yakından ilgilidir. Zaman zaman annesine: "Ben okuldayken de evde kavga ediyor musunuz?" sorusunu sorar.

Hassas ve alıngan bir çocuk olan E., altını ıslatma korkusuyla anaokulunda öğretmenine zaman zaman uyumak istemediğini söyler. E., alt ıslatma sorunuyla duygusal dünyası arasındaki ilişkiyi annesine şöyle itiraf eder: "Babam beni sevmediği için eve geç geliyor. Ben de onun için altıma çişimi yapıyorum." E'nin davranış bozukluklarının giderek artmasıyla altına büyük abdestini de yapmaya başladığı görülür. Bu durumda anne baba uyarılır ve çocuklarında gelecek yıllarda ortaya çıkabilecek olası davranış bozuklukları ve anormallikler hatırlatılır. Bu gerçekleri gören anne ve baba sürtüşmelerini azaltarak ayrılık hazırlıklarını sona erdirirler. Bunun üzerine E'deki olumlu gelişim tahminin çok üzerinde kısa sürede gerçekleşir. Büyük ve küçük abdesti kaçırma tümüyle ortadan kalkar.

Yetersiz ilgi ve sevgiyle psişik çatışmaların enuresise olan etkisi aşağıdaki örnek vakada da açıkça görülmektedir:

A. 11 yaşında, yatılı ortaokulun hazırlık sınıfına henüz girmiş bir kız çocuğudur. Oyun odasında sürekli yalnız oynaması, rehber öğretmenin dikkatini çekmiştir. Arkadaşları, geçimsizliği nedeniyle onunla oynamak istemediklerini söylemişlerdir. Rehber öğretmenin görüşme isteği üzerine, A., Bursa'da oturduklarını, babasının olmadığını, ailedeki dört çocuktan biri olduğunu, ancak annesinin kendisini istemeden dünyaya getirdiğini söylemiştir. A., bir keresinde annesinin bir komşusuna: "Keşke son iki çocuğu doğurmasaydım," dediğini duyduğunu, birinin annesiyle evlenmek istediğini, evlendiği takdirde annesinin kendisini iyice unutacağından endişe ettiğini sözlerine eklemiştir.

A., her gece altını ıslatan ve arkadaşlarına karşı bunun ezikliğini duyan bir çocuktur. Annesinin evlenerek A'nın yanından ayrılması, A'ya mektup yazmaması, onu iyice gerginleştirmiş ve o, alt ıslatmanın yanı sıra, çalma gibi davranış bozuklukları da göstermeye başlamıştır.

Rehber öğretmenle iyi bir diyalog kuran A'nın resim yeteneği saptanmış ve çocuk o doğrultuda yönlendirilmeye çalışılmıştır. Bir resminde A., kocaman çiçeklerin üzerinde oturan ve ağlayan bir melek resmi çizmiş, bunu da, "Çiçekler koparılıyor diye ağlıyor, güzel şeyleri yok etmek çok kötü," şeklinde yorumlamıştır.

Aileyle yapılan görüşmeler ve A'ya uygulanan çeşitli psikopedagojik yöntemler sonuç vermiş ve alt ıslatma giderek azalmıştır.

Çocuğun idrar ve dışkı kontrolünü öğrenmesi genellikle 4 yaşında gerçekleşir. Aslında bu kontrol mekanizması doğal olarak hiçbir eğitim ve öğretimi gerektirmez, kendiliğinden öğrenilir. Bu işlevsel gelişme daha sonra fiziksel, çevresel ve yapısal değişikliklerle etkilenir ve bozulur[2].

Anne ve babalar, küçük yaştan itibaren çocuklarının tuvalet gereksinmelerini kendilerinin gidermesini beklerler. Oysa bu faaliyet yeterli düzeyde kas kontrolü gerektirdiğinden, 2-3 yaşından önce gerçekleşemez.

Anne ve babanın bu işlemi çocuktan çok sert bir biçimde istemesi, çocukta korku, hiddet ve endişe uyandırır. Uzmanlar, erken yaşta ve sert bir yaklaşımla tuvalet eğitimi vermenin zararlı olduğu konu-

sunda birleşmektedirler. Bu tutum, çocukların duygusal dengesini bozduğu gibi, yeterli olgunluğa ulaşmadan yapılan tuvalet eğitiminin de yok denecek kadar az yararı vardır.

Tuvalet eğitimi konusunda iki çift tek yumurta ikizi üzerinde yapılan bir araştırma da bu görüşü doğrulamaktadır. Araştırmada her çiftten biri çok erken yaşta temizliğe alıştırılmaya çalışılmış, fakat uzun süre ilerleme kaydedilememiştir. Bu konuda gelişim bedensel olgunluk paralelinde artmıştır. Tuvalete gitmeye daha sonra alıştırılan ikizlerin diğer eşleri, tuvalet temizliğini daha çabuk öğrenmişlerdir[3].

Altını Islatan Çocukların Ailelerinin Yaklaşım Biçimleri

Materyal ve Metot

Araştırma bir ön araştırma niteliğinde olup, enuresiste yakın çevre faktörlerinin, özellikle de ailenin rolünü belirlemek üzere düzenlenmiştir.

Betimleyici nitelikte olan bu çalışmamızda, anne ve babalara yönelttiğimiz 65 soruluk, çocuğun öz ve soy geçmişiyle yakın çevre ilişkilerini içeren sorgu cetveli esas alınmıştır. Deneklerimiz, bize başvuran ve yaşları 5-14 arasında değişen 24'ü kız, 51'i erkek olmak üzere 75 enuretik çocuktan oluşmuştur.

Tamamı hekim kontrolünden geçen bu çocuklar, fizyolojik bir rahatsızlıkları olmadığından, enuresise sebep olan faktör ya da faktörlerin psiko-pedagojik ya da sosyal olabileceği düşüncesiyle bize başvurmuşlardır.

Bulgular ve Sonuçlar

Bulgular bu aşamada sadece yüzde olarak değerlendirilmiş, ileri istatistiki çalışmaların daha sonra yapılması planlanmıştır.

Bulgularda da görüldüğü gibi, aile içindeki huzursuzluk, anne-baba ilişkilerindeki olumsuzluk, babanın çocuğa sert davranması, ona zaman ayıramaması, anneye bağımlılık, anneyle olan bozuk ilişkiler, ailenin koruyucu veya baskıcı tutumu enuretik çocuklarda sık rastlanan yakın çevre özellikleri olarak bulunmuştur.

Bunun yanı sıra, bu çocukların çoklukla çekingen, içe kapanık, alıngan bir yapıda oldukları, psiko-sosyal olgunluklarının yetersiz olduğu, arkadaş ilişkilerinin sağlıksız olduğu da, elde ettiğimiz bulgular arasındadır.

DENEKLERİN YAŞ VE CİNSİYETLERİ

	Kız		Erkek		5-6 Yaş		7-8 Yaş		9-10 Yaş		11-12 Yaş		13-14 Yaş	
n*	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Top. 75	24	32	51	68	27	36	17	22	19	25	7	9	5	7

KAÇINCI ÇOCUK OLDUKLARI

	Tek Çocuk		Büyük Çocuk		Ortanca Çocuk		Küçük Çocuk	
n	n	%	n	%	n	%	n	%
Toplam 75	17	23	23	31	9	6	23	31

AİLE YAPISI

	Çekirdek Aile		Dağılmış Aile		İş Sebebiyle Ayrılık	
n	n	%	n	%	n	%
Toplam 75	58	77	12	16	5	7

AİLE İÇİNDEKİ TARTIŞMALARIN SIKLIĞI

	Normal		Ara Sıra Tartışma		Çok Sık Tartışm	
n	n	%	n	%	n	%
Toplam 75	32	43	19	25	25	32

ANNE-ÇOCUK İLİŞKİLERİ

	İyi		Anneye Bağımlı		İlişkiler Bozuk		Belirsiz	
n	n	%	n	%	n	%	n	%
Toplam 75	16	21	17	23	27	36	15	20

* Tablolardaki n'ler, denek sayısını göstermektedir.

BABA-ÇOCUK İLİŞKİLERİ

	İyi		Sert		Baba, Çocuğa Zaman Ayıramıyor		Belirsiz	
n	n	%	n	%	n	%	n	%
Toplam 75	18	24	19	25	26	35	12	6

ÇOCUĞUN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

	İçine Kapanık Alıngan		Çekingen		Dışadönük	
n	n	%	n	%	n	%
Toplam 75	45	60	29	39	1	1

AİLENİN TUTUMU

	Koruyucu		Baskıcı		Gevşek		İlgisiz		Normal		Belirsiz	
n	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Top. 75	22	29	15	20	3	4	5	7	3	4	27	36

PSİKO-SOSYAL OLGUNLUK DÜZEYLERİ

	Psiko-Sosyal Olgunluğu Yetersiz Olanlar		Psiko-Sosyal Olgunluğu Yeterli Olanlar		Cevapsız	
n	n	%	n	%	n	%
Toplam 75	31	41	20	27	24	32

ARKADAŞ İLİŞKİLERİ

	İyi		Kavgacı Saldırgan		Arkadaşı Yok	
n	n	%	n	%	n	%
Toplam 75	32	43	34	45	9	12

DENEK GRUBUNDA RASTLANAN DİĞER SEMPTOMLAR

	Hiperaktivite (Aşırı Hareketlilik)		Korku		Tırnak Yeme		Encopresis (Dışkı Kaçırma)	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Toplam	25	33	16	21	21	28	8	10

Tik		Çalma		Parmak Emme		Yalan Söyleme		Kekemelik	
n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
6	8	5	7	4	5	4	5	4	5

OKULDA UYUM VE BAŞARI DÜZEYLERİ

	Uyumlu		Uyumsuz		Cevapsız		Başarılı		Başarısız		Cevapsız	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Toplam	33	44	20	27	22	29	28	37	24	32	23	31

Bu bilgiler ışığında çocuğa uygulanacak psiko-pedagojik tedavinin yanı sıra, ailenin yönlendirilmesi, enuresis tedavisinde zorunluluk halini almış bulunmaktadır.

Tedavisi

Alt ıslatma sorunu karşısında özellikle ilk çocukluk döneminde tedaviden kaçınılmalıdır. Okul çağındaki çocukların hâlâ alt ıslatmaları durumunda, anne babalar, çocuğun organik rahatsızlığı ya da duygusal sorunu olduğundan endişe ederek gerekli önlemleri almalıdırlar. Bu sorun, önlem alınmadığı takdirde sadece anne-baba-çocuk arasındaki ilişkiyi bozmakla kalmaz, çocuğun arkadaş ilişkilerini de olumsuz yönde etkiler. Bu nedenle genellikle enuretik çocukların arkadaşlarına oranla daha çok duygusal sorunları vardır.

Alt ıslatma sorunu zamanla idrar kesesindeki olgunluğun gerçekleşmesi, tuvalet kontrolünün artması (sfenkterlerin kontrol edile-

bilmesi) ya da ruhsal zorlanmanın ortadan kalkması sonucu kendiliğinden kaybolur. Alt ıslatmanın ilkokul yıllarına dek süregelmesi halinde, önce sorunun kaynağını saptamak amacıyla bu duruma yol açabilecek çeşitli etkenler araştırılmalı, varsa ortadan kaldırmak üzere yerine göre organik ya da psikolojik tedavi yoluna gidilmelidir[5].

Bu amaçla enuresisin tedavisinde organik nedenlerin araştırılması, uyku ağırlığının giderilmesi, ruhsal çatışmaların önlenmesi gereklidir.

Enuresis tedavisi doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayrılabilir. Doğrudan tedavi çocuğa, dolaylı tedavi ise ana babaya yönelik olarak uygulanır. Örneğin, annenin psiko-pedagojik açıdan eğitilmesi ve yönlendirilmesinden sonra çocukluktaki alt ıslatma durumunun ortadan kalktığı görülebilir. Doğrudan tedavi organik rahatsızlıklarda uygulanır ve temeldeki soruna göre yönlendirilir.

Fonksiyonel ve psikolojik enuresisin tedavisinde "mesane eğitimi" diyebileceğimiz bir uygulama başlatılır ve ana baba tarafından kontrol edilecek şekilde, çocuk belirli saatlerde idrar yapmaya alıştırılır. Böylece bir şartlı refleks ("mesane dolduğunda idrar yapılır" şeklinde) oluşturulur. Ruhsal kökenli enuresiste çocuğun yatağa yatarken su içmesini engellemek, var olan karmaşa ve sıkıntıları artırarak yarar yerine zarar verebilir. Çocuğun sık sık uyandırılması ise aileyi rahatsız etmesine karşın, çocuğun geceleri yatağını ıslatmasını önleyebilir. Fakat, bu yüzeysel bir önlemdir, önemli olan, temeldeki asıl nedeni ortadan kaldırmaktır(*).

Bu tedavi yöntemlerinin yanı sıra, son yıllarda alt ıslatma sorunu için özel yapılmış yataklardan da yararlanılmaktadır. Bu tür yataklarda uykuda alt ıslatma durumunda, elektrikli sistem alarma geçmekte ve çocuğu uyandırmaktadır. Zamanla uyanmaya koşullandırılan çocuk, uyanarak tuvalet yapma gereksinimini duymaya başlar. Bu durumda çocuğa uyandıktan sonra tuvalete gitme alışkanlığının da kazandırılması gerekir. Bu basit sistem, enuretik çocukların ortalama % 75-80'inin tuvalet kontrolü yapabilmelerini sağlamaktadır[6], [7].

(*) Alken, Carl E. and Sokeland, Jürgen *Üroloji*, (Çev. Vural Solok), Arkadaş Tıp Kitabevi, Kırklareli, 1983, s. 357.

DIŞKI KAÇIRMA (Encopresis)

Organik bir neden söz konusu olmaksızın, çocuğun 3-4 yaşından itibaren dışkısını kontrol edemeyerek altını kirletmesine, encopresis (encopresis) denir. Enuresise oranla daha az rastlanan bu bozukluk, genellikle uygun olmayan tuvalet eğitimi, aile içi çatışmalar, annenin aşırı titizliği gibi nedenlerden kaynaklanabilir.

9 yaşlarında bir kız çocuğu, yağmurlu havalarda okula gitmek istemez, yollar çamurlu olduğu zaman da sokağa çıkmaktan kaçınır. Bu saplantının nedeni araştırıldığında, küçük yaşta annenin kazandırdığı bir korkudan kaynaklandığı görülür. 2 yaşındayken çocuk, büyük abdestini yere yapar, annesi de büyük bir öfkeyle çocuğun yüzünü kirli yere bastırır. Daha sonra çocuk, kurala uyar tabii, tuvalet gereksinimini tek başına ve istenen biçimde yapan bir kişi olur, ama bu duygusal yara onda söz konusu saplantıya dönüşmüştür[4].

Encopretikler, dışkılarını tutanlarla, kaçıranlar olarak ikiye ayrılabilir. Dışkılarını tutan encopretikler, aşırı miktarda dışkı biriktirir, sonra birdenbire boşaltırlar; kaçıranlarsa, külotlarını ve yataklarını kontrol dışı olarak kirletirler. Bazı uzmanlar, dünyadaki genel nüfusun yaklaşık % 3'ünün encopretik olduğunu tahmin etmektedir (Levine, 1975; Yates, 1970).

Bazı uzmanlar da encopresis ile enuresisi birbirleriyle bağlantılı davranışlar olarak kabul etmemektedirler. Böyle bir ilişki olabilir görünse de, iki bozukluk arasındaki ilişkiye ait kesin bir kanıt bulunmamaktadır. Ayrıca bazı araştırmacılar da yaptıkları çalışmalar sonucu böyle bir ilişkinin bulunmadığını açıklamışlardır (Deleys, Mc. Whorter, Williams ve Gentry, 1977). Yani enuretik bir çocuk, aynı zamanda encopretik olabilir de olmayabilir de.

Tedavisi

Genellikle, encopresis tedavisinde 3 esas kuramsal yaklaşım olan tıbbi, psikanalitik ve davranışsal tedavilerden biri uygulanır. Tıbbi müdahalede, uygun bir rejim ile birlikte dışkının kontrolü için lavman, laksatif ve fitil kullanarak, dışkı ile doğrudan fiziksel kontrol sağlanmaya çalışılır.

Encopresis, psikanalitik görüşe göre, iç çatışmaların bir belirtisi

olarak değerlendirilir. Tedavi doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki grupta ele alınabilir. Doğrudan tedavi; oyun terapisi, psikoterapi ya da grup terapisi yoluyla varılan tanı doğrultusunda sürdürülen tedavidir. Dolaylı tedavi ise; aile terapisi, öğretmenle görüşme gibi çevre şartlarını iyileştirmeyi amaçlayan tedavi türüdür.

Davranışsal tedavide yaratılacak sonuçların çarelerini bularak doğru bir tuvalet alışkanlığının sağlanmasına ve sürdürülmesine önem verilir.

PARMAK EMME

Parmak emme, normal çocuklarda herhangi bir psiko-patolojik etken olmaksızın 3-4 yaşlarına kadar görülen bir olgudur. Bebeklerin çoğu başparmaklarını ya da diğer parmaklarını emerler. Zararsız bir davranış olan parmak emmeye, bebeklerin hemen tümünde rastlanmasının en önde gelen nedeni, yeni doğan bebeklerin parmak emmeyi daha anne rahminde (uterus) öğrenmiş bulunmaları ve doğuştan sahip oldukları en güçlü reflekslerden birinin emme refleksi olmasıdır. Nitekim ender olarak yeni doğan bazı bebeklerin parmak ya da bileklerinde görülen kabarcıklar bunun bir sonucu olmaktadır.

Çoğunlukla anne ve babaları huzursuzluğa ve telaşa düşüren parmak emme olayı, bazı durumlarda daha yoğun ve sık bir biçimde görülür. Öyle ki, bu durumlarda bebeğin parmağı zamanla aşınmaktan hassaslaşmaya, rengi de koyulaşmaya başlar. Yine bazı çocukların parmak yerine bileklerini emmeleri de gözlemlerle saptanmıştır.

Bebeklerin parmak emmeyi zamanla genelleştirdikleri, oyuncak bebeklerini, battaniyelerinin uçlarını ya da çeşitli eşyayı emmeye başladıkları dikkatimizi çeker. Annelerin büyük bir çoğunluğu parmak emmenin açlıktan kaynaklandığını düşünürler. Oysa bu emme, % 50'den % 87'lere varan yüksek bir oranda beslenmeye bağlı olmayan yaygın bir davranış niteliğinde görülür.

1 yaş çocuklarının hemen yarısı parmaklarını emerler. 9. aydan itibaren uykuyla parmak emme arasında yakın bir ilişkinin olduğu, uykusu gelen bebeğin parmağını ağzına götürdüğü görülür. "Rituel" adı verilen bu alışkanlık aylarca sürer. Çocuğu parmak emmeden vazgeçirmek üzere yapılan çabalar, 3 yaşına kadar çocuk tarafından

dirençle karşılanır. Bazı bebekler yeni dişlerinin çıkması, bazıları da zorlukla karşılaştıklarında utanma ve sıkılma belirtisi olarak parmaklarını emerler. Genellikle 18. ay dolaylarında sıklaşan parmak emmenin 4 yaşına doğru kaybolması beklenir. Araştırmalar, en geç 5-6 yaşlarında sona erdiği takdirde parmak emmenin zararının olmadığını, ancak süregelmesi halinde dişlerde deformasyona neden olabileceğini kanıtlamıştır. Parmak emmedeki sıklık oranı, çocuk okula başladığı sırada hızla azalır. % 2 oranında 6-12 yaşlarında kazanılmış bir alışkanlık olarak süregelir.

Alt ıslatmada olduğu gibi, sürekli parmak emme alışkanlığı da psikolojik sorun ve gerginliklerin bir sonucu olarak gelişebilir. Parmak emme alışkanlığı karşısında anne babanın bulunması gereken en sağlıklı yaklaşım, olayı telaşa kapılmadan sabırla karşılamak ve çocukla sürekli ilgilenmekten kaçınarak, ona bu alışkanlığının bebeklere özgü bir davranış olduğunu, başkalarının gözüne hoş görünmeyeceğini basit bir dille anlatmaktır. Aile içinde sürekli aynı alışkanlığa değinerek dikkatleri çocuk üzerine çekmek, bu nedenle telaşa ve gerginliğe girmek ve çözüm amacıyla çocuğu sürekli eleştirmek, anne babaların yanlış davranışları arasında sayılır.

Okul çağında parmağını emen çocuk, öğretmenin uyarısı, anne babasının eleştirisi, hatta arkadaşlarının alaylarına karşın bu alışkanlığını sürdürür. Bu durumda çocuğa yapılan olumlu tavsiye ve açıklamalarla psikolojik açıdan uyumunun sağlanması, sorunun ortadan kalkmasına neden olabilir.

Burada önemli olan, bir gerileme (regression) belirtisi sayılan bu alışkanlığı oluşturan etkenlerin ana baba tarafından keşfedilerek ortadan kaldırılmasıdır. Örneğin, yeni bir kardeşin doğumu, çocukta bu tür bir alışkanlığın başlamasına neden olabilir. Cıvıldayan, emekleyen, parmak emip tırnak yemeye başlayan çocuk, bu tür bebekleşme hareketleriyle kaybettiği ilgiyi kazanma savaşımına girer. Daha önce de belirttiğimiz gibi, kardeşin doğumundan önce çocuğun hazırlanması, kardeşin varlığına karşın kendisinin statüsünün devam edeceği ve onun yerinin ayrı olduğu konusunda çocuğun ikna edilmesi, kardeşin yardıma muhtaç bir yakını olması nedeniyle elbirliğiyle ona bakma gereğine inandırılması, çocuktaki gerginliği azaltır. Böylelikle bu gerginlikten kaynaklanan alışkanlıklar da zamanla kaybolur.

Alt ıslatmaya benzerliği nedeniyle parmak emme de yaşla azalır. Bu konuda da yine özellikle ilk çocukluk döneminde tedaviden kaçınılmalıdır. Okulöncesi dönemindeki parmak emme ya da alt ıslatma durumunda gereksiz telaş yerine, olayın temelinde anne babanın da etkisi bulunduğu düşünülerek uzmanlarca sabırlı ve sürekli bazı eğitimsel yöntemler uygulanmalıdır[8], [9].

TIRNAK YEME

Tırnak yeme alışkanlığına 3-4 yaşlarından önce sıklıkla rastlanmaz. Ender olarak 15 aylık gibi erken bir dönemde de görülebilir.

Tırnak yeme bir güvensizlik belirtisi olarak kabul edilir. Aile içinde aşırı baskıcı ve otoriter bir eğitimin uygulanması, çocuğun sürekli azarlanarak eleştirilmesi, kıskançlık, yetersiz ilgi ve sevgiyle sıkıntı ve gerginlik tırnak yemeye neden olan başlıca etkenler arasında sayılabilir. Çocukların hemen yarısında görülen bu alışkanlığın kazanılmasında, aile içinde tırnak yiyen bir modelin çocuk tarafından taklit edilmesi de bir etken olabilir.

En etkili tedavi yöntemi, 3-4 yaşlarına kadar bu alışkanlığın anne ve baba tarafından görmezlikten gelinmesidir. Çocuğun bu alışkanlığı kazanmasına neden olan etkenler saptanarak konuya çözüm getirilebilir. Ancak çocuğun kendisini güvensiz hissetmesi halinde bu alışkanlığa yeniden başladığı görülür. Çocuğun gururunu okşayarak, tırnak yemenin onu ne denli çirkin yapabileceği telaşsız bir biçimde anlatılmalıdır. Özellikle kız çocuklarına manikür malzemesi alınarak, tırnaklarının manikürlü ve yenmiş biçimleri onlara gösterilmelidir[10], [11].

ÇOCUKTA TİKLER

Tik, istemli (iradi) çalışan çizgili beden kaslarında istemdışı ortaya çıkan aralıklı kasılmalardır. En sık, yüz ve boyun kaslarında olur. Göz kırpma, dudak kenarlarının çekilmesi, boyun oynatma, boyun bükme, başı sallama, omuz oynatma biçiminde görülür[12].

Tikler genellikle iç gerilimlerin veya çatışmaların öncüleri ya da açık belirtileridir. Bazen çocuğun boynunu her silkişi, kaşlarını, gözlerini her oynatışı, iç yaşamındaki bir gerilimden kurtulma çabası içinde olduğunun belirtisidir[13].

Tik genellikle erkek çocuklarda ve erken yaşlarda başlar, ruhsal nedenlerle ortaya çıkar. Ancak kimi kez istemsiz kasılmanın ortaya çıktığı bölgeye ya da organa ilişkin uzun süren fiziksel bir tahriş de tike neden olabilir. Bunlar arasında uzun süren ve düzeltilmeyen görme bozuklukları, burun akıntısı, boyun ağrıları sayılabilir[14].

Tikler başlangıçta hareketlerin istemsiz olarak tekrarından ibaret olabilir. Örneğin, göz kırpma başlangıçta bir göz rahatsızlığı ya da yorgunluğuna tepki olabilir. İlk kez bu yolla örüntü (pattern) haline gelen bu tepkiler, zamanla otomatik olarak yinelenebilir.

Tiklerin en önemli nedenlerinden biri de taklittir. Bazen küçük yaşlarda çocuklar, ana baba, öğretmen ve oyun arkadaşlarının birtakım hareketlerini taklit ederken onların bazı davranış kusurlarını da edinebilir. Daha sonra bunlar alışkanlık haline gelir. Çocukta, başka birini sık sık taklit etme sonucu, tekrarlama yoluyla bir tik gelişebilir[15].

Bu nedenler dışında kalan ve genel olarak tiklerin ortaya çıkmasında rol oynayan ruhsal etkenlerin başında, erken yaşlarda başlayan ve sürüp giden korku, tedirginlik, kaygı, gerginlik vardır. Çocuklarda görülen diğer davranış bozuklukları gibi, tikler de çocuğun duygusal durumu, duyarlılığı, ana babasıyla ilişkileri ve çevresiyle bağlantılarıyla yakından ilgilidir. Yaşadığı çevre kavgalı, tedirgin ve güvensiz olan çocuklarda, başka bir deyişle, sürekli olarak çevresiyle çatışma içinde bulunanlarda, birden olan aşırı korku, coşkunluk, yorgunluk, öfke, acı gibi durumlar tik yaratabilir[16].

Kanner'e göre, tiklerde belirgin kişilik özellikleri şöyle sıralanabilir: Bunlar,

- Belirgin şekilde huzursuzluk gösteren,
- Fazla duyarlı, alıngan ve sıkılgan olan,
- Oldukça bencil,
- Çabuk heyecanlanan, kolayca kızan ve kırılan kişilerdir[17].

Çocuğun güvensiz ve endişeli oluşunda, daha önce de açıkladığımız gibi, yakın çevre koşullarının ve aile içindeki duygusal etkileşimin rolü büyüktür. Tikli olan çocukların genellikle yetenekleri üstünde zorlanan, sürekli kardeş ve arkadaşlarıyla kıyaslanan, yeterli

ilgi ve sevgi içinde büyümeyen, aşağılanıp hor görülen çocuklar oldukları dikkati çeker. Bu tür aile ortamlarında, aile içinde gerginliğin egemen olduğu, anne baba ve çocuklar arasında yeterli duygusal ve toplumsal iletişimin bulunmadığı görülür.

Ağız ve burun tikleri nedeniyle bize başvuranlardan, 9 yaşındaki bir kız çocuğu, kendisini etkileyen aile içindeki olumsuz ortamı şöyle dile getirmektedir:

> "Kardeşim beni çok rahatsız ediyor, bana vuruyor. Buna karşılık babam, sen büyüksün, onu idare et, diyor ve suçu bana atıyor. Kardeşim bir şey yapınca bana kızıyorlar. Sonra babam eve geç geliyor. Bazen uyku tutmuyor. Babam gelmeyecek diye korkuyorum. Babamla annem sık sık kavga ediyorlar. Beni akrabalarımızın yanına gönderseler her şeyi unutacağım."

Göz ve burun tiki olan bir başka vakamız, 6 yaş grubuyla erken okula başlayan bir erkek çocuktur. Evde 10 yaşında çok başarılı bir ağabeyi vardır. Ağabeyini kendine model olarak alan çocuk, onun oyun grubuyla oynamak istemiş, ama büyüklere ayak uyduramadığından kırıklığa uğramıştır. Aile ve okul çevresindeki ruhsal zorlanma, çocuğun bazı tikler edinmesine neden olmuştur.

Çocukta tik görüldüğünde, bir pedagog ya da çocuk ruh hekimine başvurmak gerekir. Tike neden olabilecek organik etkenler dikkatle ele alınmalı, varsa bu tür bozuklukların tedavisi yoluna gidilmelidir. Tiki oluşturan nedenler ruhsal kökenli olduğu takdirde, çocuklara oyun terapisi, psikoterapi; ergenlere ise grup tedavisi, psiko-drama ya da psikoterapi yoluyla gerekli psikolojik tedavi uygulanmalıdır.

Anne ve baba, çocuğa güven vermeli, "tik"i üzerinde durmamalı ve bu nedenle gerginleşmemelidirler. Çocuk, davranışları nedeniyle cezalandırılmamalı ve küçük görülmemelidir.

YALAN SÖYLEME

Yalan söylemek, bir hatayı gizlemek amacıyla gerçeğe uygun olmayan bir girişimde bulunmaktır. Bu girişim sözle olabildiği gibi, jest, yazı ve susmayla da olabilir. Sosyal bir davranış olan yalanın amacı, başkalarını yanıltmaktır.

Ana babaların birçoğu, çocuğun gerçeğe sadık kalmasını çok erken bir dönemde isterler. Oysa 3 yaş çocuğunun "inanılmayacak öyküler" uydurması ve taklit oyunlarından hoşlanması doğaldır. Çocuk zeki ve hayal gücü geniş olduğu ölçüde bunda başarılı olur. Öykü uydurmak ve taklit oyunu, yalan söylemek değildir ve bunu engelleyici hiçbir girişimde bulunulmamalıdır.

Öykü uydurmaktan ayrı olarak, kasıtlı biçimde gerçeğe sadık kalmama küçük bir çocukta doğaldır ve bu tür yalan çocuğun eğlenmeyi sevmesinin, birine takılmaktan hoşlanmasının, doğal övünme arzusunun, arkadaşlarından geri kalmama isteğinin ya da cezalandırılma korkusunun bir sonucudur. Ayrıca ana babanın üzerinde durdukları bir konuda ilgi çekme ya da ana babayı taklit etme amaçlarıyla da çocuk bu tür bir yalana başvurmuş olabilir.

Yaşamın ilk 5 yılında çocuğun yalan söylemesi konusunda endişe etmeye gerek yoktur. Gerçeğe sadık kalma çocukta giderek gelişen bir olgudur. Çocuğun gerçeğe sadık kalması konusunda ısrar etmek ve çocuğa yalan söylediğini kanıtlama girişiminde bulunmak yanlıştır. Çocuk açıkça anlaşılan bir yalan söylediği zaman endişeyle karşılanmamalıdır. Ancak çocuk 4 yaşına geldiğinde, yalan salt övünmekten öte bir amaçla söylenmişse, düş gücü ürünü ya da bir şaka değilse o zaman annenin çocuğa, eğer doğruyu söylemezse ona ne zaman inanacağını bilemeyeceğini söylemesi yeterlidir. Sert cezalar, suçlanmadan kaçmak için çocuğun yalan söylemesine yol açar[18].

Küçük Çocukların Sözde (Pseudo) Yalanları

Çocuk psikologlarına göre, çocuk 7 yaş öncesinde yalan söylemez. Bazı uzmanlarsa ilk yalanın 6 yaş dolaylarında görüldüğünü savunurlar.

Çocukların gerçekdışı konuşmaları çok sık görülür. Burada hemen "yalan" damgasını vurmak doğru değildir. Çocukta gerçekçilik duygusunun zaman içinde kazanıldığını unutmamak gerekir.

3-4 yaş çocuklarının sık sık söylediği yalanlar, aslında gerçek anlamda yalan değildir, sahte ya da görünürde, başka bir deyişle, "sözde" (pseudo) yalanlardır.

Bu tür "sözde" yalan, gerçek yalandan farklıdır; gerçek yalanla yüzeysel benzerliği çoğunlukla karıştırılmasına neden olur. Eğitimsel yanlışlıklar, sosyal ve moral anlam verme, kınama, üzüntüyle

karşılama bu tür yalanları doğurur. Örneğin, masada bardağı deviren çocuk, bundan kardeşinin sorumlu olduğunu söyleyebilir.

Görünürde yalan bazen oyun niteliği taşır. Çocuk çevresindeki kişilere ya da kendisiyle ilgili olaylara ince ayrıntılar katarak bunları süsler. Gerçeğe bir anlamda bağlı kalabildiği gibi, tümüyle başka bir olay da yaratabilir. Bu tür uydurmalar 7 yaş öncesi çocuklarda sıklıkla görülür.

Uydurmalar zamanla gelişebilir ve bir öykü gibi tamamlanabilir. Bu hayal gücü ürünlerinin özelliği, ikinci bir kişinin yaratılmasıdır. Çocuk çoğunlukla kendisiyle aynı yaş ve cinsiyette bir kardeş, kuzen, arkadaş yaratır. Çocuk duygu ve deneyimlerinin bir bölümünü, sorumluluklarından bazılarını ona aktarır. Tek çocuk ya da kardeşleri kendisinden çok büyük olanlarda bu daha sıktır.

Örneğin, 3 yaşında bir erkek çocuğun kendisinden 7 yaş büyük bir kardeşi vardır. Oyun arkadaşı olmayan bu çocuk, kendisiyle aynı yaşta sembolik bir arkadaş yaratır. Kendisi bir şey istediğinde, bu hayal ürünü arkadaş da ister ve bu istek çocuk tarafından hemen ailesine bildirilir. Çocuk, bazen arkadaşının anne ve babasının ona armağan verdiklerini söyler. Aslında bu, kendi ana babasından istediği bir şeydir. Çocuk ailesiyle yaptığı bir gezintide korktuğu için ata binmez. Ancak ertesi gün arkadaşının kahramanlık öykülerini ayrıntılarıyla anlatır. 4 yaşına doğru çocuk, artık arkadaşından pek söz etmemeye başlar. Anne ve babası kendisine arkadaşının ne yaptığını sorduğunda: "O trafik kazasında öldü," yanıtını verir.

"Sözde" yalanlar, çocuk düşüncesinin kendiliğinden ve özgün ürünlerdir.

Çocuk psikolojik gereksinmeleri nedeniyle gerçekdışı fikir, bilgi, söz ya da hayallere sığınabilir, kurduğu hayalleri gerçek gibi kabul eder.

Alışkanlık Haline Gelen Yalan

Çocuğun gerçekle gerçek olmayanı ayırt etmesinden sonra yalanın hâlâ süregelmesi halinde, yalanın temelinde çevreyle olan olumsuz ilişkiler yatıyor demektir.

Burada uydurma sözler anlatma, öyküler icat etme ya da kendi yararına bazı şeyleri reddetme gibi hayali yalandan daha önemli yalanlar söz konusudur. Bu tür yalan, birtakım bencilce sonuçları elde

etme amacıyla bilerek ve isteyerek başkalarını aldatmaktır. Bu anlamdaki yalancılığın "kendini kontrol edememek ve aşırı bencillik"le çok yakından bir ilgisi vardır. Alışkanlık halinde yalan söyleyen çocukların kişiliklerinde, bu iki özellik bulunur. Bu durum çocukların eğitimlerinde onları sosyalleştirme işinin gerektiği gibi başarılamadığının işaretidir. Bir başka deyişle, çocuk, başkalarının hak ve çıkarlarına hiç olmazsa kendisininki kadar değer vermesini öğrenememiştir.

R. Allendy'ye göre, yalana neden olan dört etken; aşağılık duygusu, suçluluk duygusu, saldırganlık ve kıskançlıktır.

Olması gereken eğitimsel koşullarda yetişmiş normal çocuk yalan söylemez. Eğitimci ve yetişkinlerin, kendileri ve çevreleriyle barışık olan çocukların yalana en az başvuranlar olduklarını unutmamaları gerekir.

Bir tür aldatma olan derste kopya çekmekle bencillik arasında sıkı bir bağlantı vardır. Yine yalancılık, hırsızlık, okuldan kaçma gibi davranış bozukluklarıyla yakından ilgilidir. Bu tür çocuklar ceza tehlikesinden korunabilmek için çekinmeden yalana başvurur, olanı olduğu gibi değil de, büyüklerin istedikleri gibi göstermekten çekinmezler.

Çocuk ergenlik dönemine girdiğinde yalanın türü ve içeriği değişir. Genç, nezaket, gönül alma vb. nedenlerle özel ve tümüyle bilinçli bir davranışla yalana başvurur ki, bu tür yalan "sosyal yalan" adını alır.

Patolojik Yalan

Patolojik yalan, duygulanım (affective) bozukluğunun bir belirtisi olarak görülür. Aşağılık duygusu ve güç istemi, bazı patolojik yalanların temel nedenlerini oluşturur.

Patolojik yalanda çocuk sevinçli ve kaygısız görülür ki, bu kaygısızlık dikkat çekicidir. Çocuk okulla ilgilenmez, aile içindeki olaylara kayıtsızdır, sosyal değişikliklerle yetinir, gerçek arkadaşlığı aramaz, yaşından aşağı görünür, davranışları oldukça çocuksudur, duygusal ve ahlaki bakımdan olgunluğa ulaşmamıştır.

Çocukta yalanın alışılmamış sıklığı, sürekli hırsızlıkların ortaya çıkışı, alarma geçilmesi gereken durumlardır.

Patolojik yalanın önemli özelliklerinden biri, inandırıcı olmasıdır.

Çocuk, inanılmak için yalan söyler ve bu amaçla önlemler alır. Yararsızlık da bir başka özelliktir. Bir kez uydurmak alışkanlık haline geldi mi, hiçbir yarar sağlamasa bile yinelenir. Bazen de çocuk ilginç olmak için yalan söyler.

Patolojik yalan üzücü, sıkıntı veren bir gerçeğin reddini belirtebilir, hatta çatışma objesi hakkında olabilir. Örneğin, kardeşi daha fazla ilgi gören çocuk, kardeşinin hasta olduğunu ya da öldüğünü anlatabilir.

Patolojik yalan, duygulanımda bir gerilemenin ifadesidir.

Basit yalanla patolojik yalan arasındaki farklar şöyle özetlenebilir: Olağan yalancılıkta gerçek, bencilce bir sonuca varmak için bilerek saptırılır. Marazi yalancılıktaysa birey hiç olmazsa görünüşte çıkar peşinde değildir. Olmayacak şeyler anlatmak, olanı abartmak, hayret verici şeyler söyleyerek çervesindekilerin şaşkınlığını uyandırmak, onun için başlı başına bir zevktir. Şiddetli aşağılık duygusu olanlar, söyledikleri sistemli yalanlarla bu duyguyu ödünleyip yatıştırmak isterler.

Bu yalanı belirlemek amacıyla yapılan psikolojik inceleme amacına ulaşırsa, bir yanda çatışma durumu ve duygulanım bozukluğunu, öte yanda bozukluktan itibaren patolojik yalan adı altında kendini gösteren belirtilerin nedenlerini saptamayı sağlar.

Sutter, konuyla ilgili bir gözlemini şöyle aktarır: "Arlette ,10 yaş 5 aylık bir kız çocuğudur. Özellikle yalan ve hırsızlık için bize getirilmiştir. 6 yaşında bir kız kardeşi, 19 aylık bir erkek kardeşi vardır. Genelde uysal, sessiz ve çekingendir. Dışa vurulmayan aşırı duygusallık (hiperemotivite) nedeniyle içe kapanıktır. Zihinsel düzeyi normaldir.

"Bir yıl öncesine kadar büyükanne ve büyükbabasıyla yaşıyormuş. Anne babası yeni bir ev bulmuş, taşınırlarken okul değiştirmesin diye Arlette'i büyükanne ve büyükbabasının yanında bırakmışlar. O yıl okul dönemi ve tatil normal geçmiş.

"Aynı yılın sonbaharında Arlette, yuvasına dönmeyi umut ederken, yine büyükanne ve büyükbabasının yanında kalması gerekince durum değişmiş. Okul başarısı düşmüş. Anne ve babasını ziyarete gidince bozuk paralar çalmaya başlamış. Baba kızgınlığını abartılı boyutlarda göstermiş ve, 'Hırsızın elleri yanar!' demiş. Korkutmak için Arlette'i karakola götürmüş ve Noel'de armağan almayacağını söylemiş.

"Yalanlar diğer belirtilerle aynı zamanda belirmiş; bazıları kötü notları, hırsızlıkları gizleme, bazıları ise ilgi çekmek amacıyla söylenmekteymiş.

"Arlette bize geldiğinde aile durumu değişmişti. Büyükbabasının ölümüyle Arlette ailesinin yanına dönmüştü. Mutlu görünüyor ve gülümsüyordu, okul başarısı artmıştı.

"Kişilik Testi (Thematic Apperception Test), sonuçları ortaya çıkardı. Çocuk karamsardı, güçlükler saplantı haline gelmişti. Ahlaki değerleri kabul ediyor, kendisini yargılayıp suçlayabiliyordu.

"Arlette, kitap okuyan bir kadının yanına oturmuş, kollarında bebek tutan küçük bir kızı gösteren resmi şöyle yorumladı: 'Bu, kızıyla annesi.' 'Anne ne yapıyor?' 'Bir öykü okuyor.' 'Hangi öyküyü?' 'Zavallı Blaise'ın öyküsünü, hep yalan söyleyen bir çocuk bu. Babası ona hep, Zavallı Blaise, diye bağırıyor, onu korku duyulan bir yere götürüyor.' 'Küçük kız ne yapıyor?' 'Bebeğini kucağında tutuyor.' 'Ne düşünüyor?' 'Blaise'ın aslında dürüst bir çocuk olduğunu, ama hep suçlandığını, bu nedenle mutsuz olduğunu düşünüyor.'

"Yalanlarının çoğu, sosyal yalan çerçevesi içindedir; okuldaki başarısızlığını saklamak, küçük hırsızlıklarını gizlemek, ilgi görmek amacıyla söylenmektedir. Yalan söylemesinin nedeni, ailesi tarafından sevilmediğine inanması, evine dönmek istemesi, aile baskısı, sevilme isteği, mutluluk özlemidir. Arlette bu durumdan önce yalan söylemeye alışık değilmiş. Yalanın kötü bir şey olduğuna inanıyormuş. Tüm hırsızlık ve yalanları kırıklık duygusunu gidermek amacına yöneliktir. T.A.T.'yi yorumlarken, kendisini Blaise'la özdeşleştirir. Ona 'zavallı' demesinin nedeni, kendisini acı çektirilen biri gibi görmesinden ileri gelmektedir."

Çocuk, Yalan Söylemeyi Nasıl Öğrenir?

Görünürde yalan tam anlamıyla yalan olmasa bile, çocuğa ilk yalan söyleme yolunu öğretir. Bu bir hazırlık, bir yalan tohumudur.

7 yaş sonrasında uydurmalar uzun süre semboller, fanteziler şeklinde görülür. Bu dönemde çocuk kendisini çok uzun düşlere kaptırır; güçlü, kahraman, çok beğenilen biri ya da umutsuzluk içinde ve mutsuz biridir.

Çocuğa yalanı öğreten ikinci yol, taklittir. İlk önce diğer çocukları taklit eden çocuk, hemen sonra yalanın onlara bazı olanak ve avan-

tajlar sağladığını saptar. Bir de buna arkadaşlarının, "Benim gibi yapamıyorsun, çünkü korkuyorsun," ya da, "Gerçeği söylemekle hata ediyorsun," türünden yönlendirmeleri eklenir. Böylece çocuk yaptığı bir hatada kendisini masum gösterip cezadan kurtulmasını öğrenmiş olur.

Yetişkinleri taklit de çocuğu yalana iten bir başka etkendir. Yetişkinler kendi aralarında ve daha da önemlisi, çocuklara yalan söylerler. Bunun da ötesinde yetişkinler, bazen çocuğun yalan söylemesini isterler. Örneğin, "Dün evdeydik diyeceksin," ya da, "Bunu yaptığımı babana söylemeyeceksin," gibi tembihlerle çocuğu yalana iterler.

Yalan söylemenin empoze edilişi açık bir şekilde olmayabilir, örnek olmak bir tür telkindir. Örneğin, istemediği bir yere gitmemek için başının ağrıdığını bahane eden anne, sofrada çocuğuna ellerini yıkayıp yıkamadığını sorduğunda, çocuk yemeğe başlamak için olumlu yanıt verecektir. Bundan sonra her durumda isteğine uygun yanıt arayacak ve bundan suçluluk duymayacaktır.

7 yaş öncesinde çocuğun sınıflandırma yapma yeteneği olmadığına işaret etmiştik. Ancak bu yaştan sonra çocuk, "Tüm yetişkinler yalan söylüyor, demek ki, yalan bana dendiği gibi kınanan bir davranış değilmiş," gibi bir mantık yürütebilir.

Yalana yol açan bir başka olay, suçu çocuğa baskıyla kabul ettirmektir. Gilbert Robin'in örneği şöyle: "Anne şeker kutusunu bulamaz ve kızını almakla suçlayarak: "Sen yaptın, biliyorum, itiraf edersen cezalandırmayacağım!" der. Sonunda çocuk, suçu kabul etmek zorunda kalır. Birkaç gün sonra kutu bulununca şaşıran annesine kız şöyle der: "Sen hep gerçeği söyle diyordun, ben de senin 'evet' yanıtından hoşnut kalacağını düşündüm."

Yalan Söylemenin Nedenleri

Zihinsel düzeyi düşük çocukların gerçeğe çok aykırı yalanlar söyledikleri, buna karşılık normal ve üstün zekâya sahip olanlarınsa, mantığa daha uygun yalanlar söyledikleri ve ayrıntılı öyküler uydurdukları saptanmıştır.

Aileye bağlılık, dayanışma, verilmiş söze saygı gibi durumlar yalan söylemeye neden olabilir. Örneğin, 10 yaşındaki bir kız çocuğu, karnelerin alındığı gün, anne ve babasına karnelerin verilmediğini söyler. Oysa karnesi kötü olduğu için anne babasının ona kızmaya-

cağını ve onu kınamayacağını çok iyi bilir. Ama yalnızca annesini üzmeme kaygısı içindedir, çünkü iyi bir karne getireceğine söz vermiştir.

Çocuk, çekindiği için de yalan söyleyebilir. Bu tip yalanın oluşumunda heyecana kapılma önemli rol oynar. Güçlü bir belleğe sahip bir çocuk, bir gün anne babasının konukları önünde şiir okuması isteğine: "Unuttum," karşılığını verir. Şiiri çok iyi anımsamasına karşın, topluluk karşısında okumaya cesareti yoktur. Çekingenlik, çoğu kez çocuğun hatasını itiraf etmesini engeller ve ceza kaygısından daha güçlüdür.

Bazen de çocuk kendisine fazla karışılması nedeniyle yalan söyler. Bu durumda hata yetişkindedir. Yetişkin, çocuğun dünyasına ait her şeyi öğrenmek ister. Bu davranış, çocuğa zayıflığıyla alay edilmiş izlenimini verir. Kendince karşılık vermek için yalandan yararlanır. Örneğin, ikide bir kardeşini sevip sevmediği sorulan çocuk, aslında kardeşini sevdiği halde: "Sevmiyorum," yanıtını verebilir.

Bunun yanı sıra, iyi gelişmemiş ahlak bilinci ve grup içinde statü kaybetme endişesi, bazen çocuğa içinde bulunduğu bazı durumları utanç verici gibi gösterebilir. Örneğin, ailenin fakirliği, cinsel konular üzerinde bilgi eksikliği gibi. Çocuk bu durumda ailesini geçim sıkıntısı yokmuş gibi tanıtır, cinsel konuların kendisi için sır olmadığını söyler.

Suçlu çocuklar üzerinde gerçekleştirdiğimiz araştırma sonuçlarına bakıldığında, yalan ölçeği açısından suçlu denek grubunun suçsuz kontrol grubuna göre daha yüksek bir ortalama tutturduğu görülmüştür. Bu da bize suçlu gençlerin suçlu olmayanlara oranla daha fazla yalan söyleme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Yalanla Mücadele Nasıl Olmalı?

Çocuğun yalan söylemesiyle etkili bir mücadele için öncelikle yalanın ne tür olduğu bilinmelidir. Yalan tipleri arasındaki farklar iyice görülmeli ve yalandan çok, buna neden olan psikolojik faktörler ele alınmalıdır.

Küçük çocuğun "sözde" yalanları ahlaki bir hata gibi görülmemelidir. Böyle bir davranış karşısında değer yargılarını anlatmak ya da kızgınlıkla cezalandırmak yanlış olur. Çocuğa, doğru söylemenin övülmeye değer bir davranış olduğu önceden anlatılmalıdır.

Yetişkinler çocuğa iyi birer örnek olmalı ve davranışlarında, çocuklarında görmek istemedikleri hatalara yer vermemelidirler.

Patolojik yalan karşısında hem psikolojik durum, hem de eğitsel etkiler üzerinde durulması gerekir. Öncelikle nöro-biyolojik muayene yapılmalıdır. Örneğin, iç salgı bezlerinin işlevleri, metabolik düzensizlikler, ansefalik bozukluklar araştırılmalıdır. Bunun yanı sıra, yeniden eğitime başvurulmalıdır. Uzun ve düzenli bir yeniden eğitim çok iyi sonuç verir. Eğitimsel girişimler psiko-motor bozuklukların ve konuşma güçlüklerinin düzeltilmesiyle birleştirilmelidir.

Sık sık ne yaptıkları ya da ne gördükleri çocuklara anlattırılmalı, çeşitli bahanelerle davranışlarının nedenleri ve hataları sorulmalıdır. Artık yalan söylemedikleri saptanınca, eğitimde doğruyu söylemenin gerekliliği üzerinde yeniden durulmalıdır. Aşırı duygusal (hiperemotive) çocuğun, kaygı ve çekingenlik yüzünden yalan söylediği bilinmeli, bunu gidermek için ona güven verilmeli, öfke ve kınama tepkilerinden kaçınılmalıdır.

Oluşmuş bir yalanla mücadele, kötünün iyisini yapmaktan başka bir şey değildir. Yalan söyleme davranışını iyileştirmek, önlemekten daha zordur. Önemli olan, çocuğu yalana itecek durumlara meydan vermemektir.

Çocuklarının kendileriyle birlikte ya da kendi yerlerine yalan söylemelerini isteyen ailelerin sayısı, ne yazık ki az değildir. Bunlar, davranışlarının sonuçlarını küçümser, haklı nedenler gösterirler, hatta bununla eğlenirler. Çoğunlukla yalan böyle bir örnekten kaynaklanır.

Yalanın engellenme biçimi çocukta gerilim yaratabilir. Aşırı kızgınlık, çocuğun yalanını engellemek açısından olumsuz bir davranıştır. Bu yolla yaratılan suçluluk duygusu, çocuğu yalandan uzaklaştıracak yerde, onu yalana daha çok yaklaştırır.

Genelde yalan bir hata gibi görülür ve suçluluk duygusu itirafla son bulur. Çocuğun itiraf etmesine yardımcı olunmalıdır. Ancak çocuğu kendisi ve çevresiyle barıştırmazsa, itirafın değeri yoktur.

Yalan söyleyen çocuk bu mücadeleyi anlamalı, onun iyiliği için böyle davranıldığını bilmelidir. Burada bir güç gösterisi değil, yardım söz konusu olmalı ve ona güven vermelidir.

Yalan, kişiliğin bir eksikliği, bencilliğe ve kolaycılığa doğru bir çıkış, bireyi diğer insanlardan soyutlayıcı bir kendini reddetmedir. Yalanla mücadele yeterli değildir, aynı zamanda dürüstlük, açık yürek-

lilik, içtenlik ve sevgi için de savaşım verilmelidir. Bunlar bireye denge ve mutluluk getirirler[19].

Kısaca, yalancılık olayı çevresel ilişkilerle birlikte ele alınmalıdır. Önce çocukta yalancılığın gelişmesini kolaylaştıran nedenlerin bulunması gerekir. Sonra da aile çevresiyle işbirliği yapılıp, çocuğa doğruluğun yararları, getireceği haz ve avantajlar elle tutulur biçimde öğretilmelidir[20].

ÇALMA-HIRSIZLIK

Çocuklarda çalmaların büyük bir bölümü, aile çevresinin çocuğa mülkiyet ve mülkiyetle ilgili haklara saygı göstermesi konusunda gerekli kavram ve alışkanlıkları aşılamakta başarı gösterememesinden ileri gelir. Çocukta doğuştan mülkiyet kavramı yoktur, çevresinde gördüğü, hoşuna giden ya da gereksinme duyduğu eşyayı çocuk kendine mal etmeye ya da düşünmeden kullanmaya girişir. Mülkiyetin anlamı, çocuğun gelişimine uygun olarak ailece kendisine kavratılmalıdır.

Çalma olayı, çocukta 5 yaşına kadar bir sorun oluşturmaz. Her çocuk nesnelere sahip olmanın anlamını ve başkalarına ait olan şeyleri alamayacağını öğrenmelidir. Bunu öğretmenin en iyi yolu, çocuğun kendisine ait eşyaları olmasını sağlamak ve yeterince büyüyünce kendisine harçlık vermektir. Çocuğun ayrı odası ve çekmeceleri olması da tercih edilecek bir durumdur.

Çocuk, ailenin diğer bireylere ait olan şeyleri alma girişiminde bulunduğu zaman, kendisine bunların kime ait oldukları hatırlatılmalıdır. Çocuk da bunları ancak izin verildiği takdirde ödünç alabileceğini öğrenmelidir. Böylece çocuk, başkalarının mülkiyet hakkına saygılı olmayı öğrenecektir. Hiç kuşkusuz bu konuda bazı aksamalar olacaktır, ama bunlar fazla ciddiye alınmadığı ve sorun haline getirilmediği sürece, çocuk tarafından dürüst davranma zamanla öğrenilecektir. Ana babaların da çocuklarına iyi örnek olmak için başkalarına ait şeyleri izinsiz almamaları gerekir[21].

Küçük yaşlarda, çocuklar tarafından başkalarına ait olan bir şeyi izinsiz alma davranışına sık rastlanır. Ancak bu tür eylemleri "çal-

ma" anlamında kabul etmemek gerekir. Hatta bazı uzmanlara göre, suçluluk kategorisine girdiği halde, önemsiz sayılan suçları işlemeyen hemen hiç kimse yoktur. Fakat bu, çocukların tümünün gelecekte de suçlu olacağı anlamına gelmez. Çocuklar henüz hangi kurala uyulup hangi kurala uyulmayacağının yeterince bilincinde değildirler. Bazı ülkelerde cezai sorumluluğun başladığı yaş olarak belirlenen, mülkiyet duygusunun geliştiği 8 yaşındaki çocuklar, henüz erişkin yaşamını yönetecek dengeye sahip değillerdir.

Gelişimin ilk evrelerinde çocuk, yaşamını, çoğu antisosyal karakterde olan içtepileriyle (impulse) yönlendiren ve böylelikle doyum sağlayan bir bireydir. Ancak, gelişim süreci içinde çocukların büyük bir bölümünün sosyalleşmiş birer birey olarak çevrelerine uyum sağladıkları görülür.

Suçlu bir bireyle suçlu olmayan birey arasındaki en belirgin fark, suçlu olmayan bireyin "suçluluk dürtülerini" (impulse) kontrol edebilmesi ve toplumsal açıdan zararsız bazı faaliyetlerle onlara çıkış yolları aramasıdır[22].

Çalma bir uyum ve davranış bozukluğu belirtisi (semptom) olarak kabul edilmeli ve bunun bir tehlike sinyali olduğu bilinmelidir. Bu, yalan, evden ve okuldan kaçma, gece korkuları, takıntı ve saplantılar gibi diğer belirtiler ve davranış bozuklukları için de geçerlidir. Böyle bir belirtinin süregelmesi ya da öteki belirtilerle birleşmesi halinde psiko-pedagojik önlem almak gerekir.

"Hırsız" sözcüğü çalmayı alışkanlık haline getirmiş çocuklar için kullanılır. Hırsızlık yapan çocuklar, çeşitli anti-sosyal davranış (suçluluk) karakteristikleri gösterirler.

Çalma Çeşitleri

Yapılan hırsızlıklar, çeşitli kategorilere göre şöyle ele alınabilir:

1. Çalınan Objenin Kullanılması

- *Yarar Sağlamayan Hırsızlıklar:* Çocuklardaki karakteristik çalma biçimidir.
- *Cömertlik Hırsızlıkları:* Çalınan obje dağıtılır. Bu hırsızlıklar özgecidir ve değer kazanmak amacıyla yapılır.
- *Gereksinim Hırsızlıkları:* Yoksul, evden kaçan ya da amaçsız dolaşan çocuklarda görülür. Para hırsızlıklarının birçoğunda, ço-

cuk ya da gencin şiddetle gereksinim duyduğu veya istediği bir şeyi elde etmek için çaldığı ileri sürülebilir. Ancak hırsızlığın kötülüğünü iyice öğrenmiş olan çocuk, gereksinim ne denli önemli ve güçlü olursa olsun, bunu hırsızlık yoluyla doyurmaya kalkmaz.

2. *Patolojik Hırsızlık*

- *Saldırgan Hırsızlık:* Zarar verme amacı baskındır.
- *İçtepisel (impulsive) Hırsızlıklar:* Çalma eylemi, düşünülmeksizin ve bir plan yapılmaksızın gerçekleştirilir.
- *Zevk Hırsızlığı:* Çalma zevki her şeyden öndedir. Bu tür hırsızlıklar ergende ve çete suçlarında görülür. Tehlike ve korkuyu yenme zevkiyle birliktedir. Bu tür hırsızlıklarda yeni ve heyecan verici deneyimler yaşamak ya da çevresini atlatarak bir üstünlük veya egemenlik duygusu elde etmek amacı yatmaktadır. Çocuk ve gençlerde bu isteklerin doyurulması, doğal ruhsal bir gereksinimdir. Bu istekler yararlı birtakım eğitsel faaliyetlerle yönlendirilmediği takdirde, çocuk bunu, komşunun bahçesinden meyve, pastacıdan çörek vb., otellerden havlu çalma yoluyla doyurmaya kalkışır. Bu tür hırsızlıklar genel olarak grup halinde işlenir ve çokluk çalınan nesneyle bir gereksinmeyi karşılamak söz konusu değildir.
- *Telafi Hırsızlıkları*: Aşağılık duygusu olanlarda, çekingen ve duygusal kişilik yapısındakilerde görülür. Burada sevgi eksikliği telafi edilir. Bunlar aynı zamanda kardeş doğumu, kardeşler arası kıyaslama gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan kıskançlık ve avunma hırsızlıklarıdır.

Bu tür hırsızlığa, şu vaka tipik bir örnek oluşturmaktadır: 11 yaşındaki B., babasının ölümü, annesinin de evi terk etmesi üzerine babaannesi tarafından büyütülmüştür. B.'nin arkadaşlarının eşyalarını, özellikle dolap anahtarlarını çalarak biriktirdiği dikkati çekmiştir. B.'nin anti-sosyal karakterdeki bu davranışı ilgi ve sevgi açlığını telafi etme, giderme şeklinde yorumlanmıştır.

Çocuk ve gençlerin hırsızlıklarının bir bölümü, ana baba baskısına ya da duygusal etkileşim eksikliğine karşı bir tür simgesel davranıştır. Bu tür hırsızlıklar doğrudan ana baba otoritesine yöneltilmiş de olabilir. Burada, hırsızlık başkalarına ait şeyleri çalma yoluyla on-

ları atlatmak ve onlardan daha üstün olduğunu kanıtlamak ya da onların emir ve yasaklarına karşı gelmek için yapılmıştır.

Araştırma bulgularımız, deneklerimizin % 40'ının, "küçük yaşta edinilen başkalarına ait olan şeyleri çalma alışkanlığı"na sahip olduğunu göstermiştir. Bu alışkanlığa en çok sahip olan deneklere, mala ilişkin suçlu grubunda % 70 oranında rastlanmış, bu oran cinsel suçlularda % 33, şahsa ilişkin suçlularda % 27,5 olarak saptanmıştır.

Hırsızlığın Çeşitli Psikopatolojik Yönleri

Çalma eylemi, bir anlık çatışma durumunu ifade eder. Altbenin dürtü isteğini boşaltma eğilimiyle, üstbenin bu ihtiyacı yasaklayarak bilinçdışına itmesi arasında oluşan çatışma ortamı için çalma, bir çıkış noktasıdır.

Aile içinde görülen böyle durumlarda, ana babadan yeterli sevgi görmeyen çocuğun, onlara ait bir eşyayla doyum yolu araması söz konusudur. Bu varsayım çocuk açısından şöyle formüle edilebilir: "Siz bana yeterince sevgi vermediniz. Bu nedenle onu ben kendi olanaklarımla almalıyım."

Bu duruma bir örnek olarak, reçel hırsızlığını verebiliriz: Bu çalma eylemi, anneyle ilgili bastırılmış bir dürtüden kaynaklanır. Bastırılan dürtü, hırsızlık eylemine dönüşür. Burada eylem anneye karşı değil, annenin yaptığı yiyeceğe karşıdır.

Yukarıdaki örnekte de gördüğümüz gibi, çalma eylemi, çalanın kişiliğinde saklanmış, belirli bir saldırganlıkla yüklü davranış bozukluğudur. Hırsızlığın yapısı saldırgandır, ancak saldırganlığın ifade biçimi farklı, semboliktir.

Hırsızlığa karşı savunma engellerine sahip olmak için çocuk, ana babasından yardım, ciddilik ve tutarlılık bekler. Yaptırım ve disiplini reddeder.

Dürtüler, savunma mekanizmaları ya da aile engeliyle karşılaşmışsa, hırsızlık bunların çıkışında uygun bir yol olarak seçilebilir. Bir yoruma göre hırsızlık, Oedipus çatışmasının dışlaştırılmış şeklidir. Burada babanın yerini jandarma, polis, yargıç alır.

Çalma Davranışının İyileştirilmesi

Çocukları çalma alışkanlığından kurtarmak ve yeniden eğitim amacıyla alınacak önlemlerin başında, bireysel ve toplumsal haklara

saygı göstermeyi ve sahip olma dürtülerine engeller koyabilmeyi öğretme sayılabilir.

Bundan başka çocuklara 7-8 yaşlarından itibaren düzenli olarak harçlık verilmesi, eğitimsel planda önem taşır. Harçlık yaşa, ekonomik olanaklara ve koşullara göre değişir.

Çocuklara bazı isteklerini kontrol etmeyi öğretmek, bu konuda onlara ciddi bir biçimde yardım etmek, toplumsal değerler olarak mülkiyet kavramını ve başkalarının mülkiyet hakkına saygıyı oluşturmak, onlara verilmesi gereken eğitimsel bilgilerin başında gelmelidir.

Bunun yanı sıra, ana babalar, başkalarının haklarına saygılı bireyler olarak çocuklarına iyi örnekler sunmalıdırlar. Ana babalar sağlıklı örnekler olmadıkları sürece bu doğrultuda alınacak önlemlerin yararı yoktur.

Ana babanın kişilik yapıları, tutum ve davranışları da önemlidir. Anne ve babanın davranışları dengeli ve tutarlı olmalı, aşırı sevgi ya da katı bir otorite üzerine kurulmamalı, ana babalar çocuklarını özerk davranma hakkından yoksun bırakmadan korumaya özen göstermelidirler. Ana babanın verdiği ahlaki öğütler onun kavrayış yeteneğinin sınırlarını aşmamalıdır.

Meydan okuyan, anti-sosyal davranışlarını doğru göstermeye çalışan gençler karşısında başarılı olması için eğitimcide, özel niteliklerin bulunması gerekir. Eğitimcinin dengeli davranışı ve kendisine yöneltilmiş saldırganlık karşısında hoşgörüsü başarının önkoşullarıdır.

Gelişim Dönemlerine Göre Terapi

Gizlilik (latent) dönemindeki genç hırsızlarda yetişkine yakın bir psikoterapi izlenir. Gelişimi analiz etmek için görüşme uygulanır ya da oyun ve resimden yararlanılır.

Erinlik sonrasındaki genç hırsızlarda daha bireysel psikoterapilere ve psikodramaya, grup terapisine başvurulabilir.

Tedavi yönteminde ana ilke, benliği güçlendirmeye, benliği zayıflatan iç çatışmaları açığa çıkarmaya dayanır. Böylelikle anti-sosyal davranış, yerini toplumca kabul edilmiş uyumlu davranış biçimlerine bırakır[23].

KAYNAKLAR

(1) Weiner, Irving, B., *Child and Adolescent Psychopathology*, John Wiley and Scons, New York, 1982.
(2) Ziyalar, A., *Psikiyatri, Semiyoloji ve Medikal Psikoloji*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği Vakfı Yayınları, İstanbul, 1981.
(3) Yavuzer, H., *Çocuk ve Suç*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1982.
(4) Sandström, C. I., *The Psychology of Childhood and Adolescence*, Hazell Watson and Viney Ltd., Middlesex, 1979.
(5) Weiner, Irving B., *a.g.e.*
(6) Weiner, Irving B., *a.g.e.*
(7) Erickson, Marilyn T., *Child Psychopathology*, Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1982 (2nd ed.).
(8) Weiner, Irving B., *a.g.e.*
(9) Erickson, Marilyn T., *a.g.e.*
(10) Weiner, Irving B., *a.g.e.*
(11) Erickson, Marilyn T., *a.g.e.*
(12) Köknel, Ö., *Ailede ve Toplumda Ruh Sağlığı*, Hür Yayın, İstanbul, 1981.
(13) Çağlar, Doğan, *Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974.
(14) Köknel, Ö., *a.g.e.*
(15) Çağlar, Doğan, *a.g.e.*
(16) Köknel, Ö., *a.g.e.*
(17) Çağlar, Doğan, *a.g.e.*
(18) Illingworth, Ronald and Illingworth, Cynthia, *Babies and Young Children (A Guide for Parents)*, Churchill Livingstone, Edinburg, 1977 (6th. ed.).
(19) Sutter, J. M., *Le Mensonge Chez l'Enfant* (Çev. Jale Minibaş), Presses Universitaires de France, Paris, 1956.
(20) Ziyalar, A., *a.g.e.*
(21) Illingworth, Ronald and Illingworth, Cynthia, *a.g.e.*
(22) Yavuzer, H. *Psiko-Sosyal Açıdan Çocuk Suçluluğu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981.
(23) Lauzel, J. P., *L'enfant Voleur* (Çev. Jale Minibaş), Presses Universitaires de France, Paris, 1966.

Dokuzuncu Bölüm

Ergenlik Dönemi
(Kızlarda 11-20 Yaş, Erkeklerde 13-20 Yaş)

"Ergen" sözcüğü, Batı literatüründeki "adolescent"ın karşılığı olarak kullanılmıştır. Latincede büyümek, olgunlaşmak anlamında kullanılan "adolescere" fiilinin kökünden gelmekte olan bu sözcük, yapısı gereği bir durumu değil, bir süreci belirtmektedir; günümüzde, bireyde gözlenebilen hızlı ve sürekli bir gelişme evresi olarak da tanımlanabilmektedir.

Ergenlik dönemi, biyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal açıdan bir gelişme ve olgunlaşmanın yer aldığı çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemidir.

Ergenin gelişimi ve olgunluğu genellikle devam edegelen bir süreçtir. Gelişim süreci içindeki evrelere ilişkin görüşlerin çoğunda, farklı evreler arasındaki süreklilik vurgulanmıştır. Başka bir deyişle, her bir evrenin kendinden önce gelene dayandığı ve ondan çıktığı düşünülmüştür.

Ergenlik kavramı, tanımı, gruplandırma ve yaş dilimleri içindeki yerinin saptanması açısından değişik toplumlarda ve dönemlerde, değişik yaklaşımlarla ele alınmıştır.

Sosyo-ekonomik koşullarla sağlık ve beslenmenin ergenliğin başlama yaşını büyük ölçüde etkilediği görülür. İklim de ergenliğin başlangıcında etkili bir başka faktördür. Ilıman bölgelerde olgunlaşma daha erken başlamaktadır.

Ortalama olarak kızların erkeklere oranla iki yıl kadar önce olgunlaşmaları nedeniyle, gençlik dönemindeki yaş sınırlarında, cinsler arasında belirgin bir farklılık görülür. UNESCO, ergenlik dönemini 15-25 yaş dilimleri arasında göstermektedir. Bu dönem ülkemizde,

kızlarda ortalama olarak 10-12, erkeklerde 12-14 yaşları arasında başlar.

Erinlik (Buluğ) Evresi

İnsan gelişiminin bir evresi olarak "ergenlik dönemi" (Adolescence) ele alındığında, ilk incelenmesi gereken konu, ergenlik ile "erinlik" (puberty) evreleri arasındaki farkı belirlemektir. Erinlik (buluğ) dönemi, cinsel organların olgunlaşma sürecini kapsayan ve oldukça kısa süren fizyolojik değişiklikler evresidir.

Biyo-fizyolojik gelişmelerin büyük bir bölümü, ergenliğin ilk aşamalarını oluşturan, erinlik öncesi ve erinlik çağlarında görülür. Puberty, yani "erinlik" sözcüğü, erkeklik yeteneği ya da erkeklik yaşı anlamına gelen, Latince "pubertas" köküne dayanmaktadır. Erinlik öncesi evre, gelişmede hızlanma ve ikincil cinsel özelliklerin görülmesiyle kendini belli eder.

Erinlik döneminde cinsel organlardaki gelişim, üreme fonksiyonuyla doğrudan ilgili olan temel cinsel özelliklerle, üreme fonksiyonuyla dolaylı olarak ilgili olan (tüylenme, göğüs ve kalçanın gelişimi vb. gibi) ikincil cinsel özellikler biçiminde özetlenebilir.

Ergenlik döneminin bir bölümünü oluşturan bu evre, kızlarda 6 ayı biraz aşarken, erkeklerde 2 yıl, hatta daha da fazla sürebilir. Ergenlik dönemini, cinsel olgunluğun görüldüğü erinlik evresiyle özdeş tutmamak gerekir. Her ne kadar erinlik, ergenliğin bir evresini oluşturmaktaysa da, erinlik öncesi, erinlik ve ergenlik aşamalarını içeren uzun süreli bir dönemdir. Ergenlik, tek başına fizik olgunluğu değil, olgunluğun tüm yüzlerini içeren bir yaşam dilimidir.

Erinlik döneminde birey, kendi bedeninde olagelen değişikliklerin farkındadır. Kendisi için yeni olan birtakım duygular içindedir. Bu sırada karşı cinse yönelik ilgisinde artma olur. İşte bu noktada, cinsel olgunluk ve büyümenin, ergenlikteki tüm fizyolojik gelişim ve olgunlaşma değişiklikleriyle ilişkili olduğu görülür.

Fizyolojik yönden ergenliğin, özellikle üreme organlarıyla ilgili salgı bezlerinin olgunlaşıp büyümeleri sonucu işlevlerine başlamalarıyla tamamlandığı kabul edilir. Bu konuda Bühler, cinsel organların gelişmesiyle davranışlarda meydana gelen değişmeye dikkati çekmiş ve bu yıllardaki bedensel değişimlerin bireyin uyumsuzluğuna neden olduğunu söylemiştir.

BEDENSEL GELİŞİM

Ergenlik dönemi, insan gelişimindeki en hızlı iki büyüme evresinden birini oluşturur. Bu dönemdeki bedensel gelişim, bir anlamda duygusal, sosyal ve zihinsel olgunlukların temelini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle ergenlik, biyolojik değişmeyle başlar ve bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişmeyle son bulur. Bireydeki bu değişimler, vücudun hızla büyüyerek gelişmesi sonucunu verir. Aynı zamanda hormonların çalışmasını, cinsel dürtüleri de artırır ve zekânın kavrama yetisini geliştirir. Bütün bu biyolojik gelişmeler ve bireyin bu gelişmelere ayak uydurabilmesi, kişiye kendine özgü bazı nitelikler kazandırır. Ergenlik dönemi gelişmeleri, yaşamın daha önceki gelişmelerinden çok farklıdır.

Ergenin bedensel gelişimi dendiğinde, beden yapısıyla ilgili olarak akla gelen en önemli gelişmeler, boy ve ağırlık artışıyla iskelet ve kas gelişimi, iç salgı sistemindeki gelişim ve çeşitli organlarda görülen büyümelerdir.

Gelişmede Hormonların Rolü

Ergenin cinsel açıdan olgunlaşmasıyla bedensel değişimleri ve kısa süreler içinde boy atarak büyümesi, hipofiz bezinin büyüme hormonu salgılaması sonucu gerçekleşir. Bu hormonun salgılanmasının hızla artması emri, beynin önemli ve karmaşık bir bölümü olan hipothalamustan gelir; ama ancak hipothalamus gereğince olgunlaştıktan sonra. Bu oluşumun yaşı ve süreci ise kişiden kişiye farklılık gösterir.

Hipofiz bezinin salgıladığı hormonlar, başta tiroid ve adrenal (böbreküstü) bezleri olmak üzere, iç salgı (endokrin) bezlerinin çoğunu etkiler. Bu hormonlar, erkeklerde husyelerin (testiküller) ve kızlarda yumurtalıkların (overler) büyümelerinde etkili olduğu kadar, bu organların salgıladıkları hormonları da uyarıcı niteliktedir. Cinsel erinlik ise erkeklik hormonu androjen ve kadınlık hormonu östrojen ile gerçekleşir.

Buraya kadar sözünü ettiklerimizle bütün diğer hormonlar çok karmaşık biçimlerde birbirleriyle ilişkili olarak işlev görürler ve gerek erinin, gerekse ergenin birçok bedensel ve iç gelişmelerini yönetirler.

Cinsellik ile hormonların ilişkisi üzerine yapılan ilk araştırmalarda, dişilerin yalnızca dişilik hormonları, erkeklerin de sadece erkeklik hormonları ürettikleri varsayılırdı. Sonuç olarak hormonlar, onları üreten cinslere göre adlandırılmışlardı. Gerçekteyse biri diğerine karışmış durumdadır ve gerek kadınlık, gerekse erkeklik hormonları her iki cinste de bulunmaktadır.

Kadınla erkek arasındaki hormon farkı, erkeklik ve kadınlık hormonlarının oranında ortaya çıkmaktadır. Erkeklerde erkeklik hormonunun etkisi, erkek vücudunun salgıladığı kadınlık hormonunun etkisinden çok fazladır. Nitekim bunun tersi de kadınlar için geçerlidir. Ancak kadınlarda cinsel organlar ile koltuk altlarının tüylenmesi, kadın vücudunun ürettiği erkeklik hormonunun (androjen) etkisiyle olur[1].

Boy Gelişimi

Ergenliğin başlangıcının en belirgin habercisi, hızlı boy uzamasıdır. Değindiğimiz gibi, boy uzamasıyla tüm büyümeyi ve gelişmeyi hipofiz bezinin ön yumrularından çıkan salgılar düzenlemektedir.

Boy uzaması ve ağırlık artışını gösteren grafik eğrisi incelendiğinde, gerek ergenliğin başlangıcı, gerekse hemen öncesinde hızlı bir gelişim olduğu görülür. Erkeklerde hem boy, hem de ağırlık eğrilerinde yükseliş, 12-16 yaşları arasında daha keskin ve belirgin bir biçimde görülmekte ve bu ilerleme 18 yaşına kadar sürmektedir. Kızlarda ise, ergenlik öncesinde hızlı olan gelişimin, ergenlik döneminde yavaşladığı görülür[2].

Yeni doğan erkek bebekler boyca kızlara oranla biraz daha uzundurlar. 10 yaş dolaylarında erkek çocuk birkaç yıl için bu boy avantajını kaybeder. Ergenlik ortalarına doğru erkek çocuk yeniden kazandığı bu avantajı yaşam boyu sürdürür.

Kızlarda yapılan bir boy gelişimi çalışmasında, 10-11,3 yaşları arasında ilk kez âdet gören 10 kız, 14-15,5 yaşlarında ilk kez âdet gören diğer 10 genç kızla karşılaştırılmıştır.

Gözlemler sonucu erken âdet gören kız grubunun boyca en yüksek düzeye ulaşması da daha önce olmuştur. Daha geç âdet gören kızlarınsa en yüksek boy düzeylerine daha geç eriştikleri saptanmıştır. Ancak bu ikinci grubun, birinci gruba oranla daha uzun boylu olduğu görülmüştür.

Ağırlık Gelişimi

Ağırlık ve boy gelişimleri karşılaştırıldığında, ağırlık artışı, boy uzamasına paralel bir gelişim izler. Cinsler arasındaki farklılıkların da aynı düzeyde olduğu dikkati çeker.

Erinlik öncesinde kızlar, erkeklere oranla daha hafiftirler. Erinliğin başlarında kızların erkeklerden biraz daha ağır oldukları görülür. Ancak erinliğin sonlarına doğru erkeklerin kızlardan daha ağır oldukları ve bu avantajlarını geri kalan yaşam evrelerinde de sürdürdükleri dikkati çeker.

İskelet ve Kas Gelişimi

Ergenlik döneminde ağırlık artışı, kas ve kemiklerin büyümesiyle gerçekleşir. Çocukluk döneminde, kaslar vücudun toplam ağırlığının % 30'unu, olgunlaşma sonucu ise % 63'ünü oluştururlar. Ergenlik döneminde kemikler ağırlaştığı gibi, hacimce de büyürler.

Bilindiği gibi, yeni doğmuş bebeğin iskelet yapısı çoğunlukla kıkırdaktan oluşu. Çocukluk dönemi sırasında kıkırdakta kalsiyum fosfat ve diğer minerallerin depolanması sonucu kemikleşme görülür. Erinlik dönemindeki iskelet yapısında 350 kemik vardır. Erişkinlikte ise, bu kemik sayısı 206'ya düşer. Kemikleşme olgusu, ergenlik yılları boyunca olgunlaşmaya kadar sürer. Yapılan çalışmalar, kemikleşme derecesinin beslenmeyle yakından ilgili olduğunu göstermiştir.

Beden Şekli ve Oranları

Beden şekli ve oranlarındaki önemli değişiklikler, ergenlik dönemindeki fiziksel büyümenin karakteristiğidir.

Çocukluk dönemlerinde kız ve erkekler arasında şekil açısından çok az farklılıklar varken, ergenlik döneminde bu farklılıkların giderek arttığı dikkati çeker.

Erkek ergen şekli, genellikle dümdüz uzanan bacaklar, dar kalça, geniş omuzlarla karakterize olurken, kızlardaki ergenlik dönemi şekli, eğimli olarak uzanan bacaklar, geniş kalçalar, dar omuzlarla karakterize olur. 15 yaşındaki ergen, bazı gelişim faktörlerini tanıyabilmekte ve bunların insanlararası ilişkilerdeki etkisini bilmektedir. Örneğin, kısa ya da çok uzun boylu olmak, çok şişman ya da çok zayıf olmak, ergenin grup içindeki statüsünü ve arkadaş ilişkilerini etkileyen önemli bir faktör olabilir.

BİLİŞSEL (Cognitive) GELİŞİM
Formel-Soyut İşlemler Dönemi (Formal Operational Stage)

11 yaşından sonra başlayan ve mantıksal düşünmenin yetişkinler düzeyine eriştiği bu döneme "Formel-Soyut İşlemler Dönemi" denir. Bu dönemde çocuklar, görüşlerini haklı gösterebilecek düşünce kurallarını ve mantık yollarını bulmaya başlarlar.

Piaget, formel işlemlerin diğer insanlarla işbirliği sayesinde oluştuğunu ileri sürer. 7-8 yaşlarından itibaren sosyalleşmeye başlayan çocuk, 11-12 yaşlarında oyun kurallarının kişilerarası anlaşma sonucu meydana geldiğini anlayacak kadar bu alanda ilerlemiş durumdadır. Görüş alışverişi ve tartışma, çocuğun yaşamında önemli bir yer tutmaya başlar. Ergenliğin başlangıcıyla birlikte, sosyal yaşam içinde kişisel görüş ve tartışmaları içeren bir işbirliği gerekli olmuştur artık. Bu da çocuğun anlayışının giderek geliştiğini ve daha önce sahip olmadığı bazı alışkanlıkları kazandığını gösterir. Bunun sonucu olarak da çocuklar bazı tahmin ve varsayımlar ileri sürebilirler. Bu varsayımları sınamadan geçirir, soyut düşünür, genellemeler yapar ve soyut kavramları kullanarak bir durumdan ötekine geçebilirler.

Çocuklar giderek birbirlerini daha iyi anlayabilirler, başkalarının görüş açılarına göre düşünebilirler. Bu durum, olaylar olmadan sonuçlarını kestirme yeteneğini geliştirir. Bir başka deyişle, söylemeden, harekete geçmeden bir şeyi düşünüp tartma (reflection) süreci, çocuğu zihinsel bir tartışmaya yöneltir. Buna, "içselleşmiş düşünce ya da konuşma" denebilir.

Böylece Piaget, formel düşünüşün, işbirliği yoluyla bir sosyalleşme süreci olduğunu ileri sürer ve şöyle der: "Zekâ söz konusu olduğunda, işbirliği nesnel olarak yürütülen bir tartışmadır. Çalışmada işbirliği, fikirlerde alışveriş, karşılıklı kontroldür." Piaget'ye göre, mantığın gelişmesi ve kurulmasında işbirliği önemli bir dizi davranış biçiminin temelidir. Formel işlemlerin bu gelişimi, işbirliği ve tartışma olmaksızın gerçekleşemez.

Birçok açıdan düşünebilme, ergene yeni bir düşünce esnekliği sağlar. Düşünme, çocukta eylem çerçevesinde sınırlı olduğu halde, ergen zihninde birçok seçeneği gözden geçirip inceleyebilir, kuramlar biçimlendirebilir ve düşsel dünyaları kavrayabilir. Gerçek ya da olası

sosyal sistemlerin çeşitliliği konusuna ilgisinin artması sonucu, genç, kendi standartlarına eleştirici bir tavır takınır, böylece kendisine ve üyesi olduğu çeşitli grupların görüşlerine tarafsız bir gözle bakmaya başlar. Toplumun gelenek ve göreneklerine, kurallarına karşı tutumu değişir. Bunların değişmez olduklarını düşünen çocuğun tersine, genç, bunların yetişkinler tarafından kararlaştırıldıklarını ve değişik gruplara göre farklılıklar gösterebileceklerini kavrar. Örneğin, oyun oynarken diğerlerinin onayı olursa, oyunun kurallarını değiştirebilir. İyi bir insanın bazı kötü yanlarının da bulunabileceğini kabul eder.

Çocukta düşüncenin formel işlemler düzeyine ulaşmış olmasının göstergesi, Piaget'ye göre, çok sayıda probleme çözüm getirebilmesidir. 12 yaş dolaylarında çocuk bazı teklifler çerçevesinde mantık yürütmeye ve tartışmaya başlar. Örneğin çocuk: "Şunlar, şunlar olursa, (önceden görülmeyen) şu sonuç ortaya çıkar," diyebilir. Ya da yüzen ve batan nesneleri gruplandırırken: "Şu kadar metalin ağırlığına eşit olması için bu kadar odun olması gerekir," diye bir sonuca ulaşabilir.

Çocuk, deneme-yanılma yoluyla doğru çözümü bulduğunda ya da varsayımını doğruladığında doyum sağlar[3].

DUYGUSAL (Emotional) GELİŞİM

Oldukça uzun ve dengeli bir davranış döneminden sonra çocuk, ansızın dengesiz ve düzensiz bir evre olan "ergenlik dönemi"nin eşiğinde kendini bulur. Ergenlik dönemi, özlem duyulan bir yaşam dilimi olmadığı gibi, gelişmekte olan çocuk için de yaşanması oldukça zor bir evredir. Bu evre, "gence hiçbir şey anlatamadığımız için, anlatma çabasının yoğun olarak sürdürüldüğü bir dönem" şeklinde açıklanabilir.

Ergenlik konularındaki çalışmalarıyla tanınan Stanley Hall, hızlı ve belirgin değişikliklerin bu dönemde yer aldığını, bu evrede çocuğun tümüyle yeni bir kişiliğe büründüğünü ileri sürer. Hall'a göre bu değişiklikler cinsel olgunluk sonucu, yani biyolojik kaynaklıdır. Hall bu dönemi bir "fırtına ve gerginlik" evresi olarak tanımlar. Ona göre bu evredeki genç, duygusal, dengesiz, önseziden yoksun bir bireydir[4].

Ergenin Duygusal Yapısı

Ergenin duygusal dünyasında bazı çelişkiler dikkati çeker. Yalnızlıktan duyulan hazzın yanı sıra, bir gruba katılma özlemi, yetişkini hor görme, ama ona dayanma; endişe (anksiyete) ve umutsuzluğa karşın geleceğe coşkuyla yöneliş, bu evrenin belirgin çelişkili duyguları arasında sayılabilir[5].

Ergenin duygusal tepkilerini etkileyen başlıca faktörler sağlık durumu, zekâ düzeyi, cinsiyet, okul başarısı ve sosyal kabul düzeyidir.

Özellikle sağlık koşuluyla duygusal tepkiler arasında önemli bir ilişki vardır. Kötü sağlık koşulları bünyeyi aşırı duygusal kılabilir.

Çevresinin istediği biçimde davranmak ve duygularını gizlemek için ergen içine kapanır. Ergenin kontrol altında tuttuğu duyguları, çoğunlukla sosyal grup tarafından hoş karşılanmayan korku, öfke ve kıskançlık gibi duygulardır. Ergenlikte çok görülen sertlik ve kabalık gibi davranış biçimlerinin ardında, diğer insanlara duyulan ilgi azlığı ve sadece kendi düşünce ve fikirleriyle ilgilenme gibi nedenler bulunmaktadır.

Karamsarlık, gerçekle ilgili çatışmalar, kişisel üzüntü ve şüpheler sonucunda meydana gelir. Güvensizlik duygusu ve çevrenin takdirini kazanma arzusu, gencin başarısızlıklarını ve motivlerini incelemesine yol açar ki, bunun sonucunda da genç kendini yetersiz bulduğunda içine çekilebilir. İşte bu tür farklı etkenler, gencin duygusal dünyasında dengesizliklere neden olur. Örneğin, bir gün önce çok neşeli görünen genç, diğer bir gün üzüntülü ve içine kapanık olabilir.

Oyun arkadaşları tarafından kabul edilmek, sevilmek gereksinimi duyan ergen, bu isteğini birtakım yollarla ifade etmeye çalışır. İstek ve gereksinmeleri olumlu olarak karşılandığında mutlu olur. Aksi halde endişelenir, öfkelenir, kıskanır. Böylece heyecanlar temel içitilim ve gereksinimlerle ilişkili olmakla birlikte, onlarla eşanlama gelmez.

Okula başladıktan sonra ergenliğe kadar heyecan biçimlerinin giderek arttığı ve farklılaştığı görülür. Gelişim süreci içinde heyecanı oluşturan nedenlerin de farklılık gösterdiği dikkati çeker. Örneğin, ilk çocukluk döneminde öfke, sık sık oyuncakla ya da güncel olaylarla ilgili çatışmalardan doğarken, ergenlik döneminde öfkenin nedenlerinin başında sosyal etkenlerin geldiği görülür. Ergen böyle bir öf-

ke ortamına, kendini rahatsız eden ya da kendince saçma olan nedenler yüzünden girer.

Birçok araştırıcı, ergenlik döneminde yüksek bir duygusallık görüldüğü noktasında birleşmektedir. Bu evrede duyguların şiddet kazandığı ve ergenin tüm yaşamında etkili olduğu görülür. Küçük bir kırıklık, ergenin yakın çevresindeki ilişkilerini doğrudan etkiler. Duyguların şiddetlenmesi sonucu, gerginliğin doğurduğu belirli alışkanlıklar görülür. Bu alışkanlıklardan en yaygın olanı, iyi uyum sağlayamayanlarda görülen tırnak yeme alışkanlığıdır. Gerginlik azaldıkça ve genç dış görünüşüne önem vermeye başladıkça, tırnak yemede de belirgin bir azalma görülür.

Üniversite öğrencileriyle yapılan bir araştırma, sinirliliğin doğurduğu alışkanlıkların şu dört türde olduğunu gösterir:

1. Ağızla ilgili (başparmağı emme, tırnak yeme, dudak emme veya ısırma),
2. Burunla ilgili (burun kaşıma),
3. Tüylerle ilgili (saçı bükme veya çekme),
4. Yüzle ilgili (yüze elle dokunma, yüzü elin üzerine dayama).

Ağızla ve yüzle ilgili olan alışkanlıkların en sık rastlanan türden alışkanlıklar olduğu saptanmıştır.

Ergen, çoğu kez can sıkıcı ölçüde bedeninin bilincindedir; onu incelemek, yeniden tanımak ve başkası üzerinde yapacağı etkiyi tasarlamak için aynanın önünde saatler geçirir. Bu çağ, utangaçlık duygusunun ve (eleştiriye yol açacak bir biçimde) dikkati çekme korkusunun yoğun olarak görüldüğü dönemdir. Bu evrede küçük kusurlar son derece büyütülür ve bunlar kişinin tüm bilincini kaplar.

Ergenlik Dönemindeki Yüksek Duygusallığın Nedenleri

Her yaşta uyum, duygusal gerginliği de beraberinde getirir. Çünkü yeni durumlara uyum, hem zihinsel, hem de hareketle ilgili davranışlarda bir değişikliği gerektirir. Ergen, çocukluk dönemindeki alışkanlık ve fikirlerinin artık kendisi için yetersiz olduğunu görür. Duygusal gerginlik, yerleşmiş olan bu alışkanlıkların yerlerine yenilerinin kazanılması sonucunda ortaya çıkar.

Çevresel ve toplumsal faktörler ergende güvensizlik duygusu yaratır ki, bu da duygusallığa neden olur.

Aile içindeki duygusal ve sosyal etkileşim açısından başarılı bir çocukluk dönemi geçiren birey, ergenlik dönemi sorunlarını daha kolaylıkla çözebilir. Çocukluk yıllarında çocuklarıyla arkadaşça bir diyalog kurmayı başaran anne babalar, bu diyaloğu ergenlik döneminde de sürdürmekle, genç için gerekli olan rehberlik işlevini yerine getirmiş olurlar[6].

Kuşaklar arasındaki farklı duyuş ve düşünüş nedeniyle, anne baba ve ergen arasında, yeterli düzeyde dostça bir ilişki kurulamamaktadır. Bunun sonucu olarak da, davranışlarından dolayı kendisine çocuk muamelesi yapılan genç, yer yer isyan etmektedir.

Sosyal baskıyla oluşturulan güvensizlik ve şüphecilik duyguları yerine, gence bir kişiliğe sahip olduğu hissettirilmeli, işinde ve sosyal yaşamında arzularını, yetenek ve gereksinmelerine uygun bir biçimde gerçekleştirebilmesine yardım edilmelidir.

Yeni bir çevreye uyum her yaşta zor olmakla birlikte, ergenlik döneminde uyumun daha da güçleştiği görülür. Bunun başlıca nedeni, ergenden, kısa bir süre içinde birçok yeni çevreye uyum göstermesinin beklenmesidir.

Ergenlik Döneminde En Sık Rastlanan Heyecan Biçimleri

Korku

Ergenlikte korku tepkisi, bir anlamda çocukluktakiyle eşdeğerdedir. Korkular çocuklukta başlar ve ergenlikte devam etme eğilimi gösterir. Genç bireyler için özellikle "bilinmeyen" şeyler, korkunun doğmasına temel nedendir (ani sesin korku oluşturabilmesi gibi). Ergenin ilgilendiği faaliyetlerin sonucunu kestirememesi de korkuya neden olabilir.

Ergenlikte tüm duygusal konularda bireyin kendini kontrol edebilme alışkanlığını kazanması önemlidir.

Pressey'ler, çalışmalarında, gelişim süreci içinde belirli uyarımların korku yaratmasına karşın, zamanla aynı uyarımların, olgunluk nedeniyle korkuya neden olmadıklarını kanıtlamışlardır.

Ergenlikte korku üç genel grupta incelenebilir:

- *Objelere Karşı Duyulan Korkular:* Yılan, köpek, uçak, fırtına, ateş gibi objelere karşı duyulan korkudur.

- *Sosyal İlişkilerde Duyulan Korkular (sosyal korku):* Diğer insanlarla tanışmak, alaycı kimselerle bir arada olmak, topluluk önünde konuşmak ya da çoğunluğu büyüklerden oluşan bir gruba katılmak, gençlerde korku meydana getirebilir. Bu tür sosyal korku, utangaçlık ya da şaşkınlık şeklinde görülür.
- *Ergenin Kendisiyle İlgili Korkuları:* Yoksulluk, ölüm, kendisinin veya ailesinden bir bireyin ciddi bir hastalığa tutulması, okulda ya da işinde başarısızlığa uğraması, gençte korku oluşturabilir.

Gençte korku uyandıran konular, yaştan yaşa farklılık gösterir. Genç, korku durumunda, kaçma ya da (vücudun kaskatı kesilmesi, titreyip şaşırması, terlemesi gibi) bedensel tepkiyle yanıt verir. Yaş ilerledikçe, çevreyle olan ilişkilerin artması sonucu korkuların giderek azaldığı görülür.

"Fobi" adını alan korkular, mantığa uymayan türden korkulardır. Örneğin, bir gencin kolera salgını geçtikten sonra tüm önlemleri aldığı ve aşılarını yaptırdığı halde, koleraya yakalanma korkusu veya başka birinden sürekli olarak mikrop kapmaktan korkması çok etkileyici ve sarsıcı olabilir.

Bazen geçmişte yaşanan bir olay, fobik bir tepkinin yerleşmesine neden olabilir.

"Ergenlik Psikolojisi" derslerimizi izleyen bir öğrencimiz, kedi görmeye tahammül edemediğini, rüyada ya da günlük yaşamında kediyle karşılaştığında, günlerce etkisinden kurtulamadığını söylerdi.

Görüşmelerimiz sırasında, öğrencimizin 4-5 yaşlarındayken, ağabeyinin bir kedi tarafından tırmıklanarak kanlar içinde kalmasına tanık olduğunu saptadık. Öğrencimizin iyice kronikleşen, geceleri yatağından feryatlarla uyandıran bu fobik tepkiden kurtulması için, psikiyatrik tedavi gerekti. Tedavi sonucu öğrencimiz yaşamını uyumlu bir biçimde sürdürmeye başladı.

Bu örnekte de görüldüğü gibi fobi, çoğu kez yaşamın ilk yıllarında yaşanan ürkütücü durumlardan oluşabilir.

Fobi, koşullanmış bir korkunun benzer durum ve nesnelere genellenmesinden kaynaklanır.

Kapalı ve yüksek yerlerden korkma, karanlıktan korkma, yaygın fobi türleridir. Fobiler hafif şiddette oldukları ve günlük yaşamı etkilemedikleri sürece zararlı değildir.

Endişe

Endişeler, gerçek nedenden çok, hayali nedenlerden oluşan korku tipleridir.

Korkulan durumun zihinsel düzeyde prova edilerek yinelenmesi, endişenin en büyük karakteristiğidir. Yaygın bir heyecan tepkisi türü olan endişeler, genellikle korkudan daha uzun sürer.

Çoğunlukla rahatsız eden uyarım, ilgili durumla birlikte görülmez. Burada gelecekte beklenen durumlardan duyulan gerilim halleri söz konusudur.

Bilinçaltı çatışmaların yarattığı endişe, çeşitli olay ve objelere takılarak sürekli bir biçimde bireyi rahatsız eder.

Endişe, geçmişte bireye doyum sağlamayan bazı olaylar üzerine oluşabildiği gibi, bireyin başarmak istediği, geleceğe yönelik faaliyetlerini de içerebilir.

Cinsel olgunlukla birlikte, endişelerin de farklılık gösterdiği dikkati çeker. Ortaokul ve lise öğrencileri, özellikle çeşitli okul sorunları hakkında endişe duyarlar. Dış görünüş ve arkadaşları arasında popüler olmama, endişe yaratan diğer konular arasında sayılabilir.

Gençlerin yaşları ilerledikçe, dünya görüşleri değişir ve giderek olgunlaşmaya başlarlar. Bu durum, endişeyi oluşturan kaynakları ve endişenin şiddetini etkiler. Örneğin, ergenlik öncesi dönemde endişeler okul faaliyetleriyle ev ilişkileri etrafındayken, ortaokul döneminde endişenin kaynağını fiziksel tehlikeler oluşturur ve üniversitenin son yıllarında bunların yerini sosyo-ekonomik nedenler almaya başlar.

Öfke

Ergenlik döneminde öfkeye neden olan uyarımlar genellikle sosyal kaynaklıdır. Ergenle alay edilmesi, ona yalan söylenmesi öfkeyi oluşturan başlıca etkenlerdir.

Öfke konusunda yapılan çalışmalar, öfkeye neden olan en önemli faktörlerin "çelişkili planlar" olduğunu, bunu "aşağılık duygusu" ve "prestij kaybetme"nin izlediğini göstermiştir.

Duygusal Kırıklıklar (Frustrations)

Bir arzu ya da amacın önüne çıkan dış veya iç engeller, ergende kırıklıkların oluşumuna yol açar. Bu durumların çok azında öfke, ama hemen hepsinde sıkıntı hali görülür.

Çocuklarda böyle durumlardaki tepkiler, öfkeli bir patlama biçiminde olurken; ergen, kırıklığını, ancak sosyal çevrenin kabul edebileceği bir davranış biçimi içinde belli eder. Bireyin kırıklık anında göstereceği tepki, onun yaşına, toplumsal geçmişine, deneyimlerine ve kendisinde kırıklık yaratan nedeni algılayış biçimine bağlıdır.

Kırıklığı oluşturan nedenler incelendiğinde, sağlık, fizyolojik yapı, maddi ve zihinsel yetersizliklerin önde geldiği görülür. Bunlar genellikle gencin arzularını gerçekleştirmesini engelleyen faktörlerdir. Kuhlen, kırıklığı oluşturan nedenleri dört grupta ele alır:

- *Biyolojik Yetersizlikler:* Bu çok önemlidir, çünkü bireyin arzuları, biyolojik kapasite ve yeteneklerinin çok üstündedir.
- *Yetersiz Alışkanlık, Yetenek ve Beceriler:* Ergenlik döneminde birey, tam bir uyum gösterebilmek için gerekli olan alışkanlık, yetenek ve becerilerden yoksundur.
- *Çevresel Yetersizlik ve Tehlikeler:* Maddi yetersizlikler, sosyal merkezlerden uzak olmak, arkadaşları gibi davranmasını engelleyen okul ve ailenin kural ve disiplinleri, gencin kırıklığa uğramasına neden olur.
- *Birbirine Karşıt Motivler Arasındaki Çatışmalar:* Fizyolojik ve sosyal türdeki motivlerde olduğu gibi, bu zıt motivler ne derece güçlü olurlarsa, oluşturacakları duygusal kırıklık da o denli şiddetli olur.

Ergenlik döneminde rastlanan diğer heyecan biçimleri, kızgınlık ve çeşitli sıkıntı halleridir.

Ergende biyolojik ve psikolojik gereksinmelerden doğan karmaşık arzu, nefret, tercihlerle dolu tavırların yer aldığı bir ruhsal durum egemendir. Ancak huzurlu bir aile ortamında, duygusal bakımdan sağlam bir yapı içinde, bu arzular rahat bir şekilde karşılanıp çevreye uyum sağlanabilirse, gençlere rehberlik edebilecek bireylerin işleri de o ölçüde kolaylaşır.

Ruhsal Zorlanmalar

İnsanı faaliyete iten iç istekler sık sık engellendiğinde, bir gerilim veya bunalım yaratırlar. Herhangi bir baskı, hoş olmayan bir olay, yüklenilen ağır görevler veya üzüntü yaratan olaylar, ruhsal zorlanma (stress) olarak nitelendirilir.

Gerilim, endişenin yarattığı ya da beraberinde getirdiği bir durumdur. Herhangi bir gerilim durumunda psikolojik ve fizyolojik enerji kaynakları birden alarma geçer ve tepkiye hazırlanır. Gerilim hali, çeşitli uyarımlara karşı şiddetli bir tepki oluşturur.

Günlük yaşamda birey engellenerek amacına erişemez ve arzularını yerine getiremezse, bu gerilimi duyar. Gerçek gereksinmenin karşılanamamasına, gündelik engellemeler de eklenirse, gerilim daha da artar. Bu durumda amaçlara ulaşamama bir yenilgi sayıldığından, bireyin kendine olan saygısı zedelenir, bu da çevreye olan uyumunu olumsuz açıdan etkiler. Ergenlerin geçmiş deneyimleri sınırlı olduğundan, engeller daha büyük bir şiddetle hissedilir.

Bireyin engelleri yok etmesi, bunlara çözüm araması veya uyumunu sağlaması normaldir. Fakat bazı durumlarda birey kaldıramayacağı güçte bir gerilimle karşılaşırsa, savunma mekanizmalarına başvurur. Bu mekanizmalar dozunda kullanıldığı sürece yararlı olabilir. Ruhsal zorlanmalar arttıkça, savunmalar giderek çöker.

Savunmalarını kullanamayan birey, yaşama olan direncini yitirip, çevreye uyum sağlayamaz. Bu durumda birey sorunları çözemez. Böyle bir genç bunalım içinde olup, nevrotik bir yapıya bürünmüştür. Nevroz, birtakım ruhsal çatışma ve komplekslere bağlı olan, düşünme olgusunda bazı bozukluklara yol açmakla birlikte, hastanın objektif davranışını pek az değiştiren ve bu bakımdan, sosyal yaşamla bağdaşabilen bir belirtidir. Özellikle çeşitli baskı ve gerilim altında, henüz yeterince savunma mekanizması geliştirememiş ergenleri dikkatle incelemeden önce, onlara nevrotik damgasını vurmak doğru değildir. Çoğu kez nevrozun tohumları çocukluk döneminde, kişilik gelişimiyle birlikte başlar ve o zaman ergenlik çağı için ciddi zorluklar belirir. Tüm psikanalistler bu noktada birleşmişlerdir.

SOSYAL GELİŞİM

Ergenlik kavramının, tanımı ve yaş dilimlerinin içindeki yerinin saptanması açısından değişik toplumlarda farklı yaklaşımlarla ele alındığına değinmiştik. Örneğin, ilkel toplumlarda çocukluktan erişkinliğe geçiş birdenbire olur. Toplumun gelenek ve göreneği uyarın-

ca düzenlenen bir törenden sonra genç, artık erişkin olarak kabul edilir. Bu tür toplumların bazılarında, özellikle erkeklerin erişkinliğe geçişi "initiation" adı verilen uzun törenlerle olur. Topluma girişi, üyeliği kabul edilişi simgeleyen bu törenlerde, ergen havaya fırlatılır, yere düştüğü zaman iyice dövülür. Kızların yanından uzaklaştırılarak delikanlıların bulunduğu yere bırakılır. Genç, burada sürekli bir işkenceye tabi tutulur. Daha sonra, sünnet edilir ve uyması gereken kurallar kendisine açıklanır(*). Bu törenler süresince acı ve işkenceye dayanıklılık, erişkinlik belirtisi sayılır.

Her toplumun bireyi bu dönemi yaşar. Ancak bu evrenin anlam ve içeriğinin çeşitli kültürlerde farklılık göstermesi nedeniyle, ergeni yaşadığı kültürle bağıntılı olarak düşünmek gerekir.

Toplumumuzda sürekli değişen ve gelişim gösteren toplumsal değerler içinde ergen, eğitim yaşamında başarılı olmak, ekonomik etkinlik kazanmak, toplumun ve arkadaş çevresinin onayını almak konularında kaygı duymaktadır.

Hangi toplumda olursa olsun ergen, çağına özgü olan duygu, düşünce, tutum, davranış ve eylem içindedir. Bu çağın temel özellikleri, duygusal coşku ve taşkınlık, çabuk kurulan ve bozulan ilişkiler, kolay etkilenme, toplum içinde sivrilme, ilgi çekme, rol sahibi olma çabası biçiminde özetlenebilir(**).

Toplumsal Uyum

Hollingshead, ergenliği, "Bireyin içinde bulunduğu toplumun onu artık bir çocuk gibi görmeyi bıraktığı, fakat ona henüz yetişkin statüsünü, rolünü ve işlevini tümüyle vermediği yaşam dönemi" olarak tanımlar(7).

Ergen, toplumda saygınlık (prestij) kazanmaya ve statü sahibi olmaya gereksinme duyar. Toplumsal uyum geniş ölçüde bu gereksinimin karşılanmasına bağlıdır. Ergenlik yılları bir anlamda, toplumsal gelişim ve uyum yılları olarak da nitelenebilir.

Toplumsal uyum zamanla kazanılmaktadır. Bu uyum ergenlik döneminde bazı deneyimlerle gelişir. Bu evrede birey kendi cinsinden oluşturduğu grup içinde faaliyetlerini düzenlemeye çalışır.

(*) Tanyol, C., *Sanat ve Ahlâk*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 577, İstanbul, 1954.

(**) Köknel, Ö., *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 31.

Çocuklukla erişkinlik arasındaki geçiş döneminde, bireyin çocukça alışkanlık ve davranışları, yerlerini olgun tutum ve davranışlara bırakır. Bu evrede artık birey, öğretmeninin, anne ve babasının yardımı olmaksızın çevresine tek başına bakmayı öğrenmektedir. Bu geçiş döneminin başarılı olması, ergen adayının bu döneme iyi hazırlanmış bulunmasına bağlıdır. Bu hazırlık döneminde de aile üyelerinin etkisi kuşkusuz büyüktür.

İlk sosyal uyumlarını gerçekleştirirken kendilerine deneyim fırsatı tanınan, özgür bir aile ortamında, yeterince sevgi ve güven içinde büyüyen çocukların ergenlik döneminde başarılı olmaları için gerekli ortam hazırlanmış demektir. Bu nedenle anne ve babaların öncelikle çocuklarını tanımaları, onların ilgi ve yeteneklerini bilmeleri, onları özerk (otonom) kılmak üzere fırsat hazırlamaları, nihayet onların sorunlarına arkadaşça kuracakları diyalog yardımıyla eğilmeleri, ergenlik döneminin kolayca aşılmasında onlara yardımcı olacak hususlardır.

Unutulmamalıdır ki, ergenin davranışlarında görülen dengesizlik ve kararsızlıkta, çevresinde çatışan değerlerin olduğu kadar, kendisine yöneltilen farklı tutumların da etkisi büyüktür.

Özdeşleşme

11-20 yaş dilimleri arasındaki ergenlik çağı, kişiliğin toplumsal nitelik kazandığı bir arayış dönemidir. Bu arayış içinde ergen, kim olduğunu, neye değer vereceğini, kime bağlanıp inanacağını, amacını bulmaya çalışır.

Çevresinde, daima "onun gibi olmak" istediği kişileri arar. Böylece özdeşleşme (identification) yaparak kişiliğine biçim verirken, yetiştiği çevrenin ekonomik ve sosyo-kültürel koşullarının etkisi altında, sorumluluk ve bağımsızlık arasında denge kurmak ister.

Zamanla karşı cinse olan düşmanca duyguların (antagonizm) yerini ilgi alır. Bu ilgi, erkeklerde genel olarak 16 yaşından sonra gelişir. Ergenlik dönemi sonunda toplumsal davranışlarda olgunlaşma ve grupta genişleme görülür. Bu dönemde birey ait olduğu gruba fazla önem verir, grup normlarına uymak için büyük bir çaba harcar. Bu uyum yalnızca dış görünüş ve davranışları değil, aynı zamanda fikirleri de kapsar. Birey genel olarak grubun benimsemediğini beğenmez, yapmadığını yapmaz. Grup normlarından ayrılmaktan çeki-

nir; gereksinme ve isteklerine grup standartları doğrultusunda doyum sağlamak amacıyla sürekli girişimlerde bulunur(*).

Ergen, içinde bulunduğu grubun idealleri ve sosyal standartlarıyla kendi davranışını değerlendirme durumundadır. Başarısı, yetenek, dürtü ve ilgilerini grup istekleri doğrultusunda yönlendirdiği oranda gerçekleşir. Ancak bu şekilde başarılı ve kabul edilmiş bir birey olur.

Ergen, değişen ve gelişen kişiliği içinde, çevrede yeni değerler aramaya, kişiliğinin olgunlaşmasında rol oynayan özdeşleşme, özerklik, sorumluluk kavramlarına yanıt bulmaya çalışır. Bu kavramlar gence kişilik kazandırır, toplumla ilişkilerini biçimlendirir, toplumdaki yerini ve rolünü oluşturur.

Özdeşleşme, gençlik çağına özgü ruhsal yapı içinde aile bireylerinden başlayarak çevredeki kişilere, düşüncelere, kültüre doğru gittikçe genişleyen bir alanda, gencin istemli ya da istemsiz olarak benimsediği, özümlediği düşünce, davranış, tutum ve eylemlerden oluşan bir süreçtir. Özdeşleşmenin oluştuğu ortamın toplumsal, ekonomik, kültürel özellikleri bir yandan kişiliği oluştururken, öte yandan kişilikle toplum arasındaki tüm ilişkilerin temeli olan özerklik ve sorumluluk kavramlarını biçimlendirir.

Kişilik ve Çevre

Gencin kişiliğini, başka bir deyişle duygu, düşünce, tutum, eylem ve davranışını değerlendirmek, ancak onun içinde yaşadığı ya da içinden çıktığı çevreyi tanımak, bu çevre içinde sözü edilen temel kavramların ne biçimde geliştiğini bilmekle olur.

Kırsal bölgelerde oturan ve nüfusumuzun yaklaşık % 60'ını oluşturan kesim, çoğunlukla geleneksel yaşam biçimlerini sürdürmektedir. Bu yaşam biçiminde konut durumu, beslenme, ailenin genel tutumu, anne ve babanın toplumsal rolleri, cinsel gelişme, gelenek, görenek, dinsel kurumlara verilen yer ve değerlerin oluşturduğu etkiler, gencin kişiliğine biçim verir.

Ergenlerin duygu, düşünce, tutum, davranış, eylem, amaç ve beklentileri üç katmandan oluşur. Bunlar, temel kişilik yapısı, gençlik çağına özgü psiko-sosyal özellikler, gencin yaşadığı çevrenin sosyal, kültürel, ekonomik özellikleridir.

(*) Köknel, Ö., *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 212.

Bu üç katmanın oluşturduğu kişilik yapısı içinde yerini arama çabasında olan genç, özdeşleşme, sorumluluk, özerklik sorunlarına çözüm arar. Bu çözüm gencin içinde yaşadığı kesimin özelliklerine göre değişik olur. Üç kavram arasındaki dengesizlik, bireysel ve toplumsal sorunlara yol açar. Bu kavramların sağlıklı gelişmesi, gençle içinde yaşadığı toplumun yapısındaki ekonomik, kültürel dengeye bağlıdır(*).

Tüm ergenlik dönemi içindeki evrelere bakıldığında, uzmanların büyük çoğunluğu, 12-15 yaş dolaylarını olumsuz bir evre olarak tanımlamaktadır. Karşıtlık, dengesizlik olgularının ağır bastığı bu evreden sonra gelen, 16-21 yaşları arasındaki evre ise olumluluk dönemi olarak kabul edilmektedir.

GELİŞİMİN YAŞLARA GÖRE ÖZELLİKLERİ

A. Gesell, ergenlik dönemindeki duygusal ve toplumsal gelişimleri yaşlara göre adım adım inceleyerek açıklamaya çalışmıştır. Gesell'e göre, bireydeki en belirgin farklılıklar ergenliğin ortalarına doğru görülür. Gesell, 14-15-16 yaşlarındaki bu gelişim özelliklerini şöyle sıralar:

On Dört Yaş

Bu yaştaki ergenlerde daha çok duygusal alanda belirgin farklılıklar görülür. 13 yaşın verdiği ürkeklik, yerini dışadönük bir yapıya bırakmıştır. Ergenin ev içindeki yaşamında gülerek, konuşarak daha etkin olduğu dikkati çeker.

14 yaşında ergen, gerek kendine, gerekse çevreye, öncesine oranla daha çok yönelmeye başlamıştır. Bedenindeki belirgin fizyolojik değişiklikleri ve fazla enerjiyi hissetmesine karşın, kendine güven duyar. Bu yaştaki genç, yaşamı sever, neşeli ve dışa açıktır. 13 ve 14 yaşındaki ergenlerle yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, 13 yaşındakilerin daha ciddi ve dikkatli olduklarını ortaya koymuştur. 14 yaşın-

(*) Köknel, Ö., *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 31, 32, 212.

daki gencin yetişkinlere ve aile bireylerine olan tutumu daha olgunlaşmış, artık evini sosyal bir kurum olarak görmeye başlamıştır. Bu da onun her şeyi eleştirmesine yol açar. Anne babayı eleştirme, onların görüş ve düşüncelerini benimsememe eğilimlerine karşın, aile bağları daha güçlenmiştir. Anne babayla genç arasında, karşılıklı saygı ve güven ilişkisi başlamıştır. Gençler, başkalarının duygularını daha iyi anlama, kendilerini onların yerine koyarak düşünme çabası içindedirler.

14 yaşındaki ergen, diğer insanlarla daha çok ilgilenir ve bireysel farkları daha yakından inceler. Başkalarının davranışlarını, anne babasının ve kendisinin davranışlarıyla karşılaştırır. Kararları, 13 yaşındaki ergenin kararlarından daha tarafsızdır. 14 yaşındaki gencin arkadaş sayısı artmıştır. Arkadaşlarının çeşitli özelliklerini çok iyi tanır ve onları hoşgörüyle karşılar. Arkadaş grubuna çok bağlıdır ve akranları tarafından sevilen bir kişi olmayı amaçlar. 14 yaş gruplaşmasında, kişilik ve cinsiyet farkları giderek açık seçik bir şekilde ortaya çıkar. Çoğunlukla erkekler, arkadaşlarını kendi cinslerinden seçerler. Genç kızlar ise kişilik özellikleri kendilerine yakın olanları arkadaş seçme eğilimindedirler. Okulların hemen her sınıfında kızlar arasında gruplaşmalar göze çarpar. Spor, tiyatro, müzik gibi sosyal faaliyetler genç kızları birbirlerine bağlar. 14 yaşındaki kızların etkin olarak oluşturdukları bu gruplar, psiko-sosyal açıdan büyük önem taşır.

14 yaşındaki genç, canlı, enerji dolu ve iyimserdir. Herhangi bir konunun iki yönünü de görür ve bağımsızca fikir yürütür.

Thurstone'a göre, insan zekâsının en önemli iki yönü olan dil anlayışıyla sözcük seçimi, 14 yaşında yetişkinlerin düzeyine çok yaklaşır. Bu yaş, mantıklı ve gerçekçi düşüncenin arttığı bir dönemdir.

14 yaşındaki çocuğun gelişim özellikleri, Pedagoji bilimi için büyük önem taşır. 14 yaşın kendine özgü enerjisi, açıklığı, çeşitli ilgileri, idealleri, dil anlayışı ve mantığıyla onun tüm zihinsel, bireysel ve sosyal özellikleri ergenin eğitilmesi konusunda önemli birer bilgi alanını oluşturur.

14 yaşın diğer bir tipik yanı da, bu dönemde ergenin mutlu olması ve kendine güven duymasıdır. Bu yeni anlayış biçimi ve kavramların gelişmesiyle genç, 14 yaşla birlikte kendi kendini eleştirmeyi de başarır.

On Beş Yaş

15 yaşındaki ergenin gelişim özellikleri, belli bir formülle belirlenemeyecek kadar çok ve çeşitlidir. Genç, anne-baba ve öğretmenleri için çözülmesi zor bir bilmece haline dönmüştür. Ancak onun da en büyük arzusu, hem kendini anlayabilmek, hem de başkaları tarafından anlaşılabilmektir. Bu yaştaki gencin davranışlarında bir yıl öncesine kıyasla bazı farklılıklar görülür.

15 yaşındaki genç, 14 yaşındaki mutlu, enerjik ve güven dolu yılın tam tersine, ilgisiz ve kayıtsızdır. Başkalarının üzerinde bıraktığı donuk etki, gerçekte onun duygularıyla ilgilidir. Bu yaşın en önemli özelliklerinden biri, duyguların giderek hassaslaşmasıdır.

15 yaş gencinin duygularındaki değişim, onun alınganlaşmasına, birçok konuda rahatsız olmasına, bazı şeylere karşı koymasına ve bazılarından da korkmasına yol açar. Bu olumlu ve olumsuz duygular, büyüme ve deneyimlerle tam şekillerini bulurlar. 15 yaşındaki ergenin estetik ve dünya görüşüyle entelektüel alanda yoğunlaşan yeni algıları, 14 yaşındaki gencin geniş öğrenme meraklarının devamı sayılabilecek olumlu bir yönüdür.

15 yaşındaki ergenin olgunlaşma belirtileri üç ana grupta toplanabilir:

a) Giderek artan kendini gözleme ve kendini tanıma,

b) Gelişen bir bağımsızlık duygusu,

c) Ev, okul ve toplumdaki gruplara bağlanma ve onlarla uyuşma.

Ergen, gelişimi boyunca bu üç niteliği birbiriyle uzlaştırmayı görev bilir. 14 yaşındaki ergen, evi olumlu bir kurum olarak görürken, 15 yaş gencinin ev içi ilişkilerinin giderek zayıfladığı görülür. Ergen, ev içinde az konuşup, yalnız kalmaya özen gösterir.

15 yaş genci yeterince büyümüş olduğunu düşünür, başkalarının kendine çocuk gözüyle bakmasını istemez. Bu yaştaki ergenler, ellerinde olsa tüm mekân ve zaman sınırlarını aşabilecek derecede bağımsızlık arzusuna sahiptirler. Bağımsızlık arzusunun, ergenin kendine güvenini sağlaması ve sorumluluklarını geliştirmesi açısından önemi büyüktür. Bununla birlikte 15 yaş genci, yasa ve geleneklerle belirlenmiş kurallara uymak zorunda olduğunun bilincindedir. Bireyin ruhsal gelişimi grubun baskısından çok etkilenir. 15 yaş ergeni, toplum yaşamını sever, arkadaşlarıyla birlikte olmaktan hoşlanır.

Grup içinde yapılan tartışmalarda ergen, bağımsızlığını grubun baskısına karşı koruma gereksinmesini duyar ki, bu da, onun gelişmesi için çok yararlıdır.

15 yaşındaki ergenin olgunlaşması sonucu, onun sosyal ilişkilerinde bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Genç, anne ve babasının aşırı yakınlığını istememektedir. Onlarla birlikte bir toplantıya katılmak genci mutlu etmez. Ergenin algıları sık sık değişmektedir. Bağımsızlık duygusunun yanında rekabet duygusu da gelişir. Genç, yaşanan herhangi bir olayda kendi yerini ve arkadaşları arasındaki saygınlığını arar. Bu dönemdeki bazı ergenler, okula ve bazı öğretmenlere fazlasıyla bağlanırlar. Bireysel farklar, bu evrede ruhsal, toplumsal ve kişilik özellikleriyle ilgili alanlarda ortaya çıkar. Yine yetenekler, eğilimler ve liderlik özellikleri bu dönemde belirginleşir.

15 yaş genci, eleştirici bir gözle kendini algılar ve işlerini tek başına yapma zorunluluğunu duyar. Ergen, bu dönemde diğer insanlara bağlı olduğunun bilincine iyice varır, bu da onda bir gerilim yaratır.

Bütün bu açıklamalardan da, ergenin mutlu ve dışadönük olan 14 yaştan uzaklaştığında, psiko-sosyal açıdan karmaşık bir 15 yaş dönemine girdiği anlaşılmaktadır.

On Altı Yaş

İnsan gelişmesinin büyük sarmalı irili ufaklı dairelere dönüştüğünde, bu dairelerin en büyüğünün 10 yaşında başlayıp 16 yaşında sona erdiği görülür. 16 yaşından 5 yıl sonra tam bir olgunluğa erişme söz konusudur.

16 yaşındaki ergen, büyükler üzerinde yetişkin etkisi bırakır. Kendini daha iyi yönetebilmekte, duygusal açıdan düzene kavuşmaktadır. Bu döneme bir hazırlık niteliğini taşıyan 15 yaşın ardından, 16 yaşın en önemli özelliği, bu yaşta bireyin kendine olan güveninin yeniden artmasıdır. 15 yaşındaki gençte bağımsızlık arzusu varken, 16 yaş gencinde bu bağımsızlığı yaşama isteği gözlenmektedir. Ergen bağımsızlığını doğal bir olgu olarak görür. Kendine olan güveni öylesine gelişmiştir ki, ailesine de bu bağımsızlığı olağan bir şey olarak kabul ettirir.

15 yaşındaki, aileye karşı koyma tutumundan farklı olarak, 16 yaş genci, ailesinin kendine uymasını umut eder. Sürtüşmeleri azalmıştır. Herkese karşı daha hoşgörülüdür. Yaşamı olduğu gibi kabulle-

nir. Onun için insanlar ilginçtir, onlara karşı çoğunlukla olumlu tepkilerde bulunur. Çeşitli arkadaşlıklar kurarak diğer insanlar hakkındaki bilgilerini derinleştirmek ister. Arkadaş çevresini genellikle aile çevresine yeğ tutmasına karşın, aile içi ilişkileri düzelmiş, görüş ayrılıkları azalmıştır.

16 yaşındaki gençler geleceğe daha fazla yönelmişlerdir. Yapılan araştırmalardan, kendileriyle görüşülen gençlerin çoğunun üniversiteye gitmek istedikleri belirlenmiştir.

16 yaş genci, duygularını baskı altında tutar. Fazla alınganlıktan sıyrılmıştır, gereksiz endişelere kapılmaz. İnsan doğasıyla ilgilidir, gözlemcidir ve hüküm verir. Kendini algılaması, kendine yetmesi ve topluma uyması, onu yetişkinliğe iyice yaklaştırmıştır. Bu dönemde genç, yasaları ve toplumsal kuralları kavramaya başlamıştır. Gencin kişiliğinin gelişiminde önemli adımlar atılmış, gerek birey olarak, gerekse toplumun bir üyesi olarak, olumlu gelişmeler kaydedilmiştir.

GENÇLİĞİN RUHSAL VE TOPLUMSAL SORUNLARI

Cole, ergenlik döneminin önde gelen konu ve sorunlarını şöyle sıralar[9]:

- Duygusal olgunluk,
- Karşı cinse olan ilginin artması,
- Genel sosyal olgunluk,
- Zihinsel olgunluk,
- Bağımsızlık isteği,
- Ekonomik özgürlüğün başlaması,
- Yetişkinler gibi boş zamanı değerlendirme isteği.

Bir kız ergen, içinde bulunduğu ruhsal durumu şu sözlerle dile getiriyordu:

"Hep boşluk! Havada yürüyorum. Duymuyorum, düşünmüyorum, düşünmek istemiyorum. Uyumak istiyorum. Unutmak istiyorum. Her şeye yeniden başlayabilmek istiyorum. Sevmek istiyor muyum, bilmiyorum. Korkuyorum. Ne istediğimi bilmiyorum. Şu yazdıklarımın hepsi de saçmalık belki, biliyorum! Güle-

miyorum. Kafam bomboş. Boş bakıyor, boş dinliyorum. Hiçbir şeyden zevk alamıyorum Kötüyüm. Kronik hastalar gibiyim. Dilim dolaşıyor. Konuşmak yetmiyor, başladım mı hiç susmamak, ağlamak istiyorum. Hiçbir zaman tam ağlayamıyorum. Ancak biri bana sarılsa, dokunsa, başımı, sırtımı okşasa kendimi koyuveriyorum. Bomboşum. Sanki şu anları yaşamıyorum. Ağlamak her an boğazımda, ama düğüm düğüm. Boş baktığımı hissediyorum. Hiç tanımadığım bir yere, hiç tanımadığım huzur içinde insanların yanına gitmek istiyorum."

Ergenlik döneminin temel özelliklerinden biri olan güvensizlik, ergenin atılgan, gösterişçi ya da çekingen bir birey olmasına yol açabilir. Bu evrede ergen, başkalarının kendisi hakkında verecekleri hükümler konusunda aşırı derecede duyarlıdır.

İlk kez yüksek topuklu ayakkabı giyen genç kızın herkesin kendisine baktığı endişesiyle huzursuz olması ya da erkek ergenin grup içinde konuşmak zorunda kaldığında, ses tonundaki değişimleri kontrol edememesi nedeniyle konuşamaması ve heyecanını sararıp kızararak ifade etmesi, buna örnektir.

Ergenlik döneminin önde gelen sorunlarından biri de, ergenin değişmekte ve gelişmekte olan bedenini kabul etmesi ve bu değişime uyum gösterebilmesidir.

Bir ergen, bu değişimi hatıra defterine şu satırlarla aktarır:

"Bende garip şeyler oluyor, sadece bedenimin dışında değil, içimde geçenlerde de gariplikler var."

Bu hızlı değişme ve gelişim, ergenler için önemli bir kaygı kaynağı oluşturur. Ergenin bu gelişim hızına ve değişimlere hazırlıklı olup olmaması, toplumun kendisi için koyduğu ölçülerle ergenin olgunluğu arasındaki uyuşmazlık, onun davranışlarında etkili olmaktadır.

Ergenler, genellikle kendilerini yaşıtlarıyla kıyaslarlar. Bu kıyaslama sonucu, kendilerini onlardan daha eksik gördüklerinde üzüntü duyarlar. Örneğin, sivilceler, terleme, şişmanlık gibi nedenler, ergenin başlıca üzüntü konularını oluşturur. Ayrıca ergenliğin bir beceriksizlik dönemi olması, bu evrede kemik ve kas koordinasyonunun bozukluğundan kaynaklanmaktadır(*).

(*) Varış, F., *Ergenin Gelişimi*, Özgü Yayınevi, İstanbul, 1963, s. 32, 33.

Ergende artmakta olan benlik bilincinin yanında, bu fiziksel beceriksizliği de giderek onu rahatsız etmeye başlar.

Ergenlik döneminin önde gelen sorunlarını gençler bu dönemin daha ileri yıllarında şöyle dile getirmektedir:

"Ergenlik döneminde bedensel değişikliklerimin farkındaydım ve bir süre bundan dolayı utandığımı hatırlıyorum. Göğüslerim ilk çıktığında onları herkesten saklamak için bayağı çaba harcamıştım. Özellikle bol giysiler giymeye dikkat ediyordum. Dışarı çıktığımda herkes bana bakıyormuş gibi geliyordu."

"Ergenlik döneminde pek çok sorunla karşı karşıya kaldım. Bu sorunların bazılarını hâlâ çözmüş değilim. Ortaokul sıralarında arkadaş grubumla olan ilişkilerimde bazen arkadaşlarımın beni sevmedikleri, benimle ilgilenmedikleri duygusuna kapılırdım. Bu yüzden olur olmaz tartışmalar yaratır, hiç yoktan küserdim. Aslında tek isteğim, arkadaşlarımın ilgisini çekmekti yalnızca."

"Ergenlik dönemine girerken kendimi birtakım duygular içinde hissediyordum. Bu duygular, hırçınlık, alınganlık, sinirlilik ve sinirlenince bağırma, ters cevap verme şeklindeydi. Ergenlik döneminde yalnızlıktan hoşlanıyordum. O dönemde sıkılgan biriydim. Günlük hayattaki ufak bir olay üzerine bile düşünüyordum. Sıkılgan oluşum, olaylara fazla önem verişim beni üzüyordu, kendi kendime 'Neden böyleyim?' diye soruyordum. Bu duygularımı hep yenmeye çalıştım, kısaca, duygularımla davranışlarım sürekli çatışma halindeydi. Bir de karşı cinsle kolaylıkla arkadaşlık kuramamak, onlardan çekinmek de beni huzursuz eden olaylardan biriydi. Ailem bana zamanında gereken cinsel bilgileri vermedi, bu konuda ailemle özgürce konuşamıyordum."

"Ergenlik dönemine girerken çok çekingendim ve başkalarının benimle ilgili düşüncelerine çok önem verirdim. Bu durum hâlâ devam ediyor. Etek giyemedim, çünkü etek giymenin kadınlara özgü olduğunu düşünür ve eğer etek giyersem herkesin bana, 'Ne kadar kadınsı,' diyeceğini sanırdım. Yüksek topuklu ayakkabı giydiğim zaman da herkesin bana baktığını sanarak yürüyordum. Ayrıca, o dönemde kendimi beceriksiz hissederdim. Bir şey kırdığım zaman, 'Tamam, ben salağım,' derdim. Bugünlerdeyse ölmekten, annemi, babamı, kardeşlerimi kaybetmekten korkuyorum. Ama bu sık olmuyor, yalnızca bazı geceler kafama takılıyor."

"Kendimi sık sık yapayalnız hissediyorum. Bu yalnızlığı çevremde ailem ve arkadaşlarım olsa da duyuyorum. 'Niçin yaşıyorum, ileride ne olacağım ya da ileride evlenince aynı sorunlarım olacak mı, çocuklarımla ve eşimle anlaşabilecek, mutlu olabilecek miyim?' diye düşüncelere dalıyor ve kaygı duyuyorum."

Karamsarlık, gerçekle ilgili çatışmalar, kişisel üzüntü ve şüphelerin sonucunda meydana gelir. Güvensizlik duygusu ve çevrenin takdirini kazanma arzusu, gencin başarısızlıklarını ve motivlerini incelemesine neden olur ki, bunun sonucunda da, genç kendi yetersizliğinden haberdar olur ve kendi içine çekilebilir. İşte bu tür farklı etkenler, gencin duygusal dünyasında dengesizliklere neden olur. Örneğin, bir gün önce çok neşeli bir görünümde olan genç, diğer bir gün üzüntülü ve içine kapanık olarak görülebilir.

Bu tür karamsarlık içindeki bir genç, duygularını şöyle ifade ediyor:

"Henüz 15 yaşındayım. Ölmek için çok erken. Hatta ölümden söz etmek için bile. Ama insan her şeye karşı hazırlıklı olmalı. Bunu düşünerek bu gece bu satırları yazmaya karar verdim. Herhangi bir kaza ya da normal yollardan veya intihar ederek ölürsem, ki bunu hiç düşünmüyorum, benim için manevi değeri çok büyük olan birkaç eşyanın korunmasını istiyorum. Beni seven tüm sevdiklerim, lütfen beni sık sık anın ve lütfen ağlamak yerine dua edin. Beni unutmayın. Cennette buluşmak üzere!"

Kimlik Arayışı

Erik Erikson'a göre ergenlik döneminin en önemli sorunu, kimlik arayışıdır. Dengeli bir kimliğin sağlanması, bireyin "kendisinde süreklilik ve bütünlük görme yeteneğine" ve "tutarlı düzenleme yapabilmesine ya da tutarlı yaşantı biçimleri geliştirebilmesine" bağlıdır. Erikson, geleneksel psikanalistler gibi, toplumsal ve kültürel etkenleri görmezlikten gelip yalnızca içsel gerçeklere yaslanmıyor. Onun öğretisi, "ergenin kimliğinin oluşmasında çevresiyle olan işbirliğine bakılır" varsayımına dayanıyor. Ergenin çevresel işbirliği ise, daha çocukluğunda şekillenmiştir, ama dünyada edineceği yerle davranışları için artık yeterli değildir.

Erinlik ve daha sonra da ergenlikle gelen bedensel değişmelerle

ve cinsel olgunlaşmayla birlikte taşkınlaşan yeni duygulara uyum sağlamak... Ana babadan ya da kendine bakan diğer büyüklerinden kopma ve bağımsızlık duygusu... Aynı ve karşıt cins gruplarıyla etkili bir sosyal ilişkiye ve işbirliğine girmek ve değeri olan bir iş, bir uğraş için hazırlanma... Bütün bu değişimlerin üstesinden gelebilmek için boğuştuğu dönemde ergen, yavaş yavaş bir yaşam felsefesi, bir dünya görüşü ve basit, ama asıl ve "tartışılamaz" ahlaki inançlar geliştirmek durumundadır. Ve bu genç insan "kim olduğu, nereye doğru gittiği, ne tür olanakları bulunduğunu"nu yanıtlayacak bir kimlik duygusu oluşturmak zorundadır.

Birçok ergen, büyüme döneminde yaşadığı arzuları, korkuları, gereksinimleri –olanak elverdiğince– geriye itmiş olsa da, sıradan bir ergenin büyüme sürecinin tümünü, tam anlamıyla kavradığı söylenemez. Kişinin kimliğini açık seçik bulması, başkalarına ne denli bağımlı olursa olsun, kendini diğerlerinden ayrı bir varlık, bir birey olarak algılamasına, kendini bir "bütünlük" içinde görmesine, "ben varım" demesine bağlıdır, hem de yalnızca bazı anlarda değil, her zaman için... Ergen boyunun hızla uzaması, vücutça serpilip değişmesi ve cinsel olgunluğun öznel (subjektif) ve nesnel (objektif) durumlarıyla karşı karşıyadır. Bütün bu değişimlerin, kız olsun erkek olsun, ergenin kişiliğini bulmasında olumsuz etkileri olduğu açıktır. Ergenin bütün bu değişiklikleri özümleyerek olumlu bir kimliğe kavuşması ve kendine güven kazanması için elbette zamana gereksinimi vardır.

Toplumda kadınla erkek için belirlenmiş ideallere, kalıplara ve ilkelere ters düşmek ve bu duruma çevrenin hoşgörüsüz tutumu, ergenin üstünde olumsuz, ters etki yapabilir. Burada üzerinde durulması gereken nokta şudur: İster kız ister erkek olsun, ergenin kendi vücudunu algılaması, onun kendini nasıl gördüğüne bağlıdır. Örneğin, yetenekleriyle dış görünüşünü hesaba katmadan, kadın ya da erkek olarak çekici mi, itici mi; güçlü mü, zayıf mı olduğunun etkisinde kalabilir. Örneğin, fiziksel görünüşüyle orta karar olan bir delikanlı, duygusal yanılmayla kendini olduğundan daha ufak tefek, daha az güçlü görebilir. Bugünün anlayışına göre, gerçekten güzel bir genç kız, ailede sevilmeyen bir akrabaya, bir büyüğe benzetildiği ve yıllar yılı, "Tıpkı onun gibisin," dendiği için kendini itici, sevimsiz bulabilir[10].

Yabancılaşma

Bazı ergenler, söz konusu baskılarla mücadele edecekleri yerde, bunlara yenik düşerler ve böylece, Keniston'un "yabancılaşma" dediği durum ortaya çıkar. Keniston, bu yabancılaşmış bireyleri şöyle tanımlar: "Toplumları içinde fiziksel olarak yaşayan, ama psikolojik açıdan toplumdan kopmuş olan bu bireyler, bir kimlik sahibi olmak ve toplumda özel bir yer kabul etmek istemezler." Bu tür gençlerse ruhsal durumlarını şöyle dile getirmektedir:

> "Kafam karmakarışık, kaygılı, sinirli ve tedirginim, yakın çevreme düşmanca duygular içindeyim, duygu ve düşüncelerim yönlendirilmemiş, karamsar bir dünya görüşüm var."

Miller, bu gençlerin çoğu kez kimlik bunalımına ya da kimlik dağılmasına uğradıklarını yazar. Bunlar, "ana babalarını tutarsız bireyler olarak görürler ve onlara karşı öfke dolu olmaya" eğilimlidirler. Kimlik dağılmasına uğrayan gençler, Miller'e göre, mesleki bir seçim yapamazlar, belli bir cinsel rolü üstlenemezler, karşı cinsten biriyle olsalar bile, cinsel ilişkileri neredeyse mastürbasyon gibidir ve hep kendini düşünen bir tavır sergilerler.

Ergenin Aile İçi İlişki ve Sorunları

Ergenin, davranışlarına rehberlik edecek değerleri kazanması ve sosyal yönden sorumluluklarını öğrenmesi konusunda yardıma gereksinimi vardır. Bu gereksinimi karşılayan ve ergenin yaşamında etkili olan toplumsal kurum, ailedir.

Ergen yaşadığı toplumda, kendi görev ve statüsü hakkında açık seçik bir fikre sahip değildir. Kendisine yetişkin görev ve sorumluluklarının verilmemesi ve statü belirsizliği, ergeni mutsuz kılar. Horrocks, aileyi, "statüyü belirleme aracı" ve "deney tanımlama aracı" işlevlerini yerine getiren bir kurum olarak görüyor. Statüyü belirleme aracı olarak aile, çocuğun toplumsal durumunu (statüsünü) ve toplum içinde o yere gelebilmesi için üstlenmesi gereken rolü saptamaktadır.

Aile yuvasında gördüklerinin, olgunlaşmakta olan ergenin kişilik yapısını biçimlendirmede çok büyük, çok derin etkisi vardır. Aile yuvasının havası ve ortamı, aile bireyleri arasındaki ilişkiden doğar. Ama babayla çocuk arasındaki belli başlı ilişkiler, güçlünün tutu-

muyla gücün (otoritenin) türünü ve bunların ergen üzerindeki etkisiyle gencin bunu algılayışını belirler.

Aile yuvasının ruhsal havası tartışılırken otoritenin türü, yaşamsal bir etken olarak ortaya çıkıyor. Davranışların ergen üzerindeki etkileri, ana babanın ergene uyguladıkları baskının derecesine bağlıdır. Bu kuvvet gösterisi, sürüp giden güçlü bir ataerkil aile baskısı olabileceği gibi, en az düzeyde bir baba baskısı da olabilir. Ailede çoğunlukla bu konunun pek sözü edilmez. Oysa ana babayla çocuk arasındaki ilişkilerin, ilk bakışta bir hayli uyumlu olduğu sanılırsa da, gerçekte karmaşık ve çok yönlü niteliği gözden uzak tutulmamalıdır[11].

Ergenlik döneminde anne baba kontrolüne karşı gelişen tepkiye koşut olarak, otorite desteğine olan gereksinim, duygusal gerginliğe neden olur. Başka bir deyişle, ergen isyankâr tavır alışının yanında, anne ve babasının desteğine gereksinme duyar. Bu çift kutupluluk, ergenin iç çatışmasını artıran bir nedendir.

Ergene karşı yetişkinin baskı ve yasaklara dayanan disiplin anlayışı, olumlu ve yapıcı olması gereken bu evreyi çatışmalarla dolu, olumsuz bir döneme dönüştürebilir.

Ana-baba davranışlarında destekleyici ve denetleyici boyutları inceleyen Dr. Atakan'a göre ikna ederek denetlemeyi seçen ana-babanın çocuğu, onların duygu, düşünce, değer ve beklentileri hakkında sebepleri ve sonuçları ile birlikte bilgi sahibidir. Anlaşılır ve tutarlı tepkilerin birikimi, hangi davranışın sonuçlarının ne olacağını belirlemiştir. Dolayısıyla genç, hem davranış seçimlerinde kendini özgür görebilir, hem de seçimleri hakkında, kısıtlanacağından çekinmeden ana-babasına danışabilecek bir durumdadır. Başka bir deyişle, ana-baba-genç ilişkisi, yetişkin-yetişkin etkileşimine yaklaşan bir niteliktedir.

Dr. Atakan, genç ile ana-baba davranışları arasındaki ilişkiyi kolan alan araştırma bulgularını şöyle özetler:

1. Babanın oğluyla arkadaşlık etmesi ile oğlunun onun isteklerine uyumu arasında olumlu bir ilişki vardır.
2. Ananın oğlunu ikna ederek denetlemesi ile kızın onun isteklerine uyumu arasında olumlu bir ilişki vardır.
3. Babanın kızını tehdit ederek denetlemesi ile kızın onun isteklerine uyumu arasında olumsuz bir ilişki vardır.

4. Ananın kızını, sevgisini esirgeyerek denetlemesi ile kızın onun isteklerine uyumu arasında olumsuz bir ilişki vardır.

Zor kullanarak veya sevgisini esirgeyerek denetlemek, gençleri ana-babaların isteklerine uygun davranışlara yöneltmek için kısa vadede geçerli gibi görünebilir. Ne var ki, bu tip denetim, onların anababa ile özdeşleşmelerini ve değerlerini içselleştirmelerini sağlamaz. Denetici kişinin yokluğunda ve cezadan kurtulma olasılığı yüksek durumlarda, gençler kendi istekleri doğrultusunda davranacaklardır(*).

Anne ve babanın ergene güven vermesi ve aralarındaki diyaloğu en iyi biçimde sürdürmesi gerekir.

13 yaşındaki A., ailenin tek kız çocuğudur. Babası çok ilgisiz olan A., anneyi kendine model almış, onunla kendini özdeşleştirmiştir. Anne gibi konuşmak, onun gibi davranmak, hele matematik öğretmeni olan annesi kadar matematiği iyi bilmek en büyük arzusudur. Bir keresinde matematikten getirdiği zayıf not nedeniyle annesi, ona: "Ne bu saçmalık!" diye çıkışır.

Bundan sonraki bir sabah A., okula gitmek üzere arabadan inerken annesinin eline bir pusula sıkıştırır. Pusulada şöyle yazılıdır: "Anneciğim, dün Fransızcadan da zayıf aldım. Biliyorum, yine 'saçmalık yaptın' diyeceksin. Sana söylemeye cesaret edemedim. Eve geldiğimde bu konuyu açma lütfen." Bu pusula ergenle anne arasındaki iletişim kopukluğunu açıkça vurgulayan bir örnektir.

Aşağıdaki örnekler, aile içindeki olumsuz etkileşim ve iletişimi açıkça ortaya koymaktadır:

"Anne ve babam beni reddediyor görünüyorlar, onlar benim kendi yaşamlarına karıştığımı düşünerek hareket ediyorlar."

"Bir üvey babam var, benden nefret ediyor."

"Ne zaman babama bir şey sorsam, alaylı bir şekilde beni atlatır. Artık bir şey sormaktan korkuyorum."

"Eğer benim iyi bir şey yaptığıma annem inansa, babam kesinlikle karşı koyar, inanmaz."

"Beni üzen bir sorun, özellikle ablalarımın zaman zaman beni

(*) Atakan, S., *Psikoloji Seminer Dergisi* Özel Sayısı 8. sayı İzmir, 1990.

anlayamamaları ya da benim onları anlayamamam. Yine çoğunlukla duygu ve düşüncelerimi dile getiremiyorum. Evde babama, okulda öğretmenlerime karşı istediklerimi söyleyemiyorum. Örneğin, okulda gerek fikrimi söylemek, gerekse sorular sormak için içim içime sığmıyor, fakat bir türlü soru soramadığım gibi, fikrimi de söyleyemiyorum. Arada fikrimi söyleyecek olsam, sanki sözcükler birbirine karışıp duygularımı ve düşüncelerimi yeterince dile getiremiyorlar."

"Babamla, annemle arkadaş olmayı çocukluktan beri hep istedim. Fakat babam sürekli araya mesafe koyuyor ve ben çoğunlukla onunla konuşmayı bile başaramıyorum."

Aile içinde erişkinlerin tutumları, ergenin haklarıyla sorumlulukları arasındaki dengeyi kurabilecek türden olmalıdır. Aile içinde ergene yöneltilen farklı tutumlar, ergenin dengesizlik ve kararsızlığını artırır. Örneğin, bir gün: "Sen daha çocuksun, bunu bilmezsin," diyen bir yetişkinin bir başka gün: "Kocaman adam oldun, hâlâ bilemiyorsun," şeklindeki suçlaması, ergeni dengesizliğe iten bir nedendir.

Ergenlik, ergenle yetişkin değerlerinin farklılaştığı bir dönem olmakla birlikte, anne baba, ergenin kendisini özdeşleştireceği en önemli modelleri oluştururlar.

Erkek ergenin kişilik gelişimi ve çatışmasında rastlayacağı zorlukları karşılayabilecek güçte bir babaya, kız ergenin de kendisine başarılı bir model oluşturacak örnek bir anneye gereksinimi vardır.

Aşağıdaki örnek, ergenlik döneminde bu modelden yoksun kalan bir gencin zorluklarını dile getirmektedir.

Hiç konuşmayan, kalktığı her derste de konuşmaması nedeniyle zayıf not alan A., altıncı sınıf öğrencisi olup, babasını 6 ay kadar önce yitirmiştir. Rehberlik kolu, sorununa çözüm aramak üzere A.'yla ilişki kurar ve konuşmasını sağlar. A., yaşam öyküsünü anlatırken, 6 ay önce yitirdiği babasının, kendisi için çok iyi bir arkadaş olduğunu, onunla her konuda anlaştığını, her sorduğu soruya yanıt alabildiğini söyler. A., babasının ölümünden sonra tüm mutluluğunu yitirmiştir. Bir keresinde ödeviyle ilgili bir soruyu annesine yöneltmiş ve annesinin bu konuda yeterli bilgiye sahip olmadığını öğrenmiştir. A., kendisini tek anlayan ve eğiten kişinin babası olduğunu söylemektedir.

Anne babanın duygusal sorunları bulunan kişiler olmaları, evlilik ilişkilerinde başarılı olamamaları, ergenin aile içinde sürekli kavga ve çekişmeye tanık olması şeklindeki kötü ev koşulları, genci bir karmaşaya, iç çatışmaya ya da suçlu davranışa itebilir.

Aşırı koruma, çocuklar arasında ayrım yapma, bazı çocuklarının uyum bozukluklarını görememe, ergenler arasında uyum zorluğuna neden olan bazı yanlış anne baba davranışlarıdır.

Bunların dışında, anne ve babaların kendi gelişim dönemlerini dikkate alarak, ergenleri o ölçüler içinde değerlendirme girişimleri, aşırı baskı ve aile içi gerginlik, ergeni evden ve okuldan kaçmaya iten davranış ve uyum bozukluklarına neden olan etkenler arasında sayılabilir.

Ergenlik döneminde kurallara karşı çıkışlara, intihar girişimlerine, duygusal taşkınlık ve tedirginlik hallerine sık sık rastlanır. Örneğin, genç kız ve erkeklerde intihar girişimlerinin en çok görüldüğü yaşlar 17 ve 18'dir [12].

Gerçek şu ki, bugünün değişmekte olan dünyasında bütün bu işler çok karmaşık olabiliyor ve hem ana baba, hem de evlada yapılan öneriler durumu gerektiği gibi değiştirmeye yetmiyor. Gerçekten bugün bazı Batı ülkelerinde olduğu gibi, kadınla erkeğin toplum içindeki rolü, bağımsızlığa ilişkin sorumluluklar ve ayrıcalıklar da değişebilir.

Bugün bu gelişmeleri göğüsleyemeyen ya da bu süreci çok zorlukla yaşayan genç sayısı önemli, anlamlı bir grup oluşturuyor. Kız olsun erkek olsun, ergen suçlu sayısındaki hızlı artış ve intiharlar, evlilik dışı gebe kalmalar, alkol ve hap kullanma, okulla başının derde girmesi, evden kaçmalar, ciddi ruhsal bunalımlar, gençliği tehdit eden sorunlardır.

Kuşaklar Arasında Çatışma ve İsyan

Birey, çocukluk evresinde ailesine yakın olup alıcı durumdayken, ergenlikte bu tutumun değiştiği, ergenin aileden uzaklaşmaya başladığı görülür. Ergen, yaşam hakkında kendi düşünce ve duyuş biçimlerini anlayabilmek için ailesinden uzaklaşmaktadır. Düşünce alanında sadece anne babadan gelen etkiler yerine, başkalarının düşüncelerini de içine alan yeni alanlara ilgi duymaktadır. Artık ergen, ailesinde gördüğü davranış biçimlerini grubun davranış ölçülerine uyarlamaya çalışır.

Ergenin bu tür davranışının temelinde, başkaları tarafından beğenilmek, kabul edilmek isteğiyle, şiddetli bir bağımsızlık arzusu ve yetişkinlere kendisini bağımlı kılan bağlardan kurtularak kendi kişiliğini kanıtlama gereksinimi bulunmaktadır. Ergenin özerkliği için sürdürdüğü savaşım, yalnızca ailesine karşı değil, tüm otoriteye karşıdır.

İki kuşağın farklı biçimde sosyalleşmesi, kuşaklar arasında düşünce, inanç ve eylem bakımından farklılık yaratmaktadır. Böylelikle, anne babaların özümlediği sosyal ve kültürel biçimler, çocukların öğrendikleriyle az da olsa farklılık göstermektedir.

Yine yaş ilerledikçe sosyalleşmenin azalması ya da topluma uyumda belirgin bir azalmanın görülmesi, kuşaklararası boşluğu artıran bir başka nedendir.

İşte kuşaklar arasındaki bu farklı duyuş ve düşünüş nedeniyle, anne ve babayla ergen arasında yeterli düzeyde, dostça bir ilişki kurulamamaktadır.

Kuşaklararası çatışmaya neden olan diğer etkenlerin başında, büyümeyle yeni olanaklar edinen ergenin kendini yetişkin olarak kabul ettirme çabası gelir. Ergen bu yolla kişiliğini kabul ettirmeye çalışır. Davranışlarından dolayı kendisine çocuk muamelesi yapılan genç sık sık isyan eder.

Bu isyanı bir genç şöyle dile getirmektedir:

> "Sevgili defter! Sana burada nokta koymak zorundayım. Bunu hiç istemezdim, ama mecburum. Telefonlarımı dinleyen bazı meraklı kişiler, yanılmıyorsam artık sana yazdıklarımı da okuyorlar. Bu, utanç verici bir şey, adi ve basit bir hareket, zaten bu evde yaşadığım sürede hiçbir zaman kendime ait özel bir şeyim olmadı. Bu terbiyesizlikler bile beni yıldıramaz, acı çeksem de bağırıp çağırsam da, eğer benim üzülmem onları mutlu ediyorsa, hayatımın sonuna dek üzülmezdim. İnada inatsa, bu sürekli sinir ve gerilim savaşını ben kazanacağım."

Çatışmaya neden olan diğer bir etken, çocuklarının yeni statülerine ana babanın uyumda güçlüğe uğramalarıdır. Anne babanın sosyalleştirme kurumu niteliğindeki rehber rollerinden, çocuklarını kısmen kendileriyle eşit statüde görmek şeklindeki rol değişimi bu zorluğu yaratmaktadır.

Gelişme aşamasında olması nedeniyle, ergenin hızlı öğrenmesi

karşısında yetişkinin yeni kavram ve kuralları öğrenebilmesi zor olmaktadır. Onun artık temel kişilik değişmelerine uğramadığı görülür.

Eğitimsel farklılaşmalar ya da eğitimler arasındaki çelişkiler, iki kuşağın anlaşmazlıklarını artırmaktadır. Bu farklılaşma ve çelişki, ya düşük düzeydeki sosyo-ekonomik çevreden gelen çocukların yükseköğrenim görerek babalarını aşmaları ya da iki kuşağın aldıkları eğitimin birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da farklı beklenti, değer ve davranışların kazanılmasına neden olmaktadır.

Ülkemizde gerçekleştirilen araştırmalara göre, gençlerin anlaşmazlık gerekçelerini, baba ve geleneksel aile otoritesine bağımlı olmak istememeleri oluşturmaktadır.

Ülkemizde kuşaklararası çatışmayı konu alan araştırmalara göre, anne baba, bu dönemin psikolojisinden habersiz olarak egemen olma eğilimi göstermekte, ailede eğitimin yalnızca büyüklerin nüfuzuna dayandığı gözlenmekte, ergenin arkadaş grubuyla anne babasının ayrı fikir ve görüşlere sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Aynı araştırmalarda gençler, ailelerinin tutuculuğundan, özgürlüklerini kısıtlamalarından, çocuk yerine konulmaktan, anlayış ve hoşgörüden uzak olmalarından ve kendilerine söz hakkı tanınmamasından yakınmışlardır.

Yine gençlerin başlıca sorunları arasında, anne babalarının yeterli düzeyde öğrenim görmemeleri, karşı cinsten arkadaş istememeleri ve bugünkü yaşamın gereklerine ayak uyduramamaları gelmektedir. Ergenler, aileleriyle olan çatışmalarını şu sözlerle dile getiriyorlar:

"Ailem benden fazla şeyler umuyor."

"Annem ve babamla kişisel sorunlarımı konuşamıyorum."

"Hata yapınca aileme söylemekten çekiniyorum."

"Ailem eve geç gelmeme kızıyor."

"Ev yaşamımdaki anlaşmazlıklar huzurumu kaçırıyor."

"Ailem kendi yetiştiği zamanın gereklerini yerine getiriyor; kendileri nasıl yetiştiyseler, çocuklarını da öyle yetiştirmek istiyorlar. Oysa zamanın beraberinde getirdiği pek çok değişiklik var."

"Kimsenin bana karışmasını, büyüklerin bana öğüt vermesini istemiyorum. Annem, babam ya da ablalarımın herhangi bir davranışımı eleştirmesi ve doğru olanı göstermesi beni fazlasıyla kız-

dırıyor. Sanki her şeyi onlar doğru biliyorlar ve her şeyi yanlış yapan benim. İşte böyle düşündüğümden, birçok şeye itiraz ediyor ya da hiçbir tepkide bulunmayarak onları önemsemiyormuş gibi davranıyorum."

"Ailem bana çocukmuşum gibi davranınca çok sinirleniyorum. Ailem, çoğunlukla arkadaşlarımla birlikte bir yere gitmemi engelleyince çok kızıyorum. 'Neden bana güvenmiyorlar?' sorusu uykularımı kaçırıyor. Oysa, onların güvenini sarsacak bir şey yapmadım, yalan söylemedim. Bu duygularla kendimi haklı görüyor, onların geri kafalı olduklarını düşünüyorum."

"Ailemle pek çok sürtüşmelerim oluyor. Bu çatışmaların nedenleri, genellikle davranışlarımdaki karşı gelen tutumdan, konuşmam, giyimim, saçımın şekli, yürüyüşüm, dağınıklığım ve arkadaşlarım gibi konulardan kaynaklanıyor."

"Bir erkek arkadaşım var. Ama o, diğer arkadaşlarımdan farklı bir yere sahip. Onunla birlikte olmaktan, dertlerimi ve sevinçlerimi paylaşmaktan hoşlanıyorum. Diğer arkadaşlarımdan evde rahatlıkla söz edebildiğim halde, onun hakkında bir şey söylemekten kaçınıyorum. Daha doğrusu, onun varlığından ailemin haberi yok, yalnızca arkadaşlarım biliyor. Bunun nedeni ise, ailemin beni ne kadar sıkmasa bile böyle bir şeye izin vermeyeceğini bildiğimdendir. Annem ve babama bazen söylemek istiyorum, ama karşı çıkacaklarından korktuğum için cesaret edemiyorum. Şimdiye kadar ailemden gizli ve habersiz hiçbir şey yapmamıştım. Fakat bu olayı ailemden gizliyorum, bu da beni çok rahatsız ediyor, sürekli gerginlik duyuyorum. Onlara söyleyebilsem belki bu gerginlikten kurtulacağım, fakat onunla arkadaşlığımın bitmesinden endişeleniyorum. Bunun için yine söylemekten vazgeçiyorum."

Bir başka kız ergen, ailesiyle olan çatışmasını:

"Çocukluk yıllarımda annemle babam arasında sürekli tartışma oluyordu. Hep dövüldüğümü hatırlardım. Eve 4'ü 5 geçe geldiğimde annem elinde terlikle karşılardı. Bazen elindeki ateşle beni yakmak isterdi. Annemle babama hiçbir sevgim kalmadı. Babam hep bana kötülendi. Şimdi annem ve babam bana birer et yığını gibi geliyor. Eve adımımı atar atmaz midemi nefes alamayacak şekilde doldurıncaya kadar yiyorum ve sonra da her gece kusuyorum."

şeklinde anlatıyor.

Bir erkek ergen de aynı konudaki sorunlarını:

"Ortaokuldayken babam ders çalışmam için beni odaya kilitlerdi. Arkadaşlarım oturmaya gelirler, ben dışarı çıkamazdım. Dinlenmek üzere gittiğimiz otelde bile beni odama kapatır ders çalışmamı isterdi. Söylediğine göre, kendisi de dedemden bu yaptıklarının iki-üç mislini çekmiş."

şeklinde dile getiriyor.

Bu son örnek, anne ve babanın gence yönelttikleri tutum ve davranışların temelinde kendi geçmiş yaşantılarının büyük önemi olduğunu göstermektedir. "Çocuğuma 'kızım' demek içimden geçiyor ama diyemiyorum. Beni öpmek üzere yanıma geldiğinde elimle itiyorum," diyen baba, geçmişte annesinden ne sevecen bir yaklaşım gördüğünü, ne de 'oğlum' sözcüğünü duyduğunu söyleyerek, bu gerçeği doğrulamaktadır.

Doç. Dr. Tezcan'ın kuşak çatışmasını konu alan araştırmasında(*), öğrencilerin yarısı, kuşaklararası çatışmanın nedenini, değer yargılarının değişmesine bağlamışlar, toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik değişiminin de bu konuda önemli rolü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Gençler, yetişkin kuşakları tutuculukları, katı kurallara bağlılıkları, otoriter davranışları, hoşgörüsüz oluşları ve anlayışsızlıkları nedeniyle eleştirmektedirler. Genel olarak ergenlerin, anne babalarıyla en önemli çatışma alanlarını, okul ve öğrenim sorunları, siyasal konular, eve yardım, gece dışarı çıkma, belli saatlerde eve dönme ve evde bulunmaya zorlanış, yetişkinlerin bir konuyu gereksiz yere uzatmaları, kardeşlerle ilişkiler, beslenme, arkadaş seçme ve karşı cinsle arkadaşlık gibi konular oluşturmaktadır.

Toplumsal değişmelerin giderek arttığı geçiş toplumu olan ülkemizde, bu değişim zinciri içinde kuşak çatışmalarının da önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Ancak bu tür çatışmaya değişmenin var olduğu her toplumda rastlamak mümkündür. Hatta yüksek düzeyde olmamak koşuluyla çatışmaya, dinamizme yol açan bir etken gözüyle de bakılabilir.

Kuşaklararası çatışma ve boşlukların ciddi bir durum almaması için gerek devlete, gerekse ergen ve yetişkinlere ayrı ayrı sorumluluklar düşmektedir. Bu sorumluluklar şöyle sıralanabilir:

(*) Tezcan, M., *Kuşaklar Çatışması*, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1981.

1. Toplumda ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmanın gerçekleştirilmesi.

2. Yetişkinlerin ergenlere karşı olan tutum ve davranışlarını düzenlemeleri.

Bu amaçla:

- Ergen hiçbir zaman başkalarının önünde eleştirilmemeli, davranışları başkalarınınkiyle karşılaştırılmamalıdır.
- Ergen karşısında yetişkin, her zaman tarafsız ve güçlü olmaya çalışmalı, ergenin haklarıyla sorumlulukları arasındaki dengeyi kolaylıkla kurabilmelidir.
- Anne babanın fikirlerine saygı duyma gencin ne derece göreviyse, onların fikirlerinde tam bir anlaşmaya ulaşmış olmalarını beklemek de hakkıdır.
- Ergen, kültürüne özgü toplumsal değerleri kendi arkadaş grubu içinde yaşayarak öğreneceğinden, anne ve babalar, kendileriyle olan bağların zayıflayacağı endişesiyle arkadaş ilişkilerini engellememelidir.

3. Yetişkinlerin ergenlerle olan eğitim farklılıklarının giderilmesi: Bu amaçla yaygın eğitim ve konferanslar yoluyla yetişkinlerin ergenlik dönemi özellikleri, sorunları ve çeşitli konularda bilgi edinmelerinin sağlanması.

4. Kuşaklararası diyaloğun gerçekleştirilmesi: Karşılıklı sevgi ve saygı yaklaşımıyla kuşaklar arasındaki diyalog kopukluğunu ortadan kaldırarak iletişimin sağlanması.

5. Kuşak çatışmasının bir anlamda değer çatışması olması nedeniyle, her iki kuşağın sahip çıkacağı ortak değerlerin yaratılmasına olanak hazırlanması gerekmektedir.

Kısaca, kuşaklararası çatışmaları ortadan kaldırmak için, yetişkinlerle ergenler arasında dengeli ve düzenli bir iletişim kurarak diyaloğu gerçekleştirmek ve ortak değerler oluşturmak en akılcı çözüm olmaktadır.

Sonuç olarak denilebilir ki, aile içindeki duygusal ve sosyal etkileşim açısından başarılı bir çocukluk dönemi geçiren birey, ergenlik dönemi sorunlarını daha kolaylıkla çözebilir. Çocukluk yıllarında, çocuklarıyla arkadaşça bir diyalog kurmayı başarabilen anne babalar, bu diyaloğu ergenlik döneminde de sürdürmekle, genç için gerekli olan rehberlik işlevini yerine getirmiş olurlar.

Ergenin Sosyalleşmesinde Okulun Önemi

Okulun temel işlevlerinin başında, kültür değerlerini genç kuşaklara aktarmanın yanı sıra, onların içinde yaşadıkları kültüre uyum göstermelerini sağlamak gelir.

Okuldaki eğitim programı, ergenin özelliklerini dikkate alarak hazırlandığı, öğretim programı zenginleştirildiği ve grup tartışmalarına yer verildiği takdirde, bu uyum ve çaba olumlu yolda desteklenebilir.

Ergenlik dönemindeki duygusal gerginlik ve ilgilerin farklılaşması, bir yandan bireyin çalışma gücünü azaltıp dengesizliğe neden olurken, bir yandan da dikkatin belirli bir konu üzerinde yoğunlaştırılmasını engeller ve ergeni okulda başarısız kılabilir.

Bu nedenle ortaöğretimdeki öğretmenin işlevi ve sorumluluğu büyüktür. Öğretmen bu gerginliği azaltan, ergenlik dönemi özellikleri ve sorunlarını bilen, ergenin özel sorunlarına eğilebilen bir birey olmalıdır. Ergen, anne baba etkisinden kurtulduğunda, kendisini bağımsız bir biçimde yönetemeyecek durumda ise, anne ve babasının yerine koyacağı bir modele gereksinme duyar. İşte, öğretmen çoğu kez bu görevi üstlenmek durumundadır. Okul, faaliyetlerini her öğrencinin katılabileceği bir biçimde düzenlemeli, öğrencilerin ilgi, beceri ve liderlik alanlarının saptanmasına ortam hazırlamalıdır.

Eğitim, bir yandan ergenin bir grup içinde yapıcı ve kalıcı olmasına yardım ederken, bir yandan da özerk bir kişilik geliştirmesini desteklemelidir.

ERGENLİK DÖNEMİNDE ANTİ-SOSYAL DAVRANIŞ

Suç, toplumsal kuralı bozma ya da karşı gelme şeklinde tanımlanabilir.

Günümüzde, "Çocuk Suçluluğu" konusu birçok ülkede, özellikle ileri ve endüstrileşmiş merkezlerde, güncel bir sorun olarak dikkatimizi çekmektedir. İstatistiklere göre, Batı dünyasında suç oranlarında belirgin bir artış görülmektedir. Saatin her dakikasında dört ciddi suç vakası kaydedilmektedir. Giderek artan suç oranlarına koşut olarak, suç biçimlerinde de bazı değişiklikler görülmektedir.

Ülkemizde suçların yaklaşık yarısını, 25 yaşın altındaki çocuk ve ergenlerin işlemiş olması ve ileri yaşlarda suç işleyenlerin büyük bir bölümünün, çocukluk ve ergenlik dönemlerinde de suç işlemiş olmaları, sorunun önemini daha da artırmaktadır.

Çocuk suçluluğunu derinlemesine incelediğimizde, sorunun salt hukuki problem olmaktan çok, psiko-pedagojik ve sosyal bir olay olduğu açık seçik olarak görülür.

Gerek Batı'daki, gerekse ülkemizdeki istatistiklerin çocuk suçlarının en çok 14 yaşında işlendiğini göstermesi, zorlu ergenlik dönemiyle suç arasında dinamik bir ilişkinin varlığını kanıtlamaktadır.

Ülkemizde en çok işlenen suç türünün "mala ilişkin" suç olduğu, bunu "cinsel" suçlarla "şahsa karşı" işlenen suç türlerinin izlediği belirlenmiştir. Ülkemizde çocuk suçluluğunun oluşumunda, yakın çevre koşullarının, ailenin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısının, yöresel gelenek ve göreneklerle bazı kültür kalıplarının etkisi büyüktür.

Suçun işlenmesinde, aile yapısı ve kalabalıklığıyla, anne babanın çocuğa yaklaşım biçiminin, özellikle "namus temizleme", "kan gütme", "başlık parası" gibi saplantı haline dönüşmüş kültür ve ahlak kalıplarının etkili olduğu görülmektedir. Bu tür saplantılardan kurtulmak ancak devletçe alınacak sistematik önlemlerle mümkündür.

Halk, devletçe aydınlatılmalı ve bu tür ahlak ve kültür kalıplarının yanlışlığı ortaya konmalıdır. Ayrıca, yasal önlemlerle bu çeşit saplantılar etkisiz hale getirilmelidir(*).

Evden Kaçma

Evden kaçan gençlerin kendilerine göre tutarlı birçok nedeni vardır: Alışılagelmiş, tekdüze yaşam biçimini değiştirmek, büyüyüp olgunlaşmak, geçici de olsa huzur bulmak ve kabul görmek, yeni bir yuva ve yeni bir yaşam aramak, bu nedenlerin başlıcalarıdır. Gençler saklanmak, kaçmak, unutmak, bir düşün peşine takılmak, yeni bir başlangıç yapmak için kaçmaktadır. Bu kaçış, bir acı çığlığın ya da bir soluk alma arayışının sağlıklı bir belirtisi olabilir.

Evden kaçma kararı, kişisel rahatsızlıkların da bir sonucu olabildiği gibi, kritik aile gerginliklerine de tipik bir tepkidir. Aile sorunla-

(*) Yavuzer, H., *Psiko-Sosyal Açıdan Çocuk Suçluluğu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1981, s. 27.

rı, çoğunlukla değer çelişkileri, sosyal konularda çatışma, okul başarısızlığı, ana baba tarafından ihmal ya da reddediliş gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

İşin garip yanı, evden kaçan gençlerin çoğu, ana babasını sever ve sayar. Bu ayrılış düş kırıklığı sonucudur; ana baba, genci anlamamakta ya da beklentilerinde ve kurallarında son derece katı davranmaktadır veya dayanılması olanaksız bir kardeş vardır ya da genç ders notlarının zayıf olmasından dolayı cezalandırılmaktan korkmaktadır.

Aile, boşanma ya da alkolizm gibi nedenlerle parçalanmış olabilir. Kaçak gençlerin çoğu, evlerinde uzun süren zorluklar ve aşırı bir mutsuzluk havası bulunduğunu söylemişlerdir. Onlara göre, evleri, birbirlerine anlayış göstermeyen, sorumluluk ve güven duymayan, birbirleriyle hiçbir fiziksel ya da duygusal ilişkisi olmayan, iletişim kuramayan insanların yaşadıkları bir yerdir. Kısaca, gençlerin evden kaçmalarına yoğun bir yabancılaşma duygusu, baskı ve gerginlik neden olmaktadır. Her ne kadar zor ve tehlikeli olsa da, birçok genç evden kaçmayı, artık ayak uyduramadıkları bir yaşamdan kurtulmanın bir yolu olarak seçmektedirler[13].

Suçlu gençler üzerinde gerçekleştirdiğimiz araştırma bulguları, gençlerin evden kaçmalarına, dolayısıyla anti-sosyal davranışa ilk adımlarını atmalarına neden olan en büyük etkenin % 59 oranında baba baskısı olduğunu kanıtlamıştır. Deneklerimiz, evden kaçma nedeni olarak, babalarının kendilerine fazla iş vermelerini ya da bir hatadan dolayı cezalandırılma endişesini ileri sürmüşlerdir.

Kısaca, bir anti-sosyal davranış olan evden kaçmanın kökeninde, aile içinde psiko-sosyal etkileşim yetersizliği bulunabildiği gibi, ergenlik döneminin özellikleri de yer alabilir.

ERGENDE İLGİLER

Çocuğun ilk yıllardaki ilgileri, fizyolojik, zihinsel ve duygusal gelişimiyle, içinde bulunduğu sosyal çevreye büyük ölçüde bağlıdır; ev ve aile faaliyetleri çevresinde yoğunlaşmıştır. Ergenlikte ise, ilgiler hem sayı ve içerik, hem de sosyal çevre açısından genişler.

Çocuklar ve gençler arasındaki fiziksel, zihinsel ve duygusal farklılıklar, ilginin türünü olduğu kadar, onu ifade ediş biçimini de etkilemektedir. Örneğin, duyuş, düşünüş ve hareket açısından taşkın olan ergenin bu özelliği ya da dengesizliği onun ilgilerine de yansır.

Kız ve erkek ergenlerin ilgilerinden bazıları çocukluk yıllarından kalmadır, ama çoğu yenidir. Ortaokul öğrencilerinin ilgi duydukları konular, boş zamanlarını değerlendirmede tercih ettikleri oyunlar ve diğer eğlencelerle belirginlik kazanır. Örneğin, kitap, dergi, radyo ve televizyon programları ve filmlerin türleri konusunda heves duydukları konular ve okumak için seçtikleri kitapların türleri de çocukların ilgi duydukları alanları belirler. Bu ilgilerin tam bir biçim alması ise, çocukların bulundukları çevreye bağlıdır. Ergenin dürtüleriyle bunları ifade şekilleri için çevresel olanaklar arasında ilişki olduğundan, bu ilgileri tanımlamada "zihinsel-kültürel" terimi kullanılmaktadır.

Bazı psikologlar, ergenlik döneminin tipik ilgilerini şu üç grupta toplarlar:

- Sosyal faaliyetlere gösterilen ilgiler,
- Kişisel görünüşe gösterilen ilgiler,
- Geleceğe yönelik planlara ilişkin mesleki ilgiler sayılabilir.

Dış Görünüşe Aşırı İlgi

Çocukta olduğu gibi, ergenlikte de birey öncelikle kendine ve bedenine ilgi gösterir. Erkek ergenlere oranla kız ergenler fizik görünüşlerine daha çok önem verirler. Genç kız özellikle bedenindeki değişmelerle yakından ilgilidir. Sürekli olarak kol ve bacakları arasındaki oranları ve beden kısımlarının büyüklük ve küçüklüğünü karşılaştırır.

Ses tonu ve niteliği ergenler için özel bir önem taşımaya başlar. Özellikle erkek ergen, sesindeki değişikliği büyük bir ilgiyle izler. Kızlardaki ses değişikliği aynı düzeyde olmamaktadır.

Ergenler aşırı bir giyim tutkusuna sahiptirler. Giysilerinde genellikle parlak renkler ve sık rastlanmayan renk çeşitlerini yeğlerler. Daha sonraki yıllarda geleneksel giysilerle sade ve pastel renklere yöneldikleri dikkat çeker.

Ergenlikte konuşma çocukluğa oranla daha iyi organize edilmiştir. Gerek kızlar, gerekse erkekler çeşitli konularda kendi görüşlerini ifade etmeye büyük ilgi gösterirler. Konuşma konularının temelini oluş-

turan bireysel ve grup ilgilerinin başında spor, okul faaliyetleri, kitap, radyo, TV, sinema, pop müzik ve geleceğe yönelik planlar gelir.

Sosyo-Ekonomik Düzeyin Rolü

Ergenin ilgi ve faaliyetleri, bir ölçüde yetiştiği ortamın ekonomik, sosyal ve eğitimsel düzeyine bağlıdır. Bu bakımdan avantajsız diyebileceğimiz toplumsal gruptan gelen ve okulu erken yaşlarda bırakan birçok gencin, sigara ve içkiye başladıkları, zamanlarının çoğunu sinemalarda geçirdikleri, spor oyunlarında uyumsuz ve gürültücü davrandıkları, sokaklarda başıboş ve başkalarını rahatsız edici şekilde dolaştıkları görülmektedir. Orta gelir ve kültür grubundan gelen ergenlerin ise, kendilerini geliştirmek için müzik, bale, sanat gibi konularda ek dersler aldıkları, çok çeşitli özel merakları olduğu dikkati çekmektedir. Bu tür gençlerin "boş" zamanları çok az olmakta ve toplumda yükselme çabası orta yaşlara kadar devam etmektedir. Toplumsal gruplara bağlı olmaksızın tüm gençlerin futbol, basketbol gibi sporlara ilgi duydukları bir gerçektir.

Uzun zamandır bilgi ve kültürün yayılmasında başlıca rolü oynayan gazeteler bir yana bırakılırsa, yığınsal haberleşmenin dört ana kaynağı vardır: Sinema, radyo-müzik seti, TV ve bilgisayar. Tüm bunların, kız ya da erkek ergenlerin yaşamındaki rolü büyüktür.

Günümüzün Çok Çeşitli Uyarım Kaynakları

Gençlerin ilgileri, zamanlarının ilgilenmeye yetmeyeceği kadar çok ve çeşitlidir. Yüzyılın başlarında gençlerin başlıca etkilenme kaynağı, okudukları gazete ve kitaplardı. Daha sonra sinema en güçlü etkileme kaynağı olarak ortaya çıktı. Süreç içinde radyo, TV, bilgisayar buna eklendi. Böylece günümüzde gençler, okulun denetiminde olmayan birçok kaynağın uyarım ve baskısına hedef olmuş durumdadırlar. Günümüzün öğretmeni en azından bu çok çeşitli uyarım kaynaklarına ayak uydurabilmeli ve eğer mümkünse bunları öğretim sürecinde yapıcı biçimde kullanmalıdır. Yığınsal haberleşme, yok sayılamayacak kadar yerleşmiş ve güçlüdür. Burada öğretmen, gençlerin yığınsal haberleşme kaynaklarından öğrendiklerini sınıfa getirmeleri için onları teşvik etmelidir. Böylece öğretmen, öğrencileriyle neler düşündükleri konusunda tartışabilir ve onlara davranış ve düşüncelerinde yol gösterebilir.

Koleksiyon yapmak hâlâ süregelen bir istektir, ancak çağdaş çevrenin bu ilginin tam geliştirilmesine uygun olduğu pek söylenemez. Çocuklar ve gençler, daha önceki kuşaklar kadar oyun oynamaya zaman bulamamakla birlikte, kendilerine toplumsal ilişkiler kurma ve heyecanlarını, duygularını ifade etme olanağı veren oyun faaliyetlerinde aynı gelişim evreleri göstermektedirler. Okuma hiçbir bakımdan yitirilmiş bir faaliyet değildir. Günümüzde çocukların hızlı okumayı öğrenmeleri nedeniyle okul yıllarında anne babalarının okuduğu kadar yazılı malzeme okudukları bir gerçektir. Okumak için seçtikleri konular da, çocuk ve gençlerin gelişme eğilimlerini göstermeye devam etmektedir. Müziğe ilgi, gençler arasında çok yaygındır ve günümüz gençlerinin yaşamında kesin ve önemli bir role sahiptir[14].

Günlük Tutma

Ergenin yazı yazmasında okulun rolü büyüktür. Başka bir deyişle, ergenin yazı yazmasını bu konuda onu az ya da çok motive etmekle okul yönlendirir. Eğer bir ergene kendi iç dünyasını, duygu ve düşüncelerini özgürce yansıtma fırsatı verilirse, bunları kolaylıkla kâğıt üzerinde dökebilir.

Yazı alanında erkeklerin temel konularını, spor, mekanik, politika hakkındaki kişisel görüşleri oluştururken, kızların konularını çoğunlukla arkadaş ve aileleriyle olan ilişkileri, yaşantıları oluşturur. Ergenliğin başlangıcında gerek erkekler, gerekse kızlar yaşam öykülerini yazma, günlük tutma konusuna büyük ilgi gösterirler.

Ergenlik ilgilerinin bir başka özelliği, hızla azalabilmeleri ve yerlerine yenilerinin geçebilmesidir. Ergenin gelişimine bağlı olarak değerler zaman zaman değişebilir, ergenliğin başlangıcında önemli olan ilgilerin değeri sonraları giderek azalabilir.

ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN SORUNLARI

Gençlerimizin gerek içinde bulundukları gelişim dönemi gereği fizyolojik, duygusal ve sosyal kaynaklı, gerekse yakın çevre koşullarının oluşturduğu öğretim ve iletişim ağırlıklı sorunlarının varlığı herkesçe bilinen bir gerçek. İşte yapılan bir araştırma, sorunlarını

gençlerin ağzından dinleyerek devletçe ve toplumca çıkış yolları aramayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada 5306 üniversite öğrencisine uygulanan araştırmanın bulgularının verilmesinin yanı sıra verilerin değerlendirilmesine, yorumlanmasına, zaman zaman da gençlik psikolojisine ilişkin görüşlerin aktarılmasına özen gösterilmiştir.

Araştırmamızı okuyan öğretim üyeleri ve devlet yetkilileri, gençlerin sorunlarını bilerek onlara daha özenle yaklaşmaya ve bazı somut çözümler getirmeye başlarsa çalışma amacına ulaşmış olacaktır.

İstanbul Üniversitesi Öğrencilerinin Sorunları Üzerinde Bir Anket Uygulaması

Bilindiği gibi, 1985 yılı Birleşmiş Milletler tarafından alınan bir kararla, Dünya Gençlik Yılı olarak kutlandı. Amaç, dünyanın her yerinde gençliğin bulunduğu eğitim, çalışma ve yaşam koşullarının daha iyi anlaşılması, gençlerin ekonomik ve sosyal gelişmeye daha etkin bir biçimde katılmaları için çabaların artırılmasıydı. Dünya Gençlik Yılı için Birleşmiş Milletler'ce seçilen temalar, *katılma, gelişme* ve *barış* olarak belirlenmişti.

Ülkemizde Dünya Gençlik Yılı kutlama faaliyetlerinden bir bölümü de, gençliğin içinde bulunduğu koşulları ve sorunlarını daha iyi anlamaya yönelik araştırma niteliğinde çalışmalardan oluşuyordu. Bu yönde bir çalışma da, İstanbul Valiliği İl Gençlik Kurulu'nun İstanbul'da bulunan üniversitelerde öğrenim görmekte olan öğrencilerin bellibaşlı sorunlarını saptamayı amaçlayan bir araştırmaya girişmesiyle başladı.

Veri toplamak üzere bir anket hazırlama görevi, Boğaziçi, Marmara ve İstanbul Üniversitelerinin temsilcilerinden oluşan üç kişilik bir gruba verildi.

1985 yılı başlarında hazırlanan anketin denemesi, İstanbul Üniversitesi'nde bir grup öğrenci üzerinde yapıldı. Bu deneme sonucunda ankete son şekli verildi.

Anket, uygulanmak üzere İstanbul Valiliği'nce üniversitelere gönderildi.

YÖNTEM

Anketin İçeriği

Anket formu, başlıca iki kısımdan oluşuyordu: Birinci kısımda, öğrenci hakkında demografik bilgi ile öğrencinin üniversitedeki akademik konumuyla ilgili bilgi edinmeye yarayacak sorular bulunuyor, ikinci kısımda sorunlar yer alıyordu.

Öğrenci hakkında bilgi edinmeye yönelik sorular, öğrencinin cinsiyeti, medeni hali, ailesinin oturduğu şehir, kaldığı yer, okul giderlerini karşılama biçimi, eline geçen aylık para miktarı, fakültesi, sınıfı, annesi ile babasının öğrenim durumu, mezun olduğu lisenin türü gibi hususları kapsıyordu.

Sorunlarla ilgili kısımda, daha önce benzeri araştırmalarda yer almış olan ve anketin denenmesi sonucunda yeni eklemeler yapılan akademik, psiko-sosyal, ekonomik, yaşam/sağlık koşulları ve kültürel/boş zaman değerlendirme faaliyetleri alanlarını kapsayan 26 madde bulunuyordu. Ayrıca, öğrenciye anketteki maddelerin dışında sorun bildirebilmesi için olanak veriliyordu. Öğrenciden, sorunların kendisi için taşıdığı önem sırasına göre (1), (2), (3), (4), (5) olarak en çok beş adedini işaretlemesi isteniyordu. Ankette son olarak, "Yetkili olsaydınız, birinci sıradaki (1 numaradaki) soruna nasıl bir çözüm getirmeyi düşünürdünüz?" sorusu yer alıyordu.

Denekler

Anket, rasgele seçim yoluyla İstanbul Üniversitesi'ndeki 16 fakülte ve yüksekokuldan seçilen 5369 öğrenciye uygulanmış ve 63 öğrenci soruları cevaplamadığından 5306 öğrenciye ait bulgular değerlendirilmiştir.

Araştırmanın amacı, üniversite gençliğinin önde gelen sorunlarını belirlemek ve elde edilen bulguların ışığında hazırlanacak yeni plan ve stratejilerle devletçe çözüm yollarının aranmasına katkıda bulunmaktır. Araştırmada, cinsiyet faktörüyle yaşanılan yer faktörü temel alınmıştır.

5306 öğrenciye uygulanan anketin sonuçları genel olarak değerlendirildiği gibi, cinsiyet ve gencin ailesinin oturduğu yere göre de değerlendirilmiştir.

Yapılan değerlendirme sonucunda, gençlerin ortaya koydukları sorunları şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

1. Ekonomik sorunlar,
2. Yaşam/sağlık sorunları,
3. Psiko-sosyal sorunlar,
4. Kültürel/boş zaman değerlendirme faaliyetleri sırasında yaşanan sorunlar,
5. Akademik sorunlar.

Araştırmaya katılan öğrencilerin akademik birimlere göre dağılımları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo: 1

ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK BİRİMLERE GÖRE DAĞILIMLARI

Akademik Birim	Sayı	%
Hukuk Fakültesi	478	9
Adalet Yüksekokulu	143	2.6
Siyasal Bilgiler Fakültesi	214	4
İktisat Fakültesi	636	12
Bilgisayar Yüksekokulu	31	0.6
İşletme Fakültesi	331	6.2
Cerrahpaşa Tıp Fakültesi	162	3
Diş Hekimliği Fakültesi	396	7.4
İstanbul Tıp Fakültesi	390	7.3
Eczacılık Fakültesi	66	1.2
Veterinerlik Fakültesi	337	6.3
Florance Nightingale Hemşirelik Okulu	265	4.9
Orman Fakültesi	221	4.1
Fen Fakültesi	453	8.5
Mühendislik Fakültesi	144	2.7
Edebiyat Fakültesi	1039	19.5
Toplam	5306	93.3

Tablo: 2 incelendiğinde; öğrencilerin % 80'inin 17-22 yaş dilimi içinde olduğu görülür. Yine öğrenciler, medeni durumları açısından ele alındıklarında % 95'inin bekâr olduğu saptanmıştır (Tablo: 3).

Tablo: 2

DEMOGRAFİK BULGULAR

	Cinsiyet				Cevapsız		Toplam
	Kız		Erkek				
Anketi cevaplayan öğrenci sayısı	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
	2294	42.7	3012	56.1	63	1	5306
Öğrencilerin yaşa göre dağılımları	1958-1968 yılları arasında doğmuş olanlar						% 96
	1963-1968 yılları arasında doğmuş olanlar						% 80

Tablo: 3

ÖĞRENCİLERİN MEDENİ DURUMLARI

Evli		Bekâr		Toplam	
Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
214	5	5092	95	5306	100.0

Öğrencilerin bulundukları yere göre dağılımları Tablo 4'te gösteriliştir. Bu tabloda da anlaşılacağı üzere, öğrencilerin hemen yarıya yakınının ailesi İstanbul dışında (% 48.2), diğer yarısının ise ailesi İstanbul içindedir (% 51.8).

Tablo: 4

ÖĞRENCİLERİN BULUNDUKLARI YERE GÖRE DAĞILIMLARI

Ailesi İstanbul'da Oturanlar		Ailesi İstanbul Dışında Oturanlar		Toplam	
Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
2750	51.8	2556	48.2	5306	100.0

Öğrencilerin büyük bir kısmı (% 55.4), Tablo 5'te görüleceği gibi kendi evlerinde, % 27.5'i de yurtlarda kaldıklarını bildirmişlerdir. Sadece küçük bir grup öğrenci, pansiyon ve kiralık evde kaldıklarını söylemişlerdir.

Öğrencilerin okul giderlerini karşılamak üzere kullandıkları başlıca kaynaklar Tablo 6'da gösterilmiştir. Öğrencilerin tamamı değerlendirildiğinde, % 82.5 gibi büyük bir kesiminin öğrenimini aile desteğiyle gerçekleştirdiği görülür. Gerek yarı zamanlı (part-time) iş imkânlarının azlığı, gerekse öğrenim sırasında çalışma alışkanlığının ülkemizde olmaması sebebiyle ne yazık ki "çalışarak okuyan" öğrenci kesimi çok düşük düzeydedir (% 7.8).

Yine kredili-burslu okuyan öğrenci yüzdesinin azlığı (% 7.2), dikkatimizi çeken başka bir nokta olmuştur.

Tablo: 5
ÖĞRENCİLERİN KALDIKLARI YERE GÖRE DAĞILIMLARI

Kaldığı Yer	Sayı	%
Yurtta kalanlar	1463	27.5
Kendi evlerinde kalanlar	2960	55.4
Pansiyonda kalanlar	87	1.9
Diğer	796	15.2
Toplam	5306	100.0

Tablo: 6
ÖĞRENCİLERİN ÖĞRENİM GİDERLERİNİ KARŞILAMA BİÇİMLERİ

Giderleri Karşılama Biçimi	Sayı	%
Ailesi karşılamakta	4387	82.5
Kredili-burslu okumakta	378	7.2
Çalışarak okumakta	413	7.8
Diğer	128	2.5
Toplam	5306	100.0

Gençlerin ekonomik durumları incelendiğinde, % 41.7 gibi büyük bir kesiminin eline ayda ortalama 10-20.000 TL. geçtiği görülür (Tablo 7).

Tablo: 7

GENÇLERİN EKONOMİK DURUMLARI

Son üç ayda gencin eline geçen para miktarı	5.000 – 10.000 TL.		10.001 – 15.000 TL.		15.001 – 30.000 TL.		30.001 – 60.000 TL.		60.001 – 100.000 TL.		Cevap vermeyen
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı
	25	0.4	435	8.6	1245	24.6	2128	42.2	1208	23.5	265
Toplam	5041										

Tablo 8'de görüldüğü gibi, öğrencilerimizin anne ve babalarının öğrenim düzeyleri açısından yığışımın ilkokul mezunu olanlarda toplandığı saptanmıştır. Tabloda ayrıca % 18.6'sının annesinin okuryazar olmadığı da görülmüştür.

Tablo: 8

GENÇLERİN ANNE VE BABALARININ ÖĞRENİM DÜZEYLERİNE GÖRE DAĞILIMI

	Anne		Baba	
Öğrenim Düzeyi	Sayı	%	Sayı	%
Okuryazar değil	990	18.6	226	4.3
Okuryazar	827	15.6	617	11.7
İlkokul mezunu	1907	35.8	1891	35.5
Orta ve dengi okul mezunu	503	9.5	582	11
Lise ve dengi okul mezunu	816	15.3	1003	18.9
Yüksekokul mezunu	263	5	987	18.6
Toplam	5306	99.8	5306	100

Öğrencilerin % 89.8 gibi büyük bir çoğunluğu, resmi liselerden geldiklerini bildirmişlerdir. Özel liselerden gelen öğrenci sayısı ise % 10.2 gibi düşük bir düzeydedir (Tablo 9).

Tablo: 9
ÖĞRENCİLERİN GELDİKLERİ LİSENİN TÜRÜ

Lise Türü	Sayı	%	Toplam
Resmi lise, karma	3589	67.5	89.8
Resmi lise, karma değil	1181	22.3	
Özel lise, karma	342	6.5	10.2
Özel lise, karma değil	194	3.7	
Toplam	5306	100	

Sorunlarla İlgili Bulgular

Sorunlarla ilgili verilerin analizinde, daha önce de belirtildiği gibi, bir yandan bütün öğrenciler açısından sorunların dağılımı değerlendirilmiş, öte yandan cinsiyete ve yaşadıkları yere göre farklılıklar ele alınmıştır.

Tüm Öğrenciler Açısından Sorunlar

Tablo 10'da, ankette yer alan 26 sorunun, verilen önem derecesine göre 1-5 arasında değişmek üzere öğrencilerin tümü tarafından işaretlenmesi sonucu elde edilen frekanslar ve bunların yüzdeleri verilmiştir.

Öğrencilerin % 72.1'i "Spor imkânlarının olmaması"nı ilk sorun olarak görmüşlerdir. Bunun % 70.5'le "Aileme yük olmaya devam ediyorum" sorunu, % 67.1'le "Eğlenmek için yeterli zaman ve yer yok" sorunu, % 64.3'le "Derslerle uğraşmaktan başka faaliyete zaman kalmıyor" sorunu, % 60.8'le "Ulaşım çok zamanımı alıyor" sorunu izlemiştir. Gençler, önem sırasına göre diğer sorunları "Toplum bize güvenmiyor", "Karşılaştığım öğrenim sorunlarına üniversitede yardım edecek kimse bulamıyorum", "Sinema, tiyatro, konser gibi kültürel faaliyetlere katılamıyorum", "Aylık gelirim masraflarımı karşılamıyor", "Öğrencilikle ilgili kurallar beni sıkıyor", "Kişiliğimize saygı gösterilmiyor" şeklinde sıralamışlardır.

Tablo: 10
TÜM ÖĞRENCİLER AÇISINDAN SORUNLARIN DAĞILIMI

	Sayı	%
1. Spor imkânı yok	3820	72.1
2. Aileme yük olmaya devam ediyorum	3767	70.5
3. Eğlenmek için yeterli zaman ve yer yok	3555	67.1
4. Derslerle uğraşmaktan başka bir faaliyete zaman kalmıyor	3395	64.3
5. Ulaşım çok zamanımı alıyor	3236	60.8
6. Toplum bize güvenmiyor	3130	59.2
7. Karşılaştığım öğrenim sorunlarına üniversitede yardım edecek kimse bulamıyorum	3130	58.7
8. Sinema, tiyatro, konser gibi kültürel faaliyetlere katılamıyorum	3077	57.7
9. Aylık gelirim masraflarımı karşılamıyor	2971	56
10. Öğrencilikle ilgili kurallar beni sıkıyor	2918	55.2
11. Kişiliğimize saygı gösterilmiyor	2759	52
12. Gelecekte iş bulamayacağımdan korkuyorum	2493	47.3
13. Ders dışında kitap, gazete, dergi gibi yayınları izleyemiyorum	2228	42.2
14. Toplum baskısından sıkılıyorum	2228	41.7
15. Sağlıklı beslenemiyorum	2175	41.4
16. Rahatça ders çalışabilecek yerim yok	1963	36.9
17. Üniversitede başarılı olamayacağımdan endişeliyim	1963	36.7
18. Kaldığım evde (yurtta) rahat değilim	1750	32.9
19. Ruh sağlığım iyi değil	1538	28.9
20. Evden ayrı kalmak beni üzüyor	1485	28.4
21. Kendimi çok yalnız hissediyorum	1379	26.2
22. Kaldığım evde (yurtta) sağlıklı bir temizlik ortamı yok	1379	26.1
23. Beden sağlığım iyi değil	1379	25.9
24. Karşı cinsten bir arkadaşım yok	1326	25.3
25. İzlemekte olduğum öğrenim alanını sevmiyorum	1167	22.3
26. Çevremdekilerle rahat ilişki kuramıyorum	1114	21.3

Cinsiyete Göre Sorunların Dağılımı

Ankete yöneltilen soruların cinsiyete göre farklı değerlendirilip değerlendirilmediğini belirlemek üzere, cinsiyet farkını dikkate alan analizler yapılmıştır.

Tablo: 11
CİNSİYETE GÖRE ÖNDE GELEN BEŞ SORUN

Sıra No.	Kız	%	Sıra No.	Erkek	%
1	Spor imkânları yok	73.8	1	Aileme yük olmaya devam ediyorum	71.9
2	Eğlenmek için yeterli zaman ve yer yok	69	2	Spor imkânları yok	69.6
3	Aileme yük olmaya devam ediyorum	67.4	3	Eğlenmek için yeterli zaman ve yer yok	64.6
4	Derslerle uğraşmaktan başka bir faaliyete zaman kalmıyor	67	4	Ulaşım çok zamanımı alıyor	63.5
5	Sinema, tiyatro, konser gibi kültürel faaliyetlere katılamıyorum	59.5	5	Aylık gelirim masraflarımı karşılamıyor	62.2

Cinsiyete göre verilen cevaplar değerlendirildiğinde; kız öğrencilerin % 73.8'i "Spor yapma imkânlarım yok", % 69'u "Eğlenmek için yeterli zaman ve yer yok", % 67.4'ü "Aileme yük olmaya devam ediyorum". % 67'si "Derslerle uğraşmaktan başka faaliyete zaman kalmıyor", % 59.5'i "Sinema, tiyatro, konser gibi kültürel faaliyetlere katılamıyorum" şeklinde sorunları ilk beş sırada dile getirmişlerdir.

Buna karşılık erkek öğrenciler, 1 numaralı sorun olarak % 71.9 oranında "Aileme yük olmaya devam ediyorum", 2 numaralı sorun olarak % 69.6 oranında "Spor imkanları yok", 3 numaralı sorun olarak % 64.6 oranında "Eğlenmek için yeterli zaman ve yer yok", 4 numaralı sorun olarak % 63.5 oranında "Ulaşım çok zamanımı alıyor", 5 numaralı sorun olarak % 62.2 oranında "Aylık gelirim masraflarımı karşılamıyor" şeklinde dile getirmişlerdir.

Cinsiyet farkı göz önüne alındığında, kız öğrencilerin ailelerine yük olmayı 3. önem sırasında dile getirdikleri görülmektedir. Buna karşılık, erkek öğrencilerin 1. sırada dile getirdikleri, başka bir deyişle, erkek öğrencilerin ailelerine yük olmayı daha büyük bir sorun olarak algıladıkları görülmektedir. Kız öğrencilerin sorun olarak "Spor imkânları yok", "Eğlenmek için yeterli zaman ve yer yok", "Sinema, tiyatro, konser gibi kültürel faaliyetlere katılamıyorum" şeklindeki boş zamanlarını değerlendirememelerinden yakınmalarına karşılık, erkek öğrencilerin daha ekonomik ve yaşamı sürdürebilmek için zorunlu ihtiyaçları dile getiren, "Aylık gelirim masraflarımı karşılamıyor", "Ulaşım çok zamanımı alıyor" biçimindeki sorunları göz önüne almışlardır.

Tablo: 12
ÖĞRENCİLERİN KALDIKLARI YERE GÖRE ÖNDE GELEN BEŞ SORUN

Sıra No.	Ailesi İstanbul'da Oturanlar	%	Sıra No.	Ailesi İstanbul Dışında Oturanlar	%
1	Spor imkânları yok	74.6	1	Aileme yük olmaya devam ediyorum	76.6
2	Aileme yük olmaya devam ediyorum	63.3	2	Spor imkânları yok	67.9
3	Ulaşım çok zamanımı alıyor	62	3	Eğlenmek için yeterli zaman ve yer yok	67.2
4	Derslerle uğraşmaktan başka bir faaliyete zaman kalmıyor	60.7	4	Derslerle uğraşmaktan başka bir faaliyete zaman kalmıyor	66.8
5	Toplum bize güvenmiyor	58	5	Aylık gelirim masraflarımı karşılamıyor	63.3
			6	Sağlıklı beslenemiyorum	63.3

Öğrencilerin Kaldıkları Yere Göre Sorunların Dağılımı

Tablo 12'de görüldüğü gibi, ailesi İstanbul'da oturanlar ilk 5 sıradaki sorunlarını "Spor imkânları yok" (% 74.6), "Aileme yük olmaya

devam ediyorum" (% 63.3), "Ulaşım çok zamanımı alıyor" (% 62), "Derslerle uğraşmaktan başka faaliyete zaman kalmıyor" (% 60.7), "Toplum bize güvenmiyor" (% 58) şeklinde sıralarken, ailesi İstanbul dışında oturanlar ilk 5 sıradaki sorunlarını şu şekilde sıralamışlardır: "Aileme yük olmaya devam ediyorum" (% 76.6), "Spor imkânları yok" (% 67.9), "Eğlenmek için yeterli zaman ve yer yok" (% 67.2), "Derslerle uğraşmaktan başka bir faaliyete zaman kalmıyor" (% 66.8), "Aylık gelirim masraflarımı karşılamıyor" (% 63.3), "Sağlıklı beslenemiyorum" (% 63.3).

Görüldüğü gibi, her iki grupta da aileye yük olma endişesi ön sıralarda yer almaktadır. İstanbul içinde yaşayan gençlerin temel sorununu "ulaşım güçlükleri" oluşturmaktayken, ailesi İstanbul dışında olup da pansiyon ya da yurtta kalan gençlerinkini "sağlıklı beslenememe" ve "aylık gelirin masrafları karşılamaması" oluşturmaktadır.

Tablo: 13

Sorun Kategorisi	Bu Sorunu İçeren Soru Numaraları
Akademik	10, 17, 16, 7, 25
Psiko-sosyal	14, 11, 6, 19, 20, 26, 21, 24
Ekonomik	2, 9, 12
Yaşam/Sağlık	5, 15, 22, 18, 23
Kültürel/Boş zaman	4, 3, 8, 1, 13

Yapılan bir başka analiz de, sorunların akademik, psiko-sosyal, ekonomik, yaşam/sağlık ve kültürel/boş zaman faaliyetleri olarak daha geniş alanlar arasındaki dağılımını incelemek olmuştur.

Aşağıda sözü edilen sorun kategorileri içinde öğrencilerin cevapları önce tüm olarak, daha sonra cinsiyet özelliklerine ve yaşadıkları yere göre değerlendirilmiştir.

1. Gençlerin Ekonomik Sorunları

Anketin genel değerlendirmesinde ikinci derecede önemli sorun olarak gençler, "Ailelerine yük olmaya devam etmelerini" ileri sürmüşlerdir. Konu cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, erkek öğrenciler için sorunun birinci planda yer aldığı dikkati çekmiştir. Cinsiyet farkı göz önüne alınarak elde edilen bu bulgular, kız öğrencile-

rin ailelerine yük olmaktan duydukları endişeyi üçüncü önem sırasında dile getirmelerine karşılık, erkek öğrencilerin 1. sırada dile getirdiklerini, başka bir deyişle, erkek öğrencilerin yük olmaktan dolayı daha büyük bir endişe içinde olduklarını ortaya koymaktadır.

Tablo: 14

GENEL DEĞERLENDİRMEYE GÖRE GENÇLERİN EKONOMİK SORUNLARI

Aileme yük olmaya devam ediyorum	3789	% 70.5
Aylık gelirim masraflarımı karşılamıyor	3006	% 56
Gelecekte iş bulamayacağımdan korkuyorum	2493	% 47.3

Tablo: 15

CİNSİYETE GÖRE GENÇLERİN EKONOMİK SORUNLARI

	Erkek		Kız	
	Sayı	%	Sayı	%
Aileme yük olmaya devam ediyorum	2144	71.9	1546	67.4
Aylık gelirim masraflarımı karşılamıyor		62.2		44.7
Gelecekte iş bulamayacağımdan korkuyorum		44.8		49.6

Tablo: 16

AİLESİNİN YERLEŞİM BÖLGESİNE GÖRE GENÇLERİN EKONOMİK SORUNLARI

	Ailesi İstanbul'da Oturuyor	Ailesi İstanbul Dışında Oturuyor
Aileme yük olmaya devam ediyorum	% 63.3	%45.7
Aylık gelirim masraflarımı karşılamıyor	% 46.5	% 63.3
Gelecekte iş bulamayacağımdan korkuyorum	% 47.6	% 76.6

Tablo: 17
GENEL DEĞERLENDİRMEYE GÖRE GENÇLERİN YAŞAM/SAĞLIK ŞARTLARINDAN KAYNAKLANAN SORUNLARI

Kaldığım evde (yurtta) rahat değilim	% 32.9
Kaldığım evde (yurtta) sağlıklı bir temizlik ortamı yok	% 26.1
Rahatça ders çalışabilecek yerim yok	% 36.9
Ulaşım çok zamanımı alıyor	% 60.8
Sağlıklı beslenemiyorum	% 41.4
Beden sağlığım iyi değil	% 25.9

Tablo: 18
CİNSİYETE GÖRE GENÇLERİN YAŞAM/SAĞLIK ŞARTLARINDAN KAYNAKLANAN SORUNLARI

	Erkek	Kız
Kaldığım evde (yurtta) rahat değilim	% 39.3	% 23.7
Kaldığım evde (yurta) sağlıklı bir temizlik ortamı yok	% 29	% 21.6
Rahatça ders çalışabilecek yerim yok	% 39.6	% 32.8
Ulaşım çok zamanımı alıyor	% 63.5	% 56.1
Sağlıklı beslenemiyorum	% 49.6	% 29.7
Beden sağlığım iyi değil	% 29.7	% 20

Tablo: 19
AİLESİNİN YERLEŞİM BÖLGESİNE GÖRE GENÇLERİN YAŞAM/SAĞLIK ŞARTLARINDAN KAYNAKLANAN SORUNLARI

	Ailesi İstanbul'da Oturuyor	Ailesi İstanbul Dışında Oturuyor
Kaldığım evde (yurtta) rahat değilim	% 13	% 53.2
Kaldığım evde (yurta) sağlıklı bir temizlik ortamı yok	% 6.1	% 46.9
Rahatça ders çalışabilecek yerim yok	% 27.2	% 46.5
Ulaşım çok zamanımı alıyor	% 62	% 58.3
Sağlıklı beslenemiyorum	% 20.3	% 63.3
Beden sağlığım iyi değil	% 16.6	% 35.1

Yine erkek öğrenciler, kız öğrencilere oranla daha büyük bir yüzdeyle "aylık gelirlerinin masraflarını karşılamaya yeterli olmadığını" ve "sağlıklı beslenemediklerini ileri sürmüşlerdir. Burada genç kızın daha sınırlı bir bütçeyle kendini idare edebildiği ve gerektiğinde kaldığı yurt ya da evde kendi yemeğini yapmak suretiyle kendi kendine yetebildiğini söyleyebiliriz.

Bunun yanı sıra, kız öğrencilerin gelecekte iş bulma endişelerinin erkeklere oranla daha fazla olduğu görülmektedir.

Sonuçlar, ailelerin yerleşim bölgesine göre değerlendirmesi yapıldığında, aylık gelirin masrafları karşılamaması konusunda, aileleri İstanbul dışında oturan gençlerin daha şanssız olduğu görülmektedir.

2. *Yaşam/Sağlık Şartlarından Kaynaklanan Sorunlar*

Yaşam şartlarından kaynaklanan sorunlar incelendiğinde, gençlerin en çok yakındıkları konunun "ulaşım" olduğu görülmektedir. Gerek genel değerlendirmede, gerekse "cinsiyet" ve "yerleşim bölgesine" göre yapılan değerlendirmede, gençlerin % 60'tan fazlası "Ulaşım çok zamanımı alıyor," sorununu dile getirmişlerdir.

Yaşam şartlarının tamamı dikkate alındığında, erkek öğrencilerin kızlara oranla daha şikâyetçi oldukları, ailesi İstanbul dışında oturanların, ailesi İstanbul'da oturanlara oranla özellikle "sağlıklı beslenme" ve "beden sağlığı" konularında daha büyük sorunları olduğu görülür.

3. *Psiko-Sosyal Kaynaklı Sorunlar*

Psiko-sosyal içerikli sorunlar incelendiğinde; yukarıdaki her üç tabloda da görüleceği gibi, gençlerin toplumun kendilerine güvenmediği endişesini taşıdıkları, kişiliklerine saygı gösterilmemesi ve toplum baskısından sıkılmanın önde gelen sorunlar arasında yer aldığı dikkati çeker.

Gençlerin içinde bulundukları ve üyesi oldukları topluma ilişkin bu görüşleri büyük anlam taşımaktadır. Bu kötü izlenimin giderilmesi ve gerek gençlerin topluma, gerekse toplumun gençlere yaklaşımlarında kaygıdan uzak, sağlıklı iletişim ortamının yeniden hazırlanması önde gelen dileklerimiz arasındadır.

Tablo: 20
GENEL DEĞERLENDİRMEYE GÖRE PSİKO-SOSYAL KAYNAKLI SORUNLAR

Kendimi çok yalnız hissediyorum	% 26.2
Çevremdekilerle rahat ilişki kuramıyorum	% 21.3
Ruh sağlığım iyi değil	% 28.9
Karşı cinsten arkadaşım yok	% 25.3
Toplum baskısından sıkılıyorum	% 41.7
Kişiliğimize saygı gösterilmiyor	% 52
Toplum bize güvenmiyor	% 59.2
Evden ayrı kalmak beni üzüyor	% 28.4

Tablo: 21
CİNSİYETE GÖRE YAPILAN DEĞERLENDİRME SONUCU PSİKO-SOSYAL KAYNAKLI SORUNLAR

	Erkek	Kız
Çevremdekilerle rahat ilişki kuramıyorum	% 25	% 16
Kendimi çok yalnız hissediyorum	% 27.1	% 24.1
Karşı cinsten arkadaşım yok	% 29.8	% 18.7
Ruh sağlığım iyi değil	% 31.8	% 24.5
Toplum baskısından sıkılıyorum	% 38.9	% 44.3
Kişiliğimize saygı gösterilmiyor	% 49.6	% 52.7
Toplum bize güvenmiyor	% 58.7	% 58.2
Evden ayrı kalmak beni üzüyor	% 28.8	% 26.6

4. Kütürel/Boş Zaman Değerlendirmesi Konusunda Rastlanan Sorunlar

Yukarıdaki tablolarda da görüleceği gibi, spor imkânlarının olmaması, eğlenmek için yeterli zaman ve yerin yokluğu, derslerle uğraşmaktan başka bir faaliyete zaman kalmaması, gençlerin temel sorunları arasında yer almaktadır.

Üniversitelerimizde sayıları giderek artmakta olmasına rağmen, kapalı ve açık spor alanları gençlerimiz için ne yazık ki yeterli olmamaktadır. Oysa genç, değişmekte olan bedenine ve yakın çevresine uyum savaşı verirken kendini ilgi ve yetenekleri doğrultusun-

da yönlendirmeye ve fazla enerjisini boşaltmaya büyük ihtiyaç duyar. Ancak bu imkânlar hazırlandığı takdirde genç kendi ilgi, beceri ve yeteneklerini keşfedecek ve kendini bu doğrultuda kanalize edebilecektir. Spor dışında her üniversite veya yüksekokulda bir "boş zamanı değerlendirme odası" oluşturulmalı, bu odada gençler satranç, pulculuk, gezi gibi faaliyetleri organize etmeyi sürdürebilmelidirler.

Tablo: 22
AİLESİNİN YERLEŞİM BÖLGESİNE GÖRE YAPILAN DEĞERLENDİRME SONUCU PSİKO-SOSYAL KAYNAKLI SORUNLAR

	Ailesi İstanbul'da Oturuyor	Ailesi İstanbul Dışında Oturuyor
Çevremdekilerle rahat ilişki kuramıyorum	% 16.5	% 25.9
Kendimi çok yalnız hissediyorum	% 20.4	% 31.6
Karşı cinsten arkadaşım yok	% 29.8	% 18.7
Ruh sağlığım iyi değil	% 22.1	% 35.7
Toplum baskısından sıkılıyorum	% 41.2	% 41.4
Kişiliğimize saygı gösterilmiyor	% 49.6	% 52.7
Toplum bize güvenmiyor	% 58	% 58.6
Evden ayrı kalmak beni üzüyor	% 8.2	% 48.9

Tablo: 23
GENEL DEĞERLENDİRMEYE GÖRE KÜLTÜREL/BOŞ ZAMAN DEĞERLENDİRMESİ KONUSUNDA RASTLANAN SORUNLAR

Eğlenmek için yeterli zaman ve yer yok	% 67.1
Spor imkânları yok	% 72.1
Derslerle uğraşmaktan başka bir faaliyete zaman kalmıyor	% 64.3
Sinema, tiyatro, konser gibi kültürel faaliyetlere katılamıyorum	% 57.7
Ders dışında kitap, gazete, dergi gibi yayınları izleyemiyorum	% 42.2

Tablo: 24
CİNSİYETE GÖRE YAPILAN DEĞERLENDİRME SONUCU KÜLTÜREL/BOŞ ZAMAN DEĞERLENDİRMESİ KONUSUNDA RASTLANAN SORUNLAR

	Erkek	Kız
Eğlenmek için yeterli zaman ve yer yok	% 64.6	% 69
Spor imkânları yok	% 69.6	% 73.8
Derslerle uğraşmaktan başka bir faaliyete zaman kalmıyor	% 61	% 67
Sinema, tiyatro, konser gibi kültürel faaliyetlere katılamıyorum	% 55.3	% 59.5
Ders dışında kitap, gazete, dergi gibi yayınları izlemiyorum	% 41.7	% 41.9

Tablo: 25
AİLESİNİN YERLEŞİM BÖLGESİNE GÖRE KÜLTÜREL/BOŞ ZAMAN DEĞERLENDİRMESİ KONUSUNDA RASTLANAN SORUNLAR

	Ailesi İstanbul'da Oturuyor	Ailesi İstanbul Dışında Oturuyor
Eğlenmek için yeterli zaman ve yer yok	% 67.2	% 65.9
Spor imkânları yok	% 74.6	% 67.9
Derslerle uğraşmaktan başka bir faaliyete zaman kalmıyor	% 60.7	% 66.8
Sinema, tiyatro, konser gibi kültürel faaliyetlere katılamıyorum	% 54.3	% 60.2
Ders dışında kitap, gazete, dergi gibi yayınları izleyemiyorum	% 34.7	% 49.2

5. Akademik Kaynaklı Sorunlar

Tablolarda da görüleceği gibi, akademik sorunların başında, gençlerin "karşılaştıkları öğrenim sorunlarına üniversitede yardım edecek kimse bulamamaları" ve "öğrencilikle ilgili kuralların kendilerini sıkması" gelmektedir. Bunun dışında, özellikle ailesi İstanbul

dışında oturanlar, İstanbul'da oturanlara oranla çok daha yüksek oranda "rahatça ders çalışabilecekleri bir yerin olmadığından" şikâyet etmektedirler.

Tablo: 26
GENEL DEĞERLENDİRMEYE GÖRE AKADEMİK KAYNAKLI SORUNLAR

İzlemekte olduğum öğrenim alanını sevmiyorum	% 22.3
Üniversitede başarılı olamayacağımdan endişeliyim	% 36.7
Karşılaştığım öğrenim sorunlarına üniversitede yardım edecek kimse bulamıyorum	% 58.7
Öğrencilikle ilgili kurallar beni sıkıyor	% 55.2
Rahatça ders çalışabilecek yerim yok	% 36.9

Tablo: 27
CİNSİYETE GÖRE AKADEMİK KAYNAKLI SORUNLAR

	Erkek	Kız
Rahatça ders çalışabilecek yerim yok	% 39.6	% 32.8
İzlemekte olduğum öğrenim alanını sevmiyorum	% 21.7	% 22.4
Üniversitede başarılı olamayacağımdan endişeliyim	% 36.3	% 36.5
Karşılaştığım öğrenim sorunlarına üniversitede yardım edecek kimse bulamıyorum	% 58.5	% 57.4
Öğrencilikle ilgili kurallar beni sıkıyor	% 57.9	% 50.1

Önde Gelen Sorunlarla İlgili Öğrenci Önerileri

Anketin sonunda öğrencilere, yetkili olsalardı (1) numara verdikleri soruna nasıl bir çözüm getirmeyi düşündükleri sorulmuştu. Bu kısımda, öğrencilerin anketteki sorunlar içinde en çok (1) numara verdikleri, diğer bir söyleyişle, en yaygın biçimde birinci derecede önemli gördükleri 5 sorun ele alınarak bunlarla ilgili öğrenci önerileri saptanmıştır. Bu sorunlar şunlardır:

1. Spor imkânları yok,
2. Aileme yük olmaya devam ediyorum,
3. Eğlenmek için yeterli zaman ve yer yok,
4. Derslerle uğraşmaktan başka bir faaliyete zaman kalmıyor,
5. Ulaşım çok zamanımı alıyor.

Tablo: 28
AİLESİNİN YERLEŞİM BÖLGESİNE GÖRE AKADEMİK KAYNAKLI SORUNLAR

	Ailesi İstanbul'da Oturuyor	Ailesi İstanbul Dışında Oturuyor
Rahatça ders çalışabilecek yerim yok	% 27.2	% 46.5
İzlemekte olduğum öğrenim alanını sevmiyorum	% 19.8	% 24.3
Üniversitede başarılı olamayacağımdan korkuyorum	% 34.8	% 38.3
Karşılaştığım öğrenim sorunlarına üniversitede yardım edecek kimse bulamıyorum	% 56.2	% 59.9
Öğrencilikle ilgili kurallar beni sıkıyor	% 53.7	% 55.3

1. Spor imkânlarının yokluğu sorununu başta gösteren öğrencilerin önerileri şunlardır:

- Spor faaliyetleri için tesisler açılması.
- Spor salonlarının yalnız okul takımlarında olan öğrencilerin değil, herkesin yararına açık tutulması.
- Spor yapma imkânlarının fazlalaştırılması.

2. Ailesine yük olmaya devam etmesini başta gelen sorun olarak gösteren öğrenciler tarafından önerilen çözümler aşağıdadır:

- Öncelikle öğrencilerin maddi durumlarını araştırmak suretiyle aile geliri az ve düzensiz olanlara parasal yardımda bulunulması, gerekirse bu öğrencilerin devletçe okutulması yoluna gidilmesi.
- Büyük bir bölümü ekonomik sıkıntı içinde olan üniversite gençliğine daha fazla ekonomik imkânlar yaratılması.

Gençlerin bu konudaki somut önerilerini bu kez de kendi ifadeleriyle dinleyelim:

"Üniversiteli olarak, öğrencilerin hem boş zamanlarını değerlendirebileceği ve hem de belli ölçüde harçlığını çıkarabileceği fakülte bünyelerinde bir iş alanı oluşturulması ne kadar iyi olurdu. Bir taraf-

tan okurken, diğer yandan tüketici değil, üretici olmanın, alın teriyle kazanılan parayı yemenin ve ailelerimize yük olmamanın rahatlık ve mutluluğunu duyardık. Dışarda iş bulmanın güçlüğü ve riskleri göz önünde tutulursa sanırım daha gerçekçi bir yaklaşıma yol açabilir."

"Üniversite-işveren ilişkisi kurulmalı ve öğrencilerin part-time çalışmaları için imkânlar hazırlanmalı. Bunun yanında burs veren kuruluşların sayısı yok denecek kadar az, burs veren kuruluşlar ise çok az sayıda üniversite öğrencilerine burs veriyorlar. Devlet tarafından işadamlarını burs vermeye teşvik edici kanunlar çıkartılırsa, zannediyorum bir ölçüde sorun ortadan kalkar."

"Bence bir üniversite öğrencisi için en önemli sorun, okulu bitirdikten sonra işsiz kalması ya da branşından çok farklı yerlerde çalışmak zorunda kalmasıdır. Bu açıdan bakarsak, öğrenci henüz okuldayken okul tarafından yardımcı olunarak işe yerleştirilmesi gerekir.

"Okul programımız düzensiz olduğu için, bir iş de bulamıyoruz. Çalışacak olsak, okula yeterince zaman ayıramıyoruz. Bu da bizi ailemize yük ediyor. Zaten kıt gelirlerinden bize para göndermek çok zor geliyor. Bu konuda yapılabilecek en iyi iş, bu durumdaki öğrencilerin tespit edilmesidir. Sonra ailevi durumları araştırılarak, gerekirse devletçe okutulmaları yoluna gidilmelidir."

3. "Eğlenmek için yeterli zaman ve yer yok," diyen öğrenciler, bu konudaki önerilerini şöyle ifade etmektedirler:

"İstanbul gibi kültürel yönden hayli zengin bir kentte yaşamalarına rağmen, pek çok öğrenci maalesef bu faaliyetleri izleyemiyor. Nedeni bana göre, maddi zorluk ve zamansızlık. Maddi zorluğa çözüm, öğrenci seansları düzenlenerek getirilebilir."

"Kültürel ve sanat faaliyetleriyle ilgilenen ve ilgilenmek isteyen öğrenciler için:

a) Öğrenci kulüpleri,

b) Spor tesisleri,

c) Müzikholler,

d) Plastik sanat atölyeleri,

e) Öğrenciler arasında iletişim ve koordinasyon kuracak organizasyonlar,

f) Öğrencilerin şiir, resim, öykü gibi eserlerini değerlendirecek

(gerek yayımlama, gerek sevgi gibi yollarla) organizasyonlar kurulmalı.

Kısacası, öğrencileri kahve köşelerinden kurtaracak daha somut alternatifler sunulmalıdır."

"Kültürel faaliyetlere vakit bulamıyorum. Çoğu zaman gazete bile okuyamıyoruz."

4. "Derslerle uğraşmaktan başka bir faaliyete zaman kalmıyor" konusunu temel sorun olarak ileri süren gençlerin, bu akademik kaynaklı sorunlarına getirdikleri çözümler, kendi ifadeleriyle şöyle:

"Geleceğin aydın neslini mesleğini seven, isteyerek çalışan kişiler olarak görmek için meslekler her türü ve çeşidiyle ortaokullarda öğrencilere tanıtılmalı, öğrenci aydınlatılmalıdır. Hem bu yolla kişilerin mesleklere dağılımı kontrol edilebilir ve gerekli eleman bulunamayan alanlara bu öğrenciler kanalize edilebilir. Böylece kişiler istedikleri mesleği seçmenin mutluluğu ve şevkiyle çalışabilir."

"Bence en büyük problemimiz, öğrenme şevkimizin, isteğimizin oldukça yetersiz olması."

"Meslek açısından önemli olmayan bir sürü ders kaldırılıp, bugün birçok Batı ülkelerinde geçerli olan ihtisaslaşma kuralı yaygınlaştırılmalıdır."

"En önemli sorun, 'gelecek endişesi'dir. Fakültelere öğrenci alınırken, ülkenin ihtiyaçları ve istihdam imkânlarının dikkate alınması gerekir. Öğretimin amacı, üretebilen insan yetiştirmeye yönelik olmalıdır."

"Mevcut üniversiteleri şehrin dışına götürme imkânlarını ararım. Halen yapılmakta veya yapılacak olan üniversitelerin sakin Üniversite Köyü halinde inşa edilmesine çalışırdım. Böylelikle hiçbir öğrencinin ulaşım sorunu kalmadığı gibi, şehrin bunaltıcı havasından kurtulmuş olurduk."

"Öğrencilerin psikolojik sorunlarını dinler ve çözüm ararım. Not sistemini kaldırırdım. Başarılı ve başarısız olarak sınıf bitirmeyi veya kalmayı uygulayan bir sistem kurardım."

"Dersten çıktıktan sonra birlikte ders çalışmak için kahvehanelere gitmek zorunda kalıyoruz. Çünkü, kütüphanelerde birlikte ders çalışabilmemiz olanaksız. Bizlerin birlikte ders çalışabileceği, okula yakın

spor ve sosyal faaliyetlerin gerçekleştirilebileceği kurumların varlığı için gerekenin yapılmasına çalışmak, yetkili olsaydım ilk görevim olurdu. Arkadaşlarla ortak sorunumuz bu; ayrıca öğleden sonraki boş zamanımızda okul için, devlet için bazı görevlerin bize verilmesi, bize olan güven ve kişiliğimizin gelişmesi açısından çok önemli bence."

"Bazen iki ders arasında oldukça çok zaman oluyor. Öğrenciler bu zamanları üniversitelerin çevresinde bulunan havası bozuk, öğrenciye bir şey vermekten aciz yerlerde geçiriyorlar."

"Üniversitelerde ezbere bilgilerden çok, uygulamalı derslere ağırlık verilmelidir."

"Yetkili olsaydım, öğrencilerdeki başarısızlığın nedenini araştırırdım. Öğrencinin genelde başarısızlığının sadece tembellik olup olmadığını ve içinde yaşadığı şartlardan mı kaynaklandığını araştırırdım."

"Öğrenciyi tamamen araştırmaya yönlendirmek, onlara bir şeyler vermek."

"Eğitimin üretime dönük olmasını sağlar, mezun olan öğrencilere iş imkânı hazırlardım."

5. Ulaşımın çok zamanlarını aldığını temel sorun olarak ortaya koyan gençlerden birinin çözüm önerisi de şöyle:

"Ulaşım, büyük şehirler için bir sorun. Günde 1-2 saat yol gelen arkadaşlarımız var. Bu, belli yerlerden okullara servisler konarak bir derece hafifletilebilir."

GENEL SONUÇLAR

Bu araştırma bizlere, İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin temel sorunlarını belirleme imkânı vermiştir. Ankette 26 sorun içinden tüm öğrenciler itibariyle en yaygın olan beşini saymak gerekirse bu sorunların; spor imkânlarının olmaması, aileye yük olmaya devam etme, eğlenmek için yeterli zaman ve yer olmayışı, derslerle uğraşmaktan başka bir faaliyete zaman kalmayışı ve ulaşımın çok zaman alışı olduğu görülür.

Aileleriyle birlikte oturan öğrenciler için spor imkânlarının olmaması ve ulaşımın çok zamanlarını alması temel sorunlar arasında yer

alırken, ailesi İstanbul dışında oturan gençler için temel sorunlar; aylık gelirin masraflarını karşılamaması ve sağlıklı beslenememe olmuştur.

Olaya farklı cinsiyetler açısından baktığımızda; kız öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirememe hususunda yakınmalarına karşılık, erkek öğrencilerin daha ekonomik ve yaşamı sürdürebilmek için zorunlu ihtiyaçları dile getiren sorunları ortaya koydukları görülmüştür.

Öğrenciler, sorunlarına pratik bazı çözümler getirirlerken, büyük ölçüde aynı noktalarda birleşmektedirler. Bunlar arasında, kitap ve dergilerin pahalı olması sebebiyle fakültelerde kurulacak kitap kulüplerinde öğrencilere indirimli satışların yapılması, gelirlerinin yetersiz olmasına karşı daha fazla sayıda bursla çalışma imkânı, ulaşım sorununa karşı fakültelere düzenli öğrenci otobüsünün sağlanması sayılabilir.

Bu arada gençler, "Bize güvenilmiyor, saygı duyulmuyor, biz nasıl yaratacağız bu güveni içimizde...", "Toplum bize güvensin ve kişiliğimize saygı göstersinler, yeter..." cümleleriyle toplumla olan iletişim kopukluğundan yakınmaktadırlar.

Öğrencilerin daha esnek kurallar içinde kendilerini araştırma, uygulama ve düşünmeye yöneltecek bir öğretim modelinin özlemi içinde oldukları anlaşılmaktadır.

Büyük bir öğrenci grubu, ekonomik sıkıntılarını dile getirmişler ve gerek ailelerine yük olmaktan dolayı, gerekse aylık gelirlerinin masraflarını karşılayamamasından dolayı mutsuz olduklarını bildirmişlerdir. Bu sorunun çözümü için öğrenciler, ders programlarının daha esnek düzenlenmesi şartıyla yarım günlük iş teklifi getirmişler ve bu işin bulunmasında üniversitelerden yardım istemişlerdir. Yine öğrencilere burs verilmesinin çok ayrıntılı araştırmadan sonra gerçekleştirilmesi ve burs sayısının artırılması, öneriler arasındadır.

Öğrenciler temiz ve sağlıklı ortamda yaşamak ve beslenebilmek için yurtlardaki koşulların yeniden düzenlenmesini önermektedirler.

Karşı cinsten arkadaşlarının olmaması, yalnızlık duygusu, aile özlemi ve ruh sağlığındaki bozukluklar gençlerin üniversitelerde kendilerini dinleyecek uzman kişilere ihtiyaç duyduklarını göstermektedir.

Bunun için de her fakülte bünyesinde oluşturulacak "Psikolojik danışmanlık ve rehberlik" servislerinin yardımından yararlanılabilir.

Nihayet öğrenciler, istedikleri fakültede okuyamamaktan yakınmakta ve gelecekte iş bulamama endişesiyle huzursuzluklarını dile getirmektedirler. Gençler bu gelecek kaygısının, başarılarını olumsuz açıdan etkileyen önemli bir etmen olduğunu da ileri sürmektedirler.

Sonuç olarak, gençlerin çözülmesini bekledikleri kısa ve uzun vadede gerçekleşebilecek sorunları vardır. Bu sorunların çözümünde devletin yanı sıra, özel kurum ve gönüllü kuruluşlara büyük görevler düşmektedir.

KAYNAKLAR

(1) Mussen, Paul H.; Conger, John J.; Kagan, J., *Child Development and Personality*, Harper and Row International ed., 1979.
(2) Cole, L. and Hall, I. N., *Psychology of Adolescence*, Holt, Rinehart and Winst Inc., New York, 1970 (7th ed.).
(3) Beard, Ruth M., *An Outline of Piaget's Developmental Psychology*, Routledge and Kegan Paul, London, 1969.
(4) Havighurst, R. J. and Taba, H., *Adolescent Character and Personality*, John Wiley and Sons Inc., New York, 1949.
(5) Spenlé, A. R., *Ergenlik Psikolojisi* (Çev. B. Onur), Maya Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şti., Ankara, 1980. s. 85, 91.
(6) Spenlé, A. R., *a.g.e.*
(7) Spenlé, A.R., *a.g.e.*
(8) Havighurst, R., J. and Taba, H., *a.g.e.*
(9) Crow, L. and Crow, A., *Adolescent Development and Adjustment*, McGraw-Hill Book Co., The Maple Press Co., New York, 1965.
(10) Mussen, Paul H.; Conger, John J.; Kagan, J., *a.g.e.*
(11) Dreyfus, E. A., *Adolescence (Theory and Experince)*, Charles E. Merril Pub. Co., A. Bell and Howell Co., Ohio, 1976.
(12) Arkun, N., *İntiharın Psikodinamikleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1978, s. 73 (2. basım).
(13) Dreyfus, E. A., *a.g.e.*
(14) Cole, L. and Hall, I. N., *a.g.e.*

Onuncu Bölüm

Ergenlikte Cinsel Sorunlar

İnsanda cinsellik, bedenin olgunlaşmasıyla birlikte ergenlik döneminde birdenbire başlamaz. Çocuklukta cinselliğin konu edildiği bölümde de gördüğümüz gibi, insanlar doğumdan itibaren cinsel tepkiler gösterebilmektedirler. Doğumla erinlik arasındaki dönem, cinsel kimlik, cinsel tutum ve davranışların gelişmesine katkıda bulunan deneyimlerle doludur. Ergenliğin erken evrelerinde cinsel etkinlik, bireyin kendi dünyasını aşarak başkalarıyla da ilgili bir nitelik kazanır.

Cinsellikle cinsiyet arasındaki ayrım önemlidir. Cinsellik, erkekle kadın arasındaki biyolojik farklılıktır. Cinsiyet ise, sosyo-kültürel standartlarla belirlenen "erkeklik", "dişilik" arasındaki farktır. Ergenlik döneminde gelişen cinsel kimlik, hem fiziksel süreç hem de cinsiyetin birlikte bir işlevidir.

Psiko-seksüel gelişim, son derece karmaşık bir süreçtir. Cinsel yönlenmeyi etkileyen çok sayıda etken vardır. Bunlar, kromozomların içerdiği cinsellik, hormonal cinsellik, gonadotrop hormonun içerdiği cinsellik, üreme organlarının iç ve dış yapısı, cinsiyetin içerdiği rol, yetişme tarzı gibi etkenlerdir. Tüm bu etkenler birleşerek cinsel kimliğin oluşmasını sağlar, bunların herhangi birinde bir aksama, bireyin cinsel gelişiminde bir sapmaya neden olabilir[1].

Ergenliğin Ölçütü

Ergenlik çağı kızlarda ilk âdet görmeyle, erkeklerde ise ilk meni boşalımıyla başlar. Kızlar erkeklerden iki yıl önce ergenliğe girerler. Kimi ilk âdetini 10, hatta 9 yaşında görür, kimi 15 ya da 16'sında. Ancak büyük bir çoğunlukla başlangıç 11-13 yaşları arasındadır. Erkeklerde ilk boşalma ise, 13-14 yaşlarında olur.

Genellikle ilk âdet görme, kızlarda psikolojik bir etki yaratır. Eğer bunun normal olduğunu ve nedenini bilirse, genç kızın korku duyması, hatta paniğe kapılması önlenir. Birçoğu genç kızlığa atmış oldukları bu adımdan dolayı mutlu olurlar. Ama hiçbir açıklama yapılmamışsa, bir hastalığa yakalanmış olmaktan korkarlar; bir bozukluk olduğuna inanırlar. Ve o aşamadan sonra da bu korkuyu gidermeye çalışmak çok zor olur. Pek çoğu ilk keresinde utanırlar, sıkılırlar. Bazıları bugünlerde okula ya da gezmeye gitmekten kaçınırlar.

Birçok genç kız, cinsel ilişkiyi korkunç ve zorlu bir şey olarak görme eğilimindedir, evlendiklerinde buna boyun eğmeleri gerektiğini düşünürler. Bunun nedeni, yanlış cinsel eğitimle verilen aşağılık duygusu ve güç doğum korkusu ve âdetin ortaya çıkışındaki aksaklıklar (örneğin, habersiz olması) olabilir. Bu duyguların sevinç ve zevk duygularıyla yer değiştirmesi çok zordur. Bazen ruhsal tedavi gerektirebilir.

Erkekler ise, 11-12 yaşlarında görülen kilo artışının, bu dönemin gelişimi süresince normal olduğunu kabullenmekte güçlük çekerler. Görüntülerinden rahatsızlık duyarlar ve arkadaşları tarafından alay edilmekten çekinirler.

12 yaşında cinsel organlarda gelişme ve vücutta tüylenme, 13 yaşında ise seksüel fanteziler ve duygular sonucu ilk boşalma meydana gelir. Mastürbasyon yine bu yaşta görülür. Bu yaş, hemen tüm erkek çocukların cinsellikle tanıştığı yaştır.

Baş Sorun: Bilgisizlik

M. Exner, *Cinsel Eğitimin Sorun ve İlkeleri* (Problems and Principles of Sex Education) adlı yapıtında, 948 Amerikalı öğrenci üzerinde gerçekleştirdiği araştırmanın bulgularını şöyle özetler: 637 erkek ilk cinsel izlenimleri 9,5 yaşında elde ederken, 727 erkeğin sağlıklı kaynaklardan cinsel bilgi aldığı yaşın 15,5 olduğu saptanmıştır.

Bu istatistikleri incelediğimizde görüyoruz ki, ilk cinsel izlenimi aldıktan ilk doğru dürüst cinsel bilgi alıncaya kadar 6 yıl geçmektedir. Psişik ve fizik gelişmenin kesin dönemi olan 6-15 yaş arası dönemde çocuk, kendini çevreleyen cinsel bilmeceler karşısında tek başına, terk edilmiş durumdadır. Bunları çözebilmek için sadece kendi hayal gücüne, gerçekte kendisinden daha bilgili olmayan arkadaşla-

rının anlattıklarına, gizli sohbetlere ve de gizli okuma parçalarına sahiptir.

A.B.D.'de yapılan bir araştırmada, ergenlere, "Anne babalarınızla cinsellik hakkında konuşabiliyor musunuz?" diye bir soru yöneltilmiştir. Yanıt, hemen ve tümüyle "Hayır," olmuştur. Nedenini de şöyle açıklıyorlar: "İşten dönünce çok yorgun oluyorlar ve tartışma istemediklerini söylüyorlar."

Ergen, ana babasına karşı aptal ya da çocuk gibi görünmekten hoşlanmaz. Bu yüzden bazen açıkça soramayacağı soruları, dolaylı yoldan bir konuşma sırasında kullanır. Şöyle ki:

"Okuldaki bir çocuk dedi ki"

"Hani bir kitap varmış, işittiniz mi?"

"Şu yeni gelen kız için ne diyorlar, biliyor musunuz?"

"En yakın arkadaşım kendisine bir erkek arkadaş buldu."

Bu tür cümleler, içinde pek çok soruyu gizler. Anne babaya düşen görevlerden biri de bunları bulup çıkarmaktır.

Her ne kadar soruları arzu ettikleri kadar özgürce olmasa da ergenlerin en çok merak ettikleri konu, cinselliktir. Bunun nedeni, salt bilgi edinmek arzusundan değil, daha çok endişe ve korkularını gidermek içindir. Dolayısıyla yanıtlar aydınlatıcı, açık, dürüst ve soğukkanlı olmalıdır ki, ergen cinselliği yanlış ve kötü olarak düşünmesin.

Cinsel eğitimin amacı, yalnızca çocuğun bazı gerekli sosyal kurallara uymasını sağlamak değil, insanın sevgi içinde serbestçe gelişimini ve kendinde bulunan cinsel güçleri olabildiğince düzenlemesini, bunları bilinçli olarak elde tutmasını, kendisinin ve başkalarının mutluluğu (özellikle eşi ve çocuklarının) için bunlardan yararlanmasını sağlamaktır.

Gençlerin cinsellikle ilgili sorunlarına baktığımızda, en başta gelen yakınmanın bu konudaki bilgisizlik olduğunu görmekteyiz. İşte birkaç örnek:

> Erkek ergen: "Cinsellikle ilk karşılaştığımızda bu konudaki eğitimimiz daha çok, bizden önce karşılaşanlardan aldığımız yalan yanlış bilgilerden oluşuyor. Bu konuda kızlar bizden daha şanslı. Çünkü onların rahatlıkla konuşabilecekleri bir anneleri var. Erkeklerse bence babalarıyla, kızların anneleriyle konuştukları kadar rahat konuşamıyorlar."

Kız ergen: "Buluğ çağına girmeden cinsel konularda hiçbir bilgiye sahip değildim. Daha sonraları annemle bu konularda konuşmaya, bilmediklerimi ona sormaya başladım. Ancak bazen onun da bilmediği şeyler olduğunu görüyordum. Bunun nedeni de, onun anne ve babasından bu konuda hiçbir eğitim görmemiş olması tabii."

Kız ergen: "Bu dönemde benim hiçbir cinsel sorunum olmadı. Ama çevremde gerçekten çok değişik örneklere rastladım. Buna birkaç örnek vermeden geçemeyeceğim. Bir kız arkadaşım vardı. Tam ergenlik dönemi başında ilk hastalandığı zaman bana şöyle bir soru sordu: 'Acaba ben şimdi anneme bunu söylesem bana kızar mı?' Kendisine bunun çok doğal bir şey olduğunu anlatmaya çalıştım, ama annesiyle arasında normal bir bağ olmadığı için, bunu annesine anlatamadı."

Kız ergen: "Ergenlik döneminde cinsel konuda bana hiçbir bilgi verilmedi. Sadece kız arkadaş edinmeme izin verdiler, erkek arkadaş edinmeme izin vermediler. Arkadaşlarımla bir yere, gezmeye ya da sinemaya gitmeme izin vermezlerdi. Bir zamanlar içe dönük olmamın nedenlerinden birinin bu olduğunu şimdi anlıyorum."

Erkek ergen: "Her ergenin kendine göre cinsel sorunları vardır. Yetişirken aileden olsun, okuldan olsun yeterli cinsel bilgi alamazsa, bu sorunlarla baş etmek daha da zorlaşır. Sağdan soldan edindiği yanlış bilgiler, onun ilerideki yaşamında olumsuz etkiler yapabilir. Bence bu eğitim yapılırken öncelikle ve özellikle erkeklere, kızların sadece cinsel duyguları tatmin edici bir araç olmadıklarını öğretmek gerekir. Bunun yanında kızlara da erkeğin korkulacak bir yaratık olmadığı vurgulanmalıdır. Bu gibi şeylerin önüne geçilmesi ve toplumumuzda tabu olarak karşılanan kız-erkek arkadaşlığının saygı ve sevgi çerçevesinde anlaşılması, yürütülmesi gerekir."

Kız ergen: "Ergenlik dönemindeki cinsel sorunlar bence aileden kaynaklanıyor. Cinsel bilgiler ergenlere tam olarak verilmiyor ya da üstü kapalı veriliyor. Günümüzde gençler, cinsel bilgiler edinmek için değişik yollara başvuruyorlar. Bu sakıncalı bilgilerin uygulanması da kız-erkek arkadaşlığının bozulmasına neden oluyor."

Görüşümüzce cinsel eğitim, iki yönlü olmalı, yani ana babalara ve gençlere yönelik olarak yapılmalıdır. Bu nedenle ergenlikte cinselliği ele alırken, hem ana babalara yardımcı olmayı, hem de okurlarımızın büyük bölümünü üniversite gençliği oluşturduğundan, onları aydınlatıcı kısa bilgiler vermeyi amaçladık.

Karşı Cinsle Arkadaşlık

Gençlerin cinsel içerikli sorularından birini, karşı cinsle ne yapılması gerektiği merakı oluşturur. Hepsi bu yeni deneyimi tatmak isterler. Onların büyüdüklerinin belirtisidir bu, ama davranışları konusunda endişelidir hepsi. Bir arkadaşlık teklifi almak kadar, almamaktan da korkarlar. Çünkü yeterince güzel ya da çekici görünmedikleri fikri yer etmiştir kafalarında.

Bu konuyla ilgili sorulara verilecek en iyi yanıt, kendini kontrol etmeyi bilmenin önemini belirtmek ve karşısındaki kişinin duygularına, düşüncelerine değer vererek atılgan ve ürkütücü davranmamak olmalıdır.

Kuşkusuz, erkekler kızlara oranla daha özgürce davranırlar çoğunlukla. Bu yüzden ürkek davranan kız arkadaşlarına karşı anlayışla ve sabırla davranmayı öğrenmek zorundadırlar.

Çağa ayak uydurmakta olan biz ana babalar, artık çocuklarımızın bu tür ilişkilerini biliriz, eğer onlarda yeterince güven uyandırabilmişsek bize açılırlar. Fazla üstlerine varmadan, ama akıllıca ve iyi niyetli yaklaşımlarla bu ilişkiler hakkında bilgi edinebiliriz. Böylece arkadaşça bir yaklaşımla onlara yardımcı olabiliriz.

Kişinin kendine olan saygısı diğerlerine olan davranışları açısından da önemlidir. Bir ergen, kendisinin değerine inanırsa, kendisiyle başkalarını da aynı ölçülerde tutmayı başaracaktır. Kurallara saygılı, düşünceli ve yardımsever davranacaktır. Arkadaş çevresinde sevilen, aranan biri olacaktır. Ve bunlar da onun yasak olanları yapmasını, yanlış davranmasını önleyecektir. Çünkü duygusal bir kırıklığı olmayacaktır. Ara sıra hırçın, huzursuz ya da endişeli olsa bile, kendine hâkim olmayı bilecek bir kişi haline gelecektir. Birlikte olduğu arkadaşlarına saygılı davranacak, bu da ona ayrı bir yer kazandıracaktır kuşkusuz. Hiçbir zaman cinsel çekiciliğin ve ikna yeteneğinin kişinin bir başkasını gerçek anlamda bir arkadaş olarak seçmesine yetmeyeceğini fark edecektir.

Cinsel Enerji ve Mastürbasyon

Ergenin en önemli sorunlarından biri de, ortaya çıkan cinsel enerjiyi dışarı atmanın yollarını bulmaktır. İşte ergenlikte bu nedenle zaman zaman mastürbasyona, yani kişinin kendi kendini doyuma ulaştırmasına rastlanabilir.

Orgazma ulaşmayla duyulan haz ve buna paralel belirsiz bir heyecan, endişeli bir deneyim oluşturur, çünkü ergen kendisine ne olduğunu anlayamaz. Pek azı bu konuda bilgi sahibidir ve bu olayın heyecanlı olmakla birlikte normal bir şey olduğunu kavramıştır. Ana babaların çok az bir bölümü bu konuda aydınlatmışlardır çocuklarını. Oysa her bir anne ve babanın, bedenin uyarıma duyarlı bölgelerine dokunma sonucu heyecanın artmasıyla oluşan orgazm olayından, çocuklarına mutlaka söz ederek onları aydınlatmaları gerekmektedir.

Daha önce de değindiğimiz gibi, yaşamın ilk yıllarından itibaren genital organların özel bir duyarlılığa sahip olduğunu kabul ediyorsak, çocuğun bunu keşfetmesine şaşırmamalıyız. Altı açılırken ya da tuvalet sırasında da çocuğun eli ya da ayağı genital bölgeye değebilir, çocuk bundan haz duyar, yineleme fırsatı arar ve daha duyarlılık kazanır. Bunlar, ilk yıllarda beliren bir çeşit mastürbasyondur, 5 yaşa doğru sıklaşır ve bazen çocuğun zevk aldığı oyun haline dönüşebilir. Daha sonra erinlikte yeniden ortaya çıkmak üzere kaybolur. Bilindiği gibi, erinlikte mastürbasyon daha etkin bir nitelik kazanır ve yetişkindeki cinsel ilişkiye benzer bir zevk elde edilir.

Birçok kişi mastürbasyonu erinlik pratiği olarak algılar. Çünkü bu yaşta çok daha yaygındır. Araştırmacılar, bu dönemde gençlerin yalnızca % 10'unun mastürbasyon yapmadığını saptamıştır. Bize göre mastürbasyon, hangi yaşta olursa olsun, cinsel ilişki dışında, insanın genital organlarından zevk almak için başvurduğu bir yoldur.

Ancak mastürbasyonun ergenlik zorluklarının normal çözümü olduğunu söylemek istemiyoruz. Her zaman için mastürbasyon çocuksu bir çözümdür; regressif (gerileyici) sonuçlar ortaya çıkarabilir ve gencin ileride, karşı cinsle cinsel ilişki kurmasında birtakım zorluklarla karşılaşmasına neden olabilir. Yine de özellikle trajik ve patalojik bir olay olarak almamak gerektiğini düşünmekteyiz.

Ara sıra yapılan mastürbasyon anne babaları endişelendirmemeli

ve müdahale etmeye götürmemelidir. Alışkanlık haline gelen mastürbasyon karşısında ise anne baba paniğe kapılmadan, bu davranışın nedenini aramalı, bu amaçla da bir uzman pedagoga başvurmalıdır. Bunun yanı sıra, gence anlayışla yaklaşmalı ve sağlıklı bir etkileşim ortamı hazırlamalı, ayrıca ona ilgi ve yetenekleri doğrultusunda spor ve çeşitli sosyal uğraş olanakları sağlamalıdır.

Sonuç olarak, anne ve babalar, ergene cinsellikle ilgili hiçbir konuda ürkütücü bir tavır takınmamalı, tersine bu olaya uyum sağlaması için çaba göstermelidirler.

SEKS KONUSUNDA GENÇ-ANNE VE BABA DİYALOĞU

15 yaşındaki bir kız, annesine sorar: "Evlilik öncesi seks hakkında neler düşünüyorsun?" Bu anne şanslıdır, çünkü kızı pek çok şeyi ortaya koymaya yarayacak olan anlamlı bir konuya doğru giriş yapmıştır.

"Kesinlikle onaylamıyorum. Bu, genç kızlara bir sürü dert yüklemekten başka bir işe yaramaz. Kız hamile kalabilir, bu da her şeyin sonu demektir," şeklindeki bir konuşma, çocuğu ürkütmeye yarar ancak. Ayrıca bundan böyle genç, düşüncelerini kendisine saklamayı yeğleyip, susacaktır.

Oysa: "Sanıyorum bu, üzerinde önemle düşünülmesi gereken bir konu. Birtakım düşüncelerim var tabii, ama senin de neler düşündüğünü bilmek isterim," şeklindeki bir giriş, yararlı bir tartışmanın başlamasını sağlayacaktır hiç kuşkusuz.

Ergenin üstüne varmakla bir kazanç elde edilemez. Çünkü bu, çoğu kez, ergeni daha da kışkırtmaktan başka işe yaramaz. Aklı başında, soğukkanlı davranmak, dostça ve dürüstçe bir fikir alışverişi, ergeni bazı şeyleri düşünmeye iter. Bu da iyi bir başlangıçtır.

Anne babanın çocuklarına olan yaklaşımları sevecen ve arkadaşça olduğu takdirde, yukarıdaki örnekte olduğu gibi bir soruyla, çok daha farklı, ergene çok daha yararlı konulara doğru bir adım atılır. Ustalıkla yönlendirilen konuşma sayesinde, hem ergenin düşünceleri ortaya çıkar hem de belki sormaya cesaret edemediği başka soruları yöneltmesi sağlanır.

Şimdi size bu konuda iki ayrı örnek verelim. Her ikisinde de anne, baba ve kızları konuşuyor. 15 yaşındaki genç kız bir dergi okuyor.

Kız: "Bakın! Gazetedeki şu artistin evlenmeden bir çocuğu olmuş!"

Anne: "Ne korkunç bir olay, ne kötü!"

Kız: "Affedersin anne, ama buradaki korkunç olay nedir?"

Anne: "Aklıbaşında hiçbir kadın bunu yapmaz. Zavallı bebek! Kendine ismini verecek bir babası bile yok! Sen bunları bilmezsin. Hiçbir erkek böyle bir kadınla evlenmez. Kim başkasının çocuğuna adını verir? Erkekler eşlerinin namuslu olmalarını isterler. Bu kadının da hayatı mahvoldu."

Kız: "Geri kafalıymış gibi konuşma lütfen, anne."

Baba: "Annen haklı, küçük hanım. Bu tip kadınlar modern olmakla geçinen zavallı yaratıklar. Çoğu yaptığına pişman olur. Ama geri dönüş için geç kalmıştır. Herkes onlara aşağılık bir kadın gibi bakar."

Kız: "Ben öyle düşünmüyorum baba."

Tartışma genç kızın kapıyı vurup odadan çıkmasıyla sona erer. Hem kızmış, hem de bir kadının böyle aşağılanmasına üzülmüştür. Ana babası ise üzgün ve düş kırıklığına uğramıştır; kızları için kaygılıdırlar. Aynı konuda tekrar konuşabilmek için aradan çok zaman geçmesi gerekecektir ya da bir daha tekrarlanmayacaktır böyle bir konuşma.

Şimdi aynı konuda başka bir ailenin konuşmasına bakalım.

Kız: "Bu dergide bir artistin çocuğu olduğu yazılı. Ama evli değilmiş..."

Anne: "Günümüzde bu tür olaylara sık rastlanıyor kızım. Sen de biliyorsun ki, çocuk sahibi olmak için evli olmak gerekmiyor bazılarına göre."

Kız: "Belki de böylesini uygun gördü kendisi için. Değil mi baba?"

Baba: "Genellikle her kadın evlenip mutlu bir yuva kurarak çocuk sahibi olmayı ister. Benim merak ettiğim, bu hanımın neden değişik düşünmüş olduğu..."

Kız: "Ama baba, artık pek çok kişi evliliği önemsemiyor. Bugün sınıftaki konuşmada bazı arkadaşlarım evliliği düşünmediklerini söylediler. Bir erkek arkadaş, bunun hapiste olmaktan fark-

sız olacağını belirtti. Çoğu kimse yaşamının farklı dönemlerinde farklı kişilerle olmayı tercih ediyor, bir tek kişiye bağlanmaktansa böylesi daha iyi olurmuş."

Anne: "Bence arkadaşların günün birinde aradıklarını bulamamaktan korkuyor."

Kız: "Bunu hiç düşünmemiştim. Biliyor musun anne, bazen erkek arkadaşlarımı inceliyorum ve hangisinin ileride eşimde olmasını istediğim özelliklere sahip olduğunu araştırıyorum."

Anne: "Herkesin hataları olabilir. Kimse kusursuz değildir. Sizler henüz kendinizi ve hayatı tanımaya çalışıyorsunuz. Zamanla fikirlerinizde değişmeler olacaktır. Biz babanla evlendiğimizde çok gençtik. Bir ara hata yaptığımı bile düşündüm."

Baba: "Annen haklı. Birbirimizi hem seviyor, hem de korkuyorduk. Gençlik hem güzel, hem de güç bir dönem."

Kız: "Galiba haklısın baba. Pek çok kız, erkek arkadaşlarıyla uzun süre bir arada olup olamayacaklarını merak ediyorlar. Erkeklerse onları eski kafalı olmakla suçluyor, çağdaş bir genç kız olmalarını istiyorlar."

Anne: "Sen ne düşünüyorsun bu konuda?"

Kız: "Sanırım erkekler bizi anlamıyorlar. Kız olmak zor bir olay. Bazı şeyler sorumluluk gerektiriyor."

Baba: "Biliyorsun, genç erkekler kızlara oranla daha atak ve heyecanlı olurlar. Bazen ufak bir bakış, gülüş onları heyecanlandırır. Kız arkadaşları izin verirse fırsattan yararlanmayı isterler. Pek bilmedikleri bir konu ise, kızların duygularıdır. Çoğu cahil sayılır bu konuda. Öylesine kendileriyle ilgilidirler ki... Çoğu zaman bir kızın nelerden mutlu olup nelerden hoşnutsuz olduğunu bilemezler. Bu da kızların düş kırıklığına uğramasına neden olur. Daha önemlisi, kızların düşünmesi gereken başka şeyler de vardır. Hamilelik gibi..."

Konuşma böylece sürer gider. Evlilik öncesi ilişkilerden yola çıkarak, konu pek çok şeyi kapsayan bir şekle dönüşmüştür. Bu çift, çocuklarının fikirlerine değer veren, ona yardımcı olmaya çalışan bir anne baba örneğidir. Unutulmamalıdır ki, bazen çocuklar da bu konuları büyükleriyle konuşmaktan rahatsız olurlar. Ana-babalar, çocuklara konuşma hakkı tanıdıktan sonra, sırası geldiğinde açıkça ve dürüstçe kendi fikirlerini ortaya koymayı bilmelidirler.

Bu örneklerden anlaşılabileceği gibi, ergenlik dönemi, aynı zamanda bir düşünce karmaşası dönemidir. Anne babalar, çocuklarına evliliğin en akıllıca çözüm yolu olduğunu söylerler genelde. Bunun nedenleri çoktur aslında. Hepimiz toplumun üyeleriyiz. Bu durumda da toplumun çizdiği sınırlar içinde davranmamız gerekir[2].

Her konuda olduğu gibi, çocuklarının cinsel içerikli soruları karşısında anne ve babalara başlangıç için önerdiğimiz konuşma şekli şöyledir: "Kuşkusuz sen ve ben pek çok konuda ayrı düşünebiliriz. Aynı karar ya da sonuca varmasak bile, birbirimizin düşüncelerine saygı duymayı ve bazı ortak değerlerde birleşmeyi öğrenmeliyiz. Konuşalım, tartışalım. Bu ikimiz için de çok yararlı olacaktır."

Anne ve babalara son bir uyarı daha: Çocuklarıyla konuşurlarken davranışlarıyla sözlerinin çelişmemesine dikkat etmelidirler. Örneğin, sürekli içip sarhoş olan ya da evlilik dışı ilişkileri olduğu bilinen bir yetişkinin, çocuğuna bunlardan sakınmasını öğütlemesinin işe yaramayacağı açıktır. Çocuklarımıza sözlerimizle öğüt verelim, bu arada davranışlarımızla da örnek olmayı da unutmayalım.

KAYNAKLAR

(1) Dreyfus, E. A., *Adolescence (Theory and Experience)*, Charles E. Merril Pub. Co., Ohio, 1976.

(2) Selzer, Joae Graham (MD), *When Children Ask About Sex (A Guide for Parents)*, Besacon Press, Boston, 1965.

Genel Kaynakça

Alken, Carl E. and Sokeland, Jürgen, *Üroloji* (Çev. Vural Solok), Arkadaş Tıp Kitabevi, Kırklareli, 1983, s. 357.

Arkun, N., *İntiharın Psikodinamikleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1978, s. 73 (2. basım).

Aydoğmuş, K., *Çocuk Psikiyatrisi*, Seminer Notları, Çapa Çocuk Psikiyatrisi Anabilim Dalı, İstanbul, 1981.

Başaran, F., *Psiko-Sosyal Gelişim (7-11 Yaş Çocukları Üzerine Yapılan Bir Araştırma)*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s. 17, 73, 169, 170, 171.

Bayraklı, Bayraktar, *Fârâbi'de Devlet Felsefesi*, Doğuş Yayın ve Dağıtım, İstanbul, 1983.

Beard, Ruth M., *An Outline of Piaget's Developmental Psychology*, Routledge and Kegan Paul, London, 1974.

Berenberg, S. R. (edited by), *Puberty, Biologic and Psycho-Social Components, H. E.*, Stenfort Kroese B. V., Leiden, 1975.

Bergen, John R. and Dunn, James A., *Psychology and Education*, John Wiley and Sons Inc., New York, 1976.

Biehler, R. F., *Child Development (An Introduction)*, Houghton Mifflin Co., Boston, 1981 (2nd ed.).

Bilge, M., *Fizyolojide Hormonlar Bilgisi*, Güven Kitabevi Yayınları, Ankara, 1979, s. 364, 371-3, 376, 379, 380, 383, 385, 387, 401-7.

Blair, G. M. and Jones, R. S. and Simpson, R. H., *Educational Psychology*, The MacMillan Co., Collier-MacMillan Ltd., New York, 1968.

Blatner, H. Adam (MD.), *Acting-In, Practical Applications of Psychodramatic Methods*, Springer Pub. Co., New York, 1973.

Breckenridge, M. E. and Vincent, E. L., *Child Development, Physical and Psychological Growth Through Adolescence*, W. B. Saunders Co., Philadelphia, 1966.

Bruner, J. S. and Jolly, A. and Sylva, K. (edited by), *Play, Its Role In Development and Evolution*, Hazell Watson and Viney Ltd., Middlesex, 1976.

Bühler, C., *Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi* (Çev. F. Baymur), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1961.

Cansever, G., *İçimdeki Ben (Freud Görüşünün Açıklanması)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.

Cole, L. and Hall, I. N., *Psychology of Adolescence*, Holt, Rinehart and Winst Inc., New York, 1970 (7th ed.).

Cole, L. and Morgan, J. B., *Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi* (Çev. B. H. Vassah), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968.

Crow, L. and Crow, A., *Adolescent Development and Adjustment*, McGraw-Hill Book Co., The Marple Press Co., New York, 1956.

Crow, L. and Crow, A., *Child Psychology*, Barnes and Noble Inc., New York, 1969.

Çağlar, Doğan, *Uyumsuz Çocuklar ve Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974.

Çamdibi, Hasan Mahmut, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazzali Han Neşriyat*, Gümüş Basımevi, İstanbul, 1983.

Daws, Dilys and Boston, Mary, *The Child Psychotherapist and Problems of Young People*, Wildwood House, London, 1981.

Doll, E. A., *Measurement of Social Competence (A Manual for the Vineland Social Maturity Scale)*, American Guidance Service Inc., Minnesota, 1953.

Dreyfus, E. A., *Adolescence (Theory and Experience)*, Charles E. Merril Pub., Co., A. Bell and Howell Co., Ohio, 1976.

Dunn, Judy and Kendrick, Carol, *Siblings*, Grant McIntyre Ltd., London, 1982.

Erickson, Marilyn, *Child Psychopathology*, Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1982 (2nd ed.).

Eysenck, H. J. and Nias, D.K.B., *Sex, Violence and the Media*, Paladin Granada Pub., London, 1980.

Fişek, Güler Okman ve Yıldırım, Serap Maktav, *Çocuk Gelişimi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983.

Geçtan, Engin, *Psikanaliz ve Sonrası*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.

Geçtan, Engin, *Çağdaş Yaşam ve Normaldışı Davranışlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1988.

Gesell, A. and Ilg, F. L., *The Child From Five to Ten*, Harper and Brothers Pub., New York, 1946.

Gesell, A. and Ilg, F. L., *Le Jeune Enfant dans la Civilisation Moderne* (Çev. Sibel Yıldızoğlu), P.U.F. Psychologie d'aujourd'hui, Paris, 1982.

Gesell, A. and Ilg, F. L. and Ames, L. B., *Youth, The Years from Ten to Sixteen*, Harper and Brothers Pub., New York, 1956.

Good, T. L. and Prophy, J. E., *Educational Psychology, (A Realistic Approach)*, Holt, Rinehart Winston, New York, 1980.

Gordon, Thomas, *Teacher Effectiveness Training T.E.T.*, Peter H. Wyden Pub., New York, 1976.

Havighurst, R. J. and Taba, H. *Adolescent Character and Personality*, John Wiley and Sons Inc., New York, 1949.

Hurlock, E., *Adolescent Development*, McGraw Hill Brook Co., Kogakusha Co., Tokyo, 1955.

Hurlock, E., *Child Development*, McGraw Hill Book Co., Kogakusha Co., Tokyo, 1955.

Hurtig, M. C. and Zazzo, R., *La Measure de Development Psycho-Social D.P.S.* (Çev. Norma Razon), Delachaux et Niestlé, Paris, 1967.

Illingworth, Ronald and Illingworth, Cynthia, *Babies and Young Children (A Guide for Parents)*, Churchill Livingstone, Tard A. Constable, Edinburgh, 1977.

Jersild, A., *Child Psychology*, Prentice Hall Inc., New Jersey, 1960 (5th ed.).

Johnson, R. C. and Medinnus, G. R., *Child and Adolescent Psychology (Behavior and Development)*, John Wiley and Sons Inc., New York, 1969.

Jordon, T. E., *Development in the Preschool Years (Birth to Age Five)*, Academic Press Inc., New York, 1980.

Kansu, N. A., *Pedagoji Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1952, s. 47.

Kayalı, H., *İnsan Embriyolojisi*, Güven Kitabevi, Ankara, 1977.

Keklik, Nihat, *İbn Sina'ya Armağan*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1981.

Keklik, Nihat, *İbn Sina'ya Göre Çocukta ve Gençlerde Mutedil Mizacın Şartları, İbn Sina'ya Armağan*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1984.

Kellogg, Rhoda, *Analyzing Children's Art*, Mayfiel Pub. Co., California, 1970.

Kerse (Büyüközer), İ., *İnsan Embriyolojisine Giriş*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1974.

Klein, Melaine, *The Psycho-Analysis of Children*, The Hogarth and The Institute of Psycho-Analysis, London, 1980.

Klepsch, Marvin and Logie, Laura, *Children Draw and Tell*, Brunner/Mazel Pub., New York, 1982.

Koptagel, G., "Çocuk ve Cinsellik (Ne Diyelim, Ne Söyleyelim?)", *Aile ve Çocuk Dergisi*, Ak Yayınları, İstanbul, 1982.

Köknel, Ö., *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1979.

Köknel, Ö., *Ailede ve Toplumda Ruh Sağlığı*, Hür Yayın, İstanbul 1981.

Köknel, Ö., "Çocukta Uyumsuzluk", *Aile ve Çocuk Dergisi*, Ak Yayınları, İstanbul, 1982.

Lauzel, J. P., *L'enfant Voleur* (Çev. Jale Minibaş), Presses Universitaires de France, Paris, 1966.

Lowenfeld, Viktor and Brittain, W. Lambert, *Creative and Mental Growth*, The MacMillian Co., Collier-MacMillian Ltd., London, 1946.

McCandless, B. R., *Children and Adolescent*, Holt, Rinehart and Winston Inc., New York, 1961.

Mehry Rasseleh-Andjomand *"L'enfant-problème et sa rééducation"* (Çev. Yeşim Ömürsuyu), 1962.

Milar, S., *The Psychology of Play*, Cox and Wyman Ltd., London, 1968.

Morgan, Clifford T., *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı*, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara, 1981, s. 61.

Mussen, P. H. and Conger, J. J. and Kagan, J., *Child Development and Personality*, Harper and Row Pub., New York, 1979 (4th ed.).

Nelly, A. and Clermont, P., *Social Interaction and Cognitive Development in Children*, Academic Press Inc., W. and J. Mackey Ltd., London, 1980.

Neyzi, Olcay, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları*, Bayda Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1983.

Oğuzkan, F., *Öğretmenliğin Üç Yönü*, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1981.

Öktem, Ö., *Anksiyetenin Öğrenme ve Hafızaya Etkisi* (Doktora Tezi), İstanbul, 1981.

Öymen, H. R., *Doğulu ve Batılı Yönü ile Eğitim Tarihi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1969, s. 7, 8.

Özbaydar, B., *4-11 Yaşlarındaki Çocukların Zihin Seviyelerinin Tayini*, İrfan Matbaası, İstanbul, 1959, s. 41.

Pressey, S. L. and Robinson, F. P., *Psikoloji ve Yeni Eğitim* (Çev. H. Tan), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

Richard, G., *L'éducation Sexuelle de nos Enfants* (Çev. Jale Minibaş), Payot, Neuchâtel, 1941.

Rogers, Rex S., *Sex Education*, Cambridge University Press, Cambridge, 1974.

Rousseau, J. J., *Emile* (Çev. H. Z. Ülken, A. R. Ülgener ve S. Güzey), Türkiye Basımevi, İstanbul, 1961, s. 53.

Samurçay, N., *Okul Öncesi Çocuklarında Grafik Faaliyetin Gelişimi*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.

Sandström, C. I., *The Psychology of Childhood and Adolescence*, Hazell Watson and Viney Ltd., Middlesex, 1979.

Selzer, Joae, Graham (MD.) *When Children Ask About Sex (A Guide for Parents)*, Beacon Press, Boston, 1965.

Songar, A., *Temel Psikiyatri (Psikofizyolojik Temel Bilgiler)*, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, 1981, s. 171, 174-5, 178.

Spenlé, A. R., *Ergenlik Psikolojisi* (Çev. B. Onur), Maya Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şti. Yayınları, Ankara, 1980. s. 85, 91.

Sprinthall, R. C. and Sprinthall, N. A., *Educational Psychology (A Developmental Approach)*, Addison-Wesley Pub. Co., Ontario, 1977.

Stone, David R. and Nielsen, Elwin C., *Educational Psychology (The Development of Teaching Skills)*, Harper and Row Pub., New York, 1982.

Sutter, J. M., *Le Mensonge Chez L'enfant* (Çev. Jale Minibaş), Presses Universitaires de France, Paris, 1956.

Şermin (Uğurel), R., *Ruh Sağlığı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1972, s. 66.

Tanyol, C., *Sanat ve Ahlâk*, İst. Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 577, İstanbul, 1954.

Tezcan, M., *Eğitim Sosyolojisine Giriş*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981.

Tezcan, M., *Kuşaklar Çatışması*, Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1981.

Travers, John F., *The Growing Child*, Boston College, Scott, Foresman and Co., Clenview Illinois, 1982.

Varış, F., *Ergenin Gelişimine Etki Yapan Kültürel Faktörler*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Basımevi, Ankara, 1968, s. 16.

Varış, F., *Ergenin Gelişimi*, Özgü Yayınevi, İstanbul, 1963, s. 32-3.

Weiner, Irving B., *Child and Adolescent Psychopathology*, John Wiley and Sons, New York, 1982.

Winnicott, D. W., *The Child, the Family and the Outside World*, Penguin Books Ltd., Middlesex, 1981.

Yawkey, T. D. and Silvern, S. T., "Çocuğun Okul ve Aile Çevresinde Yaşam Boyu Süreci Olarak Oyun" (Çev. M. Özyürek), *Eğitim Fakültesi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Ankara, 1981, Cilt 13, sayı: 1-2, s. 426.

Ziyalar, A., *Psikiyatri Seminoloji ve Medikal Psikoloji*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği Vakfı Yayınları, İstanbul, 1981.

YAVUZER, Prof. Dr. Haluk

YAYINLAR

- **Çocuk Psikolojisi,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 26. Basım, 2004.
- **Çocuk ve Suç,** Remzi Kitabevi, İstanbul 10. Basım, 2001.
- **Ana-Baba ve Çocuk,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 16. Basım, 2003.
- **Ana-Baba Okulu,** (Anonim kitap yazarlarından ve Editör olarak) Remzi Kitabevi, İstanbul, 10. Basım, 2003.
- **Resimleriyle Çocuk,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 10. Basım, 2003.
- **Çocuk Eğitim El Kitabı,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 17. Basım, 2004.
- **Çocuğunuzun İlk 6 Yılı,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 18. Basım, 2004.
- **Children Draw and Tell,** Mas Matbaacılık, İstanbul, 1995.
- **Okul Çağı Çocuğu,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 10. Basım, 2004.
- **Çocuğu Tanımak ve Anlamak,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 4. Basım, 2004.
- **Evlilik Okulu,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 1. Basım, 2004.

PROF. DR. HALUK YAVUZER

ÇOCUK PSİKOLOJİSİ

Anne-babalara, öğretmenlere, konuyla ilgili uzmanlara ve eğitim görenlere, çocuğun doğum öncesi döneminden başlayarak ergenlik sonuna kadar süregelen tüm gelişimini açıklamak amacıyla hazırlanmış olan bu kitap, aynı zamanda temel bir gelişim psikolojisi el kitabı niteliğini taşımaktadır.

Kitapta, büyüme ve olgunluk evreleriyle, çevresel faktörlerin birey gelişimine olan etkisi ele alınmış, çocukla, aile, okul ve oyun çevresinde bulunan toplumun diğer üyeleri arasındaki duygusal ve sosyal iletişim incelenmiştir.

Bütün bunların dışında, anne-babaların sıklıkla karşılaştıkları psiko-pedagojik kaynaklı uyum ve davranış bozukluklarından, tırnak yeme, parmak emme, yalan söyleme, alt ıslatma, dışkı kaçırma, okul başarısızlığı, çalma ve kaçma gibi konular ele alınmış, nedenleriyle eğitimsel tedavi yolları anlatılmaya çalışılmıştır.

ISBN 975-14-0796-6

9 789751 407962

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından eğitim açısından uygun bulunmuştur.